

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



KÜRTLER

BÖLGESEL VE BÖLGEDİŞİ GÜÇLER

Ali Rıza Şeyh Attar

2. Baskı

KÜRTLER

&

BÖLGESEL VE BÖLGE DIŞI GÜÇLER

ALİ RIZA ŞEYH ATTAR

AĞAÇ KİTABEVİ YAYINLARI: 36

DÜNYA SİYASETİ: 1

Kitabın adı:

KÜRTLER: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler

© Ağaç Kitabevi Yayınları, 2004

Kitabın özgün adı:

Kurdhâ: Kudrerhâyî u Mîntikâî u Ferâ Mîntikâî

Yazarı:

Ali Rıza Şeyh Attar

Çeviren:

Alptekin Dursunoğlu

Yayın Editörü:

Erhan Güngör

ISBN: 978-975-9044-36-7

Birinci Basım: Kasım 2004 (Anka Yayınları)

İkinci Basım: Mart 2008

Kapak Tasarım:

Mehmet Bakır Mayruk

Ofset Hazırlık:

Ağaç Kitabevi Yayınları

Baskı Cilt:

İstanbul Matbaacılık

(0212 637 93 00)



Merkez: (Kitabevi) Ağaç Kitabevi Fevzipaşa Caddesi Şehitkubilay Sokak No: 6
(PİT Yanı) Fatih/İstanbul

Tel: (0212) 621 83 31 **Faks:** (0212) 621 84 52

Şube: (Yayınevi) Çatalcaşme Sokak Yücer Han No: 46/8 Cağaloğlu Eminönü/İstanbul

Tel: (0212) 514 53 54 **Faks:** (0212) 514 53 55

www.agackitabevi.com

KÜRTLER

&

BÖLGESEL VE BÖLGE DIŞI GÜÇLER

ALİ RIZA ŞEYH ATTAR

Çeviren: Alptekin Dursunoğlu



ANKA YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü / 9

Önsöz / 13

1. Bölüm: Kürtleri Tanıyalım / 27

Kürt kimdir? / 29

Kürdistan neresidir? / 41

Kürtler nasıl konuşurlar? / 46

2. Bölüm: Kürt Macerasının Özeti / 49

Medlerden önce / 51

Medler, Hahamenîler, Partlar, Sâsânîler ve Romalılar dönemi / 52

İslâmiyet dönemi / 56

Safevî ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde Kürt emirlikleri / 61

-Erdelan Emirliği / 64

- Bâbân Emirliği / 65

Safevîlerden sonra Kürtlerin durumu / 66

3. Bölüm: Kürt Ulusalçı Hareketlerinin Oluşumu / 71

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü öncesine kadar,

Osmanlı hakimiyetindeki Kürtlerin isyanları / 74

- Süleyman Bâbânoğlu Bekir Bey İsyanı / 75

- Abdurrahman Paşa Bâbân İsyanı / 75

- Muhammed Paşa Revanduz İsyanı / 75

- Bedirhan Bey İsyanı / 76

- Yezdan Şir İsyanı / 77

- Şeyh Ubeydullah Nehrî İsyanı / 78

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına zemin oluşması
ve Kürt ulusçuluğunun gelişimi / 82

I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması / 86

Irak Kürdistanı'nın oluşumu / 88

Şeyh Mahmud Berzencî İsyanı / 91

Bağımsız Kürdistan kurma plânı ve Sevr Anlaşması / 94

2. ve 3. bölümün kaynakçası / 100

4. Bölüm: Irak'ın Oluşumu ve Kürt Meselesiyle Karşılaşma / 103

Britanya'nın I. Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu politikaları / 105

Türk ulusalcılarının çabaları / 108

Londra'nın yeni Türk hükümetiyle anlaşması ve Musul meselesi / 110

Londra hükümetinin Irak üzerindeki mandası ve

ilk Kürt devleti rüyasının sonu / 113

Şeyh Mahmud Berzencî isyanının devamı / 114

Irak'ta İngiliz mandasının sonu / 117

4. bölümün kaynakçası / 121

5. Bölüm: Barzanîler / 123

Barzan aşiretinin mücadele geçmişi / 125

Molla Mustafa Barzanî'nin Süleymaniye'den kaçışı ve

hareketin liderliğine başlaması (1943-1945) / 127

Barzanîlerin İran Kürdistanı'na girişi (1945) / 130

Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin (KDP) Kuruluşu (1946) / 131

Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılışından sonra Barzanîler / 133

Molla Mustafa'nın Sovyetler'e sığınmasından sonra IKDP / 134

Irak'taki 1958 Darbesi ve Barzanîler / 135

Abdülkerim Kasım'ın devrilmesi ve Arif'in yönetime geçmesi / 141

Diğer ülkelerin Barzanîler karşısındaki tutumu /	144
Kuzey Irak'ta savaşın yeniden başlaması, 1963-64 ve 1964-65 yılları arasında yapılan barış görüşmeleri /	145
Barzanî ve Talabanî ihtilafının ortaya çıkışı /	146
Irak Baas Partisi ve Kürtler 1968-1975 /	151
Baasçıların Barzanî ile anlaşması (1970) /	155
Süper güçlerin Irak Kürtlerine yönelik belirledikleri tutumlar /	157
Barzanîlerle Bağdat rejiminin yeniden savaşı (1974-75) /	161
Cezayir Anlaşması ve Barzanîler (1975) /	163
Barzanîlerin yeniliş sebepleri /	165

6. Bölüm: Irak Kürtleri, İran İslâm Devrimi ve İran-Irak Savaşı (1979-1989)

Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin ikinci kongresi (1979) /	175
Barzanîlere yönelik karalama /	176
İslâm Devrimi'nden sonra Irak Kürtleri:	
Barzanî-İslâm Cumhuriyeti ilişkisi /	177
Barzanîlerin İran İslâm Cumhuriyeti ile siyasî ve askerî ilişkisi /	178
Barzanîlerin İran'daki Kürt bölgelerinde temizlik hareketine katılmasının sebepleri /	181
Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) kuruluşu ve Celal Talabanî'nin liderliği /	182
KYB'nin İran İslâm Cumhuriyeti ile ilişkisi /	182
Cevkad Cephesi'nin kurulması ve KYB'nin bu cepheye katılımı (1982) /	184
Zeminin oluşması ve Talabanî'nin Bağdat Baas rejimiyle görüşmelere başlaması /	185
Birleşik Kürtlerin Bağdat rejimine karşı yeni mücadele aşaması /	191
5. ve 6. bölümün kaynakçası /	195

7. Bölüm: Körfez Savaşı ve Irak Kürdistanı'nda Özerk Yönetimin Kurulması / 197

- 1991 Mart Ayaklanması ve Batı'nın tepkisi / 201
Güvenli bölgelerin oluşturulması, sebepleri ve sonuçları / 205
Saddam'la Kürtlerin müzakereleri / 210
Seçimler, ulusal meclisin ve kabinenin kurulması / 213
Seçimlerden önce ve sonra Kürtlerin diğer
muhalif gruplar arasındaki yeri/ 220
Kürtlerin ekonomik sorunları / 223

8. Bölüm: Kürdistan'ın İki Hükümete Bölünmesi ve Talabanî-Banzanî İlişkilerinde Yeni Dönem / 225

- Talabanî ve Barzanî çatışması ve Irak Kürdistanı'nın
bölünmesi (1998-2000) / 227
ABD arabuluculuğu ve iki hükümetin kurulması / 237
Bağdat'la ilişkiler / 238
KDP ve KYB arasındaki ihtilafın sürmesi / 241
KDP ve KYB'nin Irak Kürdistanı'ndaki diğer gruplarla ilişkileri / 246
- İslâmcılar / 246
- Türkmenler / 256
Komşularla ilişkiler / 257
- İran / 258
- Suriye / 263
- Türkiye / 264
Türkiye'nin Irak Devleti'yle ilgili politikası / 276
İran, Türkiye ve Suriye'nin ortak tutumları / 278
Amerika ile ilişkiler / 282

9. Bölüm: ABD'nin Yeni Cumhuriyetçi Hükümeti, Irak'a Saldırı ve Kürt Muhalifler / 287

- Kürt siyasî liderlerin Bush'la ilk temasları / 291
ABD'nin Irak'a saldırı planından öncesine kadar
Kürtlerin Bağdat'la ilişkileri / 294
11 Eylül Olayı ve ABD siyasî tutumundaki değişim / 297
ABD'nin Irak'a saldırısının gündeme gelmesi ve
Kürt grupların tepkisi / 299
Kürtlerin ABD saldırısına bakışlarındaki değişimin seyri / 303
Irak Kürdistanı'nda parlamentonun yeniden kurulması ve
anayasanın yazılması / 307
Türkiye ve ABD'nin Irak'a saldırı planı / 313
Türkiye'nin, Kerkük bölgesindeki iddiasını
bir baskı aracı olarak kullanması / 317
ABD'nin Irak'a saldırı operasyonunda Türkiye'nin rolü / 320
ABD'nin Irak'a saldırısı ve Kürtlerin çıkarları / 330
Kürt muhaliflerin diğer Iraklı muhaliflerle ilişkileri / 336
Irak'a saldırı ve bu ülkenin işgal edilmesi / 343
Irak'ın işgalinden sonraki durumuyla ilgili,
Kürtlerin bakış açısına bir örnek / 349

Sonuç / 359

- A- Kürt toplumunun kültürel ve toplumsal şartları 362
B- Bölge ülkelerinin çıkarları / 362
C- Uluslararası düzenin, özellikle de ABD'nin bakış açısı / 364

Haritalar / 369

İndeks / 379

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

18. yüzyıldan itibaren Batı'da gelişen milliyetçilik akımlarının, 19. yüzyıla gelindiğinde dünyadaki tüm klasik toplumsal yapıları ve devlet örgütlenmelerini değiştirdiği biliniyor. 19. ve 20. yüzyıl, dünya üzerindeki imparatorlukların tasfiye edildiği, bunların yerine ise ulus-devletlerin ikame edildiği dönemler oldu.

Emperyalizm ve milliyetçilik temelinde yaşanan siyasal-toplumsal gelişmeler, tüm dünyada olduğu gibi bugün genel olarak “Orta Doğu” denen coğrafya üzerinde de köklü değişimlere sebep oldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyaset sahnesini terk etmesinin ardından daha önce zihinlerde birer fikir ve ideoloji olarak beslenen milliyetçilik, Batılı emperyalist devletlerin yarattığı imkânlar çerçevesinde ulus-devlet şeklinde somut bir gerçekliğe dönüşmüş, Orta Doğu açısından bu durumun belki de tek istisnası ise Kürtler olmuştu.

İslâm dünyasını oluşturan halklar arasında yönetici elit zümreleri oluşturanlar, ulus bilincine dayalı bir tarih, coğrafya, kültür ve medeni-

yet inşası içerisinde girdiler. Orta Doğu'da bir ulus-devlet kurma imkânı elde eden her millet, İslâm ve ümmet gerçekliğinden bağımsız bir ulusal tarih, coğrafya, medeniyet ve jeopolitik geliştirmeye ve bununla da emperyalistlerce kurulan dünya sistemine entegre olmaya çalıştı.

Ulus devlet kurma şansı elde edemeyen ve 1. Dünya Savaşı sonrasında ise dört parçaya bölünen Kürtlerin ulusal tarihi, coğrafyası, medeniyeti, kültürü, hatta dili, hem bölgede hem de bölge dışında kışkırtıcı bir sorun olarak telakki edildi.

Bölge dışı güçler açısından Kürtlere ait ulusal değerler, bölgenin istikrarını kendi çıkarları doğrultusunda değiştirme potansiyeline sahip kozlar olması bakımından kışkırtıcıydı. Kürtlerin sınırları dahilinde yaşadığı bölgesel güçler açısından ise Kürtlere özgü ulusal değerler, kendi güvenliklerini ve istikrarlarını tehdit etmesi bakımından kışkırtıcı bir sorun olarak algılandı.

Belki de bu sebepten dolayı Kürt kimliğine özgü tüm iyimser çalışmalar, Batı'da teşvik ve takdir görürken; bölge ülkelerinde sakıncalı konular olarak değerlendirildi ve engellenmeye çalışıldı. Bu açıdan da Kürtler konusunda yazılıp çizilenler bu iki keskin zıt tutumdan dolayı, bilimsel olmaktan çok, siyasî olageldi.

Elinizdeki eser, Kürtler konusundaki abartılı iyimser yaklaşımlardan da, bastırıcı ve yok sayıcı kötümser komplekslerden de uzak durmaya çalışan nesnel bir bakışa sahip. Eserin bu özelliği onu hem riskli hem de avantajlı kılıyor. Kürt kimliği konusuna abartılı bir iyimserlikle yaklaşanlar da, Kürt olgusuna inkârcı bir kötümserlikle yaklaşanlar da bu eseri okuyunca hayal kırıklığına uğrayabilir. Bu durum eser açısından bir risk olarak değerlendirilebilir. Halbuki iki abartılı yaklaşımı da memnun etmeyen bu perspektif, bu eserin en olumlu ve en özgün yanını oluşturuyor.

Kitabın yazarı Ali Rıza Şeyh Attar, İran İslâm Devrimi'nden sonra İran'ın Kürdistan ve Batı Azerbaycan (Urumiye) eyaletlerinde valilik ve vali yardımcılığı görevinde bulunmuş bir isim. Kendisi, bu görevlerinden ve ilmi kişiliğinden dolayı, hem İran hem de Irak Kürtlerini ve Kürt siyasî liderlerini yakından tanıyan birisidir. Bir dönem Hindistan'da büyükelçilik görevi de yürüten Şeyh Attar, diplomat kimliğinin yanında

zengin bir entelektüel kişiliğe de sahip bulunuyor. Kendisi şu an İran'ın en tirajlı gazetelerinden biri olan Hemşehri'nin genel yayın yönetmenliğini yapıyor.

Bu eserin, Kürt meselesini “yaşasın-kahrolsun” sloganlarından ve “tarafdar” mantığından uzak, gerçekçi ve bilimsel bir yaklaşımla anlamaya çalışanlara faydalı olacağına inanıyorum.

Alptekin Dursunoğlu

ÖNSÖZ

Orta Doğu'nun, 20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyılın başlarında uluslararası siyaset açısından en önemli bunalım merkezi olduğu, tüm siyasî analizcilerin ittifakla kabul ettikleri bir husustur. Her ne kadar iki dünya savaşı, Bolşevik Devrimi ve Soğuk Savaş kutuplaşması gibi diğer önemli olaylar Avrupa kıtasında yaşandıysa da, emperyalizm karşıtı mücadelenin Asya'da ve Afrika'da verilmiş olması, bu iki kıtanın uzun bir süre boyunca önemli olayların merkezi haline gelmesine sebep oldu. Binaenaleyh, dünya siyaset sahnesindeki en geniş ve en etkili bunalımlar; Filistin'de, Fars Körfezi'nde, Irak'ta, İran'da ve İran'ın, Türkiye'nin ve Irak'ın Kürt bölgelerinde meydana geldi.

İran'daki İslâm Devrimi, 20. yüzyılda İslâm toplumlarında köklü düşünsel değişimlere ve düşünsel akımlara sebep oldu. Batılı, özellikle de Amerikalı stratejistler, siyasal İslâm kavramını ve İslâm dünyasını yeniden tanımlamaya çalıştılar. Bu yeniden tanımlamanın doğurduğu en

önemli sonuçlardan birisi şu oldu: Dünyadaki siyasi analizciler, sadece Orta Doğu'ya daha fazla dikkat etmekle kalmadı; Orta Doğu'daki olayların oluşumunda birçok ülkenin etkili olduğunu gördüler ve Orta Doğu için ileri sürdükleri çözüm önerilerinde Filistinlilerden ve Araplardan çok daha geniş ölçekli bir kimliği ve coğrafyayı göz önünde bulundurmaya başladılar.

Bu noktada Orta Doğu'da bir harita değişikliği, büyük ülkelerin taksimiyle farklı etnik ve mezhebî temellerde yeni devletlerin kurulması gündeme geldi. Bugünkü Orta Doğu coğrafyası sınırları, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, bu savaşın Avrupalı galipleri olan İngiltere ve Fransa çıkarları doğrultusunda belirlendi. Fakat günümüz şartlarında bu coğrafi terkip, dünyada tek süper güç olarak kalan ABD'nin ve onun en aslı müttefiki olan İsrail'in çıkarlarıyla uyum arz etmemektedir. Binaenaleyh, kendi çıkarları ve İsrail'in güvenliği açısından, Orta Doğu'daki bazı etkili ülkelerin sınırlarının yeniden belirlenmesi ve bunların daha küçük devletler haline getirilmesi ABD'ye bir çözüm yolu olarak gözükmemektedir. Bu teoriden, sanayileşmiş ülkelerin enerji ihtiyacını temin eden bu bölgede, bunalımların en iyi şekilde kontrol edilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. ABD'li stratejistlerin zihninde, bu ülkelerdeki etnik ve mezhebî farklılıklar, bu plânın ayrılmaz bir parçası olarak yer almaktadır.

Bu tartışma, son aylarda ABD'nin Irak'a saldırma ihtimalinin arttığı bir sırada daha da alevlendi. Bunun aslı sebebi, ABD Hükümeti'ne bağlı RAND* kurumunun, Arabistan'ın ABD çıkarlarına tehdit oluşturduğu yönündeki siyasi inceleme raporunun ifşâ edilmesi idi. Bu çerçevede, İngiliz Avam Kamarası üyesi Jerry Galloway'ın; Arabistan'ın, Sudan'ın ve Irak'ın bölünmesi yönündeki ifadesi ve Türkiye'deki Stratejik Araştırmalar Merkezi'nden Sayın Hasan Köni'nin makalesi de dikkate değerdir.

20. yüzyılın başlarında Kürt meselesi, Osmanlı'nın parçalanması ve yeni Orta Doğu'nun şekillenmesi temelinde eskisinden çok daha fazla önem kazandı. Orta Doğu'nun doğusuna ve kuzeyine dağılmış en büyük ülkesiz kavim olarak bilinen Kürtlerin en temel arzusu bağımsız

bir Kürt devleti kurmaktır. Bu açıdan Kürtler, Orta Doğu'daki mevcut sınırların değiştirilmesinde en etkili değişkenlerden biri olmuştur. Bugün de Orta Doğu'daki sınırların değiştirilmesinden söz edildiğinde Kürtler, artan bir önem kazanmaktadır.

Fakat şunu belirtmek gerekir ki Orta Doğu'daki çeşitli bunalımlar ve olaylar arasında Kürdistan meselesi, diğer meselelere göre araştırmacılar tarafından çok daha az ele alınan bir siyasî mesele oldu. Filistin ya da Fars Körfezi meselesi gibi Orta Doğu'daki diğer meselelerle kıyaslandığında, bu konu hakkında genelin istifadesine sunulmuş çok daha az siyasî literatür ve analiz bulunmaktadır.

Halbuki I. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar Kürtlerle, önemli Orta Doğu ülkeleri ve bölgesel ve bölge dışı güçler arasında Kürt meselesi bağlamında ortaya çıkan bunalımlar, Orta Doğu'nun en eski ve en karmaşık sorunlarından sayılmaktadır. Ayrıca bu mesele, bölge ülkelerinin aralarındaki siyasî rekabette kullandığı ve bölge dışı küresel güçlerin de istifade ettiği etkili bir araca dönüşmüştür. Yabancı araştırmacıların pek ilgi göstermedikleri bu mesele, maalesef İranlı araştırmacılar tarafından da ilgisizlikle karşılanmıştır. İranlıların bu konuda yazdıkları son derece azdır.

Irak, Türkiye ve İran'ın hakimiyet alanında doruğa çıkan Kürdistan bunalımı için aşağıdaki şu özellikleri sıralamak mümkündür:

1- Kürdistan meselesi, Orta Doğu'daki en etkili bunalımlardan biridir. Hatta bu mesele, Filistin bunalımının Orta Doğu siyasî sahnesinde açıkça ortaya çıkmasından çok daha önce ortaya çıkmış ve günümüze kadar da varlığını sürdürmüştür.

2- Bu konu Orta Doğu'nun iç ve dış sınırlarının şekillenmesinde en etkili hususlardan biridir.

3- Kürtler ve Kürdistan konusunda bölge dışı yabancı güçler, en büyük ve en etkili müdahaleye sahiptir. Bölge dışı güçler, dünyanın bu en hassas bölgesinde kendi sultanlarını kökleştirmek için bu meseleden etkili bir şekilde yararlanmışlardır.

4- Kürdistan meselesi, I. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar Türkiye, Irak ve İran gibi Orta Doğu'nun çok önemli üç ülkesi için ve az da

olsa Suriye için bir yumuşak karın olarak görülmüştür. Bu ülkeler, kendi aralarındaki ilişkilerde ve bölge dışı güçlerle olan ilişkilerinde bu meseleden ötürü birçok noktada taviz verir konuma düşmüşlerdir.

5- Kürdistan bunalımı, sadece Orta Doğu ölçeğinde değil, küresel ölçekte en fazla kayba sebep olan bunalımlardan biriydi. Bir asır boyunca milyonlarca Kürt ya da Kürt olmayan insan, hayatını bu yolda kaybetti. Sadece geçen 20 yıl içinde öldürülen insan sayısı, yüz binleri bulmaktadır. Bu sayıdan kat kat fazla insan evsiz kaldı. Binlerce köy, bu meseleden dolayı viran oldu. Irak Kürdistanı'nda tüm köylerin dörtte üçüne yakını yok edildi. Bu ülkelerin savunma ve güvenlik bütçesinin büyük bir bölümü, bu bunalım için harcanmaktadır. Devletlerin ve halkların doğrudan uğradığı zarar, onlarca milyar dolara ulaşmaktadır.

6- En büyük ülkesiz halk olan Kürtler için bir Kürt devleti kurulması plânı, Batı'da, özellikle de Avrupa'da son derece duygusal bir himaye ve ilgi görmekte; aydın çevreler, bu konuya sempatiyle yaklaşmaktadır. Hatta denilebilir ki, bölgedeki hiçbir mezalime, özellikle Filistin'de yapılanlara, uluslararası toplumda bu ölçekte bir duyarlılık gösterilmemiştir.

7- En aşırı marksist görüşlerden, siyasal İslâm'a kadar her türlü ideolojinin siyaset sahnesinin gündeminde olmasından dolayı, muhtelif Kürt grupları ya da şahıslar, bu isimler altında tanınmış ve bu ideolojiler doğrultusunda muhtelif propaganda faaliyetlerine, ideolojik tartışmalara ve silahlı mücadelelere girişmişlerdir. Binaenaleyh, Kürt hareketleri için belli bir ideolojik yönelimden söz edilemez. Zira Kürt grupları, siyasî karar alma sürecinde düşünsel ilke ve temellere çok az yer vermiş, günübirlik siyasî çıkarları ve güce ulaşmayı ideolojiye tercih etmiştir.

Bu sebepten dolayı, Kürt mücadele tarihi, 20. yüzyılın başından bu güne kadar, ideolojik tavır değişiklikleriyle ve çok geniş bir ideolojik ve siyasal yelpazede yer alan müttefik ve hâmî değişiklikleriyle doludur. I. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sırasında dünyada hâkim güçlerin kampları arasındaki sarkaç hareketi bunun bir göstergesidir. Hatta bugün bile, Kürtlerin Soğuk Savaş'tan geriye kalan tek süper güç ile böl-

gedeki ABD muhalifi güçler arasında gelgitler sergileyen tutumu açıkça ortadadır.

8- Kürtlerin geçmişte kendi iç çatışmalarında verdiği kayıplar, karşı devletlerle giriştikleri savaşıardan dolayı verdiği kayıplardan daha az değildir. Bu devletler de kendilerine muhalif olan Kürtleri ezmek için sahip oldukları askerî güçlerden çok daha fazla Kürtlerin kendilerinden yararlanmışlardır. Ülkemizdeki [İran’da, çev. notu] Kürt araştırmacı ve çevirmenlerden Sayın İbrahim Yunusî, marksist gruplar içerisinde belli bir geçmişe sahiptir ve Devrim’in ilk yıllarında da kısa bir süre Kürdistan valiliği yapmıştır. O, DreK Kinnane’in *Kürtler ve Kürdistan* adlı eserinin tercümesinin önsözünde şöyle diyor: “Horasanlıya: ‘Moğollar ne yaptılar?’ diye sordular. O şöyle dedi: ‘Geldiler, yakıldılar ve gittiler.’ Eğer bana Kürtler ne yaptılar diye soracak olurlarsa şöyle derim: İsyân ettiler, savaşııldılar, birbirlerine ihanet ettiler, yenildiler ve katledildiler.”

9- Dünyadaki siyasî hareketler içinde çok az siyasî hareket Kürt siyasî hareketleri kadar yabancılara bağılı ve yabancılara dayalı olmuştur; yine çok az siyasî hareket onlar kadar yabancılarla yaptığı anlaşmayı bozmuştur. Ama bu anlaşma bozmanın çokluğu halka ve liderlere ibret olmamış; tersine, her bozulan anlaşmadan kısa bir süre sonra Kürt siyasî grupları, yeniden yabancılara yönelmiştir.

10- 17. yüzyıl şâirlerinden Ahmed-i Khanî’nin şiirleri gibi birkaç sıyrırlı yazı istisna edilirse, Kürtlerden kalan yazılı eserlerde, 19. yüzyıl sonlarına kadar Kürt halkı için Kürt kimliği adına ciddi herhangi bir eser bulunmamaktadır. Bu halkın tarihi iki bin yıl öncesine uzanıyor da, bu kitabın ilerleyen bölümlerinde de görüleceğı üzere, milliyetçilik, Kürtler arasında Avrupalıların tahrikiyle ortaya çıkmış yaklaşık bir asırlık nevhur bir şeydir. Normalde kavimler arasında millî bilinç, daha çok ortak ataya, yurda, dile ve tarihe sahip olmaktan kaynaklanan bir birlik, bütünlük ve kaderini tayin etme duygusuyla oluşur. Fakat Kürtlerle ilgili olarak, zikredilen tüm bu ortak noktalar, Avrupalı şarkiyatçılar ve araştırmacılar tarafından belli bir siyasî hedef doğrultusunda alelacele keşfedilerek derlenmiştir. Bu yüzden, tarih, dil, kültür ve ülke birliği teorisi, bölgedeki gerçeklikten farklıydı. Muhtelif

Kürt gruplar arasındaki bazen birbirlerini anlamayacakları bir noktaya varan dil ve söyleyiş farklılığı; Medlere, Araplara, Arilerden önceki kavimlere kadar dayandırılan Kürtlerin ataları konusundaki görüş ayrılıkları; gerçeğinin iki katını kapsayan genişlikteki yüzölçümü iddialarının bulunduğu Kürt coğrafyasının belirsizliği; teori ile pratik arasındaki farklılığın bariz örneklerindendir.

11- Bir Kürt vatani icat etme arzusu, Kürtlere alelacele empoze edildi. Bu arzunun ön şartı olan ortak tarihî ve kültürel duyarlılık da alelacele ve bazen gerçekliğe aykırı bir şekilde icat edildi. Bu yöntemler, çağlar boyunca kendilerinden ciddi bir ayrılma talebi olmayan Kürtlerle birlikte yaşayan milletlerin ve ülkelerin hassaslaşmasına sebep oldu.

Bu olumsuz hassasiyet, İran, Türkiye ve Irak devletlerinin Kürtlerin isteklerine karşı koyma noktasında bir tepki geliőtirmelerine sebep oldu. İş öyle bir noktaya vardı ki, bugün artık Kürt siyasetçiler, Kürt vatanından söz etmemeye, en büyük emellerinin özerklik olduğunu dile getirmeye başladılar.

Belirttiğimiz gibi Kürdistan meselesi ve özellikle de onun siyasi boyutu konusunda yayımlanan literatür, Orta Doğu'daki diğer meselelerle kıyaslandığında fazla değildir. Yayımlananların çoğu da bölge dışında yaşayan Batılılar tarafından yazılmıştır. Kürt bunalımı ile boğuşan ülkelerde çeşitli sebeplerden dolayı bu konuda yazılmış değerli eser sayısı azdır. Bu sebeplerden en önemlileri, bu bunalımın ulusal güvenlikle ilişkili oluşu ve bu yöndeki eserler üzerinde uygulanan sıkı denetim ve sansürdür. Bu konuda Kürtler tarafından yazılmış eser sayısı daha da azdır. Zira Kürt siyasi grupları içinde askerî ve siyasi unsurlara ilişkin yetenekler, fikrî unsurlardan daha fazla gelişkindir.

Baas Partisi'nin hakim olduğu Irak, Kürtlerle devlet arasında 45 yıl devam eden en uzun süreli çatışmalara ve siyasi müzakerelere sahne olmuştur. Ama her türlü siyasi meselede bilimsel ve tarafsız analiz yapmak ve yazı yazmak yasak olduğu için ve Baas Partisi ideolojisiyle uyumlu olmayan gayri siyasi meselelerde bile eser yayımlanamadığı için, bu güvenlikle ilgili aslı siyasi bunalım konusunda da faydalı bir eser meydana getirme imkânı bulunmamıştır. Suriye'de de durum

aşağı yukarı bu çerçevededir.

Son dönemlere kadar resmî devlet yazışmalarında Kürt kimliğinin varlığını itiraf etmenin yasak olduğu ve cezayı gerektirdiği Türkiye’de de, Kürdistan meselesi konusunda titiz bir tahlil yapma imkânı mevcut değildi. Elbette son on yıl içerisinde bunalımın zirveye çıkması ve Batılı çevrelerin baskıları sonucu, bu ülkedeki Kürdistan konulu araştırmalarla ilgili siyasetlerde değişimler meydana gelmiş ve bu konuda makaleler yayımlanabilmiştir. Bunlardan bazıları da Avrupalı veya Amerikalı araştırmacıların ya da kurumların yardımıyla olmuştur.

İran’da da Devrim’den önce Kürdistan meselesi, güvenlikle ilgili bir tabuydu. Zira ilk Kürt devleti, “Mahabad Cumhuriyeti” adı altında II. Dünya Savaşı’ndan sonra 1945-46 yılları arasında İran’da kuruldu. 1961 yıllarının sonlarına kadar da “Molla Avâre ve Süleyman Muinî” ile Şah ordusunun çatışmaları, bu bölgenin Şah yönetimi için bunalımlı ve karmaşık bir duruma sahip bir bölge olarak telakki edilmesine sebep oldu. Hatta bu konuda siyasî yazılar yazıp bunları yayınlamak bir yana, İran’da Kürtlerin yaşadığı bazı bölgelere gidiş gelişler bile sınırlandırıldı. Elbette o dönemde sadece bu konuda değil, diğer siyasî konularda da siyasî yazılar yayınlamak tamamen sınırlandırılmıştı. Bununla birlikte, Kürdistan konusunda tarihî ve kültürel yazılar yayımlamak, özellikle de Kürt kültürünün İranlı ve Aryen olduğunu vurgulamak bir dereceye kadar serbestti.

İran İslâm Devrimi’nden sonra Kürdistan, İran İslâm Cumhuriyeti için ilk ve en çetin güvenlik bunalımlarından biri oldu ve birçok kaygılara sebep oldu. Bu bunalım, Irak’ın dayattığı savaşla daha da şiddetlendi ve bu savaşın bir parçası haline geldi. Ben 1980 yılının başından 1985 yılının sonlarına kadar yaklaşık olarak altı yıl, Kürdistan ve Batı Azerbaycan’da [Urumiye] vali yardımcılığı ve valilik yaptım; bu süre içerisinde fiilen çatışma ortamının içerisinde bulundum. Bu, sadece İranlı Kürtlerin değil, Iraklı ve hatta Türkiyeli Kürt grupların da bağlantılı olduğu bir meseleydi. Zira İran’daki Kürdistan meselesi, Iraklı ve Türkiyeli Kürtlerle de irtibatlıydı.

O günlerde zorunlu İran-Irak Savaşı, topluma araştırma ve yayın alanında bazı sınırlamalar dayatıyor ve ülke güvenliği ile ilgili konular-

da geniş yayın imkânları sunmuyordu. Bununla birlikte Devrim önce-
siyle kıyaslandığında, karar verici organlarla irtibatlı merkezlerdeki
analizciler ve araştırma grupları arasında Kürdistan bunalımı hakkın-
da geniş faaliyetler yapılmıştı. Bu bağlamdaki merkezlerden ilki, 1983
yılında kurulan ve yöneticiliğini Merhum Seyyid Sadık Musevî Âdil'in
yaptığı Batı Azerbaycan Valiliğı Araştırma Merkezi'ydi. Bu merkezde,
yetkililerin Kürdistan meselesi hakkındaki tahlillerinin yanında, geç-
miőte Kürtçe veya Batı dillerinde yazılmış eserler de Farsça'ya tercü-
me ediliyor ve sınırlı bir tirajla belirli kişiler için yayımlanıyordu. Bu
merkez, 1986 yılında Kürdistan Valiliğı'ne nakledildi ve iki yıl da ora-
da faaliyetlerini sürdürdü. Saddam'ın Halepçe'deki kimyasal cinayeti-
nin ardından Kürt hareketindeki sükûna rağmen, zorunlu savaşın bit-
mesinden kısa bir müddet sonra Körfez Savaşı'nın başlaması ve ABD
ve müttefiklerinin Kuveyt'i kurtarmak adına Saddam güçlerine saldır-
ması üzerine Kürdistan meselesi yeni bir önem kazandı. Irak Kürtleri,
bölge dışı bir güç tarafından bir bölge devletine karşı bir kez daha bas-
kı aracı olarak kullanılmaya başlandı. Bu kez ABD, Saddam'ı devir-
mek için değıl, baskı altında tutmak için Kürtlerle Bağdat yönetiminin
karşı karşıya geldiğı sahnenin yönetmenliğini yapmak niyetindeydi.

Türkiye'nin PKK ile 1990'lı yıllarda ABD'nin Irak macerasıyla eş
zamanlı olarak giriştiğı benzersiz çatışma, Orta Doğı'daki Kürt mese-
lesine yeni bir boyut kazandırdı. Bu dönemde İran Kürdistanı'nda bu-
nalım olabildiğince sönmüş ve İran'ın Kürt bölgelerindeki sorunları en
aza inmiőti. Kürt meselesinin kazandığı yeni önemli boyutlar sayesin-
de bu on yıllık dönemde Kürtler ve Kürdistan bunalımı üzerine yazılan
makale ve kitap sayısı, tüm dünya çapında artış gösterdi. Bu durum
tüm bölge çapında, Batı ülkelerinin yanı sıra Türkiye ve İran'da da
farklı şekillerde yansıdı.

İran'da Kürtler hakkında makale ve kitap yayını konusundaki değı-
őimin üç sebebi vardı: Birinci sebep; zorunlu savaşın bitmesi, yapım
onarım döneminin başlaması, güvenlik kaygılarının en aza indiğı yeni
bir kültürel ortamın doğmasıydı. İkinci sebep; hükümetin Kürdistan
meselesini kontrol etmesi ve siyasî ve kültürel çözüm yollarını, askeri
çözüm yollarının yerine koymayı, İran İslam Cumhuriyeti'nin Kürdis-

tan meselesiyle ilgili temel politikası haline getirmesiydi. Üçüncü sebep ise; Orta Doğu'nun doğusu ile ilgili siyasî meseleler içerisinde Kürt meselesinin gün geçtikçe önem kazanmasıydı. Türkiye ve Irak'ın, Kürt meselesinden gittikçe daha fazla etkilenmesi, bu bölge güvenliğinin yabancıların müdahaleleri ile daha fazla ilişkili olmaya başlaması ve Irak ile Türkiye'deki Kürt meselesinin İran güvenliğine olan etkisi, burada Kürt meselesinin yeni boyutlarının daha fazla dikkat çekmesine ve analizcilerin bu konuya daha fazla eğilmelerine sebep oldu.

11 Eylül 2001 olayından sonra ABD, doğal olmayan ve beklenilmeyen bir şekilde, sözde terörizme karşı mücadele çerçevesinde Irak'ı hedef aldı. Bundan dolayı da Irak'taki Kürt meselesi, bir kez daha yeni bir boyut kazanarak Orta Doğu siyasetinin gündemine geldi.

Bu dönemde Kürt meselesiyle ilgili olarak siyasî uzmanlıkla yazılmış makaleler, umumî neşriyatlarda basılıp yayınlandıysa da; en azından benim bildiğim kadarıyla, bu konuda müstakil bir kitap yazılmış değildir. Elinizdeki kitap, Irak, Türkiye ve İran Kürtlerini ele alan üç ciltlik çalışmanın ilkidir. Burada ve diğer ciltlerde Kürtler arasında özellikle de Irak, Türkiye ve İran'daki Kürtler arasında var olan Kürt devleti ideali ağırlıklı olarak yer alacaktır. Ama 11 Eylül'den sonra ABD'nin Irak'a saldırı senaryoları göz önünde bulundurularak, ilk cildin Irak Kürtleri üzerine olması gerekti.

Irak, geçen 20 yıl boyunca Orta Doğu'daki askerî ve siyasî olayların aslı merkezi olmuştur. İran İslâm Cumhuriyeti'ne dayatılan savaş, Kuveyt'e saldırı, halkın vahşice ezilmesi, muhtelif dönemlerdeki Kürt isyanları ve son olarak bu ülkenin Kuveyt'i işgali üzerine ABD'nin Irak'a saldırması gibi olaylar, Orta Doğu'daki ve dünyadaki en önemli olaylar olmuştur. Bütün bu olaylar da, ya bizzatîhî Irak'ın içinde ya da Irak'ın müdahalesiyle gerçekleşmiştir.

Güvenli bölgenin oluşturulması, 33. ve 36. paralelin uçuşa yasak hale getirilmesi, Irak rejiminin bu sınırlar içindeki Kürt bölgelerinden çıkarılması, ABD ve BM'nin Iraklı Kürt siyasî gruplara bölgede hakiyet kurma ve uluslararası toplumla doğrudan ilişkiye geçme izni vermesi, Kürtlerin, bölge güçlerinin ve bölge dışı güçlerin gerçeğe bir-

kaç adım atmasına sebep oldu. Iraklı Kürt grupların eskiye dayalı iflah olmaz rekabetleri; bölge ülkelerinin, Irak'ın Kürt bölgesindeki gelişmelerden ülke güvenliği ve ulusal çıkarlar bakımından etkilenmeleri; bölge dışı güçlerin, özellikle de ABD ve İngiltere'nin doğrudan müdahaleleri; gâsıp İsrail rejiminin bu bölgeye yönelik tamahı, vs. tüm bunlar gelecek on yılda ve 21. yüzyılın başlarında bu bölgede ciddi bunalımlara sebep olacak etkenlerdir.

11 Eylül 2001 olayından sonra, ABD'nin yeni Orta Doğu politikaları şekillendi. Bunun ilk adımı olarak da ABD'nin zorbaca ve tek taraflı bir tutumla, Irak'a yönelik müdahalesini plânlaması oldu. Kürtlerin Orta Doğu'daki ve Irak'taki rolü, bu siyasetler göz önünde bulundurularak yeniden ele alınıp tanımlanmaya muhtaçtır. Bu rol, Orta Doğu'nun geleceği bakımından iki yönden oldukça etkili olacaktır:

Birinci olarak; ABD'nin Irak'a yönelik saldırı senaryoları bağlamında gündeme gelen Irak'ta etnik esasa göre bir federal yapı oluşturulması, Orta Doğu'daki sınırların değiştirileceği senaryosunun bir mukaddimesi olarak kabul edilebilir. ABD'li analizciler, birçok yazılarında ve konuşmalarında, Orta Doğu'daki sınırların değiştirilmesi ve büyük devletlerin küçültülmesi senaryolarından söz etmişlerdir. Daha önce I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra savaşın galipleri, Kürtlere böylesi bir rol biçmişlerdi. O dönemde Orta Doğu'da yeni birtakım devletlerin ortaya çıkması üzerine Kürtlere, Arap ülkeleriyle Türkiye ve İran üzerinde bir denge ve baskı unsuru olarak kullanılma rolü verilmesi kararlaştırıldı. Bugün de Kürtlere verilecek böylesi bir rol, Batılı stratejistlerin oldukça ilgisini çekmektedir.

İkinci olarak; ABD'li stratejistler, Müslüman ülkelerdeki halkın, İslâmî eğitim ve öğretim yüzünden ABD'ye karşı gün geçtikçe artan bir nefret duyduğuna inandığı için; ABD ile dostça ilişkilere sahip olsunlar ya da olmasınlar, Orta Doğu'daki bazı Müslüman ülkelerdeki hükümet sistemlerinin, demokrasiyi yerleştirme adı altında İslâmî eğitime karşı çıkıp bunun yerine Batılı eğitimi yerleştirecek hükümetlerle değiştirilmesini istemektedir. ABD, bunu en resmî düzeylerde de ilan etti. Batılı siyasî öğretileri temel alan bir Kürt devletinin kurulması ve yapılacak seçimlerin bu ülkelerin gözetimi altında bulunması, sunula-

bilir ve savunulabilir bir örnek oluşturmaktadır.

İraklı Kürt siyasî gruplar, ABD'nin 11 Eylül'ün ardından Irak işgalıyla oluşturduğu yeni Orta Doğu politikasında Kürtlerin rolü yeniden tanımlanırken, Kürtlerin siyasî durumlarının da değiştirilmesini ümit etmektedirler. Onlar şuna inanmaktadır: ABD'nin hedefi, Saddam'ı devirmekten çok daha büyüktür ve bu hedef, Orta Doğu'daki siyasî durumun kökten değiştirilmesini öngörmektedir. Onlara göre, ABD'nin, Irak'ta istediği türden bir model yönetim kurması, Kürtlere kilit bir rol verilmesine ve Orta Doğu'da değişime sebep olacaktır.

Söz konusu plân, ABD'nin Irak'a saldırısının bir sonucu değildir. Bu plân, 1990'lı yılların ortalarında Kuzey Irak'ta parlamento seçimlerinin yapılması ve Kürt hükümetinin kurulması sırasında Amerikalıların zihninde bulunuyordu. Elbette Irak'taki rakip Kürt grupların özellikle de KDP ve KYB'nin bir arada yaşama konusundaki başarısızlığı, bu projeyi erteletti. Fakat bu aslî hedef, Batılı analizcilerin ve plâncıların zihninde her zaman canlıydı. Clinton'un başkanlığı döneminde Dışişleri Bakanı bayan Albright'ın, söz konusu iki grup arasında uzlaşma sağlamak için giriştiği yoğun çabalar, bunun bir göstergesidir.

Ünlü İngiliz Orta Doğu uzmanı Fred Halliday, 2000 yılının Mart ayında Londra'da yapılan Kürt ve Orta Doğu ülkeleri konferansında yaptığı konuşmasında şöyle diyordu: "Bugün Kuzey Irak'taki Kürtler, Kürdistan içinde özgür bir siyasî ortama sahiptirler ve Irak çapında bir demokratik federal sisteme sahip olmak istemektedirler. Onlar, şimdiye kadar Irak'tan ayrılma talebinde bulunmamışlardır. Bugün de iki aslî Kürt grubu arasında demokrasi için gerekli zemini sağlayan bir barış ve işbirliği ortamı mevcuttur. Kürt meselesi, Kürtlerin bölünmüş halde yaşadıkları Orta Doğu ülkelerinin demokratikleştirilmesi ile irtibatlıdır."

Görüldüğü gibi 11 Eylül sonrası senaryoda, Kürt devleti rüyası ve ideali, Orta Doğu sahnesinde ABD'nin ve müttefiklerinin en geniş şekilde istifadesine sunulmuştur. Geçen 80 yılın aksine, boyutlarının genişliği ve ABD tarafından özenle plânlanması nedeniyle, Kürt toplumu için şimdiye kadar aldatıcı bir seraptan ibaret olan ve Orta Doğu'yu meşgul eden bu rüya, bu kez gerçekleşecek mi yoksa I. Dünya

Savaşı galiplerinin verdiği vaatlerin kaderine mi uğrayacak? Bu, henüz cevaplandırılabilir bir soru değildir.

Kürtlerin bir asırlık tecrübeleri, Kürtlerin mevcut kültürel durumlarının geçmişle benzerlik arz etmesi, bugünün bölge dışı güçleriyle geçmişteki sömürgecilerin hedef ve arzularının benzer oluşu, bölge ülkelerinin çıkarlarına yönelik tehditlerin geçmiştekiyle benzerlik oluşturması, şu sonucu düşündürmektedir: Bu kez de Kürt devleti kurulması arzusu, bir seraptan başka bir şey değildir.

Bu ciltte ağırlıklı olarak Irak'ta Kürt devleti kurulması ideali incelenecektir. Bu ideal, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, İran ve Irak'taki Kürtlerin en temel ideali olmuştur. Tarihî ve kültürel inceleme yapılmaksızın girilecek her türlü siyasî analiz, eksik kalacaktır. Bu kitapta birinci ve ikinci bölümlerde daha rahat ve açık bir tahlil yapabilmek için gerektiği ölçüde tarihî ve kültürel incelemeye yer verilmiştir. Kürt kültürü ve tarihi konusunda daha derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyen değerli okuyucular, bu konuda Farsça, Arapça ve İngilizce yazılmış birçok değerli esere başvurabilir. Bu kitaplardan bazılarının isimleri her bölümün sonunda yer alacaktır.

Kürtlerin tarihine ve kültürüne hızlı bir bakıştan sonra, 3. ve 4. bölümlerde Kürt nasyonalizminin oluşumu incelendi.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa kültürünün etkisiyle, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı çıkıp onu zayıflatmak amacıyla, milliyetçilik kavramı Kürtlere tanıtıldı. Avrupalılar bu tür hareketleri takviye etmek için büyük çabalar gösterdiler. Bu bölümlerde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne ve parçalanışına sebep olan I. Dünya Savaşı'nı, bunun Kürtler üzerindeki etkisini, Irak'ın oluşumunu inceledik; I. Dünya Savaşı galiplerinin bağımsız bir Kürt devleti kurulması vaadini yerine getirmediğinden ve Kürtleri, Türkiye ve Irak arasında böldüklerinden söz ettik. Bu olay gerçekte Kürdistan buhranının 20. yüzyıldaki ve halihazırdaki varlığının köklerini oluşturmaktadır.

Benim, üstlendiğim siyasî görevlerden dolayı kitabın konusuyla alakalı sahip olduğum ve kitapta yer verdiğim bilgiler ve hatıralar, daha önce herhangi bir kitapta ya da yayın organında yayımlanmış değil-

dir. Bu açıdan kütüphanelerde mevcut bulunan bazı kaynakların yanında, sahip olduğum bazı şahsî bilgilere ve hatıralara da referans belirtmeksizin yer vermiş olmam, kitabın araştırmaya dayalı olmadığı biçiminde yorumlanmamalıdır. Bu yöntem, daha çok Iraklı Kürt grupların özellikle de Barzanî ve Talabanî'nin, Körfez Savaşı'nın başlamasından önceye, 1980'li yıllara kadar olan oluşumuna, gelişimine ve mücadelelerine yer verdiğimiz 5. ve 6. bölümlerde kullanılmıştır. Bu bölümleri yazarken başvurduğum kaynaklar arasında Batı Azerbaycan Valiliği Araştırma Bürosu'nun yayımladığı, ama sınırlı sayıda basıldığı için kitap piyasasında yer almayan eserler bulunmaktadır.

Kitabın büyük bir çoğunluğunu kaplayan son iki bölümde yani 8. ve 9. bölümde ise, Körfez Savaşı döneminde ve 1990'lı yıllarda meydana gelen olaylar, 11 Eylül sonrası yaşanan olaylar ve ABD'nin 2003 yılında Irak'a saldırısından önceki ve sonraki durum incelendi. Aslında kitapla asıl yapılmak istenen, bu olayın tahlil edilmesi, Irak Kürdistanı'ndaki süreç üzerine nisbî tahminlerde bulunulması ve bunun bölgeye etkilerinin değerlendirilmesidir. Bu bölümleri hazırlarken genellikle basında ve bültenlerde yer alan haberlere, internet sitelerine ve Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde bulunan resmî kaynak ve raporlara başvuruldu. Kitabın sonunda "Acaba ABD'nin Irak'ı işgal ettikten sonra Kürt meselesine yönelmesi, bu kavmin eski rüyasını yani bir Kürt devleti kurulmasını sağlayacak mıdır?" sorusuna cevap verilmeye çalışıldı.

Son olarak bu kitabın hazırlanması sırasında bana verdiği destekten dolayı, Merkez'in Dış İlişkiler Yardımcısı Sayın Mahmud Vaizî'ye, kitabın dizgisini yaparken büyük zahmetlere katlanan Bayan Recebî'ye, ayrıca Sayın Purhasanî'ye, Sayın Şebirî'ye ve bayan Ruşen'e teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Ali Rıza Şeyh Attâr

1. BÖLÜM

KÜRTLERİ TANIYALIM

Kürtleri tanımak için, Kürt siyasî liderlerin ve onların takipçilerinin sürekli vurguladığı kimlikle ilgili şu üç önemli unsura değinmek gerekmektedir. Bu unsurlar şunlardır: Kürtlerin ırkî kökenleri, yaşadıkları ve geliştikleri bölge ve konuştukları dil.

Kürt kimdir?

Bu soruya cevap verirken öncelikle, onların kimlik oluşumunu belirleyebilmek için Kürtlerin ırkî kökenlerini incelemek gerekmektedir.

Konuya girmeden önce şunu hatırlatmak gerekiyor. Irkî belirleme, iki ölçütle mümkün olabilir: Birinci ölçüt; insanların saç, deri ve göz rengi, kafatası, burun, yüz şekli, kemik yapısı, boyu ve benzeri gibi zâhirî ve fizikî özellikleridir. Bu ölçüt doğrultusunda yukarıdaki niteliklere aynı ölçüde sahip olan insanlar, bir ırktan sayılırlar. İkinci ölçüt ise; söz konusu zahirî özelliklere ilaveten, ortak tarihî geçmiş, ortak örf, âdet ve toplumsal durum ve dil kökenidir. Bunları da bir kavmi diğerinden ayırmada ve bölümlenmede kullanılan ölçütlerden saymak mümkündür. Bu bölümde, ırkın belirlenmesinde kullanılacak ölçüt olarak ikincisi seçildi.

Kavimlerin ırkî kökenini kesin olarak belirlemek birçok açıdan kolay bir iş değildir. Zira, araştırmacıların ırkî kökeni belirlemek için yararlandığı yazılı eserler, eşya ve bina kalıntıları gibi veriler, beşerin ortaya çıkış süresinden çok daha kısa bir ömre sahiptir. Halbuki beşerin muhtelif ırklara taksim edilmesi, daha çok bu eserlerle gerçekleşmektedir. Bazı ırkların kökenini tayin etmeyi zorlaştıran bu sorunların yanında başka sorunlar da mevcuttur. Bunlardan biri de ırk bilimi [etnoloji] konularından bazılarının siyasî eğilimlerle karışmış olmasıdır. Bu durumda siyasî sebepler, bilimsel sonuçları etkilemekte ve araştırmanın sonucundan farklı, hatta onunla çelişen sonuçlar çıkmasına neden olmaktadır.

Kürtlerin gerçek ırkî kökenini tespit etmek, ırk biliminin [etnoloji] en zorlu konularından biridir. Zira bazı karmaşıklıkların yanı sıra onların tarihî belirsizlikleri, Kürtleri son bir asır içerisinde bölgenin ve dünyanın en siyasî konularından biri haline getirmiştir. Kürtler arasındaki etnolojik faaliyetlerin başlangıcı da bu konuyla eş zamanlı olmuştur. Yirminci yüzyıl boyunca Kürt ırkı konusunda birçok bahis ortaya atılmıştır. Bundan dolayı da siyasî baskılar, bundan çok farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Gerek Kürtler arasında, gerekse bölgedeki ve dünyadaki güçlerin yöneticileri arasında müstakil bir Kürt devleti yaratmak isteyenler, kendi tezlerini güçlendirmek için Kürd'ün müstakil bir kimliğe sahip olduğu konusunu ispata ihtiyaç duydular.

İrk, kimliğin oluşumundaki en önemli unsurlardan biridir. Bu durumda onlar, ısmarlama bilimsel çalışmalar, propaganda, rica ya da diğer nüfuz yolları kullanma gibi yöntemlerden yararlanarak, Kürtlerin tarih boyunca bir arada yaşadıkları kavimlerden tamamen ayrı bir ırk olduğuna inanan araştırmacıları teşvik ve himaye ettiler. Bu teoriye ilişkin örnekler, İran'dan ayrılma talebi olan Kürt liderlerden Dr. Abdurrahman Kasımlo'nun eserlerinde yer yer geçmektedir.

Kürtleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırıp Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğurulmuş olan Arap ülkelerine bağlamak isteyen gruplar, Kürtlerin kavmî köklerini Âsûrîlere, Keldânîlere ve seçkin Sâ-

mi ırkına bağlamaya çalıştılar.

Muhtemelen kendisi de bir Kürt olan ve eski bir Osmanlı subayı olduğu halde Osmanlı rejimine şiddetle muhalif olan seçkin Kürt bilimci Muhammed Emin Zeki Bey'in teorileri, bu grup tarafından dayanak alınmıştır.

O diyor ki: "Mes'ûdî'nin *Mürûcu'z-Zeheb* adlı eseri gibi İslâmî dönemde telif edilmiş tarih kitaplarında, arkeolojik verilere dayanılmaksızın, daha çok hikâyelerden ve menkıbelerden yararlanılarak Kürt kavmi Araplardan ayrılmış bir kol olarak görülmektedir. Hatta bu kitaplardan bazılarında, Kürt kavmini Hz. Süleyman'ın hizmetinde olan cinlerden sayanlar olmuştur. Elbette Kürt kelimesi ilk defa İran'ın batısındaki bir kavmin adı olarak Selçuklular döneminde yazılmış eserlerde geçmektedir."

Atatürk döneminde Kürtlerle birçok güvenlikle ilgili askerî sorun yaşayan Türkiye yönetimi, Kürtlerin kökeninin Türklerden geldiğini ispat etmeye çalışmıştır. Onlar, bu ırkın gerçekliğini reddetmek ve Kürtlerin Türk olduğunu ispat etmek için devlet enstitülerinde binlerce sayfalık makale ve kitap yayınlamışlar; hatta resmî belgelerde onlardan "dağlı Türkler" olarak söz etmişlerdir.

İranlı araştırmacılar ve başka bazı yabancı araştırmacılar da, onların aslen Arî olduğunda ısrar etmektedirler. Bunlar arasında, tanınmış Kürt araştırmacılarından Reşîd Yasemî, Muhammed Kazî ve Merduh Kürdistanî gibi kişiler bulunmaktadır.

Elbette Avrupalı araştırmacıların çoğu, özellikle de Kürt meselesi üzerinde çalışan Ruslar, Kürtlerin kökeninin İranlı olduğu konusunda ısrar etmektedirler. Bu teorinin taraftarları, daha bilimsel tezler ileri sürmüşlerdir.

Türkiye'de siyasî Kürt lider olarak tanınan kişiler de, bu cümleden PKK lideri Öcalan, kitabında İranlı Medleri, Kürtlerin ataları olarak zikretmektedir. Irak'ta da, Kuzey Irak Kürt hükümetinin kurulmasından sonra uydudan yayın yapmakta olan TV kanalının ismini İranlı atalarının onuruna "Med" koydular.

İlginç olan şu ki, bu etnolojik araştırmada -Kürt ırkı konusunda

müstakil bir kimliğe inananlar- bu kavmin kapsamını oldukça geniş tuttular. İran'da, Irak'ta ve Türkiye'de, bugün kendini Kürt olarak görmeyen Lorları, Yezidileri ve Ali-Allahîleri Kürt zümresi içine kattılar.

Merhum Reşid Yasemî, *Kürtler ve Onların İrkî ve Tarihî Bağları* adlı değerli eserinde, dikkat çekecek bir şekilde Kürtler hakkında etnolojik araştırmalar yapmanın zorluğuna işaret etmekte ve şöyle demektedir: "Etnoloji kurallarını bu taifeye fazla uygulayamamalarının sebebi, mekânın çetinliğinin buna engel olmasıdır. Bilim adamı, etnolojik araştırma yöntemini düzenli bir şekilde ve uzun bir süreye yayarak belirlese ve toplu bir görüşe varsa da, herkes bir yerden, bir şekilde merak etmekte ve bir neticeye ulaşmaktadır. Diğer bir sebep de şudur: Bazı eski ilim adamları, Kürtleri daha önce müstakil bir ırk olarak farz ettikleri için onları büyük ırklardan ayıracak özelliklerin ve farkların ardına düşmüş; ama bu tür ayırıcı farklar bulamamışlardır. Doğal olarak herkes yapay birtakım şeyleri hakikî ayrımlar sanmakta, bundan dolayı da ihtilaflar ortaya çıkmaktadır."¹

Eski bir Osmanlı subayı ve Kürt bilimci bir Kürt olan Mehmed Emin Zeki Bey, 20. yüzyılın ilk yarısında, 1938'de uzun araştırmalar sonunda Arapça *Kürt ve Kürdistan* adlı değerli bir eser yazdı. Bu kitap, Kürt bilimcilerin başvuru kaynaklarından biridir. Kürdistan'ın tarihî ve siyasi durumunu inceleyen araştırmacıların çok yararlandığı bir kitaptır. O, kitabının önsözünde, İslâm Ansiklopedisi'nden, meşhur şarkiyatçı Minorski'nin yazdığı Kürtlerin etnolojisi hakkındaki yazısını naklediyor. Yirminci yüzyılın başlarında telif edilen bu ansiklopedi, Kürtlerin etnolojisi hakkında Minorski tarafından yazılmış bir madde içermektedir. Zeki Bey, kitabın sonraki bölümlerinde de kendi teorisini ortaya koymaktadır.

Minorski'nin Kürt ırkı hakkında söyledikleri özetle şu şekildedir: Arî soyuna mensup Medlerin ve şimdiki Arî Kürtlerin ataları olan Sirtîlerin, Doğu Zagros'tan bu sıradağların batısına gelmesinden önce bu

¹ Reşid Yasemî, *Kurd ve Peyvestegî-yé Nejadî ve Tarihî-yé u*, Cavidan Yayınları, Tahran, s.107

bölgede hususî kimliği olan kavimler yaşıyordu. M.Ö. 2000 yılından kalan eserler ve levhalar göstermektedir ki, Van Gölü'nün güneyinde "Kardaka" adlı bir yer mevcuttu. Milattan bin yıl önceki Âsûrî yönetiminden kalan eserlerde de "Kurti" adlı bir kavimle yapılan savaştan ve onların yenilgilerinden bahsedilmektedir.

Yunanlı tarihçi ve komutan Ksenefon, milattan 400 yıl önce yazdığı yazılarında, "Karduk" adlı bir kavimden bahsetmekte; Yunan ordusunun onlara yaptığı saldırıdan dönerken, şu anki Kürdistan sınırları içinde bulunan bir yerde onlarla karşılaştıklarını anlatmaktadır. O dönemde buraya "Boşan" diyorlardı. Minorski'ye ve Zeki Bey'e göre, bu kavim Arîlerin gelmesinden önce Kürdistan'ın merkezinde yerleşik bulunuyordu ve Mezopotamya medeniyetine mensup sayılıyordu. Onlar, Âsûrîlerle aynı köktendiler ve Sâmi ırkına mensuptular. Daha sonraları ise Arî saldırganlarla karşılaştılar. Âsûrî dilinde "Kardu", güçlü veya pehlivan anlamına gelmektedir.

O çağdan kalan taş yazıtlarda, Khaldi veya Urartu adlı bir kavimden söz edilmektedir. Onlar, milattan önce 20. yüzyılın sonlarında, Van Gölü'nden Urumiye Gölü'ne kadar olan bölgede güçlü bir yönetim kurdular ve üç yüz yıl oraya hükmettiler. Bu kavim, milattan önce 7. yüzyılda Ermenilerin, daha sonra da Medlerin gelmesiyle dağılmış ve civardaki dağlara sığınmıştır. Minorski, 20. yüzyılın başlarından itibaren Kardu yurdunun, bugünkü Kürtlerin yurdu olduğu fikrinin oluşmaya başladığını söylemekte ve Khaldi kavmiyle Kürtlerin aynı olduğunu vurgulamaktadır.

Mehmed Emin Zeki Bey, Minorski'den yaptığı nakilden sonra, Kürt ırkı konusundaki kendi görüşlerini açıklıyor. O, önce şu hatırlatmada bulunuyor: "Bir halkın tarihini yazmak isteyen birisi, önce onun aslının ve kökeninin izini sürer, bu noktada bazı zahmetlere katlanır. Zira bu halkın aslı ve nesebi konusunda bilgi edinmek için her kapıyı çalmak, her kaynağa başvurmak gerekir. Bir kavmin esası ırk, dil ve yurttur; fakat çoğu zaman bunların tümü genel olarak bir kavimde mevcut değildir. Olaylar esas alındığında Kürdistan yurdu, ikinci nesil insanları dağınık hale getiren ikinci bir bölge olmalıydı. Tarihin başla-

rında orada Zagros kavimleri yaşıyordu. Bunlar da Lulu ve Guti, Kasay, Subar ve Hurri kavimleriydi. Bu kavimler, Kürtlerin eski nesilleri olmalıydı. Sümer, Akad ve Âsûrî dönemlerinde siyasî faaliyetlerde bulunmuşlardı.”²

Yukarıda zikredilen kavimlerin özelliklerine kısaca değinecek olursak, şunları söyleyebiliriz: Lulu kavmi, bugünkü Süleymaniye ve Şehrezur’da yaşıyordu ve gelişmiş bir ekonomik duruma sahipti. Onlar milattan yaklaşık 19 asır önce Âsûrîlerle birçok siyasî ilişki kurmuşlardı. Hatta milattan 18-19 asır önce, bazı Âsûrî hükümdarları bu kavimlendi. Aynı şekilde Âsûrî medeniyetine ait birçok sanatkar da yine Lululardandı.

Guti kavmi, MÖ 20. ve 25. asırlarda Sümer ve Akad topraklarının çoğuna hakim olmuş, Sümer ve Akad medeniyeti zümresinden bir kavimdi. MÖ 13. yüzyılda Guti kavminin Âsûrîlerle birçok ilişkisi olmuştu. Âsûrîler zamanından kalma bazı levhalarda bu kavmin ismi “Kur-ti” şeklinde geçmektedir. Zeki Bey’e göre, bazı Orta Doğu bilimcilerin araştırmalarının ortaya koyduğu üzere, bu kelime de -o asırdan kalma eserlerde görülen- kardı, kardak, kuritui, siri ve kard khui kelimeleri gibi, Kürt kelimesiyle aynı köktendir.

Araştırmacılar açısından Kasay kavminin kökeni İran’dan, bugünkü Kirmanşah ve Loristan bölgelerinden gelmektedir. Onlar da M.Ö. 18. asırda, Bâbil’de 600 yıl güçlü bir hükümet kurdular. Fakat daha sonra yenilip Loristan’a geri döndüler. Onlar bugünkü Lorların atalarıdır. Fakat Kürt veya Kürtçü araştırmacılar, bu cümleden Merduh Kürdistanî ve Zeki Bey, Kürtlerle Lorların aynı oldukları konusunda ısrar etmekte ve Kasay kavmini Kürtlerin ataları zümresinden saymaktadır. Hint-Avrupalı kavimlerin ya da Arîlerin, Zagros’a ve onun doğusuna ve batısına yaptıkları göç seli, muhtemelen M.Ö. 9. ve 10. yüzyıllarda başlamıştır. Onlar buraların eski sakinlerini tadrîcen nüfuzları altına aldılar ve Arîlerin arasında dönüştürdüler.

² Mehmed Emin Zeki Bey, *Kürd ve Kürdistan*, (Batı Azerbaycan Valiliği Araştırma ve Siyasî İnceleme Bürosu Tercümesi) 1364, (sınırlı yayın) sayfa 30.

Bu göçün en temel ve önemli sebebi Medlerdi. Medler, Hazar Denizi'nin doğusundan İran platolarına göç etmişler, M.Ö. 7. asrın sonlarında Batı İran platolarında bağımsız bir devlet kurmuşlar ve İran'ın güneydoğusunda yaşayan ve kendileriyle amca çocukları olan Parsları kendilerine tabi kılmışlardır. Öte yandan Âsûrîlerle savaşa girmişler ve onların devletlerini ortadan kaldırmışlardır.

Müşîru'd-Devle Pirmiya, *Târîh-i İran Bastan* [Antik İran Tarihi] adlı eserinde şöyle diyor: "Med kavminin dili Kürtçe'dir. Parslar, yaklaşık olarak milattan 6 asır önce Med devletini ortadan kaldırdılar ve yeni Hahamenişler devletini kurdular. Medlerle olan derin ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, Kürt unsurların Pars devletindeki varlığı oldukça güçlüydü."³

Zeki Bey'e göre, Kürt ırkının kökeni ve onun belli bir kavimle olan bağı ispat edilmiş değildir. Çoğu kimse Kürtlerin Arî olduklarını iddia etse de, bunu kabul etmek için daha çok belgeye ihtiyaç vardır. Zeki Bey diyor ki: "Bana göre Kürt kavminin M.Ö. 7. asrın ortalarında gelmiş olması ihtimali son derece zayıftır. Bu, Kürtlerin atalarını Zagros'un eski yerel halkı sayan görüşe yakındır." Ona göre ise Âsûrîler ve Sümerler, Sâmi soyuna daha yakındır.

Ünlü Sovyet şarkiyatçısı ve Kürt bilimci Bazil Nikitin, *Kürtler* adlı eserinde şöyle diyor: "Özetle söylemek gerekir ki Kürtlerin kökeni hakkında iki teori mevcuttur. Birinci teori bu halkı İranlı (Hint-Avrupalı) görmekte ve onların milattan önce 7. asırda, Urumiye Gölü civarından Botan'a (Buhtan) göç ettiğine inanmaktadır. İkinci görüş, Kürtlerin yerel karakteristiğine ve konuştukları dile vurgu yapmakta ve onları Khaldiler, Gürcüler ve Ermeniler gibi diğer Asya kavimleriyle akraba saymakta ve daha sonra İran dilinin onların dilinin yerine geçtiğini söylemektedir."⁴

Görüldüğü gibi Nikitin, Kürtlerin Sâmi ya da Türk olduğu nazariyesini kabul etmemekte ve onları İranlı ya da Arîlerin kollarından olan

³ Pirmiya Müşîru'd-Devle, *İran Bastan*, Tahran 1331, s. 57.

⁴ Vasili Nikitin (Muhammed Kazî tercümesi), Nilüfer Yayınları, Tahran 1366, s. 53.

bir Kafkas ırkı saymaktadır. O, Medlerin atası olan ve kuzeybatı İran'-da yaşayan Manalıları, Kürtlerin ve Azerbaycanlıların ortak atası saymaktadır.

Reşid Yasemî, Kürtlerin kökeninin gayri İranlı olmadığını kabul etmiyor ve şöyle diyor: "Kürt kavmi üzerine yapılan araştırmalarda, onların genel anlamda İranlı oluşlarından başka henüz ispat edilmiş bir görüş yoktur."⁵ Bir başka yerde de şöyle diyor: "Bizim eski Kürdistan'la ilgili araştırmamıza kaynaklık teşkil eden ve birinci bölümde zikredilen hiçbir eserde, Kürt taifesinin ismini bulamadık. Yalnızca Sümer tabletlerinin birinin üstünde 'Karada' kelimesi okunmaktadır ki o da bir yer adıdır; Kürtlerin Medlerden veya Parslardan önce olduğuna delâlet eden belli bir taife ismi değildir. Anlaşılmaktadır ki Kürt, tıpkı Medler ve Parslar gibi İranlı'ya galip olan taifenin ismidir. Bunlar, İran'ın batısındaki dağları ve civarını, Şâmatın kuzeyini ve Güney Ermenistan'ı kaplamış, tüm kadim taifeleri kendinde eritmiş ve kendi ismini onlara vermiştir. Hatta bu isimden dolayı, İranlı göçmen taifeler, Mezopotamya'ya girişlerinin ilk dönemlerinde meskenlerinin adı olan ve 'Beyt Kardû' (İbn Ömer Adası) diye anılan ismi almış ve dünyada da bu isimle meşhur olmuşlardır. Özet olarak Kürt, o İranlı ırkın şubesidir. Med ve Pars kardeşler, yeni bölgelerinin ismi olan aynı Med ve Pars ismiyle geniş Zagros bölgesinde hükümlan olmuş ve selefleri olan kavimleri kendilerinin bir parçası yaparak kendi ismini onlara vermiştir."⁶

Merhum Yasemî, Arîlerin gelmesinden sonra, önceki kültürlerin bu medeniyet içerisinde dönüşüme uğradığı delillendirmesiyle Kürtleri hiç tereddüt etmeden İran coğrafyasına ait kültür ve ırkın bir parçası saymaktadır. O, ayrıca Kürt kelimesinin İslâmî dönemden sonra kullanıldığına ve bunun antik bir kökeninin bulunmadığına inanmaktadır.

Reşid Yasemî, kitabında Kürtlerin soyu hakkında Mes'ûdî'nin, *et-Tenbîhu'l- Eşrâf*, *Mürûcu'z-Zeheb* ve *Tâcu'l-Arûs* adlı kitaplarını esas

⁵ Reşid Yasemî, *Kurd ve Peyvestegî-yé Néjadî ve Tarihi-yé u*, s. 108

⁶ A.g.e. s. 63.

alarak şöyle diyor: “Mes’ûdî, Kürtlerin soy kütüğüne ilişkin Sâsânîlere ait Pehlevîce yazılmış başlıca kaynaklardan nakiller yapmaktadır. O, Kürtlerin, Kürd bin İsfendiyaz bin Menuçehr Pişdâdî’nin neslinden geldiğini söylemektedir. Mes’ûdî, Pehlevî kaynaklardan elde ettikleriyle Kürtleri, İran sultanlarının neslinden saymaktadır. Fakat onları Arap neslinden saydığı noktalarda şifahî kaynaklara, çağdaşı Arapların sözlerine dayanmaktadır. Çünkü halifeler, hakimiyet kurdukları Kürtleri kendilerine nispet etmek istemekteydiler.

Mes’ûdî’nin yaptığı rivayetlerden anlaşılmaktadır ki, Araplara nispet edilen kabileler de diğer İranlı kabilelerdendir. Meselenin siyasi yönü bulunduğu için buna ilişkin hiçbir değini yoktur. Sadece efsane ve hurafelerle buna inanılmaz.”

Reşid Yasemî sözlerini şöyle sürdürüyor: “Bazı eski âlimler, Kürtleri Merd’in (Mard) oğlu saymakta ve ondan Kürd bin Merd diye söz etmektedir. Binaenaleyh, Merdler de Kürdler gibi Fars taifesindendir. Hahamenişler döneminin Yunanlı tarihçisi Strabon, Aratosten’den naklederek şöyle diyor: “Fars’ta ‘Mer’, ‘Mecus’ vb. gibi bazı taifeler yerleşiktir. Bazı tarihlerde belirtildiğine göre ‘Merd’ ya da ‘Mard’ taifesi, Büyük Kurus’un dostuydu ve bu taife veya aşiret, Fars’ın bazı bölgelerinde yerleşik bulunan ve halen bulunmakta olan Kürtlerin ve Lorların atalarıdır.”⁷

Kürt araştırmacı Ayetullah Şeyh Muhammed Merduh, *Târîh-i Merduh* adlı kitabında şöyle diyor: “O halde Kürtler, Hint-Avrupalı Arî ırkındandır.” Keza Prof. Minorski’nin ağzından şunları yazıyor: “Büyük bir ihtimalle Kürt grubu, doğu yönünden (Yani bugünkü İran’ın doğusundan) batıya (bugünkü Kürdistan’a) gelmiş ve yerleşmişlerdir -Will Durant da bu görüştedir.- O halde, bu Kürt grubun gelmesi, onların geldiği sırada bir başka Kürt grubun veya birbirine karışmış Kardü adlı birkaç fırkanın da daha önce göç edip Kürdistan’a yerleşmiş olmasına ve daha sonra da yeni Kürdlerle karışmış olmasına engel değildir.

⁷ A.g.e. s.113, 117.

Tarihçilerinin çoğu, birinci kısımdaki Kürtleri 'Batı Kürtleri' veya 'Araranî Kürtler', ikinci kısım Kürtleri ise 'Doğu Kürtleri' veya 'Mâdâ-yân=Medler' diye adlandırmıştır. O halde ihtilaf kalmamaktadır. Her iki görüş de doğrudur. Prof. Minorski de bu görüşe sahiptir. Fakat hangisinin buraya daha önce geldiği konusunda henüz elde belge mevcut değildir."⁸

Birçok Avrupalı şarkiyatçı da, Kürtlerin İranlı bir isim olduğu konusunu kesin görmektedir. Bu cümleden Henry Field, *İran Halkbilimi* adlı kitabında şöyle diyor: "Kürtler, dil ve fiziksel özellikler bakımından İranlıdır."⁹ Amerikalı William O'Douglas Kürtlerin ırkî kökeni ile ilgili olarak şunları yazıyor: "Bizatihi Kürtler, kendilerinin aslının ve nesebinin, asil Arî ırkından olan Medlere dayandığına inanmaktadır. Kürtçe ile Farsça'nın müşterek kökleri vardır. Fakat şu farkla ki, Arapça ve Türkçe'den de onlara birçok kelime geçmiştir."¹⁰

Kürt ırkının kökeni konusunda, onların Türk, İran ve Arap kültür ve medeniyetinden bağımsız olduğu yönünde siyasî birtakım görüşler de oluşmuştur. Bu bakış açısında, Kürt medeniyetine 20 bin yıllık bir geçmiş öngörülmekte ve Arîlerin gelişinin, bu kültür ve medeniyete yönelik bir saldırı olduğu konusunda ısrar edilmektedir. Bu görüşün taraftarları, antik yazılı eserlerde, antik Yunan eserlerinde veya taş yazıtlar ve Yunan tarihçilerinin eserleri gibi o döneme ait kalıntılarda Kürtçe kelimelere benzer kelimeler bulmaya ve onları bu kavimden daha eski bir geçmişe sahip göstermeye çalışmaktadır.

Bu görüşe örnek olarak, Amerika'da yaşayan Kürt asıllı araştırmacı Prof. Izady'nin 1993 yılında Harvard Üniversitesi'ne sunduğu ve internette de yayımlanan makalelerini ve konuşmalarını göstermek mümkündür. Buna ilişkin önemli noktalar şu şekildedir:

Kürtler, binlerce yıl boyunca göçlere ve kültürel dayatmalara maruz kalmış birçok kültürel ve genetik katmanın nihai ürünüdür. Bu noktada antik Kürt tarihi boyunca beş kültürel katmandan veya aşamadan söz edilebilir.

⁸ Muhammed Merduh, *Tarih-é Merduh*, Bina Bita yay. Tahran, s. 13.

⁹ Henry Field, *İran Halkbilimi*, Çeviren Dr. Abdullah Feriyar, İbn Sina yay. 1324, s. 68.

¹⁰ William O'Douglas, *Serzemin-é Şigift-engiz ve Merdum-é Méhrébân* [Hayret Verici Diyar ve Müşfik Halk] Çeviren Feridun Senceri, Gutenberg Yay. Tahran 1377, s. 99.

Birinci dönem; sekiz bin yıl önce başlamış olan “Halefi” dönemidir. Bu kültürün başlangıç noktası, Suriye’nin Kürt bölgesinde yer alan Kamışlı şehridir. Bu kültürün incelenmesi, o dönemden kalma çömlekler sayesinde mümkün olabilmektedir.

İkinci dönem, M.Ö. 5300 yılından başlamaktadır ve “Abid ya da Proto-Euphratian [Ön-Fırat]” diye anılmaktadır. Bu isim, bu döneme ilişkin arkeolojik kazıların yapıldığı Irak bölgesinden iktibas edilmiştir. Bu dönem de Halefi dönemi eserleriyle birleşti ve Kürdistan’da bin yıl boyunca devam etti. Muhtemelen Kalde kavimleri bu döneme aittir ve antik Kürdistan kültürü üzerinde çok büyük etkiler yapmıştır.

Üçüncü dönem Hurriler dönemidir. Bunların başlangıç noktası Kafkaslardı; bunlar güneye doğru göç ederek Zagros dağlarında yerleştiler -Sayın araştırmacı, bu göçün sebepleri ve zamanı konusunda ve ayrıca birçok araştırmacının ortaya koyduğu üzere, Kafkas kavimlerinin Arî kökene sahip olduğu konusunda sükût etmektedir.-

Urartular, Gutiler, Mana kabileleri, Hurrilerin kolları ve şubeleridir. M.Ö. 2250 yılında Gutiler, çok büyük bir güce kavuştular ve Sümerlerin bölgesinde 130 yıl hüküm sürdüler. Görünüşe göre, M.Ö. ikinci bin yılın ortalarında Kürdistan halkı, Hurri medeniyetinin hakimiyeti altında birleştiler. Bu medeniyetin etkileri, bugünkü Kürt kültüründe de oldukça köklüdür.

Dördüncü dönem, Arîlerin dönemidir. Milattan 2000 yıl önce Arî soyuna mensup Hititler ve Mittaniler, İran platolarından ve Hind Yarımadası’ndaki Sind bölgesinden, Zagros dağları içlerine ve civarlarına göç edip yerleştiler. Bu kavimlerin göçleri, M.Ö. 1850 yıllarına kadar sürdü ve Zagros dağlarında ve civardaki ovalarda yaşayanların ekonomileri ve kültürleri üzerinde büyük etkiler bıraktı. Ermeniler, Medler ve Parslar, bu süre içerisinde Hurrilerin kültürlerini yok ettiler ve Kürdistan bölgesine yerleştiler. Bu araştırmacıya göre, Arîlerin Kürdistan’a saldırıları ve akınları, tıpkı Türklerin Osmanlı İmparatorluğu’nu kurdukları sırada Kürt kültürüne verdikleri zarar gibidir.

Yazar, büyük bir hayretle eleştirilerini Arî olmakla iftihar ettiğini söyleyen Kürtlere yöneltiyor. Bununla birlikte mimariden dile, dine ve

tapınılan tanrılara kadar Kürt kültürünün muhtelif alanlarının büyük ölçüde Arîlerin etkisi altında kaldığını inkâr etmiyor. Fakat Hurri kültüründen kalan eserler de az değildir. Bunun bir örneği gerilla savaşlarıdır ki bu, daha sonra Arî olan Kürtlere de geçmiştir.

Amerikalı yazar William Eagelton Jr., Mahabad Cumhuriyeti döneminde Kâzî Muhammed'in girişimleri hakkında kaleme aldığı, 1946 *Kürdistan Cumhuriyeti* kitabının önsözünde, Kürtlerin ırkî kökeni konusunda şöyle diyor: "Hayalci tarihçiler, dayanağı olmayan sözleri toplayan kişilerle antik yerleri araştırmaya girişiyorlar veya ismi harf değişikliğine uğratarak 'Kürd' kelimesine yakın hale gelmiş bazı milletlerin hükümetlerini araştırıyorlar.

Kürtler diyorlar ki: Bâbillilere ait taş resimlerde, Kürtlere boyun eğip itaat etmiş birçok kişi görülmektedir. Bu yüzden Kurus, Kürtlerin yardımıyla Bâbil'e saldırabileceğini ve orayı tamamen ele geçirebileceğini düşünüyordu.

Genel olarak Kürtler, özelde de İran Kürtleri, sonunda şu neticeye vardılar ve bunu kabul ettiler. Onların ulusal kökenleri, Arî ırkından gelen Medlere dayanmaktadır. Eagelton, Bitlisî'nin *Şehnâme*'deki Marduş* Dahhak'ın hikâyesine işaretler, onun, Dahhak'ın neslinden kaçıp kurtulanların Kürtlerin ataları olduğunu naklettiğini söyleyerek şöyle diyor: "Görünen o ki Kürtlerin tümü bir soydandır. Onların civarında ya da içinde yaşayanlar, 'Biz bir Kürdü, kendi ulusal giysilerini giymemiş olsa bile, bir Arap'tan, Türk'ten ya da Fars'tan kolayca ayırt edebiliriz.' diyorlar.

Bilimsel incelemeler göstermiştir ki Kürtlerin kafa şekli, saç rengi, göz rengi, deri rengi veya diğer özellikleri arasında farklar mevcuttur. Bazıları, Kürtlerin Orta Doğu'daki başka milletlerden kendiliğinden etkilendiğine inanmaktadır."¹¹

* Farsça'da "mar", yılan; "duş" ise omuz demektir. Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eserinde geçen bu öyküye göre, zalim bir hükümdar olan Dahhak'ın omuzlarından yılanlar çıkmaktadır. "Marduş" sıfatı da onun omuzlarından çıkan yılanlara işaret etmektedir [Çeviren].

¹¹ William Eagelton Junior, 1946 *Kürdistan Cumhuriyeti*, çeviren, Seyyid Muhammed Samedî, Mehabad, Seyidiyan Yay. s. 6.

Böylece anlaşılmaktadır ki, Kürt olsun ya da olmasın bazı araştırmacılar, siyasî, duygusal veya kişisel bazı sebeplerle geçen bir asır boyunca Kürtlerin siyasî davranışlarını izah etmek için onların tarihî, coğrafi, ırkî kökenini beş bin yıl öncesine, hatta daha da öteye götürmeye çalışmaktadırlar. Bu gruptaki araştırmacılar, Zagros civarında -Zagros bugünkü Kürdistan bölgesinin bir bölümünü oluşturmaktadır.- yerleşik bulunan kavimlere, müstakil bir medeniyet kimliği verebilmek için bugün Kürt hareketi diye söz edilen şeyi, binlerce yıl önceki olaylara bağlayarak ispat etmeye çalışmaktadır. Fakat böylesi bir tarihî ve fikrî bağ, kesin, açık; belirsizlikten ve görüş ayrılığından uzak belgelere dayalı bir şekilde bugüne kadar ispat edilebilmiş değildir. Bu teori, meşhur şarkiyatçıların teorilerinden de farklıdır.

Salt bilimsel bir inceleme ve araştırmayla, siyasal eğilimler bir tarafa bırakıldığında şunlar söylenebilir: Batı İran'daki kavimlerin büyük ölçekli yer değiştirmeleri ve yıllar süren çekişmeleri sebebiyle, ırkî bağları ve yerleşim şekilleri itibariyle bugünkü Kürtlerle aynı olduğu kesin olarak söylenemez. Gerçekte bu bölgede yerleşik bulunan kavim ve taifeler, tadrîcen kendilerinden daha gelişkin taifelerle birleşip, onların içinde değişime uğramış ve sonuçta da daha karmaşık siyasî ve toplumsal yapılar kurmuşlardır.

Kürdistan neresidir?

Kürtlerin nesebi, kökeni ve ırkı konusunda açıklamalarda bulunuldu. Açık tarihî belgelerin azlığı ve belli siyasî sebepler, kesin yargıya ulaşmada sorunların ve belirsizliklerin doğmasına sebep olmaktadır. Coğrafi mekân konusunda da aynı şey geçerlidir. Bazılarına göre Kürtlerin ya da Kürtlere neseb olarak yakın kavimlerin yaşadığı her yer Kürdistan'dır. Bu bakış açısı, nüfusa ya da Kürtlerin o bölgeye nasıl geldiğine çok fazla önem vermemektedir. Örneğin bu bakış açısı sahiplerine göre İran'daki tüm Batı Azerbaycan eyaleti, Kürdistan'dır. Hemen hemen tüm halkı Kürt olan Mahabad, Bükân, Piranşehir ile Kürtlerin ve Türklerin eşit sayıda bulunduğu Miyanduâb ve Nakade; sadece çok az miktardaki Celâli ve Mîlan Kürt aşiretlerinin bulunduğu

Makû ve Khoy arasında herhangi bir fark yoktur.

Bu görüşten yararlanan kimseler, asırlar önce sürgün edilen Kürtlerin yerleştiği Horasan ve İlâm'ın kuzey bölgelerini, Kürtlerin aslî yurdu olan Kürdistan'la hiçbir coğrafi bağı bulunmadığına dikkat etmeksizin buraları da Kürdistan olarak nitelemektedirler. Onların görüşüne göre, "Loristan", "Çehar Mehal-é Bakhtiyarî" ve Fars Körfezi'ne kadar uzanan "Bakhtiyarî"lerin ve onların amca oğulları olan "Buyirahmed"lilerin göç bölgeleri bile Kürdistan sayılmaktadır. Bu bakış açısını yansıtan en eski yazı, Bitlisi'nin *Şerefnâme*'sidir. Onun yazarı, bugün Türkiye sınırları içerisinde yer alan Bitlis bölgesi Kürtlerindendir. O, iki asır önce Kürdistan sınırlarının Fars Körfezi'ne ve Hürmüz Boğazı'na kadar uzandığını söylemiştir.

Fakat bu görüş son asırda daha fazla körüklenmiştir. Mesela Mehmed Emin Zeki Bey, kitabında *İslâm Ansiklopedisi*'nin Kürdistan sınırları üzerine yaptığı tarife, "İran'daki Loristan ve Türkiye'deki Van ve Erzurum bu tariftten niçin istisna edilmiştir." diye itiraz etmektedir. O, Evliya Çelebi'nin 1065 hicrî yılında Kürdistan'dan geçtiğini ve *Seyahatnâme*'sinde Van'dan (Türkiye'de) Basra'ya (Irak'ta) kadar olan yerleri Kürdistan olarak anlattığına işaret etmektedir. Halbuki sadece Loristan'daki Lorlar değil, İlâm ve Kirmanşah'taki "Lek"ler de dil ve mezhep farkından dolayı kendilerini Kürtlerden farklı görmektedirler. Kürtlerin 20. yüzyılın başlarında Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasında bölünmesi ve onların tüm bu ülkelerde birer azınlık haline gelmesi, Kürtlerin coğrafi mekânlarının tayinindeki sorunları artırmaktadır. Zira onların siyasî liderleri ve aydınları, bütünsel bir kimlik tārifi yapmak istemektedir ve bu kimliğin en önemli unsurlarından biri de coğrafi mekândır. Elbette bu arzu, birçok noktada bu vesileyle kendi çıkarlarını temin etmek isteyen bölgesel ve küresel güçleri tahrik etmektedir.

Her halükârda bu parçalanmışlıktan dolayı, öyle gözüküyor ki, Kürtlere coğrafi bir bölge tayin edebilmek için bir ölçüt olarak "yerleşik çoğunluk" esas alınmalıdır. Bu şekilde Kürtlerin coğrafi sınırlarını, sakinlerinin çoğunluğu -daha çok kültürel ölçütleri esas alan günümüzde bilinen tariflere göre- Kürt diye adlandırılan kişilerin yaşadığı

bölgelerde aramak gerekmektedir.

Bu tarif doğrultusunda İran'da Kürtlerin yaşadığı bölgeler, daha eski coğrafya kitaplarında onlara "Erdelan", "Mekrî" ve "Kirmanşah" denen bölgelerdir. Bu bölgeler bugün Batı Azerbaycan'ı, Kürdistan'ı ve Kirmanşah'ı içine almaktadır. Elbette Batı Azerbaycan'da, hatta onun en batı kısmında yani Makû ve Khoy'da nüfusun az bir bölümünü Kürtler oluşturmaktadır. Merkezî kısımlarda yani Salmas ve Urumiye'de Kürtlerin sayısı fazlalaşmaktadır; ama buradaki Türklerden daha azdırlar. Bu eyaletin güney bölgelerinde Piranşehir, Serdeşt, Mahabad ve Bûkân bölgelerinde yaşayanların tümü Kürt'tür. Nakade ve Miyanduâb şehirlerinde ise Kürtlerle Türklerin nüfusu birbirine yakındır. Bugünkü Kürdistan eyaletinde de, Türklerin bulunduğu "Kurve" ve "Bicar" bölgeleri hariç tüm halk Kürt'tür. Bicar ve Kurve'deki Kürtlerin önemli bir kısmı Şii'dir.

Kirmanşah eyaletini de Kürtlerin ikamet ettiği bir yer saymak gerekir. Burada yaşayan halkın çoğu Kürt'tür; ama Şii'dir. Bundan dolayı da kendilerinin diğer Kürtlerden farklı olduğuna inanmaktadırlar. Bu üç eyaletteki Kürtlerin toplamı, yaklaşık olarak 4 milyondur ki, bu da ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 6'sına tekabül etmektedir. İlam eyaleti, Lor, Kürt ve Arap kavimlerinin terkiibinden oluşmaktadır. Mezhep ve dil farklılıklarından dolayı onları yukarıdaki ölçülere göre Kürt saymak mümkün değildir.

Kafkaslarda da az sayıda Kürt yaşamaktadır. Onların çoğu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, az bir kısmı da Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetlerinde yaşamaktadır. Nüfusları da muhtemelen yarım milyondan azdır.

Bu bölgedeki Kürt kimliği daha çok Türklerin, Ermenilerin ve Gürcülerin etkisi altındadır. Her ne kadar Sovyetler zamanında onların küçük çaplı kültürel faaliyetlerine izin verilmiş olsa da bu Kürtler de "Cevanşehir", "Kelbecer" ve "Kabadili" bölgelerinde ve Karabağ'da yerleşiktiler. Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Karabağ sorunundan sonra o bölgedeki Kürtler, Azerbaycan'a gittiler.

Türkiye'deki Kürtlerin çoğu, Türkiye'nin doğusunda ve güneyinde yaşamaktadır. Türkiye'de Kürtlerin yerleşik olduğu coğrafi bölgelerdeki nüfus hareketi diğer yerlerdekinden çok daha fazladır. Örneğin I. Dünya Savaşı sırasında öldürölen ve tehcir edilen Ermeniler, Kürtlerin komşularıydılar. Sonra buralara Kürtler ve Türkler yerleşti. Türkiye Kürtlerinin kuzey sınırı, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Kars bölgesine ulaşır. Burası, İran'daki Makû ile komşudur. Halihazırda bu bölgedeki Kürtler, Türklere göre azınlıktadır. Türkiye'nin doğusunda yer alan Erzurum ve Van illerinin de yaklaşık yarısı Kürt'tür. Buradan güneye, Bitlis'e ve Urfa'ya gittikçe Kürtlerin oranı artmaktadır. Binaenaleyh, Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Hakkari vilayetinin mutlak çoğunluğu Kürt'tür. Diyarbakır ve Mardin'de de çok sayıda Kürt yaşamaktadır. Bu ölkenin merkezi olan Orta Anadolu'daki Kürtlerin bir kısmı Kızılırmak nehri havzasında; Ankara, Konya, Erzincan ve Malatya civarlarında yaşamaktadır. Türkiye'deki Kürtlerin toplam nüfusu, on milyon civarında tahmin edilmektedir ki bu da Türkiye nüfusunun yüzde 15'ini oluşturmaktadır.

Irak Kürtleri, bu bölgenin kuzeyinde Büyük ve Küçük Zap ırmağı havzasına dağılmıştır. Zaho, Süleymaniye, Erbil, Dohuk, Şehrezur ve Halepçe bölgelerinin çoğunluğu Kürt'tür. Güneye doğru gittikçe Kürtlerin sayısı azalmaktadır. Kerkük ve Musul; Kürt, Türk ve Arap nüfusunun terkiinden oluşmaktadır ki onların büyük bir kısmı, son on-on beş yıl boyunca merkezî yönetim tarafından oraya göç ettirilmiştir. Onlardan çok az bir kısmı da daha güneyde yani "Mendeli" ve "Bedre"de yaşamaktadır. Bugünkü Irak Kürtlerinin nüfusu yaklaşık 5 milyon olarak tahmin edilmektedir ki bunlar da Irak'ın toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmaktadır.

Suriye'nin kuzeyindeki Kürtler, Türkiye ve Irak sınırında yaşamaktadır. Onların sayılarının da bir milyondan az olduğu tahmin edilmektedir ki bu da Suriye nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 7'sine tekaböl ediyor.

Zikredilen Kürtlerin yaşadığı bu bölgelerin ortak özelliği, buraların, bazı ovaları ve yükseltisi az olan tepeleri de barındıran çoğunlukla dağlık bölgeler oluşudur. Bu bölgelerin rakımı bazı yerlerde 4 bin met-

reyi bulmaktadır. Zagros ve Toros sıradağları bu zümredendir. Kürdistan sıradağlarındaki büyük zirveler olarak “Çihil Çeşme”, “Dolamper Dağı” “Kandil”, “Tale Kuh” ve “Ararat”ın adını sayabiliriz. Dağlık bölgelerdeki halkın geçimi çoğunlukla hayvancılıktan, ovalardakilerin ise çoğunlukla tarımdan sağlanmaktadır. Başını göğe dikmiş dağların heybeti, bu dağların göğsünde yer alan küçük ve dağınık köylerde bulunmuyordu. Bu bölgede, diğer bölgelere oranla uygun yollara rağmen daha fazla hissedilen ekonomik mahrumiyetler; ve nihayet, buraların ülkelerin sınır bölgelerinde bulunuyor oluşu, bu bölgelerde kendine özgü güvenlik sorunlarının ve siyasî davranışların doğmasına sebep olmaktadır.

Bu bölgelerin dağlık konumu, tarih boyunca bu bölge sakinlerinin eline silah almasına, merkezî hükümetlerle uzun ve yıpratıcı gerilla savaşları yapmalarına sebep olmuştur. Bundan dolayı Kürtler, daima güvenli olmayan dönemler yaşamış ve neticede güvenlik onların en büyük arzuları olmuştur. Söz konusu coğrafi durumun diğer sonuçlarından biri de, devletlerin tarih boyunca bu bölgelerin güvenliğini yine bu bölgedeki halkın eliyle sağlamaya çalışmasıdır. Bu yüzden, özellikle yeni dönemden ve ulus devletlerin kurulmasından önce, merkezî devletler hâkimiyetlerini sürdürebilmek için bu bölgelerdeki yerel aşiretleri birbirlerine düşürmüşlerdir.

Modern sistemlerin, ulus devletlerin kurulmasından sonra bu bölgelerdeki merkezî idarî güçlerin varlığına rağmen, sınırdaki bu dağlık bölgelerin kontrolünün zor olmasından ve yerel olmayan güçlerin askerî operasyonlarda kullanılmasından dolayı ödenen bedel ağır oluyordu. Bu durum, önceki yöntemin bu devletler tarafından da bu bölgelerde muhtelif dozlarda kullanılmasına neden oldu. Yeni devletlerin komşularıyla ilişkilerinde husûmetler baş gösterince bu devletler, kendi sınırlarında yaşayan Kürtleri kışkırtarak onlardan bir araç olarak yararlanmaya çalıştılar. Bundan dolayı Kürtler tarihî tecrübeleriyle genellikle merkezî hükümetlere inanıp güvenmediler; yalnızca onların gücünü hesaba kattılar. Bu güç ne zaman zayıfladıysa, onlar da ellerine silah alıp kendi kaderlerini tayin etmeye çalıştılar.

Suyu bol nehirlerin Kürdistan'ın dağlık bölgelerinde bulunuyor oluşu, bazı nehirlerin ve su kaynaklarının bu bölgeden doğuyor olması, bu bölge coğrafyalarına özel bir jeopolitik konum bahşetmektedir. Türkiye'den doğup geniş tarım alanlarını sulayarak Suriye ve Irak'tan geçip Fars Körfezi'ne dökülen Dicle ve Fırat, söz konusu üç ülkenin de Kürt bölgelerinden geçmektedir. Irak'taki Küçük ve Büyük Zap ırmakları, İran'daki Zerrine Rûd, Sîmîne Rûd ve Kızıl Üzen ırmakları da Kürt bölgelerinden geçmektedir.

Yukarıdaki ülkelerdeki Kürt bölgelerinin yüzölçümü, en küçük Kürt azınlığın yaşadığı yerleri bile Kürdistan sayan ve "Büyük Kürdistan" kurma arzusu taşıyan kişilere göre beş yüz bin kilometre karedir. Fakat coğrafi belgeler esas alındığında, buranın yüzölçümü bu miktarın yarısından biraz fazladır.

Bu bölgelerde yaşayanların nüfusu konusunda da kesin sayı verilmemektedir. Orta Doğu ülkelerindeki toplam Kürt nüfusu hakkında, muhtelif siyasî bakış açılarına bağlı olarak 18 ila 25 milyon rakamları verilmektedir.

Irak Kürdistanı zengin petrol yataklarına sahiptir. Bu petrol yatakları, kendi güneyinde sonlanarak Kerkük'e geçmektedir. Bağdat yönetimi, Kerkük'te Arap nüfusun çok olmasını gerekçe göstererek, bu bölgeyi Kürdistan özerk bölgesine açmaktan şiddetle kaçınmıştır. Bu bölgede tarihî emelleri olan Türkiye de, bu bölgedeki Türk azınlığa manevra vermektedir. Musul'un kuzey bölgelerindeki petrol yatakları ise daha küçüktür.

Güney ovalarındaki Kürdistan bölgelerindeki hava sıcaklığı yaz boyunca 40 dereceye ulaşmaktadır. Yüksek bölgelerde ise, bu cümleden rakımı yaklaşık olarak 2 bin metreyi bulan Türkiye'deki Van Gölü civarında, kışları çok sert ve bol kar yağışlı geçmekte ve hava sıcaklığı sıfırın altında 15 dereceye kadar düşmektedir.

Kürtler nasıl konuşurlar?

Kürdistan halkının dili iki lehçeye ayrılmaktadır. Birincisi daha çok Türkiye Kürtlerinin ve İran'ın Batı Azerbaycan bölgesinde yaşayan

Kürtlerin konuştuğu “Kurmanci”, ikincisi ise Irak Kürtlerinin çoğunun ve İran’ın bazı bölgelerindeki Kürtlerin konuştuğu “Sorani”dir.

David McDowall, *Çağdaş Kürt Tarihi* adlı eserinde şöyle diyor: “Bu iki dil, gramer kuralları açısından İngilizce ve Almanca kadar birbirinden farklıdır; fakat kelime farklılıkları daha azdır. Her iki dil de meşhurdur ve mahallî şivelerden birçoğunun temsilcisidir. Adeta önüne bir baraj konunca birbirinden ayrılmış derele gibidirler. Bunlara ilaveten dikkate değer miktardaki bir azınlığın konuştuğu üç başka dil daha vardır. Senendec’in güneydoğusundan Kirmanşah’a kadar birçok Kürt, yeni Farsça’ya Sorani’den daha yakın olan bir lehçeyle konuşurlar. Gorani ve Zaza Gorani de Güney Kürdistan’ın bazı bölgelerinde konuşulan diğer iki dildir. Zazaca, Kürdistan’ın kuzeybatısındaki (Türkiye) Türk veya Kürt Alevilerin dilidir.”¹²

Kürtçe’nin ilmî ve felsefî kavramları açıklama kapasitesi olan müstakil bir dil mi yoksa yarım bir dil ya da Farsça’nın bir lehçesi mi olduğu konusu son derece ihtilafli, siyasî bir konudur. Halihazırda Kürt bölgelerinde yapılan Kürt dili hakkındaki yayın çabaları, ilmî araştırmalara dayalı olmaktan çok, siyasî eğilimlere dayalıdır.

Kürt dili hakkında yapılmış çalışmalardan biri, Tahran Üniversitesi Halk Bilimi bölümü öğretim üyesi Dr. Haşmetullah Tayyibî’nin yazdığı makaledir. Biz onu Sayın Celâyîpûr’un yazdığı, *Kürdistan: İslâm Devrimi’nden Sonra Bunalımın Sürmesinin Sebepleri* adlı kitabından alıntılıyoruz. “Kürtçe şüphesiz Hint ve İran dillerinden ve antik Farsça’nın göstergelerinden biridir. Bu dil mutlak bir dildir ve tüm Kürt aşiretlerinde, vilâyetlerinde ve kabilelerinde söyleyiş farklılıklarıyla kullanılmaktadır. Bu tabir ve ıstılah farklılıkları, bir kabileden diğer kabileye göre farklılık arz etmektedir. Bu yüzden ister İran’da olsun, isterse İran dışında olsun geniş Kürdistan bölgesindeki bu dil bazı kollara ayrılmıştır. Her kolun da birçok lehçesi vardır. Kol ve lehçelerdeki bu farklılık, bazı araştırmacıların ve dil bilimcilerin Kürt dilinin İranlı olmayan bir dil olduğu yönünde teoriler ortaya atmasına sebep olmuştur. Bu kişiler, Kürt ırkının İran kökenli olduğu konusunda şüphe yaratmak isteyenler gibi, Kürt dilinin İran kökenli bir dil olduğu konusunda

şüphe yaratmak istemişlerdir.”¹³

İngiliz Lord Curzon, Alman Polak ve Rus Nikitin ve Akuyef gibi tanınmış birçok şarkiyatçı, Kürtçeyi Farsça'nın bir kolu olarak görmektedir. Meşhur İran Bilimci Dar Mustatir Kürtçe, Zerdüşt Avesta dilinin Medli olduğu, Medler döneminde bu dilin Fırat'tan, Fars Körfezi'ne kadar yayıldığı; daha sonra da İsfahan'a ve Nihavend'e geldiği inancındadır.

Rus İran Bilimci Minorski de, Kürt dilinin hiç kuşkusuz kuzeybatı İran dil ailesine bağlı olduğunu söylemektedir. Ona göre Kürtçe ile Farsça arasında görülen farklılıklar, aslı aynı olan lehçeler arasında da görülebilecek farklılıklardır.

Kürt araştırmacılarından *Kürt Ezgileri Üzerine Bir Araştırma* adlı kitabın yazarı Faruk Safizâde, *Kürtçe-Farsça Sözlük*'ün yazarı Sıddık Safizâde, *Kürtlerin Horasan'a Gelişlerinin Tarihi* adlı kitabın yazarı Tuadî, *Târîh-i Merduh* adlı kitabın yazarı Merduh Kürdistanî ve Emin Zekeriya Bey, Kürtçe'yi antik İran Farsça'sının bir kolu olarak görmektedir.¹⁴

¹³ Hamid Rıza Celayîpur, *Kürdistan: İslâm Devrimi'nden Sonra Bunalımın Sürmesi'nin Sebepleri*, Uluslararası Siyasî Araştırmalar Bürosu, 1372, Tahran, s. 91.

¹⁴ Gulam Rıza İnsafpur, *Kürt Halkının Siyasî Tarihi ve Coğrafyası*, 1379 Tahran, 4. baskı.

2. BÖLÜM

KÜRT MACERASININ ÖZETİ

Kürt kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan biri de onların tarihî macerasıdır. Bu bölümde bölgenin tarihini kısaca ele alarak onların tarihî macerasının, Kürt kimliğinin oluşumunda ne kadar etkili olduğunu ve bunun, onların siyasî maceraları konusunda nasıl ibretler oluşturduğunu incelemeye çalışacağız.

Medlerden önce

Yazılı eserlerin ve antik kalıntıların azlığından dolayı, Arîlerin göçünden önce Zagros ve çevresinde yaşayan kavimlerin ırkî kökenleri ve tarihleri konusunda elde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ama mîlattan önce 30 binli yıllardan kalma kalıntılardan, Mezopotamya medeniyeti ve orada yerleşik olan kavimler; yani Sümer, Elam, Âsûrî, Bâbil ve Keldânî kavimleri hakkında bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle, bu kavimlerin Zagros'ta yaşayan kavimlerle uzun süreli savaşlar yaşadıklarını öğreniyoruz. Dağlık konumdan ve Zagros bölgesine geçişin çok zor olmasından dolayı Mezopotamya imparatorları, bu savaşların çoğunda onları yenmiş; buralara kendi kavimlerinden

kişileri yerleştirerek onları köleleştirmiş; onların neslini ve kültürünü dönüştürmüştür. Bazen de Zagroslar'da ve civarında yaşayan kavimler, örneğin bugünkü İran'daki Lorların ataları olan Kasaylar veya Mitanniler, Urartular, Lulular, ya da bunların birleşiminden oluşan güçler, Mezopotamya medeniyetinin payitahtını fethederek asırlarca orada hüküm sürmüşlerdir.

Fakat bu sırada onların hükümetleri, Mezopotamya medeniyeti imparatorlarının etkisinde kalmış, daha ileri bir medeniyete sahip olan Sümerlerin, Âsûrîlerin, Elamların ve Keldânîlerin aksine kendi adlarına bağımsız bir medeniyet kuramamışlardır. Arkeolojik bulgular göstermektedir ki Zagros kavimleri, bazen Mezopotamya imparatorluklarıyla girdikleri rekabette bir tarafla ittifak etmekteydi. Böylece hem diğer tarafın saldırısından güvende oluyorlar, hem de çatışmalarda elde edilen ganimetlerden yararlanıyorlardı. Bununla birlikte Zagros kavimleriyle Mezopotamya medeniyetleri arasındaki ilişki, bugüne kadar net bir şekilde tarif edilememiştir.

Medler, Hahamenişler, Partlar, Sâsânîler ve Romalılar dönemi

Daha önce de belirttiğimiz gibi araştırmacıların çoğu ve Kürt siyasi liderler, Kürtlerin kökenini Medlere dayandırır. Onlara göre Kürt unsuru barındıran ilk siyasî görüntü, Med devletinde olmuştur ve onların yönetimi bugünkü Kürt bölgelerine yayılmıştır. M.Ö. 9. asırda Arî soyundan gelen Medler, Zagros civarını ele geçirdiler. Yunan tarihçisi Herodot'un rivayetine göre, M.Ö. 727 yılında imparatorluklarını Diyaku eliyle "Hegmetone"de (Akbatan) veya bugünkü Hemedan'da kurdular.

Burada daha öncesine kadar Sakalar, yeşil otlaklara sahip olmak için Azerbaycan'a giriyor, bu bölgedeki toprakları, ele geçiriyorlardı. Fakat Medler onlara karşı durdu. Onlar bu süreçte sadece saldırgan Sakaları yenmekle kalmadılar, böylece bugünkü İran'ın tüm batısını ve

kuzeybatısını da ele geçirmiş oldular. Bu bölgelerde Urartu ve Saka devletlerinin yanı sıra güneyde Elam krallarının hakimiyeti, ayrıca Arı ırktan Medlerin amca oğulları olan Parslar, onların doğusunda ve güneydoğusunda da Medler hakimdi. Medlerin, haraç aldıkları yerel yönetimlere saygı göstermek gibi bir yönetim tarzları vardı. Haraç vermekten sadece Parslar muaf tutuluyordu.

Büyük Med krallığının kurulmasıyla eş zamanlı olarak o bölgede “Anahita” ve “Mitra” adlı iki tanrıya inanılan Zerdüşt öğretileri yayılmaya başlamıştı.

Milattan önce 550 yılında son Med Kralı Ejdehak'ın kızından olma torunu Kurus, isyan ederek Med ordu komutanlarının yardımıyla Ejdehak'ı yenip esir etti. Daha sonra da imparatorluğun güç merkezini, Med bölgesinden Pars bölgesine taşıdı. Med yurdu, Pars'tan sonra ülkenin ikinci eyaleti (Satrapi) oldu. Med yöneticileri ve komutanları, Hahameniş sarayında ve ordusunda özel konumlar kazandılar. Bu, Medlerle Parsların yakınlığının bir göstergesidir. Ama Medler, Hahamenişlerin Yunanlılara yenilmesinden, Yunan soyuna mensup kralların İran'daki hakimiyetlerinin sonuna kadar, yönetime hatta en küçük yöneticiliklere bile gelmekten mahrum kaldılar.

Hahameniş İmparatorluğu'nu fethetmek amacıyla sefere çıkmış olan Yunanlı tarihçi ve komutan Ksenefon, yazdığı tarih kitabında, dönüş sırasında bugün Türkiye sınırları içerisinde bulunan Hakkarî'de veya Kuzey Irak'ta bulunan Zaho geçidinde, savaşçı bir kavimle karşılaştıklarını ve onlarla yaptıkları savaşlarda büyük sorunlar yaşadıklarını yazıyor. Ksenefon, onların Med soyundan geldiğini belirtiyor ve isimlerinin de “Kardu şui” veya “Kardu ğui” olduğunu söylüyor. Çağdaş Kürt bilimcilerinin çoğu, ismi dikkate alarak bu kavmin Kürtler olduğu inancındadırlar. Ksenefon, kitabında bu kavmin Trabzon bölgesine kadar kendisiyle savaştığını, geçmişte de merkezi Hahameniş merkezi yönetimiyle savaştıklarını söylüyor.

Bugünkü İran, Irak ve Türkiye Kürdistanı'nı kapsayan Med ülkesinin batı bölgeleri, Partlar ya da Eşkaniler dönemiyle daha sonraları Sâsâniler dönemlerinde büyük Med adıyla İranlı ve Romalı güçlerin

savaş alanı olmuştur. Bu yüzden iki güç arasında el değiştirmiştir. Öte yandan aynı dönemde onlar arasında etnik çatışmalar ve gerginlikler geniş ölçüde devam etmiştir.

Eşkanî İmparatorluğu döneminde bugünkü tabirle özerk denilebilecek, bağımsız olmayan Med yönetimlerinin zuhûruna şahit oluyoruz.

Sarp ve geçişi zor olan coğrafi şartlara sahip Med toprakları, merkezî hükümetin buraya tam olarak hakim olmasını her zaman önlemiştir. Bu bölgenin tam göbeğinde yerleşik bulunan halk, yabancı güçlerin saldırısına daha az maruz kalmıştır. Eşkanî sülâlesi zamanında, yerel Med yöneticilerinin kendi içinde bağımsız tutumları, resmî olarak kabul ediliyordu.

Belli bir coğrafi sınır içerisinde güçlü bir Med ailesi ya da kabilesi, yönetimi elinde bulunduruyor ve yerel bir hükümet oluşturuyordu. Çoğunlukla bu yönetimlerin adı da oraya hakim merkezî Eşkanî hükümetinin müttefiki olan ve haraç alan ailelerin isimlerinden geliyordu.

Bu emirliklerin en önemlileri şunlardır: Dilman Emirliği (Van Gölü'nün kuzeyinde ve batısında), Gordien veya Gordion (Bugünkü Bitlis veya Siirt civarında), Edyabon (Bugünkü Erbil), Mah (Nihavend), Kerm (Kirmanşah), Mekriyan (Mahabad), şehrezur (Süleymaniye), Baręan (Barzan) ve Senk (Bugünkü Sahne Kengaver).

Bu emirlikler Hz. İsa'nın doğumundan bir yıl öncesine kadar şu ya da bu şekilde sürdüler. Daha sonra ise Eşkanî İmparatoru V. Ferhad ile Romalılar arasında yapılan bir anlaşma sonucunda Ermenistan'la bugünkü Kürdistan'ın büyük bir bölümü Romalılara bırakıldı. Roma İmparatorluğu, Eşkanî İmparatorluğu'nun aksine özerk yerel yönetimlere şiddetle karşı çıktı. Bundan dolayı da Med emirliklerini hızla kaldırdılar. Bu tarihten sonra da onların ömrü sona erdi.

Sâsânîler de Romalılar gibi yerel Med emirliklerine iyi bakmıyorlardı. M.S. 224 yılında Eşkanî İmparatorluğu'nun yerine Sâsânî İmparatorluğu'nu kuran I. Erdeşir, gücü ele geçirdikten sonra bu emirlikleri ortadan kaldırmak için İran'ın batısına asker gönderdi. İki yıl süren savaşlardan sonra bunları ortadan kaldırdı. Erdeşir'in bu bölgeleri merkezî hükümet eliyle doğrudan kendi kontrolüne almak niyetine rağ-

men tam olarak hakim olmayı zorlaştıran bölgeye özgü şartlardan dolayı o, oranın merkezî bölümlerinin kontrolünü Kavus ailesine bırakmak zorunda kaldı. Ama Kavus ya da Kavuksan Emirliği de yaklaşık olarak M.S. 380 yılında II. Erdeşir tarafından ortadan kaldırıldı. O dönemdeki son hakim Med ailesi olan Kavuksan Emirliği'nden sonra beş asır boyunca Med emirliklerinden eser kalmadı.

Merduh Kürdistanî, tarih kitabında şöyle diyor: "Valerin'in Sâsânî kralı Şapur'la M.S. 224 yılında yaptığı savaşta Kürtler, İranlılarla birlikte Valerin'e karşı savaştılar ve Romalı komutanı öldürdüler. Keza Enuşirevan, Romalılarla ve Hazar kavimleriyle savaşmak için Lazika'ya sefere çıktığında Kürdistan'dan geçti. O, burada iyi bir şekilde ağırlandı ve desteklendi. M.S. 624'te Kürt askerleri, İran devletinden yana Roma kayseriyle savaştılar; ama sonunda onlara yenildiler.

Medler ya da Kürt bölgelerinde yaşayan kavimler, bugünkü Kürtlerin ataları sayılırlar. Onlar Zagros, Ararat ve Toros'un dağlık konumu sebebiyle aşiret tarzında yaşarlardı. Savaşlarda gayri nizamî gerilla savaşlarına başvururlar ve düşmanlarına, özellikle de batıdan İran İmparatorluğu'na saldıranlara karşı bu şekilde savaşırlardı. İran savunma duvarı, bir bakıma batı tarafına kurulmuştu.

Eşkanîler döneminin ortalarından sonra Roma İmparatorluğu, o günün dünyasının ikinci süper gücü olarak İran'ın batısında yer alıyordu. Zagros bölgesi kavimleri, yani Medler veya Kürtlerin ataları bu iki imparatorluk arasında bulunuyordu. Rus araştırmacı Nikitin şöyle diyor: Gerçi kalıntılardan Kürtlerin daha çok İran'a eğilim gösterdiği çıkarılıyorsa da silahlı Kürtlerin bu iki imparatorluk tarafından birbirlerine karşı kullanılmak üzere donatılıp paralı asker olarak kullanıldığını tahmin edebiliriz. Onların İranlılara olan eğiliminin en önemli sebebi din idi. Bu kavim önceleri 'Mehrpereşti' [Güneşe tapınma] veya 'Mitraizm'e daha sonraları da Zerdüştlüğe inandı. Hristiyanlık, Ermenilerin aksine onlar arasında kabul görmedi."

Bu bölge sınır olması dolayısıyla Roma ile İran İmparatorluğu'nun savaş alanıydı. Taraflardan birinin diğerine yenilmesi ya da yapılan anlaşmalar sebebiyle bu bölge elden ele geçiyordu. Bu yüzden halk ve

yerel yöneticiler, rekabet halindeki İran ve Roma taraflarından hiçbirine tam olarak güvenmiyor ve onun gölgesine sığınamıyordu. Bu imparatorlukların da onlar üzerinde tam bir kontrolü yoktu. O dönemlerde bu bölgenin halkı, bir çeşit özerkliğe sahipti ve kendi çıkarlarına kendisi karar veriyordu.

İslâmiyet dönemi

Bizans ve Roma imparatorluklarının Kürtlere Hristiyanlığı kabul ettirmek için giriştikleri çabalara rağmen onlar bu dini kabul etmediler; fakat İslâm'a yönelişleri çok hızlı oldu. Onlar, İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde ve Müslümanlarla kurdukları ilk temaslarda bu dini kendi vicdanlarına ve doğalarına uygun buldular; tederîcen ve suhûletle İslâm'ı kabul ettiler. Bazı tarihî rivayetlerde, örneğin; Mahmûd Alûsî Efendi'nin *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsirinde, Ehl-i Sünnet râvisi İbn Hacer'in kitabından Peygamber'in (S) sahabeleri hakkında bir rivayette bulunulmuş; Câbân Kâbân el-Kürdi'den ve künyesi Ebû Nasîr olan oğlu Meymûn'dan bir zikir nakledilmiş; hatta kadınların mehri hakkında Câbân'dan bir rivayet de nakledilmiştir.

Kürtlerin Müslümanlarla kurdukları ilk geniş çaplı temas, hicrî 16 yılında oldu. O yıl ikinci halife Ömer'in komutanı Sa'd bin Ebî Vak-kâs, Medain'i fethedip Sâsânî kralı III. Yezdgerd'i Hilvan'da yendikten sonra Kürt bölgesinde yer alan bu şehre girdi. Arap Müslümanlar ve onların tarihçileri, bugünkü Irak Kürdistanı'nı, "Kürdistan"; İran'ın Hemedan ve Kirmanşah bölgelerini "Mintika-yı Cibâl" [dağ bölgesi] ve bugünkü Türkiye Kürdistanı'nı da "Cezîre" diye adlandırıyorlardı. Nikitin'in de dediği gibi Kürdistan kelimesi ilk defa hicrî 5. asırda Selçuklu padişahı Sultan Sencer döneminde kullanıldı. O dönemde Sultan Sencer, Kürdistan'ın merkezini bugünkü Hemedan yaptı. Nikitin, İbn Esîr ve Taberî tarihlerinden naklen şöyle diyor: "Hicrî 18 yılında ikinci halife Ömer'in emriyle Cezîre bölgesi ve bugün Urfa, Diyarbakır ve Mardin denen bölgeler fethedildi ve böylece Romalıların Suriye'ye yardım gücü göndermeleri engellenmiş oldu. Kürtler, Müslüman

saldırıların başlarında, yeni kurulmuş İslâm devletine boyun eğmediler ve muhtemelen İran'da İslâm'ı kabul eden en son kavim oldular.”

Nikitin, sınıfsal analize inanan biridir. O, bu direnişin sebebini, kendi aralarında bile otlaklar yüzünden savaşıyan Kürtlerin dağlı aşiret alışkanlığına ve huyuna bağlamaktadır.

İslâm tarihlerinde geçtiğine göre, Huzistan'daki Ahvaz'ın ve Dârâb'ın bugünkü Irak Kürdistanı'nda yer alan Şehrezur'un savunulması sırasında Kürtler, İranlılarla beraber Araplara karşı savaştılar. Emevîler döneminde Kürtler, diğer İranlı ve Iraklı kavimler gibi, arada bir Emevî halifelerine ve bürokratlarına isyan ediyor; ama her seferinde de şiddetle bastırılıyorlardı. Haccâc bin Yûsuf, Kürtlerin bu itaatsizliklerinden dolayı onlara büyük mezalimler yapmıştır.

Sâsânî ve Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetinde bulunan Küçük Asya'nın Müslüman Araplar tarafından ele geçirilmesinden sonra, Kürt bölgeleri yaklaşık üç asır boyunca Şam'daki Emevî ve Bağdat'taki Abbâsî halifelerinin idâresi altında kaldı. Amerikalı İran bilimci Richard Frye'nin de belirttiği gibi Emevî Arapları, Abbâsî hilâfetine kadar iç ihtilaflar ve çatışmalar yaşamasından dolayı, kendi kontrolü altındaki bu topraklarda güç kullanıp halka zulmetme fırsatı bulamadılar. Bu yüzden (Kürdistan gibi) gözden uzak dağlık bölgeler, bir çeşit nisbî özerklikten yararlandılar.

Bâbek Hurremdin, yeni bir din getirdiğini de iddia ederek Azerbaycan'da Araplara karşı başlattığı isyan, Kürt bölgelerini de büyük ölçüde etkiledi ve burada bir hareketin başlamasına sebep oldu.

Milâdî 10. yüzyılda (hicrî 4. asır), Kürtlerin İslâm devletinin siyasî sahnesinde varlık göstermeye başladığı söylenebilir. Milâdî 10. ve 12. asırlar boyunca Kürtler; Romalı, daha sonra da haçlı saldırıları karşısında İslâm devletine destek verme ve İslâmî toprakları savunma konusunda büyük bir rol oynadılar.

İslâm'ın zuhûrundan sonraki Kürt hükûmetler ve emirlikler konusunda denilebilir ki büyük bir ihtimalle bunların ilki Kürdistan-ı Şeddâdî Emirliği'dir. Şeddâdîler, İl Revâdî'nin bir koluydular ve bugünkü Ermenistan'da yerleşik bulunuyorlardı. Hicrî kamerî 340 yılında, Şed-

dâd'ın oğlu Muhammed, Arrân bölgesini (Bugünkü Azerbaycan'ın bir bölümü) eline geçirdi. Daha sonra da hakimiyet alanını genişletti ve Gence'yi ve Şamahî'yi de aldı.

Bu emirler, Selçukluların iş başına gelmesinden sonra onların haraçlarını toplayan müttelikleri haline geldiler. Onlar ayrıca Romalılara karşı da savaşıyorlardı. Altıncı asırda bu sülâle ortadan kaldırıldı.

Şii olan Buveyhîler, 4. asırda güçlenip Bağdat'ı fethetmesinden sonra ülkenin batı bölgelerinde, bu cümleden Kürdistan ve Loristan'da Buveyhî yönetimi yanlısı yerel ailelerden yöneticiler tayin ettiler ve onlar da yönetim gücünden yararlandırıldılar. Önce Berzigân tairesi, yerel emirlik silsilesi Hasenveyhîleri kurdu. Bunların hakim olduğı yerler, daha çok bugünkü Kürdistan, Kirmanşah, Hemedan ve Loristan'dı.

Dûdmân-ı Benî Ayâr, bugünkü Irak Kürdistanı'nın Şehrezur bölgesinde bir devlet kurdu. Daha sonraları Hasenveyhîler hakimiyetindeki yerlere kadar ilerledi. Kuzey Irak'taki Şeddâdîler, Diyarbakır ve Ermenistan'daki Mervânîler, bu emirlik silsilesi grubundandır. Selçuklular döneminde Azerbaycan, Loristan ve Kürdistan eyaletlerinin idaresi atabeklerin elindeydi. Atabek terimi, eyalet şehzâdelerine karşılık geliyordu. Eyaletlerin hakimi olan birçok emir ve atabek, yağma ve müşâdereyle mirasa dayalı bir silsile kurdular.

Atabek kelimesi, Türkçe atabay kelimesiyle aynıdır ve babası yerel bey ve yerel hakim olan kişi anlamına gelmektedir. Bu silsile emirliklerin özelliklerinden biri de şuydu: Onlar, ölmüş olan bir ya da birkaç hâkimin çocuklarına bakıyorlar ve onların annelerini eş olarak alıyorlardı. Böylece ailevî yakınlık kurarak hakimiyetlerini genişletiyorlardı.

Bu dönemdeki en belirgin askerî ve siyasî sima, Selahaddîn Eyyûbî'dir. O bir Kürt olarak; kavmî değil, dinî mükellefiyetleri doğrultusunda I. ve II. Haçlı seferleriyle Müslümanların ilk kiblesi olan Beytu'l-Mukaddes'i ve civarını ele geçirmiş olan Doğı Romalı ve Avrupalı Hristiyanlarla savaştı. Çevresindekilerin ve askerlerinin çoğı Türk'tü. Onun yanında çok az sayıda Kürt bulunuyordu. Selahaddîn Eyyûbî, papanın emriyle Avrupa'nın dört bir yanından gelip Beytu'l-Mukad-

des'i savunan haçlılara karşı destanlar yaratan bir kahramanlıkla savaştı ve onları yenerek Müslümanların ilk kiblesini geri aldı.

Onun kahramanlığı ve yiğitliği, Avrupalı metinlerde bile geçmektedir. Bu metinlerde ondan: "Müslüman kahraman" (Arap, Türk veya Kürt değil) diye söz edilmiştir. O, Eyyûbîler devletini kurmuş, bu devletin sınırları, Şam'ı yönetim merkezi almak üzere Mısır'a, Suriye'ye ve Mezopotamya'nın bir kısmına kadar uzanmıştır. Türkiye'nin güneyindeki Kürt bölgelerinin bir kısmı ve Kuzey Irak, onun devletin yalnızca bir kısmını oluşturuyordu. O hiçbir zaman, bu devlette bu topraklara özgü bir Kürt rengi sergilemedi. Onun hakimiyet alanları, ondan sonra gelenlerin döneminde bu silsilenin üç asırlık ömrü boyunca tedricen bölündü ve onun yerine geçenler, İlhanlı Türkleri'nin ve Moğolların haraç toplayan emirleri haline geldiler.

Hicrî 5. asırda (milâdî 11.) Selçukluların öncüleri olan "Guz" ya da Oğuz Türkleri, Rey'den batıya doğru yöneldiler. İrkdaşları olan Gazneliler, onlarla savaştılar. Bir müddet sonra Kürtler, Gazneli Türkleri'yle ittifaktan vazgeçecek olsa da, o sırada Gaznelilerin ordusunda birçok Kürt bulunuyordu. Ama Oğuz Türkleri, kavmî gerekçelerle değil, sırf yağmalamak için amca oğulları Gazneli Türklere saldırıp onların mallarını yağmaladıkları gibi Kürt bölgelerine de saldırıp buraları yağmaladılar. Kürtler de yine kavmî sebeplerle değil mallarını korumak için saldırıya uğrayan İranlılarla ve Türklerle birlik olarak, onlara karşı savaştılar veya onlara teslim olup haraç vermeyi kabul ettiler.

Selçukluların istilâya uğradıkları 4. ve 5. asırlarda, Selçuklu Türkleri'nin iç rekabetinden kaynaklanan savaşlarda bile Kürtlerden istifade edildi. Taraflar, Kürtleri kendileriyle ittifak kurmaya çağırdı. Hicrî 7. yüzyılda Harzemşahlar'ın Bağdat'taki Abbâsî halifesine saldırısı sırasında Kürtler, Türk soyundan gelen bu askerlerle birçok savaş yaptılar. Sultan Muhammed ve oğlu Celâleddîn, özellikle Moğollarla savaş sırasında onlara büyük kayıplar verirdi.

Tarihî eserlerde, Moğol saldırıları sırasında Kürtlerden çok az söz edilmiştir. Muhtemelen o dönemlerde Kürtler, Moğol saldırıları bitinceye kadar dağlara sığınmıştı. Bununla birlikte Moğolların Bağdat'a

saldırısı sırasında Erbil'deki Kürt emîri, Hulâgû'ya karşı direnmiş; ama Musul'a hakim olan Kürt emîrinin Hulâgû'ya yardım etmesi yüzünden bu direniş kırılmıştı. Daha sonraları Moğollar da diğerlerinin yaptığı gibi kendi düşmanlarına karşı Kürt güçlerinden istifade etti.

Moğollar, İran'a ve çevresine hakim olduktan ve bölgede güçlü bir devlet kurduktan sonra Kürt emirliklerini ortadan kaldırdı. Fakat Moğol sultanlarının gücünün zayıflaması üzerine Kürdistan'da yerel yönetimlerin ve emirliklerin tekrar kurulduğuna tanık oluyoruz. Timurlenk'in İran'a saldırması ve güçlü bir yönetim kurması üzerine, Kürt emirlikleri uygun ortam oluşuncaya kadar tekrar Kürtlerin toplumsal ve siyasî hayatından çıktı.

Kavmî taassuplara sahip olan bazı Kürt veya Türk araştırmacıların görüşlerinin aksine, tarihî belgeler şunu göstermektedir ki Moğollardan Oğuzlara kadar Kürtlerin muhtelif Türk boylarına karşı koyuşları, Kürt-Türk şeklindeki kavmî çelişkilerden değil, dönemin gerekleri doğrultusunda kendi çıkarlarını korumak isteğinden kaynaklanıyordu. Nitekim Kürtlerle Türklerin birbirlerinin ırkdaşlarına karşı birçok kez ittifak ettikleri de görülmüştür. Akkoyunlu Türk emirliğinin, rakipleri olan Karakoyunlulara karşı Kürtlerle ittifak etmeleri buna ilişkin bir örnektir. Akkoyunlu padişahlarının, özellikle Şîî olan Uzun Hasan'ın, Sünnî Kürtlerle yaptıkları savaşların mezhebî gerekçelerle olduğu zikredilmiştir.

Bu dönemde Kürdistan'daki hükümetlerin özelliklerini şu şekilde saymak mümkündür: Diğer İslâm ülkelerindeki Müslümanlarda olduğu gibi millet anlayışına değil, ümmet anlayışına dayalı belli bir İslâmî düşünce onlara da hakimdi. Bu düşünce doğrultusunda belli bir sınır, dil, devlet ve millet, hükümetler açısından fiilî bir model değildi. Bu dönemin siyasî düşüncesinde, dünya esas olarak ikiye ayrılıyordu. Bunlardan biri Dâru'l-İslâm yani halkı İslâm'a inanan bölgeler, diğeri ise Dâru'l-Harb yani kâfirlerin yurdu. Baskın olan ilmî ve siyasî dil ise Kur'ân'ın ve dinî öğretilerin dili olan Arapça'ydı.

Kürt bölgelerindeki yerel emirlerle merkezî hükümet arasındaki çatışmalar da, haraç koymak ve haraç vermekten kaçmak meselesinden

kaynaklanıyordu. Kürtler arasında bugünkü anlamıyla nasyonalizmden hiçbir eser yoktu.

Bu emirlik silsilelerinin özellikleri üzerinde yapılan incelemeler gösteriyor ki, reislerin Kürt soyundan geliyor olmasının dışında o dönemde onların diğer Müslüman emirliklerden diğer alanlarda başkaca hiçbir farkı bulunmuyordu. Nikitin'in ifadesiyle, bunlar arasında belli bir Kürt özelliği aramak abesle uğraşmaktır.

Bunların Arap, İranlı ya da Türk emirlerle çatışmasının ise hiçbir kavmî yönü bulunmuyordu. Abbâsî halifeleri, İranlı Buveyhîler veya Türk Selçuklular ne zaman başkalarıyla savaşa girecek olsalar, onlar yalnızca elde edecekleri çıkarların ve ganimetlerin peşindeydi.

Safevî ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde Kürt emirlikleri

Abbâsî hilâfedinin Hulâgû Han tarafından çökertilmesinden sonra, yaklaşık olarak üç yüz yıl boyunca güçlü ve merkezî İslâm İmparatorluğu çözülmüş oldu. Hicrî 10. (Miladî 16.) asırda İslâm dünyasındaki iki büyük imparatorluğun temelleri iyice güçlenmişti. Bunlardan biri merkezi İstanbul olan ve hakimiyet alanı tüm Arap ülkelerini, Orta Doğu'yu, Kuzey Afrika'yı ve Balkanlar'ı içine alan Osmanlı İmparatorluğu; diğeri ise İran'a, Kafkaslar'a, Orta Asya'ya ve Afganistan'a hakim olan Safevî İmparatorluğu idi.

Tarihin bu kesiti Kürtler açısından bir dönüm noktası sayılır. Çünkü bu iki gücün savaşları, özellikle de Çaldıran Savaşı sonrasında Kürtler, bu iki imparatorluk arasında taksim edildi. Erbil, Musul, Diyarbakır ve bugün Irak ve Türkiye Kürdistanı olarak bilinen yerler, İran'dan daimî olarak ayrıldı. Öte yandan Kürt emirler, geçmişe göre, artık çağdaşları olan güçler arasında daha az manevra yapma imkânına sahiptiler. Zira, bu iki imparatorluk arasındaki güç eşitliği böylesi bir manevraya daha az izin veriyordu.

Hasan Erfe', *Kürdistan* adlı kitabında şunları belirtiyor: "Kürtlerin İran ve Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunun, bugüne kadar örnekleri-

ni gördüğümüz şekilde devam ettiği söylenebilir. Devletlerden biri zorla ve zulümle ağır vergiler veya başka yükümlülükler koyduğunda onlar isyan ediyorlar, yenilmeleri durumunda diğer devletin korumasız sınırından karşı ülkeye geçiyor ve benzer bir durum oluşuncaya kadar oradaki Kürt kabilelerin arasında yaşıyorlardı.”

Safevî İmparatorluğu’nun kurucusu Şah İsmail, milâdî 1501’de gücü ele geçirdi; diğer iddia sahiplerini ezip sindirerek İran yönetimini eline aldı. O, hakimiyet alanını Kürtlerin de yerleşik bulunduğu ülkenin batısına doğru genişletmeye çalıştığı sırada, doğu sınırlarını genişletme çabası içerisinde olan Osmanlı ile karşılaştı. Gerçi Fırat Nehri geleneksel olarak İran ülkesinin batı sınırını teşkil ediyordu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun selefleri olan Romalılar’la Bizanslılar da bu sınıra saygı göstermişlerdi. Ama Osmanlılar, İran’da Şîî mezhebine mensup bir yönetimin iş başına gelmesinden sonra İran’ın Kürt bölgelerinde yaygın olan mezhebin, ülkenin resmî mezhebinden farklı oluşunu dikkate alarak Kürtlerle İran hükümdarları arasındaki mezhep ihtilafından yararlanmak ve Kürt bölgelerini kendi sınırlarına katmak istedi.

Ayrıca Osmanlılar, kabile liderlerine yönetim vaad ederek Kürtlerle merkezî İran Devleti arasındaki mezhebî ihtilafları öne çıkararak Kürtleri kendine çekmeye, İran Devleti’yle yapılacak bir savaşta onların yardımından yararlanmaya, en azından onların Safevîlerle ittifak etmelerini önlemeye çalıştı. Osmanlılar’ın bu girişimi işe yaradı; milâdî 1514’te İran ile Osmanlı arasında yapılan Çaldıran Savaşı’nda askerlerinin önemli bir kısmını Sünnî Kürtler’in oluşturduğu Osmanlı ordusu, Kızılbaş ordusuna (Şîîlerden ve Alevîlerden oluşuyordu) karşı zafer kazandı ve İran’ın Kürt bölgelerinin üçte ikisinden fazlasını İran’dan ayırarak Osmanlı’ya kattı. Kürt bölgelerinin Osmanlı’ya katılışı, 1639 yılında yapılan Zehab Anlaşması [Kasr-ı Şirin Anlaşması -çev.-]’yla resmîyet kazandı. Bu savaşta, 25 Kürt kabilesi Osmanlılara katıldı.

Kürt liderlerin, Safevî şahından yüz çevirip, Osmanlıların yanında yer almaları, Şah İsmail’in Kürdistan’da olumsuz bir siyaset izlemesine ve merkezî hükümetin bölgedeki etkisini arttırmak bahanesiyle yerel Kürt emirliklerini ezmesine yol açtı. Bu da çoğunluğu Sünnî olan

Kürtlerle merkezî Şîî İran hükümeti arasındaki ihtilaflardan Osmanlıların yararlanmasına sebep oldu ve Şah İsmail'in yenilmesine zemin hazırladı. Elbette Osmanlı ordusunun sahip olduğu ağır silahların ve günün gereklerine uygun savaş teçhizatının da bu yenilgide önemli bir rolü olmuştu.

İran ve Osmanlı Devleti arasındaki çatışmalarda Kürt liderlerin önemli bir rol oynaması üzerine, her iki devlet de Kürtlerin tahrik edilmesini ve rakip tarafa katılmasını önlemek amacıyla onların bağımsız hareketlerini resmen tanımaya karar verdiler.

Bir zamanlar Mekrî, Balbas, Kehar, Zehab, Eşnuye, Goran vs. gibi birçok Kürt emirliğinin bulunduğu İran'ın Kürdistan bölgesinde, Safevîlerin yönetime geçmesinden sonra yalnızca Erdelan Emirliği varlığını koruyabildi ve Safevîlerin yeni siyasetinden yararlanarak bir müddet daha yaşamayı başardı. Osmanlılarda ise Kürt emirliklerin çoğu hayatlarını sürdürdüler. Ayrıca bazı Kürt aşiret reislerinin sultanın yanı sıra, sınırlı bazı bölgelerde (sancak) de onların beyliği onaylandı. Osmanlı ordusunun Şah İsmail'e karşı zaferinden sonra, Kürt ve Osmanlı Anlaşması diye meşhur olan bir anlaşmayla, küçüklü büyüklü on altı Kürt emirliğinin, Osmanlı İmparatorluğu'na ilhak edilen bölgelerde on beş Kürt sancağının ve bir çok da Osmanlı sancağının varlığı resmen tanınmış oldu.

Merkezî hükümetin kontrolünün zor olduğu sarp ve geçişi zor olan bölgeler, sancak haline getirildi ve buralara güçlü Kürt aşiretlerinin reisleri yerleştirildi. Buna karşılık Kürt aşiretler de hükümete vergi vermenin yanında savaşlarda, özellikle de İran'a karşı yapılan savaşlarda Osmanlı ordusunun yanında yer almayı taahhüt ettiler.

Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, bu bölgenin tabiatının, yabancı güçlerin bu bölgede geniş ve etkin bir şekilde bulunma imkânını en aza indiren sarp ve ulaşımı zor yapısı nedeniyle Kürtlere verdiği imtiyazlardan çok daha fazlasını onlardan almış oldu. Bu imtiyazları şöyle sıralayabiliriz:

Kürt aşiretlerin düşmanlığı ortadan kaldırıldı. Bölgenin gelirleri ve vergileri toplandı. Büyük masraflara girerek güç seferber etmeksizin

İran'a karşı savaşta Kürtlerin desteği kazanıldı vs... Burada dikkati çeken bir başka nokta da, Kürt liderlerin savaşlarda Osmanlı Devleti'ne masraf çıkarmaksızın sultanın ordusuna mühimmat, techizat ve güç hazırlamakla görevlendirilmiş olmasıydı. (Güç ve techizat hazırlamak ve kayıp vermek Kürtlerin, zafer kutlamak ise Bâb-ı Âlî'nin idi.)

Osmanlılar, milâdî 1683'e kadar yirmi üç Sünnî Kürt emirliği ile bir dostluk anlaşması yapmışlardı ve her iki taraf da anlaşmaya nisbeten iyi bir şekilde uydu. Bu cümleden Kürtler, Osmanlı Devleti'nin girdiği tüm savaşlara katıldılar. Nikitin'in deyişiyle on binlerce kayıp verdiler. Fakat o yıldan sonra Osmanlı Devleti bir Türk vali göndererek, tedricen Kürt emirliklerini eyalete dönüştürdü. Irak Kürdistanı'nın bir bölümü, uzak olmasından dolayı bundan istisna edildi ve Bâbân sülâlesi Süleymaniye bölgesinde bırakıldı.

Kürt emirleri, sancaklara göre daha fazla genişliğe ve yetkiye sahipti. Hatta bazen bu emirler adına sikke bastırılıyor, cuma namazlarında hutbe onlar adına okutuluyordu. Ülkelerle, özellikle İran'la ilişkilerinde dikkate değer bir bağımsızlıkları vardı. Elbette bu durum, Osmanlı merkezî hükümetinin gücü veya zayıflığıyla doğru orantılı olarak değişiyordu.

Erdelan Emirliği

Erdelan Emirliği'nin güç ve iktidar kazanmasının başlangıç yılı 983 hicrî kamerî yıldır. Bu aşiretin emîri "Heme Lukhan", İran'daki diğer Kürt emirliklerinin eklenmesiyle İran sınırlarındaki tek Kürt emirliği olarak hükümetini üç asır boyunca sürdürdü. "Heme Lukhan", Ebû Müslim Horasanî tarafından Kürdistan'ın idaresi için seçilen ve çocukları altı asır boyunca küçük emirlikleri idare eden Hüsrev adlı birinin torunlarından. Heme Lukhan, Safevî Devleti'nin zayıfladığı dönemde, Şah Abbas'tan önce emirliğe geçmişti ve merkezle de fazla bir ilişkisi yoktu. Ama Şah Abbas'ın tahta geçmesinden ve Safevî merkezî devlet gücünü yeniden canlandırmasından sonra istemeyerek de olsa Şah Abbas'a bağlılığını bildirdi. Ona güvenmeyen Şah Abbas, kendi bacısını onun oğluyla nikâhladı. O, Heme Lukhan'ın tedricen kenara

itilmesinden sonra Ahmed Han yoluyla Erdelan Emirliği'nde gücünü kullanmaya başladı.

Şah Abbas'ın veliahdı, Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak istediği zaman, Osmanlı himayesinde bulunan Bâbân Emirliği Kürtlere karşı Erdelan emirlerini kışkırtıyordu. Bu şekilde İran ve Irak'taki Kürt bölgeleri, bazen bu iki emirlik arasında el değiştiriyordu. Hatta Safevîler'in son döneminde durumun iyice karışması üzerine Bâbân emirleri, Senendec'e kadar ilerlemiş; Kerkük'ten, Senendec'e ve Hemedan'a kadar olan bölgede on yıl hüküm sürmüştü. Nadir Şah Afşar'ın tahta çıkması ve asker sevk etmesi üzerine bu bölge yeniden Bâbânlar'dan alınmış ve Erdelan'a verilmişti.

Afşar, Zendiye ve Kacar padişahlarının siyaseti, Erdelan emirlerini desteklemek, Osmanlı devletini baskı altına almak için ihtiyaç olduğunda onlardan yardım almak şeklindeydi. Erdelan emirleri de kendi emirliklerinin hakimiyet alanını genişletmek isteyen bazı fırsatçılar hariç, merkezî hükümet zayıfladığında da genellikle onlara tâbi olurlardı. Özellikle Kacar döneminde onların şehzadelerle yaptıkları evlilikler, ilişkinin çok daha güçlenmesine sebep olmuştu. Onlar genellikle bugün Irak Kürdistanı olarak bilinen bölgede çatışmalar çıkararak, Osmanlı'ya baskı yapmak görevinde kullanıldılar.

Bâbân Emirliği

Bâbân Emirliği'nin kurucusu Süleyman Bey'dir. Bu Kürt emiri, Osmanlı'nın kuruluş yıllarında, Osmanlılar'ın Doğu Romalı Hristiyanlarla yaptıkları savaşlarda gösterdiği kahramanlıktan ve Osmanlılara yaptıkları hizmetlerden dolayı, dönemin Osmanlı sultanı tarafından belli bir Kürt bölgesine hakim kılındı. Süleyman Bey, kontrolü altındaki bölgeleri hızla genişletti. Bu emirlik, hicrî kamerî 979 yılında, Osmanlı yerel yönetimlerinden biri olarak resmen tanındı ve üç asır boyunca hakimiyetini sürdürdü.

Bâbân yönetiminin hakimiyet alanı Süleymaniye ve Şehrezur'u kapsayan bugünkü Irak Kürdistanı bölgesiydi. Safevî Şahı Süleyman zamanında, Süleyman Paşa adlı Bâbân emiri, İranlı Erdelan Kürtle-

ri'nin elindeki bazı bölgeleri almayı başardı. Fakat onun oğlu ve veliahdı Selim Paşa, Safevî padişahı Süleyman Şah ile dost oldu. Zira Osmanlı yönetiminin zayıf olduğu o dönemde Süleyman Şah'ın İstanbul'daki Osmanlı sarayından endişesi yoktu.

Bazı Bâbân emirleri, ırkdaőları olan rakipleriyle çatışmaları sırasında Osmanlı padiőahlarından ümit kestikleri zaman, İran padiőahlarından yardım istiyorlardı. Kacarlar döneminde Abdurrahman Paşa, İran'a olan bağlılığı göstermek için iki yılda bir Tahran'da őahın huzuruna çıkıyordu. Oğlu Mahmûd Paşa da, Kacar őehzâdeleriyle, bu cümleden Abbas Mirza'yla ve Kirmanşah yöneticisi olan veliaht Muhammed Ali Mirza ile yakın ilişkilere sahipti. O, hatta Kirmanşah'taki Kacar hakiminin kışkırtmasıyla Bağdat'a saldırmıő ve oraya Sâmân'ı yönetici olarak atamıőtı. Abbas Mirza, Bâbân'ın aile kavgalarına karıőıyor; Süleymaniye, sürekli olarak onun himaye ettiği emir ile rakibi arasında el değiştiriyordu. Bâbân emirleri, Abbâs Mirza döneminde olabildiğince İran hükümetinin himayesi altında bulunuyorlardı ve sorunla karőılaőtıklarında İran'a sđınıyorlardı.

Onlar, bu sıcak himayenin arkasına sđınıp, İstanbul'daki Osmanlı merkezî hükümetine karşı olabildiğince temkinli davranıyorlardı. Bu yüzden Osmanlı merkezî hükümeti de onları kendine çekmeye çalışıyordu. Hatta onlardan birini, yani son Bâbân emirinden bir öncesi olan ve İran'la da iyi ilişkileri bulunan Ahmed Paşa'yı, Hicaz ve Yemen emirliğine gönderdi. Sonunda hicrî kamerî 1260 yılında, Osmanlı İmparatorluğu, Bâbân emirinin yerine bir devlet görevlisi atayarak Bâbân emirliğinin hayatına ebediyen son verdi. Bâbân ve Erdelan emirliklerinin sona ermesiyle, Avrupa'dan Orta Doğu'ya ulusçuluk düşüncesinin girmeye başlaması eş zamanlı oldu. Bu yüzden bu emirliklerin ortadan kaldırılması ve buna yönelik tepkiler, Kürtlerin toplumsal hayatında, Kürt bağımsızlığına vurgu yapan bir düşüncenin oluşmasına yol açtı.

Safevîlerden Sonra Kürtlerin Durumu

Bazı Kürt bölgelerinin İran'dan ayrılmasıyla, bu ülkedeki Şii hükümetler, aralarındaki mezhebî ihtilaflara rağmen İran'da kalan Kürtler-

le, Kuzey Irak'taki ve Türkiye'deki Kürtlerle yakın ilişki kurmaya büyük önem verdiler. İki asır boyunca iki ülke arasında meydana gelen savaşlarda Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Sünnî Kürtler, ya Safevîler'in himayesinde ya da onların desteğiyle Osmanlılara karşı savaştlar ve Osmanlılara ciddi sorunlar yarattılar. Osmanlılar da İran'a saldırmak için Kürtlerden çokça yararlandılar.

Kürtlerin Osmanlılar ile İran arasında birçok kez tavır değıştirdiğı, müttefik olduğuna daha sonra hasım olduğu çokça görüldü. Kürtler, taraflardan hiçbirinin düzenli ordusu haline gelmediler. Çoğu kez gayri nizamî bir güç oldular, vur kaç savaşları yaptılar, şehirleri ve köyleri yağmaladılar.

Safevîlerden sonra İran'ın Türkiye Kürdistanı'ndaki kışkırtmaları azaldıysa da, İranlılar, kutsal mekânlara olan hassasiyetlerinden dolayı bugünkü Irak'ta bulunan Kürtlerle daima ilişki içerisinde oldular. Onlar ayrıca Irak vilâyetini ve Osmanlı İmparatoru tarafından tayin edilen Bağdat valisini de zora sokmak istiyorlardı. Bu durum Kacarlar kadar devam etti. Cesur Kacar veliahdı Abbas Mirza döneminde İran ordusu, Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesini ve Makû'ya sınır olan bölgeleri Kürtlerin yardımıyla ele geçirdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kuzey Irak'taki Süleymaniye de Bâbân Emirliği dolayısıyla İran'ın kontrolündeydi.

Erzurum Anlaşması'nın imzalanmasıyla İran'la Osmanlılar arasındaki sınır meseleleri sona erdi. İranlılarla Osmanlılar arasındaki son çatışmada (1827 milâdî), İngiltere ve Rusya, Osmanlıları rekabet ettikleri bölgeden yani İran'dan uzaklaştırmak için devreye girdi ve onların müdahalesiyle Erzurum Anlaşması imzalandı. Bu antlaşma doğrultusunda Süleymaniye bölgesi tekrar Osmanlılara geri verildi.

Görüldüğü gibi geçmişte Kürtlerden; imparatorluklar, küçük hükümetler, hatta yerel emirlikler, gayri nizamî bir güç olarak yararlandılar.

Osmanlılar, 19. asrın sonlarında Rusların Kazakları örgütlemesini taklit ederek, Kürtler içinden askerî güç örgütledi ve onlara "Hamidiye Alayları" adını verdi; daha sonra bunun adını "Hafif Süvari Güçleri" şeklinde değıştirdi.

Bu güçler, daha çok Kürt bölgelerinde güvenliği sağlamak için görevlendiriliyordu; ama Osmanlıların sınır ötesi savaşlarında da onlardan yararlanılıyordu. Hatta ilginç bir şekilde, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı saldırılarına maruz kalan Anadolu'da yerleşik bulunan Ermeniler, kendilerini savunmak için Kürtlere başvurdular.

Bu bölümü bitirirken sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Şüphesiz devlet kurma geçmişine sahip olmak, onu yeniden kurma imkânı vermede çok önemli bir rol oynar. Milletler, bağımsız bir devlet kurmak istedikleri zaman, bu haklarını ve kabiliyetlerini göstermek için devlet kurma geçmişlerini ortaya koyarlar.

Bu anlamda Kürt siyasî gruplar (niteliğini göz ardı ederek) bunu gerçekleştirmek istemektedirler. Bu bölümde, geçmişte Kürtlere ait yönetimlerin mahiyetini inceledik. Böylece geçmişte var olanla halihazırda bazı Kürt grupların istediği şey (ulus devlet) arasında herhangi bir ortak yönün bulunup bulunmadığını ortaya koymaya çalıştık.

Geçmişteki Kürt yönetimlerini, kapsamlı yönetimler veya imparatorluklar ile belli kavimlerle ve aşiretlerle sınırlı yerel emirlikler şeklinde ikiye ayırabiliriz. Kapsamlı yönetim ya da imparatorluk istekleri, yerel yönetimleri çok aşan isteklerdir. Onlar arasındaki ilişki, birbirini tamamlayan bir ilişki değildir; tersine birbiriyle çelişen, birinin varlığı diğerini reddeden bir ilişkidir.

Çağdaş ulusalcı Kürt analizcilerin Kürtlere isnat ettikleri yönetimler, Med sülâleleri, Eyyûbiler ve Zendiler'dir. Ama bunlar, mahiyetleri itibariyle Kürt devleti olarak nitelendirilemezler. Çünkü aslında bir devlet değil; başlarında bir Kürt'ün, -Zendiler'de ise bir Lor'un veya Lek'in- bulunduğu bir imparatorluk idiler.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Kürt emirlikleri tam bir hakimiyete sahip değillerdi. Zira Kürt emirleri, kendi yönetiminin yetkisini İran ya da Osmanlı sarayından alıyordu. Onlar, İran ve Osmanlı merkezî hükümetlerine vergi ödüyorlar ve savaşlarda bu merkezî hükümetlere güç ve imkân hazırlıyorlardı ki sadece bunlardan bir tanesi bile gerçek anlamdaki hakimiyeti ortadan kaldırmaya yeterlidir.

Devletin diğer özelliklerinden biri de onun zamana yayılmış oluşudur. Kürt emirlikleri, genel olarak kısa ömürlere sahiptiler ve bu kısa müddet içerisinde de hayatları zaman zaman birçok kez durma noktasına gelmiştir. Millî devlet projesi ortaya atabilmek için bir dayanak olan geniş bir zamana yayılmış olmak unsuru, onlarda mevcut değildir.

Öte yandan Kürt emirlikleri, coğrafi açıdan da geniş bir alanı kapsamamıştır. Onların nüfuz alanları bir veya en çok birkaç kabileyi kapsamaktadır. Bir emirliğin hakimiyet alanı, bazen bir ırmak kenarını ve bir dağ eteğini geçmiyordu.

3. BÖLÜM

KÜRT ULUSALCI HAREKETLERİN OLUŞUMU

Konstantiniye'nin Müslümanların eliyle fethedilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesi, 400 yıl boyunca Şark Me-selesi adı altında Avrupalıların, özellikle de İngilizlerin siyasi gündemlerinin ilk sırasında yer aldı. Onlar, I. Dünya Savaşı'na kadar bu imparatorluğu sarsmak için her türlü girişimde bulundular.

Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun milâdî 17. yüzyılda Avrupa'ya yayılması, haçlı savaşlarında yenilmiş olmaktan dolayı ruhlarında açılmış olan yara henüz kapanmamış olan Avrupalıların kolaylıkla katlanabileceği bir şey değildi. Öte yandan Avrupa'da sanayi devriminin başlaması ve Avrupalıların güçlü bir donanma kurmaları, onların Asya'da, Afrika'da ve Amerika'da sömürülerini ve nüfuzlarını arttırmıştı. Bu onlara öylesine üstün bir güç kazandırmıştı ki Osmanlılar karşısındaki harekete geçmemek için herhangi bir sebep görmüyorlardı.

Osmanlıların bilimsel ve teknolojik açılardan geri kalmalarının yanı sıra güçsüzlükleri, dar görüşlülükleri, bencillikleri ve İslâm kültüründen yararlanamamaları Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep oldu. Zira onlar, Kuzey Afrika'dan Balkanlara, Orta Doğu'dan Fars Körfezi sahillerine kadar uzanan bir coğrafyadaki farklı kavimleri idare ede-

bilecek bir güce sahip değillerdi.

Avrupalılar, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ittifaklar kurarak Osmanlı topraklarına karşı askerî saldırılara giriştiler. Avrupalılardan bazıları, aralarındaki rekabetten dolayı kimi zaman Osmanlılara yaklaşıyor ve diğer rakiplerine karşı Osmanlı'dan yararlanıyordu. Öte yandan ticareti geliştirmek ve sanayi devrimi ürünlerini sunmak baha-nesiyle, çoğunlukla askerî saldırıların öncüleri ve bu saldırıların zemin yaratıcısı olan Avrupalı şirketler, Osmanlı İmparatorluğu'na da açıl-maya başladılar.

Bu dönemde Avrupalıların sadece Afrika, Arap ve Osmanlı toprak-larındaki Avrupa müstemlekelerinde değil; Türklerin, Kürtlerin ve Er-menilerin yaşadığı Anadolu'da da etnik farklılıklardan ve bunlara iliş-kin kötü yönetimden yararlanmaya çalıştıkları açıkça görülmüştür. So-nunda 19. yüzyılda muhtelif kavimlerin, bu cümleden Kürtlerin ve Er-menilerin Osmanlılara karşı kışkırtılmaları Avrupalıların talimatları doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Avrupalıların Kürtlerle ilk kışkırtıcı siyasî temasları, Çarlık Rusyası tarafından Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra 20. asrın başlarında ger-çekleşmiştir. Nüfuz alanlarını genişletmekte olan Ruslar, 1829'da Kürtlerin durumunu ve askerî güçlerini inceledikten sonra bazı Kürt kabilelerini Osmanlı sultanına karşı örgütlediler. Ruslar, Doğu Anado-lu'da İran, Rusya ve Osmanlı sınırındaki Kars bölgesini ele geçirmek için Ermenilerin yanında onlardan da istifade ettiler. Ruslarla Kürtler arasındaki ilişki o kadar samimiydi ki Ruslar onlardan Osmanlılar'la yapacakları savaşlarda istifade etmek için, onları Rusya topraklarına, özellikle de Kafkaslara göçmeye teşvik ediyordu. Bugün Kafkaslar'da yaşayan Kürtler, işte bu göçmenlerin torunlarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü öncesine kadar Osmanlı hakimiyetindeki Kürtlerin isyanları

Osmanlılar, 18. asırda Avrupa'nın modern merkezîyetçi yönetim tarzını taklit ederek, aşiretleri kontrol etmede kullandığı geleneksel

yöntemi terk etmeye ve böylece zayıflıklarını gidermeye karar verdi. Osmanlı hükümeti, o zamana kadar Kürt aşireti liderlerine karşı mesafeli duruyordu. Onları birbirine düşürme şeklinde bir siyaset güdeceği zaman da elinin altındaki kabilenin hakimiyetine pek fazla müdahale etmiyordu.

Ama daha sonra 19. yüzyılda Osmanlı Devleti, Kürtleri Avrupalılardan, özellikle de Ruslardan ve İngilizlerden uzak tutabilmek için Kürt bölgelerini merkezî hükümetin kontrolüne almaya ve geleneksel Kürt emirliklerini ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu tedbirsizce siyasetin ilk sonucu, Kürt emirlerinin İstanbul hükümetine düşman olması oldu. İstanbul tarafından atanmış görevlilerin kendi güçlerini sınırlandırdığını gören bu yerel emirler, isyanlara başladılar.

Bu isyanları dönemlere göre ikiye ayırmak mümkündür. Bu isyanların ilki, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında, diğeri de bu yüzyılın ortalarında gerçekleşti. İlk gruptaki isyanlar, Türk hükümetinden merkezkaç bir karaktere sahipti; ama bu isyanların hiçbirinde ulusalcı bir eğilim bulunmuyordu. Bu isyanların çoğu da bugünkü Irak Kürdistan'ında gerçekleşmişti.

Bu çerçevede aşağıdaki sıraladığımız şu isyanlara işaret edilebilir:

Süleyman Bâbân oğlu Bekir Bey İsyanı:

1716'da Bağdat yönetimine karşı gerçekleştirildi ve onun öldürülmesiyle sonuçlandı.

Abdurrahman Paşa Bâbân İsyanı:

1788'de Bağdat valisine karşı yapıldı. Kardeşinin valiyle işbirliği yapması üzerine yenildi.

Muhammed Paşa Revanduz İsyanı:

1830'da Erbil, Raniye, Badine ve Zaho'da (Kuzey Irak) meydana geldi ve bu bölgelerin hakimiyetini ele aldı. O, toplumsal ve siyasî kararlarının din âlimlerinin fetvasına uygun olmasına çok önem verirdi.

O önce yerel rakipleri olan Yezidîlerle, Bâbân Emirliği ile ve yerel aşiretlerle çatıştı ve onlara ağır kayıplar verdirdi, onların topraklarının bir bölümünü aldı. O, cesur olduğu kadar acımasızdı da. Dört yıl boyunca bu bölgelerden Musul'a kadar olan bölgede hüküm sürdü. Ayrıca şunu da söylemeden geçmeyelim ki, onun hakimiyeti Osmanlı sultanının temsilcisi olan Bağdat valisi tarafından resmen tanınmıştı. Diğer bir ifadeyle onun isyanı Osmanlılara karşı olmaktan çok yerel rakiplerine karşı idi. Bağdat idaresi de, onun bölgeyi güçlü bir şekilde idare etmesinden dolayı nisbeten memnundu.

19. yüzyılın sonlarında, ilk Kürt ulusalcı dalga ortaya çıktı. Bu ilk ulusalcı dalganın ortaya çıkışında birkaç faktör temel rol oynadı. Bunlardan birincisi, Avrupa'dan Orta Doğu'ya yayılan milliyetçilik ateşinin Fars, Türk ve Arap gibi komşu kavimlerde yükselmiş olması; ikincisi ise, Kürt emirliklerinin ortadan kaldırılmasıydı. Bu durum, bazı Kürt sınıfların faydalandığı imtiyazların ortadan kalkmasına sebep olmuştu. Sonuçta güçlü ve enerji dolu feodal kesim de diğer halk kesimlerinin yanında kaybettikleri haklarını elde etmek için yer aldı ve onlar da millî Kürt devleti kurma isteğine yöneldi.

Bu düşünsel-toplumsal değişimin ardından, Osmanlı'nın Kürt bölgelerinde milliyetçilik duygusu temelinde oluşan isyanlar ortaya çıktı. Bu isyanların oluşumunda ve kaderinde İngiliz ve Rus siyasetleri oldukça etkili olmuştu. Bu isyanların en belli başlıları şunlardır:

Bedirhan Bey İsyanı

Nisbeten ulusalcı bir mahiyeti olan ilk hareketti ve Osmanlı Devleti'nin emirlikleri kaldıran, onları düzenli bir hale getiren ve merkezi hükümete bağlayan girişiminin ardından Bedirhan Bey İsyanı başlamıştı.

Bedirhan Bey, 1802 yılında Bohtan [Botan] Emirliği'nin payitahtı olan "Cezîre"de [Cizre] hükümete mensup bir ailede doğdu. 1821 yılında babasının ölümü üzerine emirlik gücünü eline geçirdi. Osmanlı ordusunun, Mısır valisi İbrahim Paşa güçlerine yenilmesinin ve Osmanlı sarayının emirlikleri ortadan kaldırma sürecinin ardından Bedir-

han Bey, diğer Kürt emirlikleriyle ve sancaklarıyla irtibat kurarak Kars beyliklerinden (Kürdistan'ın en kuzey noktası) Erdelan emirlerine kadar birçok emirliği kendine müttefik kıldı. Daha sonra 1840'lı yılların sonlarına doğru açıkça bağımsız Kürdistan'ı kurmak amacıyla isyan etti. Bedirhan Bey'in hızlı ilerleyişine rağmen, Osmanlı sarayı İngiliz ve Amerikalı dinî heyetlerin yardımıyla önce Hristiyan kabileleri onun çevresinden dağıtmayı ve daha sonra da onun yakınlarını bile ondan ayırmayı başardı. Onun doğu ordusu komutanı ve yeğeni olan "Yezdan Şir" in Osmanlı ordusuna katılması, Bedirhan Bey hareketine vurulan son darbe oldu. Bunun üzerine o da teslim olmak zorunda kaldı. Bedirhan Bey, 1868'de sürgünde öldü.

Yezdan Şir İsyanı

Sonraki isyanı başlatan Yezdan Şir, Kürtler için büyük sorunlar yaratan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan istifade ederek, bağımsız Kürdistan kurup kendisi de oranın şahı olmak istedi.

1850'de Hakkârî Emirliği'nden azledilen Yezdan Şir, 1853'te Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasından sonra harekete geçti ve 1885 baharında güç ve mühimmat hazırlayarak Bitlis'te isyana başladı. Musul, Siirt ve Hakkârî gibi yerleri (Osmanlı ordusunun bölgedeki en önemli askerî merkezleri) ele geçirerek Bağdat yakınlarından, Van Gölü'ne ve Diyarbakır'a kadar olan geniş bir bölgeyi nüfûzu altına aldı.

Kışın gelmesi ve Rus ordusunun kışlık karargâhına dönmesi üzerine, Osmanlı ordusu Yezdan Şir isyanını bastırmak için fırsat bulmuş oldu. Bu arada Britanya'nın bölgede görevlendirdiği Nemrûd Resam, çok önemli bir rol oynadı ve rüşvetle ve parayla Kürt kabile liderlerini Yezdan Şir'den uzaklaştırdı.

Yabancıların (Önce Rusların, sonra da İngilizlerin) desteğiyle bağımsız bir devlet kurmayı hesap eden Yezdan Şir, görüşmelerle ve Britanya'nın aracılığıyla Kürt bölgelerinin bağımsızlığı meselesini halledebilmek için İstanbul'a gitti.

Britanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı onu müzakerelerde himaye edeceğine dair güvence vermesine rağmen, Yezdan Şir, Osmanlı pa-

yitahtına varır varmaz tutuklanarak hapse atıldı. Böylece Yezdan Şir isyanı da amcası Bedirhan Bey'in isyanının kaderine uğradı.

Şeyh Ubeydullah Nehrî İsyanı

Bu isyan, Kürtlerin 19. yüzyıldaki en son ve belki de en önemli isyanıdır. Bu isyanı açıklamaya geçmeden önce, kısaca Kürdistan'daki tarikat şeyhlerinin durumunu açıklamakta yarar var.

Mîlâdî 13. yüzyıldaki Moğol ve Timur saldırılarından sonra ortamın yatışması üzerine, "şeyh" adı altındaki tasavvuf ve derviş liderleri, Küçük Asya'da, İran'da, Orta Asya'da ve bu arada Kürt toplumunda güçlü bir nüfuz kazandılar. Bu nüfuz, İran'da Safevî Devleti'nin kurulmasına yol açtı.

Ama Osmanlılar'da, hükümet makamları bu tarikatlara iyi bakmıyordu. Çünkü onların liderleri, Osmanlı padişahlarının himaye ettiği resmî Sünnî teşkilâtların nüfuzu altına girmiyorlardı. Özellikle onların geçmişte İran'a komşu olan, Şeyh Safî tarikatının etkisi altında kalmış olan ve Şîî eğilimlere sahip olan Alevî adlı kolu, Osmanlı Devleti açısından bir tehlike olarak kabul ediliyordu. Bu grup daha çok "Bektâşî" adıyla tanınmıştı.

19. yüzyılda Kürdistan'da hakim olan tarikatlar, mîlâdî 12. asır âriflerinden Abdülkadir Geylanî'nin takipçisi olan Kâdirî tarikatlarıydı. Bu yüzyılın başlarına kadar Osmanlı hâkimiyetindeki Kürdistan'da Kâdirî şeyhlerinden yalnızca iki silsile faaliyet içindeydi. Bunlardan birincisi, daha çok Süleymaniye bölgesinde nüfuzu olan Sâdât Berzencî, diğeri ise Anadolu'nun güneydoğusunda yer alan Hakkârî'deki Sâdât Nehrî idi. Bu iki ailenin ağı, tüm Kürdistan'da mevcuttu. 19. yüzyılın başlarında Nakşibendîlerin içinden Kürdistan'da yeni bir tarikat zuhûr etti ve hızla nüfuz kazandı. Halifeler ve şeyhler yetiştirerek büyük bir ağ kurdu ve diğeri iki tarikatı geçti.

Birçok delil göstermektedir ki bütün tarikat şeyhleri, Kürt toplumundaki dinî nüfuzlarını kullanarak yerel siyasî alanda sorunları çözmek veya yönetimlere baş ağrısı oluşturmak noktasında belirleyici bir etken olmuşlardır. Bu şeyhler, kimi zaman çekişmeleri çözüp hallede-

rek kimi zaman da bunları gizlice kışkırtarak seçkin bir konum elde ettiler. Öyle ki kabile reisleri ve merkezî hükümet temsilcileri, bir çok konuda onlara başvurmak zorunda kalıyorlardı. Şeyhler, bazen de Hristiyan Ermeniler, Âsûriler, Yezidîler ve Şîiler gibi akidevî düşmanlarına karşı aşîrete dayalı toplumu kışkırtıyor ve böylece büyük çaplı mahallî savaşların çıkmasına sebep oluyorlardı.

Şeyh Ubeydullah Nehrî ya da Şemzînî, Nakşibendî tarikatına mensup büyük Sâdât Nehrî ailesinden geliyordu. O, babası Şeyh Taha'nın ölümünden sonra güçlü Nakşibendî tarikatının lideri olarak onun mallarının ve dinî nüfuzunun varisi oldu ve Urûmiye ve Khoy Kürtlerinin vergisi nedeniyle İran Devleti'yle çatıştı. 1872 yılında İran Devleti söz konusu bölgedeki Kürtleri vergiye bağlamak istediğinde, buradaki Kürtler vergi vermek istemediler ve şeyhin babasının hakkı 1836'da Kacar şahı tarafından alındığı için vergilerini Şeyh Ubeydullah'a verdiklerini iddia ettiler.

İran Devleti bu mazereti kabul etmedi ve bölgeye asker gönderdi. Verginin asker gücü kullanılarak toplanması, bölge Kürtlerini İran Devleti'ne karşı kışkırttı; öte yandan Şeyh Ubeydullah'ı Kürt halkının çıkarlarının koruyucusu olarak çok daha fazla gündeme getirdi.

Kürt bölgelerinde çok büyük bir yıkıma ve tarih boyunca bölgede meydana gelmiş en büyük kıtlıklardan birine sebep olmuş 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'ndan sonra, Kürt halkının kurtarıcısı olarak Şeyh'in konumu gün geçtikçe daha da artı. Özellikle de Osmanlı ordusunun Kürt bölgelerini yağmalaması üzerine, buna itiraz edip Osmanlılardan tazminat istemesinden sonra konumu daha da güçlendi.

İran Devleti'nin Şeyh'in hukukunu resmen tanımaması üzerine, 1880 yılında İngiltere'nin desteğini almış olan ve İngiliz silahlarıyla donatılmış olan büyük bir güçle, Ubeydullah; kendine tâbi olan Şîî Kürtlere ve Mahabad (Savceblağ), Miyanduâb ve Merağе gibi İran şehirlerindeki İran Kürtleri'ne karşı saldırıya geçti. O, bu bölgeleri hızla işgal etti ve bölgedeki Şîilere yönelik feci bir katliam yaptı. Fakat Azerbaycan [İran Azerbaycanı] halkının direnişi üzerine geri çekilmek zorunda kaldı.

Önceleri Şeyh'ten İran'a karşı bir silah olarak yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti, onun bu hızlı başarısından ve geniş popülaritesinden dolayı endişeye kapıldı ve Şeyh'e karşı koymak için güç gönderdi. Şeyh, İran ve Osmanlı orduları arasında sıkıştığını gördü ve bölgeyi boşaltarak Osmanlı Kürdistanı'na doğru çekildi.

İngilizler de Sultan Abdülhamîd'i baskı altına aldılar. Zira bir yandan İran Hükümeti, Şeyh Ubeydullah'ın saldırısı sırasında İngilizlerin eteğine sarılmıştı; öte yandan, Ermenilerin ve Âsûrilerin öldürölmesi, Osmanlı topraklarındaki Hristiyanların hâmisî olan İngilizleri endişelendirmişti. Hepsinden daha önemlisi, Şeyh Ubeydullah, isyanında Sultan Abdülhamîd tarafından propaganda edilen Pan İslâmîst düşüncelerle uyumlu İslâmî şiarlar kullanıyordu. Bu da İngilizler açısından gelecekte sorun yaratabilirdi. Bu yüzden Londra Hükümeti, daha ciddi sorunlarla karşılaşmadan önce, İstanbul'a diplomatik baskılar yaparak onları, daha önce gizli bir şekilde destekledikleri Şeyh'in gailesine son vermeye zorladılar.

Kürt bölgelerine huzurun yeniden gelmesinden sonra, Şeyh'in bağımsız bir devlet kurma plânından haberdar olan Osmanlı sultanı, 1881 yılında şeyhin tutuklanarak Mekke'ye sürgün edilmesi emrini verdi. Şeyh, 1883 yılında orada öldü.

Bu isyandan geriye kalan belgeler göstermektedir ki Şeyh Ubeydullah isyanı, İstanbul'daki Bâb-ı Âlî'nin ve bizzat Osmanlı Sultanı II. Abdülhamîd'in gizli desteğiyle gerçekleşmişti. Zira Erzurum'daki İngiliz askerî ataşesinin raporlarında şöyle demektedir: "Ben, Şeyh'in şahsen az çok Sultan'a bağılı olduğuna ve Osmanlı Devleti'nin kendisini fiilen Kürdistan'ın hâkimi olduğunu resmen tanıması şartıyla ona boyun eğmeye hazır olduğuna inanıyorum..." Bu isyanın hedefi, Osmanlı Devleti'ne yönelik olmaktan çok bu devletin tahrikiyle, Ermenilere ve İran'a yönelikti. Zira Osmanlı Devleti, Ermenilerin kulağını çekmek ve hareketlerinden endişe ettiği İran'ı rahatsız etmek istiyordu. Britanya da bir şekilde bu hareketi kontrol etmek istiyordu. Öte yandan da bu hareketin kontrol edilmemesi durumunda Avrupa'nın himaye ettiği Ermeniler, ciddi sorunlarla karşılaşacaktı. Keza bu hare-

ket dolayısıyla İran baskı altına alınınca, İran, İngiltere'nin eteğine sarılacaktı ki bu da onlar açısından yeterliydi.

Her hâlükârda İngiltere'nin her istediği yerine gelmiş oluyordu. Neticice olarak İngilizlerin İran Devleti'ne yardımı ve Osmanlı Devleti'ni diplomatik baskı altına alması, bu hareketi durdurdu. Birçok Kürt uzmanı ve Kürtçü, Şeyh Ubeydullah'ı ilk milliyetçi olarak görmektedir. Bu iddianın tek belgesi, Tebriz'deki İngiliz askerî ataşesi William Abbott'un mektubudur. Bu mektupta, Şeyh'in kendisine şöyle dediğini belirtmektedir: "Kürt halkı bölünmüş bir halktır. Bu halkın mezhebi, adeti ve görenekleri diğerlerinden farklıdır. Gerek İran hakimiyetindeki gerekse Osmanlı hakimiyetindeki Kürt liderlerin tümü şu konuda müttefiktirler: Bu iş ne Osmanlı ne de Kacar Devleti'yle devam etmez. Avrupalı devletlerin dikkatini çekecek, bizim durumumuzu daha dikkatle incelemelerini sağlayacak bir şeyler yapmak gerek. Biz ayrı bir milletiz ve kendi yönetimimizi kendi elimize almak istiyoruz."

Bu hareket sırasında ilk defa Şeyh tarafından milliyetçi bir derneğin kurulduğuna ilişkin birçok şayia söz konusu olmuştur. Fakat bu derneğe ilişkin muteber bir belge yayımlanmamıştır ve Şeyh Ubeydullah da o sırada henüz Avrupa'da ortaya çıkıp daha sonra Osmanlı sınırlarında yer alan Arap ve Balkan topraklarında yayılan ulusalcı ideallerden habersizdir. O, hareketi sırasında olanlardan kendini berî görmekte ve bütün kabahati çocuklarının üstüne atmaktaydı. Osmanlı Hükümeti de çoğunlukla onun yerel makamlara karşı çıkışından kaynaklanan itaatsizliklerini hoş görüyordu.

Şeyh Ubeydullah galesinin sona ermesiyle, Kürt bölgelerine bir müddet sükûnet hakim oldu. Bunun başlıca sebebi, hakim Kürt sınıfların ve feodallerin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasıydı.

Osmanlı Devleti ve bizatihi "Kızıl Sultan" diye nitelenen II. Abdülhamîd, Kürt bölgelerinde meydana gelen rahatsızlıkların, temelde emirliklerini ve ayrıcalıklarını kaybetmiş olan hakim Kürt sınıfların rahatsızlıklarından dolayı meydana geldiğini fark etmişti. Bu yüzden, Kürt emirliklerinin ortadan kaldırılması yüzünden oluşan rahatsızlıklarını telafi etmek için onları güce ortak etmeye çalıştı. O, Kürt kabile

reislerinin ve nüfuzlu şahsiyetlerin gönlünü alarak, onların Osmanlı yönetimine hasmane bir tavır takınmasının önüne geçmeye çalıştı.

Sultan'ın taltifleri, feodal Kürt sınıfının düşmanlık ateşini yatıştırmakla kalmadı; Sultan'ın, bu grubun nüfûzundan yararlanarak Kürt güçlerinden daha sonraları "Hamidiye Alayları" diye meşhur olacak "Özel Kürt birlikleri" oluşturmaya da yaradı. Bu askerî birlikler, 1885 yılında Rusya'nın Kazakları örgütlemesi taklit edilerek muhalif Arapları, Ermenileri ve Kürtleri ezmek için oluşturuldu.

Elbette İstanbul yönetiminin Kürtlerden Kazaklar gibi düzenli bir ordu kurmak gibi bir hevesi yoktu. Bununla daha çok Kürtlerin sert ve yağmacı aşiret alışkanlıklarını kullanarak muhaliflerine nasıl darbe vuracağını göstermek istiyordu. Bu yüzden, onları yağma konusunda serbest bıraktı; bu orduya asker veren aşiretleri vergiden ve çocuklarını askere göndermekten muaf tuttu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına zemin oluşması ve Kürt ulusçuluğunun gelişimi

Osmanlı sultanının istibdadı, plânlarındaki tedbirsizliği, Avrupalıların uluslararası dengelerde nüfuzlarının artması, Avrupa'nın "hasta adamı"nın -19. yüzyılın sonlarında Osmanlılar bu lakapla anılıyordu- çöküşünü hızlandırdı. Batılı üniversitelerde öğrenim gören Osmanlı aydın sınıfının Avrupa kültürüyle tanışması; onların, sekülerizm, pozitivizm, materyalizm, liberalizm ve nasyonalizm gibi düşüncelere yönelmeleri; İttihad ve Terakki ve Jön Türkler gibi adlar altında örgütlenmiş hareketlerin ortaya çıkmasına yol açtı.

Çoğunlukla Kürt aşiret reislerinin çocukları olan gençler de devletin yardımıyla İstanbul'a gelmiş, üniversitelerde veya askerî okullarda tahsil görmeye başlamışlardı. Onlar, önce Jön Türkler'in yanında Osmanlı istibdad yönetimine karşı mücadele ettiler. Önceleri özerklik veya bölünme gibi konular gündemde yoktu. Hatta çok şaşırtıcı bir şekilde Türk ulusalcı hareketindeki bazı etkin isimler Kürt kökenliydi.

Bunlardan Abdullah Cevdet ve İshak Sükuî, Osmanlı'da ıslahat ve Batı'yı bütünüyle taklit edip yenileşme şiarlarıyla ayağa kalktılar. Onlar tutuklanıp sürgün edildiler; sürgün edildikleri yerlerde gazete çıkarıp meşhur oldular; daha sonra Kürtlerden söz etmeye başladılar ve Avrupa'da *Kürdistan* adlı bir gazete çıkardılar. Hedefleri Kürtleri kışkırtarak istibdadçı Osmanlı rejimini devirmektir. Onlar bu hedefe ulaşmak için Kürt ve Ermeni dayanışmasını gerekli görüyorlardı. Kürt hareketinin öncüleri diye söz edilen bu iki kişi, sonunda Osmanlı diplomasisinin hizmetine girdiler. Geleceğin Türkiye'sinin Pan Türkist, nasyonalist ve sekülerist öncüleri sayılan diğer iki kişi de Ziya Gökalp ile Süleyman Nazif'ti. İkincisi, 1914-15 yıllarında Bağdat ve Musul valiliği yapmış, İstanbul'a karşı isyan eden Barzanî Kürtleri'nin başına olmadık belâlar açmıştı.

Kürt siyasî liderlerin sonraki kuşağı, muhalif şeyhlerin ve kabile reislerinin çocuklarıdır. Bunlar arasında Bedirhan'ın oğlunu ve Şeyh Ubeydullah'ın Abdülkadir adlı oğlunu sayabiliriz. Onlar, 20. yüzyılın başlarında İttihad ve Terakki Komitesi'nin kökleşmesi sırasında, babasının kini ve Osmanlı Hükümeti'ne karşı muhalefetiyle bu komite çerçevesinde kimlik kazandılar. Midhat Bedirhan, 1898'de Kahire'de Türkçe ve Kürtçe dillerinde *Kürdistan* adlı bir gazete yayınladı. Avrupa'daki Osmanlı sürgünleriyle daha yakın temas kurabilmek için daha sonraları bunu Cenevre'ye ve Londra'ya taşıdı. Bu yayın organı da İttihad ve Terakki'yi destekliyor ve halkın duygularını şeyhlerin ve büyüklerin liderliği yönünde tahrik ediyordu. Şeyh Abdülkadir de 1908 yılında Kürt Teali Cemiyeti'nin yayın organı olarak *Hetavî Kürd* (Kürt Güneşi) gazetesini çıkardı. Bedirhanlar'la Sâdât Nehrî arasındaki eski rekabet, bu faaliyetlerde de kendini gösteriyordu.

İttihad ve Terakki bünyesinde ve Jön Türkler işbirliği ile yapılan bu faaliyet, Kürt siyasî liderlerini ve aydınlarını çelişkiye düşürdü. Zira Osmanlı yönetimine muhalif iki kesim oluşmuştu. Bunlardan biri milliyetçi, merkeziyetçiliğe inanan, yabancıların müdahalelerine dolayısıyla da Ermeni, Arap ve Kürt hareketlerine karşı olan kesimdi. İkinci eği-

lim ise Sultan Abdülhamîd tarafından söz konusu edilen ve İslâm diniyle hilâfet sistemini Müslümanların saadetini ve birliğini sağlayacak merkezî bir eksen olarak gören Pan İslâmcı düşünceye karşı, din karşıtı, laik ve seküler bir tepki geliştirmişti.

Bu arada genç ve aydın siyasî Kürtler, birinci grup içerisinde kendi kimliklerinin dönüşüme uğradığını; ikinci eğilimin ise dinî ve geleneksel Kürt toplumunda şiddetle muhalif bir tepkiyle karşılaşacağını gördüler.

Böylesi bir fikrî ve siyasî ortamda, büyük bir çoğunluğun özerk, bazılarının ise bağımsız bir Kürt devleti kurma isteği açıkça söz konusu edilmeye başlandı. 1908'deki Jön Türkler İnkılabı'ndan sonra İstanbul'da, Musul'da ve Diyarbakır'da siyasî Kürt dernekleri açıldı ve Avrupa'daki sürgün Kürtlerin arasında oluşan düşünceler, ülkeye sokuldu. Hatta 20. yüzyılın başlarında, Anadolu'nun Kürt bölgelerinde ve Kuzey Irak'ta geçmiş tarzda oluşmuş Kürt aşiret liderlerinin isyanları, ulusalcı Kürt aydınların düşüncelerinden etkilenmeye başlamıştı. Bu çerçevede 1908'de Güney Anadolu'daki İbrahim Paşa İsyanı ve 1913'teki Kuzey Irak ve Bitlis isyanlarına işaret edilebilir. Bu isyanlar, güçlü merkezî ve Türkçü eğilimlere sahip Osmanlı yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırıldı.

Böylesi bir ortamda Kürt tahsillilerinin yapabileceği fazlaca bir şey yoktu. Onların siyasî dernekler tarafından başlatılan Kürt okulları kurma faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin sıkı denetimi altındaydı. Öte yandan Kürt aileler arasındaki eskiye dayalı rekabet de bu faaliyetleri zayıflatan ve felç eden etkenlerdendi. Zira bu husûmetlerden dolayı, rakiplerini ortadan kaldırmak için kendileri Osmanlı güvenlik birimlerine en iyi istihbaratı veriyorlardı.

Her halükârda 20. yüzyılın başlarında bu tür düşüncelerin geleneksel Kürt toplumunda pek fazla alıcısı yoktu. Bunlar genellikle İstanbul'da yaşayan şehirlerdeki Kürt aydınlarına hitap ediyordu. Bu hareketlerin liderleri, çoğunlukla İstanbul'a ya da Avrupa'ya gitmiş eşraftan Kürt ailelere mensup kişilerdi.

1910 yılında genellikle İstanbul'daki Hamidiye Ordusu liderlerinin ailelerine mensup gençler, "Cemiyet-i Hiway-é Kürd" (Kürt Ümidi Cemiyeti) adlı yeni bir teşkilât kurdu ve bu cemiyet *Rojî Kürd* adlı bir yayın organı çıkardı. Her ne kadar bu grup, bölünme sözünü telaffuz etmediyse de, Kürt kimliğini ulusalcı bir kalıp içerisinde ilk defa ifade edenler bunlar oldu. Bu yıllar boyunca bu tür aydınlar, Kürt kimliğini belirleyip buna vurgu yapmanın yanı sıra hem Osmanlı istibdadını, hem de Kürt toplumuna hakim olan ağılık düzenini eleştirdiler.

Bundan dolayı, Kürt toplumunda bu tür düşüncelere karşı ciddi muhalefetler oldu. Nitekim Kâdirî tarikatı şeyhlerinden olan ve Sultan Abdülhamid ile de kişisel ilişkisi bulunan Şeyh Saîd Berzencî, 1909 yılında Osmanlı Meşrûtiyet Hareketi'ni din karşıtı bir hareket diye niteleyerek takipçilerini onlara isyan etmeye çağırdı. O, Musul'da yeni kurulmuş meşrûtiyet hükûmeti temsilcisi tarafından müzakereler sırasında öldürüldü. Bunun üzerine oğlu Şeyh Mahmud, Süleymaniye bölgesinde yıllar süren bir karışıklık çıkardı.

1910 yılında Barzan ve Dohuk (Bugünkü Kuzey Irak'ta) şeyhlerinden birçoğu, Kürtçe'nin yerel idarelerde ve eğitimde kullanılmasını, Kürtçe konuşan memurların atanmasını, Şâfiî fikhının ve şeriat esasına göre bir vergi sisteminin uygulanmasını talep eden bazı isteklerde bulundular. Bu, o dönemde ulusal bilincin Kürdistan'ın en ücra köşelerinde bile tedricen yayılmaya başladığını göstermektedir.

Ruslar, Osmanlı ve İran hükûmetlerinin durumundan yararlanarak 1919'da Khoy, Urûmiye ve Tebriz'i ele geçirdiler. Buralardan sonra da Osmanlı'nın kuzeydoğu sınırlarına yönelmek istediler. Emir Bedirhan'ın oğullarından biri olan Abdurrâzık Bedirhan, Paris'ten Tebriz'e Ruslar'la görüşmeye gitti ve Rusların himayesinde özerk bir Kürdistan bildirisi yayınladı. 1910-1913 yılları arasında, Hasan ve Abdurrâzık Bedirhan, Şeyh Taha Nehrî ve Şeyh Abdusselam Barzan gibi aşiret liderleri ve şeyhler, Ruslardan himaye güvencesi almış olarak İstanbul'daki milliyetçi İttihad ve Terakki hükûmetine karşı güç seferber etmekle meşguldüler.

1. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması

Osmanlı hükümeti, 1914'te, tutkuları doğrultusunda I. Dünya Savaşı'na girdi ve Almanlar'la müttefik olarak Rusya, İngiltere ve Fransa karşısında yer aldı. Osmanlı Devleti, attığı bu adımı kendi tebaasına açıklamak için bunu bir cihad ve dinî görev olarak sundu. Kürtlerin çoğu bu izah karşısında teslim oldu ve halifenin yolunda kutsal cihada girdi. Bununla birlikte bazı Kürt âlimleri, bunu cihada ilişkin yersiz bir davet olarak niteleyip buna destek vermeyi reddetti. Tahsilli Kürtler de bu savaşı kendi ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirdi.

Osmanlıların savaşa girmesi, Kürdistan meselesi üzerinde çok büyük bir etki bıraktı. Bu etkilerden biri de Kürtlerin Osmanlı'nın düşmanını olan müttefiklerle yani Ruslarla ve İngilizlerle açıkça ve öncekinden çok daha fazla ilişki içerisine girmesi oldu.

Savaş boyunca Britanya güçleri, güney cephesinde Hanekin, Kifri, Kerkük ve Süleymaniye gibi bugün Irak Kürdistanı olarak anılan yerlerin büyük bir bölümünü ele geçirdi. Savaşın başlarında Osmanlılar, Rusların baskısından kurtulabilmek için yeniden güney cephesine yöneldiler ve İngiliz güçlerini Kerkük ve Süleymaniye'den geri püskürttüler. Bununla birlikte, Kerkük mütarekenin imzalanmasından beş gün önce tekrar İngilizlerin eline geçmişti; bundan sonra da İngilizler, Musul'u ele geçirdiler.

Almanlarla Osmanlıların savaşta yenilmeleri ve 31 Ekim 1918'de mütareke imzalamaları üzerine, Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrü sona ermişti. Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusalcı grubu bir yıl sonra gücü ele geçirdi. Bu grup, imkân nispetinde Osmanlı topraklarından elde edebildiği kadarını, özellikle de Kürt bölgelerini Osmanlı'dan geriye kalan Türkiye'ye ait kılabilmek için diplomatik, hatta askerî çabalara girişti.

Yeni Türkiye hükümeti, Kürtlerin ülkenin bir parçası olarak kalmak

istediklerini düşünüyordu. Mustafa Kemal o dönemde dine karşı olan tavrını, laisizmi ve dinin siyasetten ayrı olduğu düşüncesini henüz açıkça ortaya koymadığı için; geleneksel Kürtler de özellikle Anadolu'nun güneyinde yaşayan ve Kürt aydınların ulusalcı düşüncelerinin etkisinde fazla kalmamış olan kesimler, halifeye duydukları dinî saygı gereğince, İstanbul'dan arta kalanların hakimiyetine girme konusunda pek de isteksiz değillerdi. Netice itibarıyla Türkiye hükümeti de onların görüşlerini celp edebilmek için oldukça gayret sarf etti.

Bununla birlikte savaşın galibi olan müttefikler, Orta Doğu'nun yeni haritasını çıkarmış ve Osmanlı'yı kendi içinde taksim etmişlerdi. Müttefiklerin iki aslı unsuru olan ve Osmanlı'nın kaçınılmaz çöküşünü tahmin eden Fransa ve İngiltere dışişleri bakanları, 1916 yılındaki Sykes-Picot Anlaşması'nı imzaladılar ve Anadolu'nun çoğunu Osmanlı'dan ayırma konusunda anlaştılar. Bu anlaşma doğrultusunda İstanbul, Boğazlar ve Anadolu'nun doğu vilayetleri Ruslara; güneybatısı İtalyanlara; İzmir Yunanlılara; güneybatı bölgeleri İngilizlere; Anadolu'nun Kürt ve Ermeni bölgeleri ile güney, Suriye ve Lübnan'la birlikte Musul ve Kerkük de Fransızlara bırakıldı.

1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi, müttefiklerin savaştan zaferle, içlerinde Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu mihver devletlerin ise yenilgiyle çıkması üzerine müttefiklerle Osmanlı Devleti arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. Bu anlaşmada da Osmanlı'nın bölünmesi vurgulanmaktaydı. Bu imparatorluğun topraklarının paylaşılması, savaşın galipleri olan Fransa ile İngiltere arasında yapılan Sykes-Picot paylaşım plâni anlaşması doğrultusunda oldu.

1917'de Amerika da müttefiklerin yanında I. Dünya Savaşı'na girdi ve bu durum müttefiklerin zaferini peşi sıra getirdi. Siyasette ahlâkî ilkelere vurgu yapmasıyla bilinen ve araştırmacıların da kendisini idealist siyasî ekole mensup gördüğü dönemin Amerikan başkanı Woodrow Wilson, Avrupa'nın ve Orta Doğu'nun yeni haritasının çıkarılmasında etkili bir rol oynama beklentisindeydi. Bu yüzden I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra "Wilson Prensipleri" diye meşhur olan on dört maddelik bildirisiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülme-

siyle ilgili görüşlerini açıkladı. Wilson, ahlâkî sloganlarına rağmen, Osmanlı tebaası olan Müslümanların vahşi olduğu, Hristiyan Yunanlıların ve Ermenilerin karşısında haddini bilmesi gerektiği ve Yunanlılarla Ermenilerin Osmanlı'dan bağımsız olmaları gerektiği inancındaydı.

1919 yılında, yenilen ülkelerin bölünme sonrası durumunu tayin eden Paris Barış Kongresi toplandı. İstanbul'da ikamet eden Kürt aydınlarından Şerif Paşa da bir Kürt temsilci heyetinin başkanı olarak bu toplantıya katıldı. Ama söz konusu düşüncenin etkisi altında Amerika ve Avrupa, bu kongrede Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Kürtlerin ya da Arapların hakları konusunda oralı bile değildi. Onların durumu Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde gündeme geldi. Amerika, Paris Barış Kongresi'nden sonra iç baskılardan dolayı köşesine çekilme siyasetini izlemeyi sürdürdü ve uluslararası sahneden çekildi. Bundan sonra Osmanlı topraklarındaki ülke sınırlarının nasıl belirleneceği meselesi, İngilizlerle Fransızların üzerinde kaldı.

Kürtler ve Ermeniler, Sykes-Picot Anlaşması'nı öğrenince büyük bir endişeye kapıldılar. Zira geçmişte Avrupalılarla yaptıkları uzun süreli temaslara rağmen müttefiklerin hakimiyet planı doğrultusunda kendilerine hiçbir toprak düşmeyeceğini fark ettiler. Ermenilerin, Ruslarla Fransızlar; Kürtlerin ise İngilizler, Fransızlar ve Ruslar arasında taksimi kararlaştırılmıştı. Kürtlerin diğer bir endişesi de, Ermenilerin öldürülmesindeki rollerinden dolayı Ermenilerin hamisi olan müttefiklerin kendilerinden intikam alabilecek olmasıydı.

Ermeniler, Çar'ın devrilmesinden sonra Kafkaslar'da Lenin'in desteğiyle bir devlet kurdular. Amerika'nın sahneden çekilmesinden sonra Kürtlerle geçmişte yaşadıklarını unutmaya karar verdiler ve Kürtlere, kendilerinden yana onlara herhangi bir tehlikenin gelmeyeceği konusunda güvence verdiler. Kürtler de geleceğe dönük bir endişenin ortadan kalkmasından dolayı çok memnun oldular.

Irak Kürdistanı'nın oluşumu

İngilizlerin en büyük hedefi, Mezopotamya'da ve Irak'ın Arap bölgesinde istikrarı sağlamaktır. Zira bu bölgenin Fars Körfezi, İran ve

Hindistan'la olan stratejik bağı ve bu bölgede tespit edilen petrol, Britanya için son derece önemliydi. Bununla birlikte Kürdistan meselesi, onlar açısından daha az önem taşıyordu.

Ama savaşın sonlarında İngiliz askerleriyle siyasetçileri, Irak ovalarına hakim yüksek Musul vilayetini ele geçirmeleri durumunda varlıklarını tüm Mezopotamya'ya dayatabileceklerini fark ettiler. Öte yandan tüm Mezopotamya'nın gıda ihtiyacı için zarurî olan Kerkük ve Erbil'deki zengin tahıl alanları da oldukça önemliydi. Bu yüzden, Sykes-Picot Anlaşması'yla Musul'un Fransız hakimiyetine bırakılmasına rağmen; İngilizler mütarekeden birkaç gün önce, Osmanlı'dan yeni topraklar işgal edilmesini engelleyen anlaşma hükümlerini çiğneyerek Musul'u ele geçirdiler. İngiltere, yıllar boyunca İran Kürdistanı'nda tecrübe kazanmış ve Kürtçe'yi öğrenmiş olan Binbaşı E. W. Noel'i, özerk bir Kürt devleti kurmak isteyen Kürt liderlere Osmanlı'dan ayrılacakları vaadini vermesi ve onları İran Kürdistanı içinde yer alma arzusundan vazgeçirmesi için Mezopotamya'daki Kürt aşiret liderlerine gönderdi. Zira o günlerde İran'ı da himayeleri altında tutan İngilizler eleştiriliyordu.

Savaşın sonunda Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na ait bölgelerdeki konumu; İstanbul Boğazı çevresinde, Suriye'de, Mezopotamya'da, Güney Kürdistan'da ve Batı İran'da bulundurduğu asker sayısından dolayı diğer müttefiklere göre çok daha güçlenmişti. Doğal olarak Orta Doğu'nun yeni haritasında ve milletlerin taksiminde çok daha fazla söz sahibiydi.

20. yüzyılın ünlü tarihçi teorisyeni Arnold Toynbee, o dönemde İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği notta, Kürdistan Mezopotamya'sının güvenliğini sağlamak için Küçük Zap, Revanduz, Hakkâri ve Bohan'ı [Botan] içine alan kuzey bölgelerinde bir özerk yönetimin kurulmasını öneriyor. O, Rusların Afganistan üzerinden nüfûzunun önünde bir set olan Hint sömürgesi için serhat bölgesi (Bugünkü Pakistan) haritasına işaretlerle, farazî Ermenistan ülkesi sınırlarına kadar kurulacak bir Kürdistan otonomisinin Mezopotamya'da ve Arap Irakı'nda aynı rolü oynayacağını söylemektedir. O, ayrıca Anadolu'daki

Kürdistan bölgesinin de dışarıyla ilişkili bir otonom bölge olması şartıyla İran'a bırakılmasını önermektedir.

İngilizlerin Irak'a tayin ettiği yönetici Sir Mark Sykes, bu özerk Kürdistan'ın Kerkük ve Erbil'i de kapsayacak şekilde Anadolu'nun güneyinde olması gerektiğine inanıyordu. Ona göre, Anadolu; Kilikya'da Fransız nezareti altında bir Ermeni devleti ve İngiltere kontrolünde Mezopotamya; Ermenistan ve Türkler arasında tampon görevi görecek, Karadeniz'den Urfa'ya kadar Kürtlerin ve Ermenilerin yaşadığı bir ülke şeklinde bölünmeliydi. Binaenaleyh, Toynbee'nin önerisi kabul görmedi. Bu arada Türkler de boş durmuyorlar, Kürt aşiret liderleriyle savaşın sonlarından itibaren başlattıkları sürekli temaslarda şu hatırlatmada bulunuyorlardı: İngilizlerin başını çektiği, boyalı kalemle harita üzerinde yeni sınırlar tayin ederek başlattıkları hareketin sonunda güney Kürtleri Arap hakimiyetine bırakılacaktır. Halbuki eğer onlar, Türkiye çerçevesi içerisinde kalırlarsa kendilerine özerklik verilecektir.

İngiltere'nin diğer bir sorunu da, Sykes-Picot Anlaşması doğrultusunda Kürt bölgelerinin ve özellikle de Musul'un kendilerine bırakılacağını iddia eden Fransızlardı. Elbette Fransızlar, 1920 yılında kendi dışişleri bakanlarıyla İngiliz dışişleri bakanının imzaladığı bir başka anlaşmayla Suriye ve Lübnan'ı kesin olarak almaları karşılığında, başka bazı imtiyazlarından kendi istekleriyle vazgeçmişlerdi.

Bu sırada Kürtler de Fransızların gözetimi altına girmekten çok endişeliydiler. Zira onlar, Fransızların, daha önce katlettikleri Hristiyan Âsûrîlerin ve Ermenilerin hamisi olduğunu ve Fransızların gücü ele geçirmesi durumunda Kürtlerden Hristiyanların intikamını alacağını düşünüyorlardı.

Britanya, bir taraftan Mezopotamya'daki hakimiyetini korumak için hassas Dicle ve Fırat nehirlerinin geçtiği Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlık Kürt bölgelerini kontrol etmeyi gerekli görüyordu; ama öte yandan da bu bölgenin dağlık konumundan dolayı burada Mezopotamya'dakinden çok daha fazla askere ihtiyacı olacağını ve bunun da mâlî sorunlara sebebiyet vereceğini biliyordu.

Binbaşı Noel gibi aynı zamanda Kürt uzmanı da olan bölgedeki subaylar, Süleymaniye merkezli bir Güney Kürdistan, Musul merkezli bir Orta Kürdistan ve Diyarbakır merkezli de bir Batı Kürdistan şeklinde üç Kürt ülkesi kurulması önerisini savundular. Fakat dışişleri bakanlığı ve genelkurmay, bu öneriye karşı çıktılar.

Britanya'nın Bağdat'taki yüksek komiseri Wilson, 1919 yılında yeni bir öneri sunarak bu tartışmalara son verdi. Ona göre önemli olan sınırların kavimlere göre olması değil, savunulabilir olmasıydı. Binaenaleyh, hem Britanya nazarındaki Kürt bölgelerinin küçültülmesi hem de Kürtler arasında kabilelere göre bir siyaset izlenmesi sayesinde fazla bir harcama yapılmadan güvenilir sınırlara sahip olunabilirdi. O, şu öneride bulundu: Kürtlerin kontrolündeki zorluk göz önünde bulundurulduğunda, bugün Türkiye'deki Kürt bölgeleri içerisinde bulunan Diyarbakır, Urfa ve Nusaybin'in Mezopotamya çevresi için hassas bölgeler grubu içerisinde tutulmasının zarureti yoktur. Sorunlarla dolu bu bölgenin Türklere bırakılması, daha kârlıdır. Mezopotamya'nın güvenlik kuşağı bölgesi, Süleymaniye merkezli Revanduz, İmadiye ve muhtemelen Cezire-yi Ömer olmalıdır ve burası da özerk bir şekilde idare edilmelidir. Britanyalılar, ayrıca bir de Türkiye sorunuyla uğraşmamak için Avrupa'da yaşayan Kürt ulusalcılarını bu bölgeye göndererek Mustafa Kemal liderliğinde yeni kurulmuş Türkiye hükümetine karşı Kürtleri kışkırtıyordu.

Şeyh Mahmud Berzencî İsyanı

İngilizler, özerk bölgenin idaresi için Kürtler arasından birini ya da birilerini bulmak meselesiyle karşı karşıya idiler. Bu noktadaki ilk sorun, Kürt aşiret liderleri arasındaki rekabetti ve onlar bir diğerrinin liderliğini kolayca kabul etmiyordu.

Diğerr bir mesele de Britanya'nın himayesini kazanmak için geniş çaplı temaslarda bulunan ve hatta bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını bile kabul eden Avrupa'da ve Türkiye'de yaşayan Kürt aydınların arasındaki görüş ayrılıklarıydı. Onlar, Avrupaî tarzda bir ulusçu-

luğa inandıkları için, geleneksel aşiretlerden yararlanılmasını onaylamıyorlardı. Bu grubun örneklerinden biri, çeşitli faaliyetlerinden dolayı iki yıl önce Osmanlı yönetimi tarafından Paris'e sürgün edilen General Necibzade Şerif Paşa'ydı. Onlardan bazıları arasında bağımsızlık meselesi bile gündemdeydi ve bunlar, özerkliği kendi ideallerine uygun görmüyorlardı. Bu cümleden Süreyya Bedirhan'ın liderliğini yaptığı Kahire'deki Kürt İstiklâl Komitesi'ni zikredebiliriz. Onlar, bağımsız bir Kürdistan'a yönelik İngiliz himayesini sağlamak için İngilizlerle sürekli temas halindeydiler.

Bölgedeki geleneksel liderler arasındaki en bariz kişi, Süleymaniye'deki Kâdirî tarikatı şeyhlerinden olan Mahmud Berzencî idi. 1917'de Osmanlılarla savaşın sürdüğü sırada İngiliz siyasi makamları Süleymaniye, Kerkük ve Tuzhurmatu'daki Kürt kabile liderleriyle temas halinde idiler ve onları bağımsız bir Kürdistan kurmaları yönünde teşvik ediyorlardı. Bu aldatma etkili oldu; o yıl, Süleymaniye şehrinin ileri gelenleri, İngiltere ile iyi ilişkiler içinde bulunan bir yerel hükümet kurma kararı aldılar ve Mahmud Berzencî'yi de onun liderliğine seçtiler. O, kendini İran'ın Senendec bölgesine kadar tüm Kürtlerin temsilcisi olarak görüyordu ve İngiliz himayesi altında bağımsız bir Kürdistan hükümeti kurduğu iddiasındaydı. Savaşın sonlarında İngilizlerin çekilmesinden sonra bu irtibat koptuysa da savaşın bitmesinden sonra tekrar kuruldu. Bu sırada İngilizler, Şeyh Mahmud'dan İran Kürdistanı üzerindeki iddiasından vazgeçmesini açıkça istediler ve o da bunu kabul etti. İngilizler, çoğunluğu Nakşibendî tarikatına mensup olan kabile liderlerinin Kâdirî şeyhi Mahmud Berzencî'yi destekleyeceğinden kuşkuya düştüler. Onun rakibi olan Şeyh Taha yıllarca Rus zindanlarında kalmıştı. O, İranlı Kürt aşiret reisi İsmail Ağa Simitko ile buluşunca Kürtler arasında büyük bir nüfuz kazandı ve 1929 yılında Bağdat'ta İngilizlere başvurdu. Onlar, bu liderlerden bazılarının özerkliği bağımsızlığa tercih ettiklerini düşünüyorlardı. Nitekim İngilizler de bölgede bu yönetimi tercih etmekteydi. Bu yüzden de Wilson, bazı Kürt liderlerin Ermenistan ve Kürdistan şeklinde iki bağımsız devlet kurulması önerisini reddetmişti.

Şeyh Mahmud Berzenci, savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sırasında İngilizlerin verdiği ilk destekle bağımsız bir Kürdistan kurulması için çok çaba gösterdi ve bir süre de ilk Kürt sultanı olarak hüküm sürdü. Ama yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı, İngiliz hükümeti nihaî hesabını onun üzerine yapamadı ve Şeyh Mahmud ile zorlu ve çok kayıp verilen bir savaşa girdi. Sonunda 9 Haziran 1919'da Şeyh Mahmud, yaralı bir şekilde esir edildi. O, 25 Haziran'da Bağdat'ta yargılandı; ama mahkemenin salahiyetini kabul etmedi, avukat tutmadı ve şöyle dedi: "Halkımın isteği doğrultusunda özgürlük kazanmak için, bu özgürlüğe kefil olmanız şartıyla sizinle anlaşma yaptım ve topraklarımıza gelmenize izin verdim. Siz yalan söylediniz. Kafanızda başka bir niyet vardı. Ben, halkımın seçimiyle hükümdar oldum; sizin suistimallerinizi engelleme sorumluluğum vardı. İşi öyle bir noktaya vardırıdınız ki sizinle savaşmaktan başka bir yolum kalmadı. Şimdi ben sizin esirinizim. Benim ve halkımın düşmanlarından iyilik beklemiyorum. Milletimin yolunda olmaya hazırım." O, bu mahkemeden sonra İngilizler tarafından Hindistan'a sürgün edildi.

1920 yılında İngilizlerin Kürtleri Osmanlı'dan ayırma plânına karşı mücadele veren Türkiye, onun kardeşi Şeyh Kadir'e yardım etti ve Şeyh Kadir, İngilizlerin hakimiyetindeki İmadiye ve Sancakköy'e kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Şeyh Mahmud, o yıl Hindistan'dan kaçtı ve Süleymaniye'de yeniden hükümet kurdu. Ama İngilizler, onun rakiplerine yardım ederek yenilmesine ve kaçmasına sebep oldular.

Türkler, Irak Kürtlerini ayırma yönündeki İngiliz plânını önlemek için çeşitli girişimlerde bulundular. Bu çerçevede Şeyh Abdülkadir Nakşibendî adıyla bilinen Şeyh Ubeydullah'ın kardeşini Osmanlı kabinesine getirerek, güneydeki Kürtlerin güvenini kazanmaya çalıştılar. Ayrıca İstanbul'daki Kürt aktivistleri Süleymaniye'ye göndererek, Kürt aşiret liderlerini İngilizlerden uzak durup Osmanlı'ya katılma yönünde teşvik ettirdiler. İngilizler de bu girişimi boşa çıkarmak için Anadolu'daki Kürtleri destekleyerek, o bölgede Osmanlı ordusuna karşı sorun oluşturmalarını sağladılar ve sonunda Türkleri, güçlerini Güney Kürdistan'dan çekmeye mecbur ettiler.

Bağımsız Kürdistan kurma plâni ve Sevr Anlaşması

Suriye'deki Kemal Atatürk yanlılarının yayılma isteğinden endişelenen Fransızlar, her türden özerk ya da bağımsız devlet kurulması plânına karşı çıkan önceki tavırlarını bir tarafa bıraktılar ve İngilizlerden Sykes-Picot Anlaşması'na uygun olarak Fransızların kontrolü altındaki Kuzey Kürdistan ile İngilizlerin nüfuzu altındaki Güney Kürdistan arasında bir federasyon kurmalarını istediler. Ama Britanya Dışışleri Bakanı Lord Curzon, bu görüşe karşı çıktı. O, Irak'a daha fazla güç göndermeyi de, Fransızları Mezopotamya'nın kuzeyinde görmeyi de istemiyordu. Bu yüzden Kürtlerin bağımsız bir devlet mi yoksa özerklik mi istedikleri konusunda henüz kesin karar vermedikleri bahanesiyle Fransa'nın önerisini bir kenara bıraktılar.

Bu sırada İstanbul'daki İngiliz elçisi şöyle yazdı: "Kürdistan'ın bağımsızlığı ya da özerkliği meselesi, üzerinde tereddütler bulunan bir meseledir. Her halükârda kamuoyu kavramıyla ilişkilendirilebilecek bir Kürt kamuoyu mevcut değildir... Kendi aralarında bile ortak bir düşünceye sahip olmayan şeyhlerden veya kabile ağalarından daha geniş bakış açısına sahip olanlar çok azdır... Ayrılma talebi olan Kürdistan dışındaki birkaç tahsilli Kürt de daha çok kendi nüfûzunu arttırma peşinde bulunmaktadır."

İstanbul'da ve Osmanlı içinde yaşayan Kürtler, Kürdistan'ın bölünmesini bir tehlike saymakta; onlardan büyük bir çoğunluğu, kavmî бүtүнлүк içerisinde Osmanlı mandası altında kalan bir özerkliği tercih etmekte ve Kürtlerin hilâfete bağlılığını bu konuda delil olarak göstermekteydiler.

1919 yılında Kürtler arasında üç siyasî eğilim bulunmaktaydı: Osmanlılara gösterilen eğilim, müttefiklere ve onların dikte ettirdiği politikalara gösterilen eğilim ve nihayet örnekleri Mahmud Berzencî ve Dersim isyanlarında görülen bağımsızlıkçı eğilim. Fakat bu üç akımla ilgili olarak Kürt halkı arasında belirgin bir sınır bulunmamaktaydı. Onlar genellikle bu üç görüş arasında gidip gelmekteydi. O yılın mayıs ayında Yunan güçleri, müttefiklerin yardımıyla Türkiye içlerine, İtalyanlar da

Antalya'ya girince; Kürt olsun, Türk olsun tüm Anadolu halkında Hristiyan tehdidinden dolayı büyük bir endişe oluştu. Kürtlerin Hristiyan sultas karşısında gösterdikleri tepki, ayrılma talebini gölgede bıraktı. Türkiye devleti, halkın İslâmî duygularından iyi bir şekilde yararlandı.

Elbette şunu da açıklamak gerekir ki ikinci milliyetçi dalganın ortaya çıkması (Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra) yalnızca Şeyh Mahmud Berzencî isyanı türünden silahlı isyanlarla ilgili değildi. Bu sırada Kürt toplumundan küçük bir kesim özellikle tahsilli olanlar ve aydınlar; diğer kavimler gibi dünya güçlerine, özellikle de Milletler Cemiyeti'ne tutunarak bağımsızlıklarını elde etmeye karar verdiler.

Bağımsızlığı, büyük güçlerin ve Milletler Cemiyeti'nin izniyle kazanmak isteyen bu kesimin temel dayanağı, dönemin Amerikan başkanı Wilson'un söz konusu ettiği, kendi adıyla anılan "Wilson Prensipleri"ydi. Özellikle de bu prensipler içerisinde yer alan, milletlerin kendi kaderini tayin etme hakkının bulunduğunu belirten prensipti. Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi üzerine dikkatler daha çok Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan milletlerin bağımsızlığına çevrilmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinden ve onun büyük güçler arasında bölünmesinden sonra ortaya çıkan şartlarda, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kürtlerin belki çok az bir yüzdesi tek ses olarak bağımsızlık istiyor olsa da bu gerçekleştirilemeyecek bir şey değildi.

Ama büyük güçlerin siyasi mülahazalarıyla ilgili olarak şunu söylemek gerekir ki; Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer bazı milletlerin aksine Kürtlerin bağımsızlık kazanması, büyük güçlere herhangi bir çıkar sağlamadığı gibi yapılan anlaşmayla Kürt bölgelerinin bu güçler arasında taksim edildiği göz önünde bulundurulduğunda; bu toprakların bütünlüğü ve bağımsızlığı, emperyalist paylaşımın darmadağın olmasına sebep olabilir ve büyük güçleri, bölgedeki çıkarlarını yeniden paylaşma zorunluluğuyla karşı karşıya getirebilirdi.

Bağımsızlığı büyük güçlere ve Milletler Cemiyeti'ne tutunarak kazanma konusunda çaba gösteren Kürt aydınların bu çabalarının en azami neticesi, Sevr Anlaşması'nda Kürt meselesine dikkat çekilmesi oldu. Bu da 14 maddelik Wilson bildirisinin Osmanlı İmparatorlu-

ğu'nda Türk olmayan milletlerin kendi kaderini tayin etme hakkının bulunduğunu söyleyen 12. maddenin etkisi altında olmuştur.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Musul vilâyetinde zengin petrol yatakları bulunduğu bilgisine sahip olan İngiltere, I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan mütarekeden dört gün önce, Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransa'ya bırakılmış olan Musul'u işgal etti. Sevr Anlaşması'nda da Musul vilâyetinin kaderi diğer Kürt bölgelerinden ayrı tutuldu ve Osmanlı'daki Kürt bölgelerinin istiklâlinden sonra Musul'un geleceği konusunda (Bağımsız Kürdistan'a ilhakı ya da Britanya hakimiyetinde kalması) müzakereler yapılması kararlaştırıldı. Musul'un durumunun belirsizliği ve Britanya'ya ya da bağımsız Kürdistan'a ilhakı konusundaki endişeler, Britanya'yı Kürt bölgesinin bağımsızlığına karşı çıkmaya yönelten en önemli etken oldu.

Fransa da Kürt devleti kurulmasını yalnızca şu şartla onayladı. Kurulacak Kürt devleti, Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransa'ya bırakılmış olan Suriye civarındaki Kürt bölgelerini ve Fırat Nehri'nin batı yakasını kapsamamalıdır.

Mesele burada bitmedi; daha önce işaret edilen bölgelerin, yani Musul ve bugünkü Suriye'nin Kürt bölgelerinin dışında kalan bugünkü Türkiye'nin Kürt şehirlerinden birçoğu da, tarafsız hakem sıfatıyla Wilson tarafından Amerika mandasına bırakılması kararlaştırılan Ermenistan'a eklendi. Bir başka deyişle Osmanlı'nın Kürt bölgelerinin üçte biri tarafsız hakem(!) tarafından Kürt halkının reyi alınmaksızın milletlerin kendi kaderini tayin ilkesine(!) dayandırılarak ısmarlama Ermeni devletine ilhak edildi -Gerçi bu ilhak sadece bir öneriydi ve pratikte gerçekleşmedi.- Elbette şunu belirtmek gerekiyor ki bu bölgelerin bir kısmında geçmişte Ermeniler yaşıyordu; ama bahse konu olan dönemde Ermenilerin katledilmesi üzerine buralar Ermeniler tarafından tahliye edilmisti.

Britanya, kendine özgü hileli siyasetleri ile, Osmanlılarla imzaladığı barış anlaşmasını kendi inandığı şekilde müttefiklere de kabul ettirdi ve Sevr Anlaşması'nın mukaddimesini hazırlamış oldu. 1920 yılında imzalanan bu anlaşma, müttefiklerden üç büyük gücün oluşturduğu

bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonun altı ay içinde Osmanlılarla yapılan bu anlaşmanın icrası ve çoğunlukla Kürtlerin yerleşik bulunduğu bölgelerin özerkliği için bir plân hazırlamasını öngörüyordu.

İstanbul Hükümeti'nin, yenildikten sonra bile normal şartlar altında bu anlaşmanın altına imza atmaması gerekiyordu. Fakat İngiliz devleti, ulusalcıların, İslâmcıların ve Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Ankara merkezli kuvvetlerin güçlenmekte olduklarını hissedince, Britanya askerî güçlerinden istifade ederek kukla Ferid Paşa kabinesini barış konferansının eşiğinde İstanbul Hükümeti'nin başına geçirdi.

Ferid Paşa'nın da şahsen bu anlaşmayı imzalamaya muhalif olmasına rağmen, bu sarsıntılı hükümet temsilcileri zorunlu olarak 10 Ağustos 1920'de anlaşmayı imzaladılar.

Bu anlaşmaya göre, büyük bir Kürt nüfusun yaşadığı ve Kürtlerin iddia sahibi olduğu Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis bölgelerinde; geçmişte buralarda Ermenilerin bulunmasından ve Osmanlıların, Kürtlerin hatta Sovyetler'in kontrol altında tutulması zaruretinden dolayı bir Ermeni devleti kurulmalıydı. Bu anlaşmada Kürtler için de Türkiye, Suriye, Irak, Doğu Fırat ve Güney Ermenistan sınırları arasında özerk bir ülke öngörülmüştü. Gelecekte eğer Kürtler referandumla bağımsızlık isteyecek olurlarsa, Milletler Cemiyeti'nin iknası ve onayıyla bu bağımsızlık onlara verilebilirdi.

Görüldüğü gibi İngilizlerin ve diğer müttefiklerin politikaları şu doğrultuydaydı: Öncelikle Balkanlar'daki dindaşlarıyla Hristiyan Ermeniler, Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinden kurtarılacaktı. İkinci olarak da Türkiye Kürtlerini, demoklesin kılıcı gibi Türkiye hükümetinin başında tutacaklardı.

Kısaca I. Dünya Savaşı'nın galipleri müttefik ülkeler ile yenik Osmanlılar arasında imzalanan bu anlaşmaya göre İngiltere, ABD (gözlemci olarak), Fransa, İtalya, Japonya, Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Hicaz (Bugünkü Suudi Arabistan), Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, (Daha sonraki Yugoslavya) eski Çekoslovakya temsilcileriyle Türkiye temsilcisi (O dönemde Osmanlı) ve gözlemci olarak bir Kürt heyeti, Kürdistan ve Ermenistan meselesiyle

ilgili görüşmelerde hazır bulunacaktı. Bağımsız bir Kürdistan öngörül-
mekteydi ki bunun asgarî üçte ikisi –o sırada bahse konu olmayan
İran’ın Kürt bölgeleri hariç- ondan ayrılmaktaydı. Baş ve kuyruğu ke-
silmiş bu ülke için Harput (Elazığ), Dersim (Tunceli), Hakkarî, Siirt gi-
bi yoksul bölgeler ve başkent olarak Diyarbakır ile ekonomik kutup
olarak Musul’dan –Tabii daha önceki anlaşma doğrultusunda burada-
ki petrol de İngilizlerin denetiminde olacaktı- başka bir yer kalmıyordu.

Anlaşmanın üç maddesi, Kürt devletinin nasıl kurulacağı, özellikle-
ri, statüsü ve hukukî durumu üzerineydi. Söz konusu anlaşmanın 62.
ve 63. maddeleri, Kürdistan’ın nasıl kurulacağı ve statüsü ile ilgiliydi
ve şöyle diyordu:

Madde 62:

İstanbul’da bulunacak olan Britanya, Fransa ve İtalya temsilcilerin-
den oluşan komisyon, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 6
ay zarfında, Doğu Fırat’tan gelecekte kurulacak Ermenistan’ın güney
sınırlarında ve Türkiye-Suriye ile Türkiye-Mezopotamya (Bugünkü
Irak) sınırının kuzeyinde bulunan büyük ölçüde Kürt bölgelerinde, 2.
bölümün 27. maddesinde belirtildiği şekilde özerk Kürt devletinin ku-
ruluşuyla ilgili hazırlıkları yapacaktır.

Ortak bir görüşe varılamayan noktalarda komisyon üyeleri mesele-
yi bağlı bulunduğu devletlere götürecektir.

Bu program, Âsûrîlerin, Keldânîlerin ve bölgedeki diğer etnik ve di-
nî grupların himayesi için tam bir güvence sağlamalıdır. Bu amaçla
Britanya, Fransa, İtalya, İran ve Kürdistan temsilcilerinden oluşan ko-
misyon, Türkiye sınırında nasıl bir değişiklik yapılması gerektiğini ve
İran’la sınırın bu anlaşmada belirlenene uygunluğunu belirlemek için
harekete geçecek ve bölgede görüşecektir.

Madde 63:

Osmanlı Devleti bu andan itibaren söz konusu komisyonun ve 62.
maddede öngörülen komisyonun kararlarını, yayımlandığı tarihten iti-
baren üç ay içerisinde kabul eder.

Madde 64:

Bu anlaşmanın uygulanmasından bir yıl sonra 62. maddede belirtilen bölgelerdeki Kürt halkı, Milletler Cemiyeti'ne müracaat eder ve bölgedeki Kürt nüfusunun Türkiye'den ayrılmak istediğini ispat eder, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu böyle bir bağımsızlığı uygun görür ve onlara bağımsızlık verilmesini tavsiye ederse, Türkiye o andan itibaren Genel Kurul'un tavsiyesini kabul edeceğini belirtir ve oradaki tüm iddialarını yok sayar. Bu yok saymaya ilişkin maddenin ayrıntıları, müttefik güçlerle Türkiye arasındaki özel anlaşmanın konusu olacaktır.

Görüldüğü gibi bağımsızlık isteyen bazı Kürtler tarafından Kürt halkının ulusal haklarını itiraf eden bir belge olarak gösterilen Sevr Anlaşması, Kürtlerin menfaatlerini temin etmediği gibi, birbirinden farklı, bazen çelişik ve gerçekleşmesi imkânsız şartlar (Büyük güçlerin zengin petrol yataklarındaki çıkarlarından vazgeçmeye razı olmaları gibi) öne sürerek, Kürt bölgelerinde hâlâ var olan birlik ve bütünlüğü de bir anda ortadan kaldırıyor ve söz konusu bölgeyi Fransa (batıdan Suriye, kuzeyden Ermenistan'ın güneyi) ve İngiltere (güneyden ve güney doğudan) arasında taksim ediyordu.

2. ve 3. bölümün kaynakçası

- 1- *Târîh-i Meşâhir-é Kurd, Umera ve Khandânha*, [Kürt Ünlüleri Tarihi, Emirler ve Aileler], Baba Merdukh Ruhanî, Suruş, Tahran, 1371.
- 2- *Tuhfe-yé Nâsirî der Târîh ve Coğrafya*, Mirza Şukrullah Senendecî, (Fahru'l-Kitab) Dr. Haşmetullah Tayyibî'nin önsözüyle, Emîr Kebîr yy., Tahran, 1362.
- 3- *Kürt Ulusal Hareketi*, Chris Kutschera, çeviren İbrahim Yunusî, Negah yy., 1373.
- 4- *Dudman Arayî (Kürt ve Kürdistan)*, Tümgeneral Muzaffer Zengene, Tahran, 1347.
- 5- *Târîh-i Merduh*, Şeyh Muhammed Merduh Kürdistanî.
- 6- *Buhran Aferinî-yé Eber Qudretha der Kürdistan-é Irak [Süper Güçlerin Irak Kürdistanı'nda Buhran Yaratmaları]*, Salih Molla Ömer İsa, Tevekkülî yy. Tahran, 1380.
- 7- *Kurd ve Peyvestegî-yé Nejâdî ve Tarihî-yé U [Kürtler ve Onların Tarihi ve Irkî Bağları]*, Reşid Yâsemî, Cavidan yy. Tahran.
- 8- *İslâm Ansiklopedisi'ndeki Kürt maddesi*, Tercüme, İsmail Fettah Gazi, Selahaddin Eyyûbî yy., Urumiye, 1367.
- 9- *Kürdistan*, Ali Asgar Şemîm, Müdebbir yy. Tahran, 1370.
- 10- *Kürdistan ve Niyakan-é Bastanî Kurda Reşid Keyhusrevî*, Aferineş yy., Tahran, 1369.
- 11- *Kürd ve Kürdistan*, Vasili Nikitin, Çev. Taha Feyzizade, 1367.
- 12- *Târîh-é Siyasî ve Coğrafyayi-é Merdom-é Kurd*, Gulam Rıza İn-safpur, Armağan, 1379.
- 13- *Kurdha*, Kendal İsmet Şerif Vanlı ve Mustafa Nazdâr, Çev. İbrahim Yunusî, Ruzbehan yy. Tahran, 1372.
- 14- *Kurdha ve Kurdistan*, Drek Kinnane, Çev. İbrahim Yunusî, Negah yy., Tahran, 1372.

- 15- *Negahî be Târîh u Ferheng-é Kurdistan*, Ömer Farukî, Şark yy., Tahran.
- 16- *Kurd ve Kurdistan*, Abdurrahman Qasimlo, Batı Azerbaycan Valiliği Araştırma Merkezi, sınırlı yayın, 1364.
- 17- *Kurd ve Kurdistan*, Mehmed Zeki Emin Bey, Batı Azerbaycan Valiliği Araştırma Merkezi, sınırlı yayın, 1364.
- 18- *Çağdaş Kürt Tarihi*, David McDowall, çev. İbrahim Yunusî, Tahran, 1380. (Türkçe çev: Neşenur Domanic, İstanbul, 2004)
- 19- *İran-Bastan*, Muşîru'd-Devle, Perniya, 1331.
- 20- *The Kurds and Historical and Political Study*, Hassan Arfa, Londra, Oxford Üniversitesi, 1966.
- 21- *The Emergence of Kurdish Nationalism*, Olson Robert, Teksas Üniversitesi Yay.
- 22- *Encyclopedia Americana*.
- 23- *Encyclopedia Britannica*.
- 24- *The Kurdish War*, David Adanson, George and Aunwin LTD, Londra, 1964
- 25- *Kurdish Society and Politics*, Resat Kassab, Middle East Research and Information Project no 85, Feb. 1980.

4. BÖLÜM

IRAK'IN OLUŞUMU VE KÜRT MESELESİYLE KARŞILAŞMA

Fransız siyasî yorumcu ve Arap uzmanı Tires De Jaurdan, *Yüz Milyon Arap* adlı kitabında şöyle diyor: "Irak, Kerkük ve Basra'daki birbirinden tamamen ayrı petrol yataklarını tekeline almak için İngilizler tarafından yapılıp oluşturulmuş yapay bir ülkedir. Onlar, her şeyiyle birbirinden farklı üç halkı, Kürtleri, İranlıları ve Arapları, hafızalardan silinmiş bir payitahtta topladılar. Çoğu kimse-nin çok doğru bir şekilde söylediği gibi Irak, Churchill'in bir çılgınlığıdır. Fakat bazıları bir çılgınlığı yıllar boyunca sürdürebilir ve gerçeğe dönüştürebilir... Kürtlerin Irak milletinin bir parçası olmayı kabul etmeyeceği şüphe götürmez. Churchill'in bu çılgınlığı hâlâ bir bilgeliğe dönüşmüş değildir." Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki Churchill'in bu çılgınlığı bölge halklarına çok büyük zararlar verdiyse de Britanya'nın çıkarlarını çok güzel bir şekilde temin etti.

Britanya'nın I. Dünya Savaşı sonrası

Orta Doğu politikaları

İngilizler, 19. yüzyıldan itibaren Orta Doğu'daki Arap bölgelerine,

özellikle Filistin'e ve Mezopotamya'ya hakim olmak istiyordu. Onların Mezopotamya'daki varlığı hem Güney Asya'yı, Doğu Afrika'yı ve Fars Körfezi'ni kapsayan Hint Okyanusu'ndaki varlıklarını tamamlayacak; hem de İran'ı ve Osmanlı'yı kapsayan hassas Orta Doğu bölgesini kontrol etmelerine imkân verecekti. Bu yüzden Britanya, askerî varlığından önce bölgede Araplar arasında güçlü istihbarat varlığıyla hazır bulundu.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Avrupa'nın "hasta adam"ı Osmanlı'nın bu savaşa katılması, Britanya'nın bu arzusuna ulaşmasını sağladı. 11 Mart 1917'de Bağdat, General Moore komutasındaki İngiliz güçlerinin eline geçti. 1917 Ekim'inde İngiliz güçleri, Arapların yardımıyla Suriye'yi de ele geçirdiler. Irak'ın idaresi, 1920 Ekim'ine kadar Britanya Genelkurmay Başkanı'nın sorumluluğunda kaldı. Aynı yılın mayıs ayında Necef ulemasından Merhum Hansarî ve Habbûbî önderliğinde Şîî Müslümanların isyanı gerçekleşti. Halk, yaklaşık 10 bin şehid verdiiyse de İngilizlere beklemedikleri etkili bir darbe vurmuş oldu. İngilizler, bölgede ilk defa yaklaşık 2 bin ölü ve yaralı verdiler ve 40 milyon sterlin maddî kayba uğradılar. Bunun üzerine bölgedeki durumları ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya geldi.

Bu durum, İngilizlerin Mezopotamya'nın güvenliği için askerî güçlerden yararlanmaktan başka, böylesi bir halk kalkışmasıyla yüz yüze gelmemek için etnik şartlara da hakim olmak düşüncesine kapılmasına sebep oldu. Bu düşünce doğrultusunda Arî-Samî kavimlerinden, Kürtçe-Arapça dillerinden ve Şîî-Sünnî mezhebinden oluşan bir Irak ülkesi icat edildi.

Kürtler, Sykes-Picot Anlaşması'nın baskısından dolayı büyük bir endişe içerisindeydi. Zira Kürdistan'ın geleceği, İngiliz ve Fransız nüfuzu altında iki bölgeye ayrıca Fransızların kontrolü altındaki ve ileride Ruslara bırakılması kararlaştırılan bir başka iki bölgeye ayrılacak gibi görünüyordu. Bazı Kürtler, Ermeni katliamına katılmış olmalarından dolayı müttefiklerin bu plânla kendilerinden intikam alacağı inancındaydı.

İngilizler açısından Kürdistan meselesinin önceliği bulunmuyordu. Onlar Kürt meselesini aslî stratejik öncelikleri olan Mezopotamya me-

selesine tabi kılılmışlardı. İngilizler, savaşın sonlarında Musul vilâyeti-nin, onun yüksek kesimlerinin tarım bölgeleri olan Erbil ve Kerkük'ün Mezopotamya'ya katılmasının bu bölgenin güvenlik ve ekonomik ih-tiyacını temin edeceğini düşünüyorlardı. Bu yüzden Fransızlarla Sykes-Picot Anlaşması doğrultusunda müzakerelere başladılar. So-nunda 1919 yılında dışişleri bakanlarının görüşmesi meyvesini verdi ve 1920'de yeni bir anlaşma yapıldı.

Savaşın son aylarında İngilizler, Kürt aşiretlerini kendilerine çeke-bilmek amacıyla Süleymaniye, Kerkük ve Tuzhurmatu'da onlarla te-mas kurdu ve Şeyh Mahmud Berzenci'yi iş başına getirdi. Onların he-defi Türklerin, Rusların ve Fransızların muhtemel tehlikesine karşı özerk bir Kürt devleti kurmaktır. Eğer bu yapılmazsa, İngilizler, bu dağ-lık bölgenin istikrarı için çok daha büyük bir güç harcamak zorunda kalacaktı. Yeni Irak Devleti sınırlarındaki Kürtlerin durumuyla ilgili olarak geçen bölümlerde açıklamalarda bulunmuştuk. Daha sonra kendileri tarafından yayımlanan dışişleri bakanları görüşmelerinden anlaşıldığına göre, birkaç oturum içerisinde İngilizlerin Irak Kürtle-ri'nin durumuyla ilgili görüşleri sürekli değişmişti. “Önceleri Musul vi-lâyeti sınırları çerçevesinde birkaç özerk bölge kurmayı düşünüyorlar-dı. Daha sonra Kürdistan'ın Fransa ve Britanya hakimiyetlerinde bö-lüşülmesi sonucuna varıldı. Son oturumda Britanya, tüm Kürdis-tan'dan çekilmeye karar verdi. Nihayet Kürdistan'ı Osmanlı'dan ayır-mayı isteme durumuna geldiler; ama o bölgede özerk devlet kurdura-bilecekleri birini bulamıyorlardı. Artık konumlarının, bu durumu tadil eden ve Güney Kürdistan'ın geçici olarak korunmasını gerektiren bir hal aldığını görüyorlardı. Yalnız şu kayıtlarla ki, Hindistan işlerinden so-rumlu bakan Edwin Montagu, gelecekte bir gün Kuzey Kürdistan'la birleşebilme ümidine inanmaya başlamıştır.”

Londra Hükümeti, sonunda Bağdat'taki temsilcisi Arnold Wil-son'un görüşüne teslim oldu. O, şöyle diyordu: “Türklerle ve Bolşevik-lere doğudan Mezopotamya'nın kuzeyini işgal etme fırsatı vermek ye-rine, Güney Kürdistan'ı elde tutup orayı savunmak daha makuldür. Bu, daha az güç kullanmayı gerektirecek bir iştir. Şu an Arap milliyet-

çilerinden bazıları, Emir Abdullah Hâşimî'nin Bağdat'taki örfî hükümetin başına geçmesi durumunda, güney Kürtlerinin onun idaresi altında yaşamayı kabul etmesi gerektiğini önermektedirler. Güney Kürdistan, daha sonraları Kuzey Kürdistan'la birleşerek tek bir devlet oluştursa bu daha iyi olur. O zaman Türkler ve Bolşevikler, Mezopotamya kapılarından uzak tutulabilir.

Bu sırada, yani 1920'de İngiliz petrol şirketlerinin jeologlarının Kerkük'te zengin petrol yatakları bulunduğuna dair raporları yayımlandı. Bu yeni faktörün ortaya çıkmasına rağmen 1920 müzakerelerinde Londra'daki yetkililer arasında Güney Kürdistan'ın kaderine çok fazla değinilmedi. Yani müzakerelerin farazî öngörüler, Kürtlerin bir gün Britanya'nın nüfuz bölgesinden ayrılmak istemelerinin mümkün olduğu yönündeydi.

Görünen o ki İngilizler, siyasî müzakerelere bu faktörle girmekten kasten sakınıyorlardı. Böylece onların Avrupalı müttefikleriyle, özellikle de Fransızlarla, ayrıca Kürt aşiretleriyle ve Türklerle yaptığı tamamen kendi çıkarları lehine olan anlaşmalar, Kerkük'te petrolün bulunduğu meselesinin etkisi altında kalmamış olacaktı.

Daha önce değinilen Sevr Anlaşması'na göre, Musul Kürtleri'nin bu özerk devlete katılmaları yasaklanmamıştı. Fakat İngilizler, nihâi anlamda bu Kürtlerle Türkiye Kürtleri arasında ayrıma inanıyordu ve kendi çıkarlarını temin etmek açısından onlara öncelik veriyordu.

Bu noktada şu meseleye de dikkat çekmek gerekiyor. Batı kültüründen etkilenen Kürt ulusalcılığı daha çok Türkiye'deki Kürt aydınlar arasında yaygındı. Halbuki daha çok aşiret halinde bulunan Mezopotamya'nın kuzeyindeki Kürtler arasında Avrupaî düşüncelerin etkisi daha azdı.

Türk ulusalcılarının çabaları

Sevr Anlaşması hiçbir zaman uygulanmadı; çünkü ulusalcıların ve Mustafa Kemal Paşa'nın çabalarıyla 1922 yılında Anadolu'da mütecaviz Yunanlıların ve İtalyanların yenilmesi sayesinde Türkler yeni bir

hayat buldular. Türklerin lideri Atatürk, Fransızlarla ve daha sonra da İngilizlerle yaptığı temaslarla, Türklerin onlara ayak bağı olmayacakları konusunda onları rahatlatmıştı.

Bununla birlikte Atatürk komutasındaki Ankara merkezli Türk ulusalcıları, kendilerini İngilizlerin gizli bir komplosuyla yüz yüze buldular. Bu komplonun tecellileri, Ermenistan'ın Türkiye'ye kıskırtılmasında ve Dersim'deki Alevî Kürtlerin 1921 ve 1922 yıllarında Anadolu'daki Kürtlere de sirayet eden isyanlarında görüldü. Bunlar, sonuçta İngilizlerin pazarlık konusunda ellerini güçlendirdi.

1922 baharında beklenmedik bir şekilde General Mustafa Kemal'in emriyle Albay Şefik (Özdemir) komutasındaki bir birlik, İngiltere'nin kontrolü altında bulunan Kuzey Irak'taki Revanduz bölgesine girdi. Kürtlerin iddiasına göre bu harekâtın hedefi Musul'u ele geçirmektir.

Çok geçmeden Osmanlı hilâfetiyle eskiye dayalı ilişkileri bulunan bölgedeki bazı önemli kabileler, bu grubun Pan İslâmcı şiarlarının etkisinde kalarak -Kemalistler, daha sonra ortaya koyacakları laik inançlarına rağmen gerektiği zaman bundan istifade ederlerdi.- Türklerle destek vereceklerini bildirdiler ve İngilizlere yaptıkları biatı geri aldılar. Türk güçleri birkaç ay içerisinde Raniye ve Akra'yı, zorlanmadan ele geçirdiler; İngiliz birliklerini yendiler ve Sancak bölgesine doğru ilerlediler.

Geçen yirmi yıl boyunca istikrarsız bir şekilde Britanya ile Osmanlılar arasında saf değiştirip duran Kürtler, Sevr Anlaşması'nın vaad ettiği özerkliğe gönül bağlayamazdı. Türk güçlerinin Pan İslâmcı sloganları köklü bir İslâmî inanca sahip olan Kürtler için İngilizler tarafından vaad edilen özerklikten daha cazipti. Şiilerin ve Müslüman Irak halkının 1920 yılındaki İngiliz karşıtı isyanları da, Kürtlerin İngilizlere bakişını etkilemişti.

İstanbul Hükümeti'nin düşmesiyle, Mustafa Kemal liderliğindeki Ankara Hükümeti, hilâfeti lağvederek tartışmasız bir hükümet haline geldi. Bu mesele, daha ilk adımda Kürtlerin dinî gerekçelerle destek vermiş oldukları yeni Türk hükümetine olan güvenlerini ortadan kaldırdı.

Londra'nın yeni Türk hükümetiyle anlaşması ve Musul meselesi

Bu sırada Londra Hükümeti'nin özellikle Dışışleri Bakanı Lord Curzon'un politikası, Türkiye Hükümeti'nin yanında yer almak ve hatta onlara Irak Kürdistanı ile ilgili olarak bazı imtiyazlar vermek şeklindeydi. Ama Churchill gözetimindeki Sömürge Bakanlığı ve Britanya'nın Bağdat'taki askerî ve siyasî temsilcileri, kendi kontrollerindeki Irak sultanı Abdullah Hâşimi'ye geniş bir hakimiyet alanı vaadinde bulunmuştu. Öte yandan Kürtlerin Türklere olan güveninin sarsıldığına vakıf olmuşlardı. Sonuçta fırsatı ganimet bilip Türklere karşı askerî operasyonlara başladılar.

O dönemde müttefiklerle yeni Türkiye Hükümeti arasında Lozan'da müzakereler başladı ve 1923'te Lozan Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmada, Musul'un Türkiye'ye bırakılması dışındaki Türklerin tüm istekleri yerine geldi. İngilizlerin 1918'deki savaşta yapılan anlaşmanın aksine, işgal etmiş olduğu Musul meselesi konusunda ise şöyle bir karara varıldı: Eğer Türklere İngilizler, 9 ay içerisinde anlaşamazlarsa, mesele Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine götürülecekti. Türkler burada bir referandum yapılmasından yanaydı. Zira oradaki durumlarıyla ilgili olarak kendi soydaşlarına güveniyorlardı.

Lozan Anlaşması, Kürtlerin ve Ermenilerin kaderi konusunda tamamen sessiz kalmıştı. Onun sadece bir maddesinde, kavimlerin yerel dillerini kullanma haklarına işaret ediliyordu.

Musul meselesinde, orada zengin petrol yataklarının varlığını ve oranın Mezopotamya'nın güvenliği noktasındaki stratejik önemini bilen İngilizlerin burayı kaybetmek istemeyecekleri açıktı. Britanya, Musul'un diğer Kürt bölgeleriyle olan sınırlarının belirsizliğini bahane göstererek, buranın Türklere bırakılması müzakerelerine yanaşmadı. Lozan Anlaşması'nın imzalanmasından birkaç ay sonra Türk güçleri, Türk valisinin ele geçirdiği Irak sınırı bölgesindeki Âsûrî köyleri sindirme gerekçesiyle bölgeye girdi. Fakat İngilizler, buranın Irak'ın bir par-

çası olduğunu iddia ettiler.

1924 yılında Britanya'nın bu konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürmesine rağmen, Türkler, iddialarına konu olan bu bölgeyi boşaltmaya yanaşmadı. Milletler Cemiyeti, geçici sınırı tespit edip Türk-İngiliz çatışmasını önlemek için bölgeye bir heyet gönderme kararı aldı. Bu heyet tarafından "Brüksel Hattı" adı verilen geçici sınır hattı tespit edildi ve Milletler Cemiyeti komisyonunun nihaî sınır konusundaki görüşünün bekleneyeceği kararlaştırıldı. Bu komisyon, 1925 ocağında Londra ve Ankara ile görüştüktan sonra Musul'a gitti.

Musul'da Kürt, Türk ve Arap sınırını belirlemek çok güçtü. Zira her ne kadar bölgedeki halkın çoğunluğu Kürt idiyse de şehir nüfusunun çoğunluğunu Araplar oluşturuyordu. Şehrin varoşlarındakiler, özellikle de Bağdat yolu üzerinde yerleşik bulunanlar Türk idiler. Musul'da Araplarla Kürtler arasında bir sınır çekmek, her iki kavim için de anlamsız iki bölge oluşturuyordu. Komisyonun raporu, bölgedeki Kürtler arasında kavmî duyguları yansıtan ilginç veriler içeriyordu: "Eğer sadece etnik köken esas alınacak olursa, zorunlu olarak bir Kürt devleti kurmak gerekecektir. Zira Kürtler beş-altı vilâyetin nüfusunu oluşturmaktadır... Kürtler arasında Irak'la örtüşmeyen ve somut Kürtçü özellikler taşıyan bir ulusal bilincin geliştiğine tanık olduk. Bu bilinç güneyde daha yoğundur; kuzeye doğru gittikçe azalmakta ve Musul ovasına ve Akra yükseltilerine gittikçe ise tamamen yok olmaktadır. Büyük Zap'ın kuzeyinde yaşayanların; dil, kavmî yakınlık, şahsî ve ekonomik ilişkiler açısından Türkiye'deki Mardin ve Hakkâri illerindeki Kürtlerle olan bağı, tartışmalı bölgede yerleşik bulunan Kürtlerden daha fazladır. Küçük Zap'ın güneyinde yerleşik olanların ise İran'dakilerle ortaklıkları daha fazladır. Bu iki nehrin arasındaki bölgeye sınır çekmek oldukça zordur... Kürtlerin millî duyguları yalnızca, siyasî-tarihi müdahalelere muhalefet sırasında ya da İstanbul gibi yerlerde yaşayanların faaliyetlerinde, kısaca yakınlarını kaybetmiş olanlarla temas halinde olan kişiler arasında görülmektedir... Ama bizim Süleymaniye'de karşılaştığımız Kürt milliyeti duygusu, genç olmakla birlikte yeterince makul ve dikkate değerdir; zira halk arzularının tam bağımsız-

lık olduğunu ifade etse de, aydın görüşlü ve bilinçli kesim mandacılıktan kaynaklanan meziyetleri kavramaktadır... Süleymaniye ve civarındaki halk, Irak ülkesi içerisinde bir özerklik istemektedir.”

Elbette komisyonun diğere gerekçelerinden biri de Musul vilâyetinin, Kürdistan'ın toplam nüfusunun yalnızca yüzde 20'sini oluşturmasıydı. Komisyon, Süleymaniye Kürtleri'nin İngiliz mandası altında bir özerk hayat istedikleri sonucunu çıkardı. Bununla birlikte çok milliyetçi bazı Araplar, Türk devletini İngilizlere tercih etmektedir. Komisyona göre bu görüşün dayanakları millî olmaktan çok şahsî ilişkilerden kaynaklanmaktadır.

Öte yandan hilâfetin kaldırılmasıyla tedricen laik olduğunun işaretlerini veren Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı Müslümanların da hükümetten yüz çevirdiğinin belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. 1925'teki Şeyh Said isyanı bu yüz çevirmenin örneklerinden biriydi. Nakşibendî şeyhi Said, eski Osmanlı ordusundaki subayların yardımıyla 1925 yılında laik Türkleri Kürdistan'dan çıkarmak amacıyla beş bin kişiyle isyan etti. Erzurum ve Diyarbakır'dan gönderilen Türk askerlerini yenen bu güçler, Urfa ve Diyarbakır'a kadar ilerledi ve bu şehirleri ele geçirdi. Daha fazla güç gönderilince, Türk güçleri geri çekilmek zorunda kaldı. Bu isyan, yaklaşık bir yıl boyunca Kürdistan'da gerilla savaşı şeklinde devam etti. Sonunda Türk güçleri Şeyh Said'i ve beraberindekileri tutuklayıp idam etti ve isyanı sert bir şekilde bastırdı.

Komisyonun bu meseledeki olumsuz görüşü Milletler Cemiyeti'nin eline Türkler aleyhine bahane vermekte etkili oldu. Komisyon, özerklik meselesine işaret etmeksizin, Kürt halkının Türkiye devletine dönme isteğinin bulunmadığını ve Brüksel Hattı bölgesinin Irak'a verilmesi gerektiğini bildirdi. Ayrıca şu şartı getirdi: Bu bölge en az 25 yıl Milletler Cemiyeti'nin mandası altında bulunmalı ve oranın halkının Kürtler arasından yerel idarî makamları seçme ve Kürtçe dilini öğrenme hakkına riayet edilmelidir. Milletler Cemiyeti, manda şartını kaldırdı ve bunun yerine Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin kabul edilmesini koydu. Türkiye buna itiraz etti; ama Lahey'deki uluslararası mahkemenin, Milletler Cemiyeti'nin kararının uygulanması gerektiğini bil-

dirmesi üzerine, 1926 yılında Türkiye ile İngiltere arasında Milletler Cemiyeti'nin tespit ettiği sınırı iki tarafın da tanıdığına dair bir anlaşma imzalandı.

Londra Hükümeti'nin Irak üzerindeki mandası ve ilk Kürt devleti rüyasının sonu

Böylece bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması ümidi, Britanya'nın Irak ve Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki tasallutunun kökleşmesi üzerine ortadan kalkmış oldu. Gerçi Britanya, önceleri Kürdistan'ın güvenliği için kendi nüfuzu altında bir Kürt devletinin kurulmasını istiyordu; fakat halkın özellikle de Şiîlerin 1920'deki ayaklanmalarından ve bu hassas bölge üzerindeki politikalarını etkili kılmak için Orta Doğu'da yeni bir devlet kurma yönünde karar vermesinden sonra, Britanya'nın Kürt meselesi konusundaki bakış açısı değişti.

İngilizler, yeni kral Faysal ile yaptıkları görüşmelerden sonra, çoğunluğunu Sünnîlerin oluşturduğu Irak Kürtleri'nin, kendi kontrolindeki Sünnî hükümetin konumunu güçlendirme konusunda önemli bir rol oynayabileceği sonucuna vardı. Irak Şiîleri, geçmişten beri geleneksel olarak hem nicelik hem de öğrenim durumu açısından Sünnî Araplara göre daha üstündü. Netice itibarıyla, kurulması kararlaştırılan mecliste, Şiîler, bu üstünlüklerini koruyarak yeni Irak kralının konumunu tehlikeye düşürebilirdi. Bu açıdan Sünnî Kürtler, Şiî Arapları dengeleyici bir ağırlık olarak görülebilirdi.

1923 yılında Britanya Yüksek Komiseri olarak görev yapan Sir Henry Doobs, ondan, Türkiye'nin kendisine Kürt bölgelerinden daha fazla toprak bırakılması yönündeki isteği ile ilgili görüşünü soran Türkiye'deki İngiliz büyükelçisine verdiği cevapta şöyle dedi: "Türkiye'nin istemekte olduğu Kürt bölgeleri, Britanya'nın Irak'taki nüfuz alanlarıdır. Yalnızca İngiltere ile anlaşılan Kürtlere dayanarak 1924'teki Britanya-Irak Anlaşması'nı meclisin onayına sunabildik. Bu grup, ondan sonra oyları ve nüfuzuyla sürekli olarak Britanya politikalarını destek-

ledi. Bize vefa göstermiş olan Kürtlerin topraklarını koparıp Türkiye'ye vermek, tüm Irak'ta bize yönelik bir güvensizliğin doğmasına sebep olacaktır. Söz konusu toprakların Türkiye'ye bırakılması, tümü Sünnî olan hakim sınıfın rahatsızlığını kışkırtacak ve Şii'leri iktidara geçirecektir."

Böylece Iraklı Sünnî Kürtlerin arzuları, Şii Araplarla rekabet halinde olan Sünnî Arapların görüşüne feda edildi. Londra'daki yetkililer özellikle de Churchill, Arapların, Arap bölgelerinin sınırları dışında bir hakimiyetinin olmaması, Kürtlerin özerk kalması ve Arapların hakimiyetleri altında bulunduklarını hissetmemesi gerektiğine inanıyordu. Fakat Britanya Hükümeti'nin Bağdat'taki temsilcileri, özellikle Musul'daki hakimiyetlerini vurgulayan Irak milliyetçilerini rahatsız etmenin, 1920'deki olaylara benzer siyasal ve toplumsal patlamalara yol açabileceğini düşünüyordu.

Şeyh Mahmud Berzencî İsyanı'nın devamı

1919'daki İngiliz politikaları, Kuzey Irak Kürtleri için bir çeşit özerk ya da bağımsız devlet zemini hazırlamıştı. Fakat onlar, ulusalcılığın yerine bölgedeki geleneksel aşiret yapısından yararlanmak niyetindeydi. Bu politika, özellikle daha önce İranlı Kürtler üzerinde tecrübesi bulunan Binbaşı Noel ve Britanya Hükümeti'nin Bağdat'taki temsilcisi Arnold Wilson gibi İngiliz görevlilerinin, Kürt aşiret liderleriyle, bu cümleden Süleymaniye'deki Şeyh Mahmud Berzencî'yle yaptıkları temaslarda kendini gösterdi. İngilizler, kendi görevlilerinden oluşan ağı kullanarak aşiret liderleriyle temas halindeydiler. İngilizler, onlar arasında hakem rolü oynayıp onları kullanarak bölgeyi idare etmeye çalışıyorlardı.

Şeyh Mahmud, İngilizlerin, tüm bölgenin yönetimini kendisine bırakacağı ve kendisinin doğrudan Britanya ile temas halinde olacağı vaadinin içi boş bir vaad olduğu ve birçok Nakşibendî mensubu üzerinde manevî nüfuzu bulunan biri olarak kendisinin, Britanya'ya karşı bağımsızlık isteyen bir hareket başlatamayacağı sonucuna vardı. İngi-

lizler, 1920 yılında onu yenip tutukladılar, yargıladılar ve Hindistan'a sürdüler. Fakat 1922'de Türklerin, bölgedeki Kürtleri kendilerine karşı kıskırttığını fark ettiler. Nitekim onu geri getirip Türklere karşı kullandılar.

Ama Şeyh Mahmud, Albay Özdemir komutasındaki Türklerin bölgedeki başarılı saldırılarını ve aşiret liderlerinin kendi güçlerini sürdürmek için İngilizlerin yerine onunla görüştiklerini gördü. Binaenaleyh, tüm Kürdistan'da hükümet kurmak isteyen o da Albay Özdemir'le müzakereye başladı. Bu durum İngilizler açısından kendilerine yönelik yeni bir isyan olarak değerlendirildi ve İngilizler ona karşı yeniden mücadeleyle başladılar.

1922 yılının sonlarında Türklerin geri çekilmesi ve İngilizlerin bölgeye tekrar geri dönmesi üzerine, onun durumu zorlaştı ve İngilizlerin bombardımanı sırasında Süleymaniye'ye kaçtı. İngilizler, Süleymaniye yönetimini ona bırakmaya razı oldular. Fakat o bununla ikna olmadı ve 1927 yılına kadar bölgedeki bazı aşiretlerin yardımıyla Britanya'nın himayesi altındaki Bağdat yönetimine karşı gerilla savaşı vererek onlara zorluk çıkarmayı sürdürdü. 1922 yılındaki Kahire Konferansı'ndan sonra güneyde bağımsız bir Kürdistan kurulması meselesi, devre dışı bırakıldı. Irak Kürtleri, Arapların sultanı altına girmekten endişe etmeye başladılar. Halbuki Kürtler geçmişte kendilerini Araplardan daha üstün görüyorlardı. Lozan Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İngilizler; özerklik, yerel yöneticilerin Kürt olacağı, resmî yazışmaların ve öğrenim dilinin Kürtçe olacağı yönünde vaadler vererek, bu endişeleri azaltmaya çalıştılar. Aşiret liderleri, birbirlerinden endişe ettikleri için bireysel olarak bu vaadlere güveniyorlar ve Kral Faysal'a bağlılıklarını bildiriyorlardı. O da Kürtlerin bir araya gelebileceğinden endişe etmiyordu. Örneğin Kerkük Kürtleri, Bağdat hakimiyetinden kaygılandıklarından çok daha fazla, Süleymaniye'nin kendilerine hakim olacağından korkuyor, her biri ayrı ayrı bağımsızlık istiyordu.

1922 yılında Türklerin Süleymaniye ve civarına saldırısı sırasında gelecekte endişelenen İngilizler, Kral Faysal'ın, Kürtlerin kendi hakimiyetini resmen tanımayacakları yönündeki kaygısına rağmen "Irak

sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin bu sınırlar içerisinde bir devlet kurma hakkını resmen tanıdıklarını, muhalif unsurların en kısa sürede buna vermek istedikleri şekil üzerinde anlaşmalarını umduklarını ve İngiltere Kralı ekselanslarıyla ve Irak ile olan ekonomik ve siyasi münasebetlerini görüşmek için Bağdat'a temsilcilerini göndermelerini ümit ettiklerini" bildirdiler.

Türkiye'deki durumun değişmesi ve Türk güçlerinin Kuzey Irak'tan çekilmesi üzerine, Şeyh Mahmud da, İngiliz güçlerinin saldırısından korkarak Süleymaniye'den kaçtı. Sonunda 1922 yılının mayıs ayının sonlarında Süleymaniye yeniden Britanya güçlerinin eline geçti. Daha önce İngilizler Bağdat'la, Kürtlere baskı yapmamaları, hatta onlardan saltanata bağlılık yemini etmelerini istememeleri konusunda anlaşmaya varmıştı.

Irak Başbakanı, bu sırada Kürt liderlerin kurucu meclise katılmasını sağlamak ve onları Bağdat'ın hakimiyetine razı etmek için Süleymaniye'ye gitti. Buna karşılık da onlara özerklik vereceklerini, yerel idarecilerinin Kürt olacağını ve Kürtçe'nin idarî yazışmalarda ve eğitim-öğretimde resmen tanınacağını bildirdi.

Bağdat Hükümeti, Kürtlerin buna razı olmamasından ve İngilizlerin onlara bağımsızlık vermesinden kaygılıydı. Zira İngilizler, Milletler Cemiyeti'nin Kürtlerin memnuniyetsizliğinden dolayı Türkiye'ye bırakılacak bölgeler konusunda Bağdat'a yaptırım uygulamasından korktular.

Ama 1923 yılının sonlarında Lozan Anlaşması'nın imzalanmasından ve Britanya'nın hakimiyeti için meşrûyet oluşturulduktan sonra, ülke daha da yatıştı. Öte yandan Britanya, Süleymaniye dışındaki tüm Irak Kürdistanı'nda bağımsızlık tartışmasının söneceğini ve Süleymaniye dışındaki bölgelerin kurucu meclise katılacaklarını hissetti. Şeyh Mahmud'un hakimiyetinden pek hoşlanmayan Süleymaniye'deki Kürt seçkinler de, tadrîcen Bağdat'a bağlılıklarını bildirdiler ve sahip oldukları imkânlarla Kürt ulusalcılarına üstün geldiler.

Böylece 1923'e kadar Bağdat'taki Britanya komiserinin gözetimi altında bulunan Süleymaniye'nin idaresinin, Bağdat Hükümeti'ne devredilmesinin zemini hazırlanmış oldu. Milletler Cemiyeti'nin reyiy-

le, Türkiye'nin Irak Kürdistanı üzerindeki son iddiasının da bittiği 1925-26 yıllarında, Londra ve Bağdat'ta, Mezopotamya'nın kuzeyindeki Kürt bölgelerinin kendilerine ait olduğu güveni oluşmuş oldu. Nitekim Londra ile Bağdat arasındaki 1926 tarihli anlaşmada, Kürdistan'ın özerkliğine ilişkin bir işaret bile bulunmuyordu.

Irak'taki İngiliz mandasının sonu

İngilizler, Irak'taki varlıklarının Orta Doğu'daki emperyalist çıkarlarının korunmasında belirleyici olduğunu biliyorlardı. Fakat Hindistan tecrübesinden, oradaki emperyalizm karşıtı mücadelenin başlamasından ve Irak halkının 1920'deki ayaklanmasından dolayı Irak'ta doğrudan sömürgeci varlık bulundurmanın çok masraflı ve zorlu olacağını da farkındaydılar. Bu yüzden Irak'ta manda hakkından faydalanmakla birlikte, uluslararası barış konferanslarının ve daha sonra da Milletler Cemiyeti'nin onayıyla en kısa sürede Irak'a bağımsızlık vermeye çalıştılar. Britanya bu şekilde doğrudan sömürü dolayısıyla masraflara ve sorunlara katlanmaksızın, siyasî ve askerî nüfûzunu kullanarak bu bölgenin seçkin coğrafi konumundan ve geniş imkânlarından yararlanabilecek ve bölgesel çıkarlarını koruyabilecekti.

Bu sırada İngiltere'nin ısrarıyla, Milletler Cemiyeti kararında, Irak'ın bu örgüte üye olması durumunda Irak'taki İngiliz mandasının sona ereceği öngörüldü. Üyeliğe kabul edilme şartlarından biri de, Milletler Cemiyeti'nin Irak'ın etnik azınlıklara özellikle Kürtlere iyi davrandığını ve onlara haklarını verdiğini tasdik etmesiydi.

Bu durum Bağdat yönetimini zora soktu. Öte yandan kontrol altındaki Bağdat Hükümeti, hakimiyetini zayıflatmamak amacıyla Kürt bölgeleriyle olan bağlarını güçlendirmekte ısrar ediyordu. Zira buradaki hakimiyetin zayıflaması, diğer kavimlere, özellikle de Şîilere de sirayet edebilirdi. Öte yandan Kürtlerin rahatsızlıklarının sürmesi, Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin reddedilmesine sebep olabilirdi. Londra da Bağdat'ın bu son endişesine katılıyor, Kürtler üzerindeki nüfûzunu kullanarak gelecekteki Bağdat Hükümeti'nin muhtemel itaatsizlikleri-

ne karşı Kürt meselesini elinde bir koz olarak tutmak istiyordu.

Bu yüzden, 1926-32 yılları arasında yani, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilmesinden ve İngiliz mandasının zahiren kaldırılmasından önce Irak'taki Kürt bölgeleriyle ilişkiler çok zor ve karmaşıktı.

Elbette aşiret dokusu, şeyhlerin ve ağaların birbiriyle olan rekabeti ve onların aşiret coğrafyasıyla sınırlı bir bakış açısına sahip olmaları, Londra ve Bağdat'ın onlarla yaptıkları müzakerelerde ve pazarlıklarda zorlanmamalarına sebep oluyordu.

Yeni anlamıyla ulusalcı istekler, yalnızca Irak'taki şehirlerde yaşayan tahsilli Kürtler arasında mevcuttu. Bunlar ise Süleymaniye'deki kültür ve edebiyat derneklerinin sınırlarını aşmayan çok dar bir nüfûz alanına sahipti.

Bağdat Hükümeti, Kürtlere verdiği yerel idarelere adam seçebilme ve Kürtçe'yi kullanabilme vadleri konusunda ciddi hiçbir adım atmadı. Bu hükümet, ağır bir baskı altında kalmadıkça, önceki vadlerini yerine getirmek için etkili hiçbir adım atmıyordu. Baskıyla karşılaştığında ise, önceki vadlerinin yalnızca küçük bir bölümünü yerine getirmekle yetiniyordu.

Britanya da, Kürt liderlerin şikâyetleri karşısında Bağdat'ın işi ağır-dan almasına dikkat yöneltiyor ve zahiren Kürt haklarına taraftarlık gösteriyordu. Bu mesele Kürtleri öylesine aldatmıştı ki Şeyh Mahmud, 1930 yılında başlattığı isyanından sonra Milletler Cemiyeti kararını verinceye kadar bağımsız Kürdistan üzerinde İngiliz mandası istiyordu. Fakat sonunda Kürt ayaklanması ihtimaliyle yaşanan zorlu bir dönemden sonra, Londra ve Bağdat arasında tam bir uyum oluştu. Bu uyum bazen Bağdat Hükümet temsilcileri ile Britanya Yüksek Komiseri'nin müşterek elçilerinin Kürtlere ortak vadlerde bulunması şeklini de alıyordu. Bu arada İngilizlerin 1927'de Şeyh Mahmud Berzençî'nin mücadeleyi bırakmaya zorlanması konusunda oynadıkları rol, onun 1930'a kadar İran'daki Merivan şehrinde ikamet etmek zorunda kalmasına sebep oldu. İngiliz güçlerin, Şeyh Mahmud Berzençî'nin silahlı milislerine karşı havadan ve karadan yaptığı askerî operasyonlar çok etkili oluyordu. 6 Eylül 1930'da, Bağdat Hükümeti'nin özerklik konu-

sundaki vaatlerini yerine getirmemesi gerekçesiyle Süleymaniye'de toplanıp isyan eden halkın kanlı bir şekilde sindirilmesi, bu operasyonlara ilişkin bir başka örnektir. Ama bütün bunlardan daha da önemlisi, İngilizler, Cenevre'deki Milletler Cemiyeti'nde nüfuzlarını kullanarak, Kürtlerin şikâyetlerinin Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını engellemesinin önüne geçti.

Sonuçta bu arzu 1933 yılında gerçekleşti ve Irak, Milletler Cemiyeti'ne üye olup İngiliz mandasından kurtularak, Kürtlere daha önce verdiği vaatleri rahatlıkla ayaklar altına alma imkânını kazandı. Böylece İngiltere'nin 1919'daki bağımsız Kürdistan vaadi, -beş yıl sonra- karmaşık siyasî oyunların sıcaklığıyla bir miktar eridi ve özerklik vaadi şeklinde küçüldü. İkinci beş yıldan sonra da tamamen eriyerek yok oldu.

İngilizler'den ilham alınan Bağdat politikalarına göre, Kürt eşrafının ve şeyhlerinin çocukları, 1920'li yıllarda tahsil yapmaları ya da idarî ve askerî görevlerde istihdam edilmeleri için Bağdat'a gönderildi. Bu durum Kürt eşrafı arasında bir imtiyaz olarak değerlendiriliyordu. 1930'lu yılların başlamasıyla Bağdat, devletin sunduğu imkânlarla akıllı ve zekî Kürt gençlerinin merkezi olmuştu. Onlarda da tedricen yeni ulusalcılık bilinci oluşmaya başlamıştı.

Daha sonra Süleymaniye'de, 6 Eylül 1930 olaylarının gerçekleşeceği Şeyh Mahmud'un 1930-31 yıllarındaki mücadelesi sırasında, düzensiz aşiret güçlerini belli bir düzene sokanlar Irak ordusundaki bu subaylar olmuştu. Bu akım sırasında Şeyh Mahmud Berzencî, hareketini yeniden başlattı. Merivan'dan Irak Kürdistanı'na geldi; hatta Pencvin'i ele geçirdi. Fakat daha sonra İngiliz ve Irak güçlerinin eline geçti ve ömrünün sonuna kadar Güney Irak'ta sürgünde tutuldu.

1938 yılında Şeyh Mahmud Berzencî'nin oğlu Şeyh Latif önderliğinde, Kürdistan'ı kurtarmak amacıyla Süleymaniye'de "Kardeşler Cemiyeti" adlı bir dernek kuruldu. Elbette bu da Süleymaniye sınırlarının dışına taşmıyordu.

1939 yılında bazı subayların, üniversite öğrencilerinin ve ilerleme yanlısı aydınların yardımıyla Refik Hilmi önderliğinde "Hizb-i Hiwa" yani Ümit Partisi adlı bir parti kuruldu. Bu partinin amacı, Kürtleri

özerklik hedefi doğrultusunda bir araya getirmekti. Bu parti, daha sonraki Molla Mustafa Barzanî hareketinin oluşumunda temel rol oynadı. Süleymaniye'nin yanı sıra Dohuk, Erbil, Musul ve Akra gibi şehirlerde muhtelif dernekler kuruldu.

Bununla birlikte Kürdistan toplumunda hâlâ var olan aşiret dokusu, önderliğin ağaların ve şeyhlerin sınırlarının dışına çıkmasını önlüyor ve onlar arasındaki sürekli rekabet de Kürtlerin ulusal taleplerini gölgeliyordu. Bu meseleyi daha iyi anlayabilmek için şu iki akıma değinmek gerekmektedir. Birinci akım, Barzanîlerin hareketiydi. Onlar, Hizb-i Hiwa ile irtibatlı aşiret çerçevesinde oluşmuş bir hareketti. İkinci akım ise Şeyh Mahmud'un inzivasının sürmesiydi. O, Güney Irak'ta bulunmasına rağmen, diğer aşiret liderlerinin ilişkilerinin müsait olmaması yüzünden Bağdat'ta yerleşik olan Kürt siyasi akımları onunla temas kurmaya pek eğilimli değildi. Elbette o kendisi de son isyanı sırasında diğer aşiret liderlerinin silahlı direnişleriyle karşılaştığı için isyanını sürdürmekten vazgeçmiş ve kendini teslim etmişti. 1943 yılında sürgünden kaçtıktan sonra mücadeleyi yeniden örgütlemek istediye de halk, aşiretler ve aydınlar arasında uygun ortam bulunmadığını hissedince, yarı yoldan dönerek yeniden teslim oldu ve öldüğü 1956 yılına kadar hiçbir harekete kalkışmadı.

Ama o dönemlerde Barzanîlerin aslı mücadelesi başladı. Bundan sonraki bölümde bugün de devam etmekte olan bu hareketi inceleyeceğiz.

4. bölümün kaynakçası

Bu bölüm yazılırken aşağıdaki kitaplardan istifade edildi:

- 1- *Çağdaş Kürt Tarihi*, David McDowall, İbrahim Yunusî, Paniz yy., 1380.
- 2- *Kürtler ve Kürdistan*, Drek Kinnane, çev. İbrahim Yunusî, Negah yy., 2. baskı, 1376.
- 3- *Tarih ve Ferheng-é Kurdistan* [*Kürdistan'ın Tarihi ve Kültürü*], Ömer Narumî, Şark yy., 1362.
- 4- *Kürt Ulusal Hareketi*, Chris Kutschera, çev. İbrahim Yunusî, Negah yy., 1373.
- 5- *Tarih-é Siyasi-yé Irak* [*Irak Siyasî Tarihi*], Yazarlar komisyonu, İslam Dünyası Hareketi Kurumu yy., 1362.
- 6- *The Kurds*, Mehrdad İzady, Crane Russak, 1992.

5. BÖLÜM

BARZANÎLER

2 0. yüzyılda Irak'taki Kürt isyanlarının tarihi, Barzanî aşiretinin askerî ve siyasî mücadeleleriyle iç içedir. Liderleri, II. Dünya Savaşı sırasında Kürt isyanlarının başlamasında ve yönlendirilmesinde temel bir rol oynayan Barzanî aşireti, bugün de Irak'ın en büyük Kürt gruplarından birini, yani Irak Kürdistan Demokratik Partisi'ni elinde bulundurmaktadır.

Barzan aşiretinin mücadele geçmişi

Barzanîler, I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Barzan ve havasına yerleşmiş, meyve ve tütün yetiştiriciliğiyle ya da hayvancılıkla geçinen bir hayat sürdürmüştür. Bu aşireti oluşturan ailelerden başlıcaları şunlardır: Beruj, Dulemerî, Şirvanî, Mezurî, Nizarî ve Gerdî. Barzanî aşiretinin ailelerini bir arada tutup iç bütünlüğe sahip bir aşiret haline getiren en önemli etken, Barzan şeyhlerinin varlığıdır. Onlar, Nakşibendî tarikatına mensupturlar ve tümü şeyhlerinin emirlerine sorgusuz sualsiz itaat etmişlerdir. Şeyh Tâceddîn Barzanî, bu silsilenin ilk şeyhidir. O, Barzan'da Nakşibendî tarikatı halifesi sıfatıyla halkı ir-

şad etmeye başlamış, keşf ve kerâmetler gösterdiği gerekçesiyle bölge halkının güvenini kazanmıştır.

Şeyh Tâceddîn'den sonra gelen Şeyh Abdusselam Barzanî, dinî faaliyetlerinin yanı sıra 1914'te Osmanlı hükûmetine karşı silaha başvurdu ve nispeten geniş çaplı bir isyan çıkardı. Bu mesele, Barzan şeyhlerinin şöhretini daha da arttırdı ve böylece bu aile ilk siyasî itibarını da kazanmış oldu.

Şeyh Abdusselam Barzanî, diğer aşiret liderlerinin aksine ailesine ait tüm arazileri, umumî ve ortak mülk haline getirdi. Onun çiftçilikten ve aşiret mensuplarının kendine duyduğu sevgiden dolayı verdikleri hediyelerden başka bir geliri yoktu. Bu mesele şeyhin çok daha fazla sevilmesine ve popüler olmasına sebep oldu. Şeyh Abdusselam'ın, Şeyh Ahmed, Şeyh Mustafa ve Şeyh Sadık adlı üç kardeşi daha vardı. O, 1914 yılında Osmanlılara yenildikten sonra tutuklandı ve Musul şehrinde kurşuna dizildi.

Ondan sonra yerine, Hristiyan ve İslâm inançlarından karma bir inanca sahip olan kardeşi Ahmed Barzanî geçti. Şeyh Ahmed, bu karma düşüncesiyle köpeği ve domuzu necis saymadığı için diğer aşiretlerin ve şeyhlerin şiddetli tepkisiyle karşılaştı. Onlar, Barzanîlere karşı şiddetli bir savaşa giriştiler. Şeyh Ahmed'in nispeten dinî ilimler tahsil etmiş olan kardeşi Şeyh Mustafa, Şeyh Ahmed'in inançlarını tasahhî etme konusunda etkili adımlar attı ve onu muhtelif aşiretlere yaklaştırmak için büyük çabalar gösterdi. O, kardeşinin danışmanı sıfatıyla çoğunlukla Barzanîlerin güvenini kazanmış bir şahsiyet olarak toplantılara katılıyor ve onlar arasında gün geçtikçe artan bir güven kazanıyordu.

I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Şeyh Mahmud Berzencî'nin Kürdistan'daki siyasî ve askerî hareketi, Kürtlerin siyasî hayatında derin etkiler bırakmıştı. Bu etki, o bölgeleri aşarak Barzan bölgesinde de devlet karşıtı bir isyanın oluşmasına zemin hazırlamıştı. O dönemde Barzan bölgesinde istikrarı sağlamak için gönderilmiş olan Irak ve İngiliz güçlerinden oluşan bir tugay, Barzanîlerin direnişi ve baskınlarıyla karşılaşmış ve bu tugaydan çok az kişi canını kurtarabilmişti. 1932

yılında İngiliz ve Irak hükümetleri, Barzanîleri sınırlamak için çalıştılar.

İngilizlerin ve Iraklıların şiddetli hava ve kara saldırıları, Barzanîlerin direnişini kırdı; Şeyh Ahmed başkanlığındaki bir çok savaşçı, Türkiye'ye sığındı. O, Mustafa ve onların arkadaşlarından bir grup, Irak ve İngiliz devletleriyle anlaşarak memleketlerine geri döndüler; önce güneydeki Nâsiriye'ye, daha sonra da Musul'a sürgün edildiler. Molla Mustafa bu şehirde ulusalcı düşüncelerle tanışmış ve bu düşüncelerin etkisi altında kalarak mutaassıp bir ulusalcı olmuştu.

Molla Mustafa Barzanî'nin Süleymaniye'den kaçıışı ve hareketin liderliğine başlaması (1943-1945)

Süleymaniye, geçen bölümde değindiğimiz çoğunlukla Hizb-i Hiwa'nın faaliyet gösterdiği Kürt ulusalcılığının merkeziydi. Molla Mustafa Barzanî, bu partinin üyeleriyle son derece dostane ilişkiler kurmuştu. Bu partinin bir üyesi sayılmamasına rağmen, onlarla düzenli bir ilişki içerisinde olmuş ve siyasî açıdan büyük bir şahsiyet ve itibar kazanmıştı.

Molla Mustafa, Süleymaniye'de büyük bir nüfûzu bulunan Şeyh Mahmud Berzencî'nin oğlu Şeyh Latif'in yardımıyla, 1943 yılında Barzan'da bir isyan başlatmak amacıyla Süleymaniye'deki Irak hükümetinin elinden kaçtı.

Molla Mustafa'nın Barzan bölgesine girdikten sonra Bağdat Hükümeti'nden istediği ilk şey, sorunsuz bir hayat sürdürmek oldu. Fakat devlet bu isteğe aldırış etmedi. Devletin onu takip altına alması, Barzanîlerin isyanına sebep oldu. O dönemde Britanya, Bağdat'ı, Barzanîlere daha fazla baskı yapmanın tüm Irak'taki Kürtler ve Araplar arasında fitne ateşinin alevlenmesine sebep olacağı konusunda uyardı.

Molla Mustafa, Irak Hükümeti'ne gönderdiği notta, bu bölgede güvenliğinin Kürtlere bırakılmasını istedi. O, ayrıca savaş için gerekli olacak silah, mühimmat ve yiyecek temin etti ve birkaç ay içerisinde Irak'la savaşmak için 4-5 bin kadar kişiyi kendi bayrağı altında topladı. O, Kürt aşiret liderlerinin birçoğuyla hatta, Türkiye'nin Hakkâri

ilindekilerle temaslar kurdu ve onlardan Kürdistan'ı kurtarmak için birleşmelerini istedi. Irak'taki ve Türkiye'deki birçok kişi de onun bu isteğine olumlu cevap verdi.

Molla Mustafa ve taraftarlarının Irak Devleti'ne karşı askerî operasyonları başladı. Barzanîler, bu ülkenin sınır karakollarını ele geçirdiler, elde ettikleri silahlarla geniş çaplı bir savaş başlatarak Irak Devleti askerlerini ustaca avlamaya başladılar. Devletin verdiği kayıplar gün geçtikçe artıyor ve bu durum Irak Hükümeti'ni acze düşürüyordu.

Bu zaferden sonra Molla Mustafa Barzanî'nin toplumsal konumu hem askerî hem de siyasî açılardan daha da yükselmişti. Irak Silahlı Kuvvetleri içerisinde hizmet yapan Kürt asker ve subaylar, Molla Mustafa Barzanî liderliğindeki isyancıların saflarına katıldılar. Artık Bağdat Hükümeti'nin iyi niyeti konusunda en küçük bir güven dahi duymayan Molla Mustafa, Bağdat'taki İngiliz Konsolosluğu'yla yazışlıyordu. Onun tahlili şu şekildeydi: İngilizler, 1941 yılındaki İngiltere karşıtı Reşîd Âli Gilânî darbesinden sonra Araplara ve Bağdat Hükümeti'ne karşı güvenlerini kaybetmişlerdi. Binaenaleyh, onların dikkatini Kürtler üzerine çevirebilmek mümkündü. O, İngiliz Konsolosluğu'na yazdığı mektupta, büyükelçinin emirlerini beklediğini ve kendisinin Britanya'ya duyduğu sevginin sınırsız olduğunu bildirdi. Elbette bu, tüm dünyada ulusalcıların tarzına aykırı bir durumdu. Dönemin İngiliz büyükelçisi Sir K. Cornwallis de kuru bir cevapla onu Bağdat Hükümeti'ne ırca etti.

Öte yandan İngilizlerin nüfuz etmiş olduğu Hizb-i Hiwa, Molla Mustafa Barzanî'ye destek verdiğini bildirmiş; Irak Devleti eliyle gönderdiği mesajla, Britanya'dan, Irak Kürdistanı içerisindeki Kürt bölgelerinde özerkliği resmen tanımamasını istemişti.

Bu mesajın ardından Irak Başbakanı Nûrî Saîd, İngilizlerin tavsiyesiyle Kürtlere karşı başlatacağı askerî operasyonu durdurmuş, Bağdat hükümet kabinesindeki Kürt bakan Mâcid Mustafa'yı onlara gönderecek müzakerelerde bulunmuştu. Sonuçta Barzanîler de İngilizlerin isteğiyle çatışmayı durdurmuştu. Ama Hizb-i Hiwa'nın yardımıyla Irak Başbakanı'na aşağıdaki önerileri içeren isteklerini bildirmişti.

1- Kerkük, Süleymaniye, Erbil, Dohuk ve Hanekin gibi Kürt şehirlerinin, Irak Kürdistanı'nın aslî bölümleri olarak belirlenmesi ve bu bölgelerin kültürel, ekonomik ve tarımsal alandaki isteklerinin karşılanması.

2- Irak'ın Kürt bölgelerinin idaresi için kabine içinde bir Kürt bakanın seçilmesi. Elbette merkezî devletin asker ve jandarma yetkilerini o bilecektir.

Nûrî Saîd'in güvendiği bir kişi olan ve Nûrî Saîd kabinesinin diğer üyelerinden çok daha fazla Kürtlerin sıkıntılarını paylaşan Mâcid Mustafa, Kürt temsilci heyetinin isteklerine muvâfakat ederek, onların bu isteklerine olumlu cevap verdi ve geri kalan taleplerin II. Dünya Savaşı'nın bitmesine bağlı olduğunu bildirdi. Bu arada Nûrî Saîd de Kürt bölgelerine bir ziyarette bulunarak, Kürt liderlerle yakından görüştü ve Kürtlerin lehine bazı reformlar yapılacağını vurguladı.

Nihayet Molla Mustafa, Irak Hükümeti'nin daveti üzerine Bağdat'a gitti ve Nûrî Saîd kabinesi üleriyle görüşmeler yaptı. Fakat Irak Hükümeti'yle yaptığı müzakerelerin daha başında, Iraklıların asıl hedeflerinin zaman kazanmak olduğu ve onların Kürtlere hiçbir imtiyaz vermek niyetinde olmadıkları neticesine vardı. Bu yüzden Molla Mustafa, kendi hareketinin taraftarı olan Kürt subaylarla görüştüktan ve onlara Irak Hükümeti'nin zaman kazanmaktan başka bir hedefinin bulunmadığını anlattıktan sonra Kürdistan bölgesine geri döndü; Kürt aşiretleri bir araya getirmeye çalıştı. Nûrî Saîd Hükümeti'nin devrilip yerine Adnan Paçacı Hükümeti'nin kurulmasından sonra, Irak Devleti ile Kürtler arasında oluşmuş olan iyi niyet bütünüyle değişti. Britanya Devleti de Kürtlerle Irak Devleti arasında yapılmış olan eski anlaşmadan yüz çevirmekle kalmadı; Irak Devleti'ni Kürtleri ezmeye teşvik etti ve hava kuvvetlerini Irak ordusuna yardım etmesi için gönderdi.

Molla Mustafa, Hizb-i Hiwa'daki adamları sayesinde Irak ordusunun bölgeye saldırı hazırlığında olduğu bilgisine ulaşınca, kendi komutası altındaki orduyu mevzilendirmeye başladı ve 4-5 bin kadar kişiyi alarm durumuna geçirdi.

Barzanîlerin alarm durumuna geçmesinin ardından İngiltere, Molla Mustafa'yı ve isyancı liderleri uyararak onlara direnmemelerini, güney bölgelere gitmelerini ve Kürdistan dışında istedikleri her yerde ikamet edebileceklerini söyledi. Fakat bu öneri Kürtler tarafından reddedildi. Bunun üzerine Irak ordusu 1945 yılında, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin desteğinde Kürt güçlerine karşı saldırı başlattı.

Bu çatışmalar sırasında Irak Devleti'ni destekleyen ve Barzanîlerle aralarında tarihî bir aşiret kavgası olan Surçi, Zebarî, Şirhanî gibi Kürt aşiretleri de Barzanîlere saldırdılar. Barzanî Kürtleri, hava kuvvetleriyle desteklenmeyen bölgelerdeki Irak güçlerini mağlup ettiler ve onlardan yüzlercesini esir ettiler veya öldürdüler.

Barzanîlerin İran Kürdistanı'na Giriş (1945)

Sonunda Barzanî ve diğer "isyancı" liderler, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin geniş ölçüde desteklediği Irak ordusuyla savaşmanın abes bir iş olduğu, en iyisinin güçlerini sınırın öte tarafına yani İran'a geçirmek ve Mahabad'daki Demokratlar Hareketi'ne katılmak olduğu sonucuna vardılar. Molla Mustafa ve diğer "isyancı" liderler, eylül ayının sonlarında verdikleri kararı hayata geçirdiler ve Barzanîlerden yaklaşık 10 bin kişi sürüleri ve çobanlarıyla birlikte Kelaşın (İşneviye) yolundan sınırı geçerek İran'a doğru hareket ettiler.

Belirtildiğine göre bu yolculuk sırasında gerilla savaşlarında tecrübeli iki binden fazla kişi Molla Mustafa'ya İran Kürdistanı'na kadar eşlik etti.

Sovyet makamları İran'a girişleri sırasında Molla Mustafa'yla irtibat kurduklarını inkâr etseler de, eldeki delillerin ortaya koyduğuna göre Molla Mustafa, Sovyetler'in kararı olmaksızın böyle bir işe kalkışamazdı. Zira Ruslar, eğer gerçekten buna karşı olsaydı; onların İran Kürdistanı'na girmesine kolayca engel olabilir, hatta Kazî Muhammed'i onlarla işbirliği yapmaktan alıkoyabilirdi. Bakırof (Sovyet Azerbaycan'ı Komünist Partisi Başkanı), Bakû'da yaptığı bir görüşmede, Kazî Muhammed'e Molla Mustafa'nın Britanya'nın adamı olduğunu ve ona

karşı ihtiyatlı davranması gerektiğini söylemişti. Ama Kazî ve beraberindekiler, Bakırof'un söylediklerinin aksine Molla Mustafa hakkında olumsuz düşünmemiş, Barzanîlerin Kazî Muhammed ile işbirliği yapma kararını hayra yormuştu.

Molla Mustafa, Kazî Muhammed'le ilk görüşmede, Kürt hedeflerini gerçekleştirmesi için bütün silahlı güçlerini onun hükûmetine bırakacağını söyledi. Barzanîler, İşneviye'nin bazı bölümlerinde, Piranşehr'de ve Tabie'nin köylerinde yerleştiler. Onların birçok silahlı gücü ise, Mahabad şehri çevresine yerleşti. Bu süre boyunca Molla Mustafa, Rusların görüşlerinin aksine Britanya'ya en küçük bir eğilim göstermediği gibi, son derece ihtiyatlı davranarak Kazî Muhammed'le her türlü ihtilaftan uzak duruyordu.

Kazî Muhammed Hükûmeti'nin bağımsızlık ilanından sonra 2 Behmen 1325 [22 Ocak 1946] tarihinde Molla Mustafa Barzanî, Mahabad Cumhuriyeti'nde mareşallik rütbesine ulaşmış ve yaklaşık 1.200 kişilik düzenli askerî güçle savaş meydanına girmiş dört kişiden biriydi.

Burada hatırlatmak gerekir ki Mahabad Cumhuriyeti'nin Kürtleri bütünleştirmek amacıyla kurulmuş "J-K" adlı parti teşkilâtı, İngilizlerle irtibatlı olan Irak Kürdistanı'ndaki Hizb-i Hiwa'nın yardımları ve yol göstericiliğiyle kuruldu. 1944'te Mahabad'da nam ve nüfûz sahibi olan Kazî Muhammed, bu gruba katıldı ve grup, "Komola-yé J-K" şeklinde isim değiştirdi.

Sovyetler, 1943'ten itibaren bu cemiyetle ilişki kurdu. Ruslar bu grubun Azerbaycan Demokrat Partisi'nin gözetimi altında faaliyet göstermesini istiyordu. Ama Kürtler bunu kabul etmediler. 1945 yılında Sovyet Azerbaycanı Komünist Partisi Sekreteri Bakırof'un önerisiyle, "İran Kürdistan Demokrat Partisi" olarak değiştirildi.

Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin (IKDP) kuruluşu 1946

1946 yılında Molla Mustafa, diğer Barzanî liderleri, İran'da yerleşik bulunan Kürtler; Sovyetler'in izni, Kazî Muhammed'in ve Maha-

bad Cumhuriyeti'nin diğeri liderlerinin yardımıyla İKDP'nin kuruluşu için girişimde bulundu. Onlar, partinin programını ve tüzüğünü hazırladıktan sonra partinin kuruluşunu ilan ettiler.

Irak Kürdistanı'nda Rızgarî ve Şuriş gibi, komünist Hizb-i Şuyûiyye Irak (Irak Komünist Partisi)'a bağılı ve onun gözetimi altında bulunan solcu Kürt ulusalcısı örgütler faaliyet gösteriyorlardı. Dindar Sünnî Kürt halkının komünistlerin tavırlarına yönelik şiddetli hassasiyetleri dikkate alındığında, Demokrat Parti'nin kurulması ve bu grupların ona bağlanması, bu grubun alınındaki komünist damgasını temizlemiş oluyordu. Bu açıdan Sovyetler'in, Irak Kürdistanı'nda da Mahabad Cumhuriyeti'ne benzer ve Kürt ulusalcılığı şiarlarıyla hareket eden bir akım meydana getirme çabaları düşündürücüydü.

Irak Kürdistan Demokrat Partisi, ilk kongresini gerçekleştirdikten sonra partinin resmi yayın organı olan *Azâdî* gazetesini çıkardı. Kürt ulusalcılığının propagandasını yapmak amacıyla yayınlanan bu gazete, ara vermeksizin 10 yıl yayın yaptı.

Bu parti Sovyetler'in desteğıyle kurulmuş olmasına rağmen, Hizb-i Şuyûiyye Irak'ın desteğini alamadı; Irak komünistleri, Kuzey Irak'taki üyelerinin yarısını Kürtlerin oluşturmalarına rağmen, Kürt kavmini bir millet olarak kabul etmiyor, onları Irak'ın etnik azınlıklarından biri olarak görüyordu. Öte yandan onlar, bir devrim öncüsü olarak Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin önderliğini kabul etmiyorlar ve Irak Kürtlerinin hareketlerini, aşirete dayalı gerici hareketler sayıyorlardı. Sovyetler'in Kavvâmu's-Saltanat ile gizlice anlaşması, bu ülkenin İran'a yönelik siyasetlerini değıştirmesi ve güçlerini İran'dan çekmesi üzerine; İran ordusu 1946 sonbaharında bölgeye girdi ve Demokratların hükûmetine son verdi. Molla Mustafa Barzanî'nin, Kazî Muhammed'i ve Mahabad Cumhuriyeti liderlerini kendinden gösterme çabalarına rağmen, bunlar devlet güçlerine teslim oldular ve idam edildiler. Cafer Pişeverî ve diğeri demokrat liderler, Azerbaycan'da Sovyetler'e iltica ettiler.

Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılışından sonra Barzanîler

İran ordusunun Mahabad'a ilerlemesinin ardından Molla Mustafa liderliğindeki Barzanî gerilla güçleri, İran ordusuna karşı taktik direnişler sergilediler. Böylece hem vereceği muhtemel kayıpları azaltıyor, hem de düzenli bir geri çekilme için uygun fırsatlar oluşturunuyordu. Barzanîlerin direnişi, sonunda İran Hükümeti'ni onlarla müzakere yapmaya mecbur etti. Hükümet, onların iskânını ya da İran'dan çıkışını görüşmek üzere onlardan bir heyetin Tahran'a gelerek yetkililerle görüşme yapmasını kabul etti.

Molla Mustafa başkanlığında, aralarında ağabeyi Şeyh Ahmed'in de bulunduğu Barzanî heyeti Tahran'a gitti. Tahran'daki görüşmelerinden bir netice almadan, uzun bir müddet, Tahran'daki İngiliz büyükelçisinin görüşünü beklemeye başladı. Fakat İngiliz büyükelçisinden Molla Mustafa'ya herhangi bir görüş iletilmedi. Şunu da belirlemek gerekir ki Molla Mustafa, Tahran'a gitmeden önce Irak ve İngiliz hükümetlerinin güvence vermesi halinde tekrar Irak'a dönebileceğini söylemişti.

Bu arada İran Hükümeti, Barzanîlerle çatışmaya girme endişesinden dolayı, Barzanîlerin barışçı bir şekilde silahsızlandırılması için büyük çabalar gösterdi ve silahlarını bırakmayı kabul etmeleri halinde onlara sığınma hakkı vereceğini ve onları Elvend Dağı ve Hemedan civarında iskân edeceğini bildirmişti. Tahran'da bir nevi göz altında bulunan Molla Mustafa ve beraberindekiler, silahlarını bırakma konusunda devletle işbirliği yapacakları vaadini vererek İşneviye bölgesine dönmeyi başardılar. Fakat İran Hükümeti'nin beklentisinin aksine, ne Irak'a dönmeye, ne de silahlarını bırakmaya razı oldular. Sonunda İran ordusu, Nakade şehrine girince Barzanîler, İşneviye şehrine doğru geri çekildiler. Bu şehir de İran güçlerinin eline geçince, Barzanîler, sınırdan Urûmiye'deki Mergor ve Tergor dağlık bölgesine doğru yola koyuldular.

Irak Beradust aşireti lideri sayılan Şeyh Reşîd Lulan'ın taraftarları, Barzanîlere saldırdılar. Barzanîler, 1947 yılının nisan ayında Irak top-

raklarına geri çekilmek zorunda kaldılar. Yaşlılar, onların aileleri, Barzanîlere mensup birçok silahlı kişi, bu cümleden Molla Mustafa'nın ağabeyi Şeyh Ahmed, Molla Mustafa'nın kararıyla Irak Devleti'ne teslim oldular. Molla Mustafa yaklaşık 550 gönüllünün liderliğinde, Barzanîlerin teslim oluşlarının sonucunu gözlemek için dağlık bölgelere çekildi.

1947 yılının baharında Molla Mustafa, Irak Devleti'nin, kendisine teslim olan Kürtleri yargılamak için sahra mahkemeleri kurduğunu ve 1945'te Barzan isyanına katılanları suçlu saydığını öğrendi. Teslim olmuş olan birçok Kürt lideri ve Irak ordusunda görev yapmış olan eski Kürt subaylarının çoğu idama mahkûm olmuş, birçok sıradan peşmerge ise Basra, Musul ve Bağdat'ta hapislerde bulunuyordu.

Molla Mustafa ve onun 550 seçkin savaşçısı, Irak Devleti'nden ümit kestikten sonra Sovyet sınırına doğru ilerledi ve yürüyerek iki hafta sonra Rusya topraklarına vardı.

Barzanîler, yaklaşık 11 yıl boyunca Azerbaycan'ın Zengezor bölgesinde iskân edildiler. Bu süre içerisinde Ruslar Barzanîlere büyük bir dikkat gösterdiler ve bir gün onlara ihtiyaç duyabilecekleri düşüncesiyle onları eğittiler. Sovyet Hükûmeti, Müslüman on iki Kürt subayı, onlara eğitim vermesi için görevlendirdi. Bir süre sonra Barzanîlerin çoğu Rusça alfabeyle Kürtçe ve Rusça okuma yazmayı öğrendiler ve gerilla savaşıyla ilgili eğitim gördüler.

Molla Mustafa'nın Sovyetler'e sığınmasından sonra IKDP

IKDP'nin kurucusu sayılan Irak'taki idamlık subaylar, Irak'taki aydın ve siyasî çevrelerde büyük bir itibara ve nüfûza sahipti. Onların öldürülmesi, Irak içerisinde büyük tepkilere sebep oldu. Süleymaniye, Erbil, Kerkük ve diğer Irak şehirlerinde bu idamlara yönelik büyük gösteriler yapıldı.

1946-50 yıllarında geçmişteki ihtilaflarına rağmen IKDP ve komünistler öncülüğünde birçok grup ve partinin katıldığı ortak bir cephe kuruldu. Bu cephenin ortak faaliyetleri, Bağdat'taki kabinenin düşme-

sine bile sebep oldu.

Şunu da hatırlatmak gerekir ki 1949-50 yılları arasında Sovyetler Birliği de, Molla Mustafa Barzanî liderliğindeki Kürtleri Irak Devleti'ne ve Britanya'ya karşı kışkırtıyordu. Molla Mustafa'ya bırakılan Kafkaslar'daki Moskova radyosu aracılığıyla Irak ve Britanya devletlerine karşı geniş bir propaganda faaliyeti başlattı. Irak komünistleri de IKDP ile olan geçmişteki ihtilaflarına rağmen onlarla işbirliği yapıyorlardı.

Irak'ın Barzan bölgesindeki Kürt silahlı hareketinin, Molla Mustafa'nın İran Kürdistanı'na gitmesiyle sona erdiği 1945 yılından itibaren, 1958 yılına kadar Irak'ta Kürtlerin siyasî ve örgütsel hareketlerinden başka herhangi bir Kürt isyanı gerçekleşmedi. Fakat Kürtlerin Irak'ın içinde de dışında da geniş siyasî faaliyetleri hep devam etti. Molla Mustafa'nın yardımıyla idare edilen Kafkaslar'daki Kürt radyosunun tahrikleri, Irak'ın krallık yönetimine karşı Kürtler arasında büyük bir etki yapmıştı. Ayrıca Kürtlerin Irak'tan Sovyetler'e yaptıkları gizli seyahatler ve Molla Mustafa'nın IKDP'ye gönderdiği gizli talimatlar, Irak'taki Kürt ulusalcılığı hareketinin ivmesini öncekinden çok daha fazla arttırmıştı. Bu arada IKDP, Molla Mustafa'nın başkanlık ettiği üç kongre düzenlemişti.

Irak'taki 1958 Darbesi ve Barzanîler

4 Haziran 1958'de General Abdülkerim Kasım, Sovyetler'in desteğiyle yaptığı bir darbeyle iktidara geçti ve genç Irak Cumhuriyeti'nde ve devriminde Kürt ve Arap dayanışması ilan etti. Aynı yılın 27 Haziran'ında krallık anayasası yerine Kürtlerin haklarını açıkça itiraf eden yeni geçici anayasayı belirledi. Bu anayasanın birinci bölümünün üçüncü maddesinde Irak toplumu, tüm vatandaşlarının işbirliğine, onların özgürlüğüne ve haklarına saygı esasına dayalıdır. Araplar ve Kürtler birlik halindedir ve onların ülke çerçevesindeki ulusal hakları anayasa ile güvence altına alınacaktır... denmekteydi.

Bu değişimin ardından Molla Mustafa ve beraberindekiler, 11 yıl aradan sonra Rusya'dan Irak'a döndüler. Abdülkerim Kasım, Nûrî Sa-

İd'in sarayını Molla Mustafa'ya tahsis etti ve Barzanîlerden birçoğu da kendi bölgelerine döndüler. Molla Mustafa, Irak'taki faaliyetlerinin ilk aşamasında sol örgütlerle dayanışma içerisine girdi ve programının eksenini tam anlamıyla solculuk üzerine oturtarak IKDP'yi yeniden teşkilâtlandırdı.

Bu arada 4 Haziran darbesine geniş ölçüde katılmış ve Kasım hükümetiyle Sovyetler arasındaki ilişkileri kurmuş olan Hizb-i Şuyûiyye Irak da, Molla Mustafa ile samimi ilişkiler kurmuştu ve geçmişteki ihtilaflar tamamen unutulmuştu. Demokratlar ve komünistler, General Abdülkerim Kasım'dan devrimi desteklemek için bolca silah almış ve üyeleri için birçok merkezler oluşturmuş iki aslı güç idi. Tüm Irak'ta silahlı Kürt ve komünist muhafızlar oluşturuldu ve tüm hassas devlet merkezleri ve cumhurbaşkanlığı sarayları onlara bırakıldı.

Molla Mustafa, orada bıraktığı belgeleri almak gerekçesiyle 1959 yılında Rusya'ya gitti ve oradaki dostlarıyla görüşerek Irak'ın mevcut durumunu istişare etti. Barzanî'nin bu kısa ziyaretten çıkardığı sonuç, Kasım rejimiyle dayanışmasını ve işbirliğini sürdürmesi ve Kürtlerin yeni hükümeti desteklemesiydi. IKDP, Musul'da 1959 yılında Abdunnâsır yanlısı General Eşref darbesini sindirme konusunda Abdülkerim Kasım'a yardım ederek, Kasım yönetimine olan desteğini fiilen göstermişti.

1960 yılında IKDP, özgürlüğe kavuştuktan sonra Abdülkerim Kasım'ın bayrağı altındaki ilk kongresini düzenledi ve Marksist-Leninist ve parti için toprak reformu düşünceleri doğrultusunda radikal bir program belirledi. Bu yüzden hem dinî hem de kişisel çıkarlarını koruma gerekçesiyle, Marksizm ve toprak reformu konularında hassas olan Kürt kabile ve aşiret liderleriyle nüfuz sahibi şeyhler, Molla Mustafa'nın partisine karşı olumsuz düşüncelere kapıldılar.

Komünist Parti ile Demokrat Parti muhafızlarının, 1959 yılında sahiplerinin elinden topraklarını alıp taksim etme girişimleri üzerine, Kürt kabilelerinden yaklaşık 12 bin kişi İran'a, 4 bin kişi Türkiye'ye ve birçok Arap da Suriye'ye gitti. Bu kabilelerin diyarlarını terk ederek göç etmesi ile Abdülkerim Kasım, Irak halkının sosyalizmi benimsemeye hazır olmadığını ve komünistler tarafından hazırlanan bu plâna

uymak istemediklerini anladı. Binaenaleyh, Abdülkerim Kasım, kabilelerin isteklerine karşı daha mutedil bir tavır takınmak zorunda kaldı. Kasım, aşiretlere iyi niyetini göstermek için Komünist Parti ve Demokrat Parti muhafızlarını lağvettiğini açıkladı ve toprak reformunun uygulanmasını aşiretlerin lehine yapılacak düzenlemelere bağladı. Ayrıca Barzanîlerle eskiye dayalı husûmetleri olan Zebarî aşireti gibi aşiretlere temsilcilerini göndererek, onların geri dönmesini sağladı.

1959 yılının sonlarında IKDP, Kürt kabileleri arasındaki nüfûzunu korumak için onların komünistlere yönelik hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak, kendini komünistlerle olan dayanışmadan bütünüyle geri çekti. Bu çerçevede komünistlerle işbirliği yapan –ama pratikte Kürt ulusalcısı olan- birçok Kürt de, komünistlerden ayrıldı ve IKDP'ye katıldı.

1960 yılında Irak'ın siyasî şartları bazı değişimlerle karşı karşıya kaldı. Kasım, dışarıda Abdunnâsır Hükümeti tarafından Mısır Radyosu aracılığıyla Arapların birleşmelerine ihânnet etmekle suçlanıyordu. İçeride ise komünistlerin baş adamı olarak Arap kabile ve şeyhlerinin muhâlefetiyle karşılaşılıyordu. Onun Kürtlere verdiği özerklik vaadi, Irak topraklarının parçalanması ve Arap milletinin bölünmesi olarak değerlendiriliyordu.

Bu şartlar altında Abdülkerim Kasım, Nâsır yanlılarının ve Arap milliyetçilerinin teveccühünü kazanmaya çalıştı. IKDP'nin artan nüfûzundan ve birçok Kürt kabilesinin kendisiyle dayanışma içinde olduğunu bildirdikleri Molla Mustafa'nın büyüyen gücünden endişe ediyordu. Bağdat'ta hükümetin tahrikiyle, Arap milliyetçileri Kürtlerin isteklerine karşı gösteri yaptılar. Her gün çeşitli gerekçelerle Kürt siyasî klüplerine karşı saldırılar yapıldı. 1961 yılında rejimin önde gelen isimleri, bu cümleden Kasım, Kürtlere karşı ilk resmî sözlü saldırısını başlattı. IKDP'nin önde gelen isimlerinden İbrahim Ahmed ve Celal Talabanî'yi takibat altına aldı ve gazetelerini kapattı.

İbrahim Ahmed ve Celal Talabanî, Nâsır'la yaptıkları görüşmede onun tarafından oldukça sıcak karşılandılar. Bundan dolayı Kasım darbesinin ortaklarından ve Nâsır yanlısı olan General Arif'le gizli iliş-

ki kurmaya karar verdiler. Bu durum, Kasım'ın IKDP'ye olan olumsuz yaklaşımının daha da artmasına sebep oldu. Sonunda Kasım, Arif'i tutukladıktan sonra Molla Mustafa'dan İbrahim Ahmed'i görevden uzaklaştırmasını ve parti başkanlığına kendisinin geçmesini istedi. Zira Kasım, Molla Mustafa'nın aşirete dayalı husûsiyetlerinin İbrahim Ahmed ve Celal Talabani'nin aydın husûsiyetlerinden farklı olduğundan ve onun Nâsircılarla ilişki kuramayacağından emindi.

1961 yılının yazında Irak Devleti, bazı Kürt kabilelerini petrol yataklarının bulunduğu Kerkük'ten çıkardı ve onların yerine Arapları yerleştirdi. Bu baskılara tepki olarak Molla Mustafa ve partinin diğer liderleri, Irak'ın kuruluşu sırasında muhtelif dönemlerde söz konusu edilen aşağıdaki Kürt ulusal taleplerini Irak Hükümeti'ne iletti. Bunlar da aslında Molla Mustafa'nın 20 yıl önce Nûrî Saîd'den istediğı şeylerdi.

- 1- Kürtçe, Kürt bölgelerinde resmî dil olarak tanınsın.
- 2- Kürt bölgelerinde, Kürtlerden oluşan polis ve asker birlikleri oluşturulsun.
- 3- Kürdistan yerel yönetimi kültür ve sağlıkla ilgili işleri düzenleme hakkına sahip olsun.
- 4- Musul ve Kerkük petrollerinden elde edilen gelir, Kürt bölgelerinde adilce harcansın.
- 5- Ulusal savunma ve siyaset merkezî hükümetin elinde olsun; ama başbakan yardımcısı, genelkurmay başkanı yardımcısı ve diğer bakanlıkların yardımcıları Kürt olsun.
- 6- Irak ordusunda Kürt bölgeleri dışında da özerk yönetimin onayıyla dış tehdit gibi bunalımlarda istihdam edilsin.

General Kasım rejiminin aslı politikaları ile çelişen Kürtlerin bu istekleri, Irak Devrim Konseyi'nde incelendikten sonra reddedildi. Irak Devleti'nin tahrikiyle, birçok Arap işçi, Parti'nin Bağdat'taki bürosunun karşısında Kürtlerin isteklerine karşı gösteri yaptı ve zorla parti bürosuna girdi. Bunun üzerine büro muhafızları göstericilere ateş açtı ve onlardan bazılarını öldürdü. O andan itibaren Irak Devleti, IKDP'nin faaliyetlerine resmen son verdi; ayrıca Molla Mustafa hak-

kinda tutuklama kararı çıkarıldı. Bunun ardından Molla Mustafa'nın Bağdat'taki şahsî villası ve arabası müsadere edildi. Durum patlamaya hazır bir hal aldı. Molla Mustafa ve birçok parti lideri, Musul ve Kerkük üzerinden Barzan'a müracaat etti.

Bu adımın ardından Kasım rejimi, Arap milliyetçileri arasında daha güçlü bir konum kazanmak ve vatanseverlik duygularını propaganda edebilmek için Kuveyt'i tekrar geri alma konusunda hiçbir çabadan geri durmayacağını açıkladı. Bütün bunlar, Arap milliyetçilerinin Kasım'a yönelmelerine ve onu daha fazla desteklemelerine sebep oldu. Ayrıca bütün bu olup bitenler, Arap ulusalcılarını Kürtlere karşı daha fazla kıskırttı.

Kuweyt Savaşı meselesinin ilk günlerinde, Kürtler için Irak Devleti'ne karşı güç seferber etme konusunda çok iyi bir fırsat doğdu. Zira bu mesele Abdülkerim Kasım Hükümeti'nin dikkatini o kadar üzerinde toplamıştı ki hükümet, Kürtleri sindirebilmek için güç kullanacak durumda değildi.

Molla Mustafa, Barzan dağlık bölgesinde Barzanîlerin ve diğer kabilelerin yardımıyla 7 binden fazla silahlı kişi topladı ve kısa bir müddet içerisinde de köprüler, yollar ve tepeler gibi tüm stratejik noktaları kontrolü altına aldı. Sınır karakollarının ve küçük garnizonların silahlarına el koydu. Irak ordusunun büyük kısmını Kuveyt sınırına yığmış olan Abdülkerim Kasım, Kürtlerle ancak gerilla savaşı yapabilecek kadar asker göndermekle yetindi. O, Barzanîlerin düşmanı olan Bera dustları, Herekîleri ve Zebarîleri silahlandırıp Kürtlerle savaşa gönderince meselenin birkaç gün içinde hallolacağını sanıyordu. Fakat bu kez Kürt isyanına siyasal açıdan örgütlü bir parti liderlik ediyordu. Kasım, siyasî tavrını değiştirdi, Arapların en güçlü adamı Cemal Abdunnâsır'ın desteğini kazanabildi. Ayrıca Molla Mustafa, ilk günlerde askerî açıdan öyle bir maharet sergiledi ki çoğu kabile lideri onun isyanına katıldı.

Barzanîlerin bu seferki isyanı, 1943'teki isyandan birçok açıdan farklıydı. Bu isyan, salt kabilevî bir isyan değildi. Ulusalcılık ve ırkçılık bu isyanın aslî omurgasını teşkil ediyordu. Belki de Molla Mustafa, 11

yıl boyunca Rusya'da kendini böylesi bir isyanın liderliğine hazırlamıştı. 1961 yılının haziranının ortalarında isyancı Kürtler, komutanlığını bizzat Molla Mustafa'nın yaptığı bir savaşta devlet yanlısı Kürt kabilesi Zebanîleri hezimete uğrattı ve onları Türkiye sınırına kadar sürdü.

Bu arada Suriye ve İran'da da Kürt gruplarının Barzanîlerle birleşmesi ve Âsûrîlerin onlara katılması ile aynı yılın ağustos ayının sonlarına kadar Akra, İmadiye, Dohuk ve Zaho'ya hakim oldular. Bu arada savaşçıları da oldukça arttı. Bu dönemde Molla Mustafa Barzanî, Abdülkerim Kasım yönetiminden Kürt isteklerine olumlu cevap vermesini tekrar istedi. Fakat Abdülkerim Kasım, buna olumlu cevap vermek yerine; Irak Hava Kuvvetleri'ne İmadiye, Akra ve Dohuk'u bombalaması emrini verdi. Bombardıman sonunda büyüklü küçüklü onlarca köy yerle bir olurken, yüzlerce kadın, çocuk, yaşlı ve genç de öldü.

Irak'ın hava saldırıları Barzanîlerin askerî ve gerilla hareketlerini ciddi oranda zorlaştırmıştı. Bununla birlikte bu savaşta Barzanîlere daha fazla kabile katılıyor ve isyancı Kürtler, daha fazla başarı kazanıyordu. Abdülkerim Kasım, yabancı bir muhabire verdiği demeçte, İngiltere ve ABD'yi isyancıları desteklemekle suçladı.

1961 yılının sonlarında Bağdat'ta saklanmış bulunan parti liderleri de isyancılara katıldılar Geçmişteki isyanların aksine kısa bir süre içerisinde harekete örgütsel ve partisel bir idarî şekil verebiliyorlardı. Elbette parti de kabile liderlerinin suizannından korunabilmek için sosyalist ideallerden, toprak reformundan vs. vazgeçmişti. Programına muhtelif Kürt sınıflarının dayanışmasını koymuştu.

Hizb-i Şuyûiyye Irak [Irak Komünist Partisi], 1962 baharının öncesine kadar Irak Kürdistanı'ndaki olayları bir aşiret isyanı diye niteliyor ve İKDP'yi burjuva partisi olmakla eleştiriyordu. Ama Irak Devleti'nin komünist topluluklara saldırması ve onlardan birçok kişiyi öldürmesi üzerine, bu parti tavrını Kürtleri desteklemek şeklinde değiştirdi. Komünistlerin Kürtlere destek vermesinin ardından, Moskova da Irak Devleti'ni Kürt bölgelerine hava saldırısı yaptığı için kınadı. Onlar, Abdülkerim Kasım'dan Kürtlerle yaptığı savaşa son vermesini ve Kürtlerin özerklik talebini kabul etmesini istediler. Sonunda 1963 Ocak'ın-

da Abdülkerim Kasım, Kürtlerle ateşkes anlaşması imzaladı. O günden sonra onun hükümetinin devrilmesine kadar Kürtlerle Irak Devleti arasında herhangi bir çatışma olmadı.

Artık Molla Mustafa Barzanî, mücadele geçmişinden ve elde ettiği başarılarından dolayı Kürtlerin milli kahramanı derecesine ulaşmıştı. Halk ona “önder” lakabını takmıştı. Hatta İbrahim Ahmed ve Celal Talabanî gibi Molla Mustafa’yı gerici diktatör olarak niteleyen Kürt aydınlar bile onun karşısında boy göstermeye cesaret edemiyordu.

Kürtlerin Abdülkerim Kasım’a karşı savaşı sırasında Molla Mustafa iki tür silahlı güç oluşturdu. Bunlardan ilki düzensiz aşiret savaşçılarıydı. Bunlar bir bölgede bir anda toplanır, oraya saldırır, daha sonra ise günlük hayatına döner ve işinin başına giderdi. Bu güçler, o yıl kabilelerin Kürt isyanına katılmasında çok büyük bir rol oynadı. İkincisi ise Kürtlerin sürekli örgütlü güçleriydi. Bunların üyeleri de “peşmerge” diye adlandırılıyordu. Peşmergeler, tıpkı bir devlet askeri gibi tek tip elbise giyorlardı ve “Hiz”, “Lak” ve “Pal” adlı gruplar şeklinde örgütlenmişlerdi.

Kürtlerin 18 aylık savaşı, köylerde ve mezralarda yaşayanların büyük kayıplar vermesine sebep oldu. Bu savaş sırasında 15 bin köy yıkıldı. Ama bu onlar için büyük bir tecrübe kaynağı oldu. Bu tecrübe, Kuzey Irak’taki 12 yıllık gerilla savaşında onlara eşlik etti.

Abdülkerim Kasım’ın devrilmesi ve Arif’in yönetime geçmesi

Abdülkerim Kasım, iktidara geçtiği ilk dönemlerde komünistlerle yakın ilişki kurmuş; hatta bu ilişki yüzünden Nâsircılarla ve Baasçılarla arası bozulmuştu. Fakat bir müddet sonra muhtemelen Batılılarla, özellikle de İngilizlerle bir çeşit uyum içinde, tedricen Moskova yanlısı komünistlere karşı tavır almaya başladı. 1962 yılında Abdülkerim Kasım’ın politikalarında Nâsırcı bir dalga yükselmeye başlamıştı. O, kendi üzerindeki baskıları azaltmak için Baas Partisi üyelerinin çoğunu ve Abdusselam Arif’i hapisten çıkardı. General Arif, krala karşı ya-

pılan darbeye Abdülkerim Kasım'ın önemli ortağıydı.

Tuğgeneral Abdusselam Arif, 8 Şubat 1963'te Baas Partisi'nin işbirliğiyle Abdülkerim Kasım yönetimine son verdi. Daha sonraları elde edilen belgeler göstermiştir ki bu darbe İngilizler tarafından da destekleniyordu. Zira onlar komünistlerle Kasım arasındaki çekişmeden sonra Irak'ın kısa bir müddet sonra komünistlerin eline düşmesinden endişe ediyorlardı. Şüphesiz İngilizler, Irak'ı hâlâ Orta Doğu'daki üsleri olarak görüyor ve böyle bir şeyin olmasını istemiyordu.

Abdusselam Arif rejimi Irak yönetimini ele geçirdikten sonra, aslında Abdülkerim Kasım yönetiminin büyük sorunlarından olan Kuzey Irak'taki Kürt meselesini de miras olarak devralmıştı. Baas Partisi ve Abdusselam Arif, yönetimi ele almadan önce, yönetimi ele almaları halinde meseleyi Kürtler lehine halledecekleri yönünde Kürtlere vaatler vermişlerdi.

Irak Baas yönetimi, Abdülkerim Kasım'ın devrilmeden üç hafta önce Kürtlerle yaptığı ateşkes anlaşmasını tanıdığını bildirdi ve Kürtlerle müzakerelere başladı. Taraflar, iyi niyetlerini göstermek için esirlerini karşılıklı olarak serbest bıraktılar. Abdusselam Arif de önceki yönetimin Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerine uyguladığı ekonomik ambargoyu kaldırdı.

IKDP Siyasî Büro üyesi Celal Talabani'nin, Kürtler adına temsilci bulunduğu heyetin Irak Devleti'yle yaptığı müzakereler devam ediyordu. Celal Talabani'ye, Irak Devrim Konseyi'nin toplantılarından birinde, adem-i merkezîyetçi bir Kürt özerkliğinin onaylandığı; Kuzey Irak'taki Kürt özerkliğinin istikrarı için yakın bir gelecekte oranın yerel idarecilerinin de Kürtler tarafından seçileceği söylenmişti.

Ama 1963 Mart'ında Suriye'de Baas darbesinin gerçekleşmesi; onların Mısır ve Irak'la olan ilişkilerinin iyileşmesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti kurma imkânının doğması; Irak Devleti'nin, Kürtlere verdiği vaadlere tedricen sırt çevirmesine ve Kürt özerkliğini bölünmenin ilk adımı saydıkları için bu meselenin çözümünün Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasına bağlı olduğunu söylemelerine sebep oldu.

1963 Mart'ında Irak, Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmasını öngören bir anlaşma imzalandı. Kürtler bu görüşmelere katılmak istediler; ama onların bu isteği sonuçsuz kaldı. Hatta Arif'in iş başına gelmesinden önce Kürtlerin ulusal haklarını destekleyen Cemal Abdunnâsır, Irak'taki Kürt meselesi konusunda tamamen tarafsız bir tavır takındı. Nitekim "Savtu'l-Arab" radyosu da bu konudaki üslubunu değiştirdi.

Kürtlerin temsilcisi olarak Cemal Abdunnâsır'la görüşmek için Kahire'ye giden Celal Talabanî, yaptığı görüşmeden çok fazla bir sonuç alamadı ve Kuzey Irak'a geri döndü. Cemal Abdunnâsır, zâhiren Kürtlerin derdini paylaşır görünse de kendisinin bu sorunu çözmekle görevli olmadığını söyledi ve Celal Talabanî'ye, Abdusselam Arif'e gerekli tavsiyeleri yapacağı vaadini verdi.

Mısır, Suriye ve Irak arasındaki üçlü anlaşma taslağının yayımlanmasından sonra, Kürtler hakkında herhangi bir hakkın gündeme alınmadığı ve Irak Kürdistanı'nın Arap vatanının bir parçası olarak görüldüğü anlaşıldı. Barzanîler, 27 Nisan'da Irak Hükümeti'ne ayrıntılı bir not gönderdiler ve bu notta ilk defa Irak Kürdistanı'nın sınırlarını ortaya koydular. Onlar, Süleymaniye, Erbil, Musul ve Diyale'yi bu bölge içerisinde zikrettiler. Kürtlerin her alandaki istekleri ve nihayet Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne girmesi sırasında Kürtlerin kaderinin ne olacağı belirlenmişti. Bu da onların daha sonra yıllar boyu dile getirecekleri isteklerine dayanak teşkil edecekti.

Barzanîler, bu notta daha önce Abdülkerim Kasım hükümetinden istediklerinden çok daha fazlasını talep ettiler. Bu çerçevede Kürdistan sakinlerinin gizli oy kullanarak yapacakları serbest seçimler neticesinde oluşan yasama meclisi temsilcileri arasından bir icra şûrâsı oluşturulmasını, bir Kürt cumhurbaşkanı yardımcısının atanmasını ve nüfusları oranında kabinede, devlette ve orduda kendi paylarına düşen makamların belirlenmesini istediler. Onlar, hükümetin, orduyu dış saldırı durumu müstesna, yalnızca yukarıda zikredilen icrâ şûrâsının onayıyla Kürdiatan'a gönderebilmesini istiyorlardı. Barzanîler, ayrıca Kuzey Irak'taki petrol gelirlerinin yüzde 50'sinin Kürdistan için ayrıl-

masını da talep ediyorlardı.

Abdusselam Arif Hükümeti, bunları kabul edilemez istekler olarak değerlendirdi. Yalnızca Nûrî Saîd'le yapılan anlaşma çerçevesinde, Kürtçe'nin okullarda eğitim dili olarak kullanılması, Kürtçe'nin resmî bir dil olarak tanınması ve Kürt bölgelerindeki resmî dairelerde Kürtlerin istihdam edilmesi yönündeki isteklerini kabul etti.

1963 Haziran'ının başlarında, Kürt temsilciler, Irak Devleti'yle yapılan görüşmelerden ümitsizliğe düştüler. Heyetin başkanı Celal Talabânî, Molla Mustafa Barzanî ile görüşmek üzere, Kuzey Irak'a döndü. Fakat Iraklı yetkililer, geri kalan temsilcileri tutukladılar ve çok sert bir üslupla Kürtlere ültimatom vererek Kürdistan bölgesini askerî bölge ilan ettiler. Barzanî, Irak Devleti'nin ültimatomunu reddetti ve Irak Devleti'nin geniş çaplı saldırısına karşı hazırlanmaya başladı.

Diğer ölkelerin Barzanîler karşısındaki tutumu

Arapların ve Britanya'nın desteklemekte olduğu Abdusselam Arif'in iktidara geçmesinden sonra, tüm Irak'ta beş binden fazla komünist katledildi, binlercesi de hapse atıldı. Binaenaleyh Ruslar, yeni hükümetle iyi bir ilişki kuramadılar. Öte yandan Baas'ın kurucusu ve Arif Hükümeti'ne aslî yönünü vermekte olan diğer bir ideolojik dayanak olan Mişel Eflak da komünizme muhalifti.

Arif Hükümeti'nin Kürtlerle çatışmasının ardından, Sovyetler Birliğı, Kürtlerin katledildiğı gerekçesiyle tüm siyasî gücünü Irak Devleti'ne karşı kullandı ve bu ölkeye karşı şiddetli bir propaganda savaşı başlattı. Bağdat Hükümeti'nin pençesine düşmekten kurtulan komünistlerin birçoğı da Barzanî Kürtlerine sığındı. Sovyetler Birliğı, uluslararası camianın Irak rejimini kınaması için uğraştı ve İran ile Türkiye'yi de Kürtlere karşı Bağdat rejimine yardım etmemeleri konusunda uyardı.

Nâsır'ın Irak ve Suriye'deki Baasçılarla ilişkilerinin çıkmaza girmesinden ve Kahire'deki üçlü anlaşmanın lağvedilmesinden sonra Irak Baas rejimi, Arap dünyasındaki Nâsır yanlılarının desteğini kaybetti. Arif'in iş başına geçtiğı ilk dönemlerde, Kürtlere Bağdat Hükümeti'yle

olan meselelerini barışçı yollarla çözmelerini öğütleyen Nâsırcılar da şimdi artık Baasçılara saldırıyorlardı. Onlar, Baasçılara olan düşmanlıklarından dolayı Kürtleri destekliyorlardı. Yeni şartlarda Nâsır'ın Kürtleri desteklemesinin amacı, Kürtler arasındaki kendi taraftarlarını memnun etmektir. Ayrıca daha sonra bölgede ikinci bir İsrail'in doğmasına sebep olacak bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını asla istemiyorlardı.

Abdülkerim Kasım döneminde Irak'a silah ihracını durdurmuş olan ABD ve İngiltere, Irak'a silah göndermeye tekrar başladılar ve Irak'ın kara ve hava kuvvetlerini güçlendirdiler.

1963 yılının yaz başlarında Celal Talabani, Molla Mustafa Barzani'nin temsilcisi olarak Avrupa'ya gitti. Bu ziyaretin amacı, Kürt isyanı meselesinin daha geniş bir yankı bulmasını sağlamak; savaşta Kürtlerin ilerleyişini Avrupa kamuoyuna, Kürt göçmenlere ve öğrencilere duyurmaktır.

Bir müddet sonra ABD Hükümeti, Kürtlere karşı iyi niyetini göstermek için Celal Talabani'ye ABD'ye girme izni verdi. İngiltere de Talabani'nin karşılaşacağı her türlü pasaport sorununu ortadan kaldırdı. Öte yandan Suriye Baas Hükümeti de Barzanilerle yaptığı savaşta Arif'e yardım etmek için Irak'a 5 bin asker gönderdi.

Kuzey Irak'ta savaşın yeniden başlaması 1963-64 ve 1964-65 yılları arasında yapılan barış görüşmeleri

Irak ordusu Barzanilere karşı muhtelif cephelerden ağır hava ve kara saldırıları düzenledi. Irak ordusunun üçte ikisinin Barzanilere muhalef olan diğer Kürtlerle birlikte bu savaşa katılmasına rağmen, dağlık bölgelerde askerlerin ilerleyişi engelleniyordu. Devlet güçleri ağır kayıplar verdilerse de sonunda Kürtlerin yaşadığı büyük kentleri ele geçirmeyi başardı. Bununla birlikte köylere giden yollar ve şehirlerin etrafındaki tepeler, Kürtlerin elindeydi. Irak Hava Kuvvetleri, Barzani mevzilerini bütünüyle bombalamak istiyordu; ama bu kez Barzanilerin

elinde gelişmiş uçaksavar silahları olduğu için uçaklar Barzanî mevzilerine yeterince yaklaşıp buraları bombalayamıyordu. Kürtler bu savaşta peşmergeleri korumak ve imkân nispetinde ordunun ve devlet yanlılarının muhasarasına düşmemek için sürekli mevzi değiştiriyordu.

Kürtlerle merkezi devlet güçleri arasındaki çatışmalar sırasında bir yandan da temaslar yapılıyordu. 1963 yılının Ekim ayında Irak Cumhurbaşkanı Abdusselam Arif, isyancı Kürtlerin isteklerinin bir kısmını daha kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Ama kabine üyelerinin çoğunluğunu oluşturan Baas Partisi yanlıları, Irak Kürdistanı'nın tamamında bir Kürt özerkliğinin kurulmasına razı değildi. Sadece Süleymaniye, Erbil, Çemçemal ve Dohuk bölgelerinde kurulacak bir özerkliği tanıyabileceklerini söylüyorlardı. Baas Partisi, petrol bölgesi olan Haneke ve Kerkük şehirlerini Kürt bölgesi olarak kabul etmiyordu.

1963 yılının Kasım ayında Baasçılarla derin ihtilaflara düşen Abdusselam Arif, daha önceden Barzanîleri haberdar ettiği bir hükümet darbesiyle Baas Partisi kabinesine son verdi. Abdusselam Arif Hükümeti, bundan sonra Barzanîlerle önceden kurduğu gizli ilişkiyle Kürt meselesinde daha mutedil bir tutum takındı ve müzakere kapısını açtı. O, dış politikada da Cemal Abdunnâsir'la uyumlu bir politika izledi ve Sovyetler'le ilişkilerini geliştirdi. Sovyetler ve Mısır da Arif'i, Kürtlerle müzakere yapıp onlara özerklik vermeye teşvik ediyordu.

1964 yılının şubatında Molla Mustafa Barzanî ve Abdusselam Arif, ortaklaşa ateşkes ilan etti. Bu müzakerenin ardından Irak Devleti Kürdistan'daki muhasarayı kaldırdı, iki taraf da esirlerini serbest bıraktı. Ayrıca Irak Devleti, Kürt aşiretlerinden oluşan Selahaddin Birlikleri'ni de kaldırdığını ilan etti.

Barzanî ve Talabanî ihtilafının ortaya çıkışı

1964 yılında Molla Mustafa, Abdusselam Arif'le ateşkesi tek başına imzalamıştı; bunun üzerine Demokrat Parti liderleri ile ihtilafları yeni bir döneme girmiş oluyordu. Molla Mustafa'nın geleneksel aşiret tarzı idaresine güvenmeyen Celal Talabanî ve kayınpederi İbrahim

Ahmed liderliğindeki solcu aydın gruplar, bu ateşkese açıkça muhalefet ettiler ve Molla Mustafa'ya bir muhtıra verdiler. Bu muhtırada Irak Devleti'yle savaşın kesilmesine karşı çıktıklarını hatırlatarak nihaî zaferi kazanıncaya kadar Abdusselam Arif'le savaşı sürdürececeklerini bildirdiler. Onlar, ayrıca Abdusselam Arif'in ateşkes imzalamaktaki ve bir dizi küçük reform yapmaktaki amacının yalnızca yeni bir saldırı için zemin yaratmaya dönük olduğunu bildirdiler.

Celal Talabani'yi tanıyabilmek için onun hayat hikâyesine değinmekte yarar var. O, 1934'te doğdu. Aslen Süleymaniye bölgesindeki Sancak köyündendir. On üç yaşında Molla Mustafa Barzani'nin IKDP'sine üye oldu ve kendini siyasî faaliyetler içerisinde geliştirdi. 1950 yılında krallık rejimi tarafından Bağdat'ta hapse atıldı. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra 19 yaşında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenciyken IKDP merkez Komitesi'ne girdi ve Irak Kürdistanı Öğrenci Birliği'ni kurdu.

O, daha önceki bölümlerde Molla Mustafa'yla çeşitli dönemlerde ihtilafa düştüklerini belirttiğimiz meşhur Kürt siyasetçisi İbrahim Ahmed'in kızıyla evlendi ve onun siyasî rehberliği altına girdi.

Talabani, 1955 yılında üniversiteden ihraç edildi. Gizlice Polonya'ya, Sovyetlere ve Çin'e gitti. Kasım'ın darbesinden sonra, o bu kez alenî olarak siyasî faaliyetlerine yeniden başladı. 1960 yılında Bağdat'ta *Kürdistan* adlı siyasî bir gazete çıkardı.

Talabani daha sonra Siyasî Büro üyeliğine seçildi ve IKDP'nin askerî kanat komutanlarından oldu. 1961 yılında Abdülkerim Kasım'a karşı gizli mücadele yürüttü. 1963 yılında Kürt heyetinin başkanı olarak Irak Devleti'yle müzakereler yaptı. Abdunnâsir ve Bumedyen'le görüşmek için Mısır'a ve Cezayir'e gitti ve Nâsir'la dost oldu.

Daha önceki sayfalarda da geçtiği üzere Celal Talabani, 1964 yılında parti temsilcisi olarak Avrupa'ya gitti. O yıllarda Molla Mustafa'nın ABD ve İran Şahı ile işbirliği yapmasını eleştirmesinden dolayı, onunla Molla Mustafa arasındaki ihtilaf doruğa çıktı. Bununla birlikte 1965 yılında kendisi de İran'a sığındı.

Molla Mustafa Barzani, IKDP liderlerinin aksine yoğun ekonomik

kayıplara sebep olmasından dolayı savaşı daha fazla sürdürmenin doğru olmayacağına inanıyordu. Ayrıca Molla Mustafa, Sovyetler'le Mısır'ın tavrı değiştirip Irak'la yeniden ilişki kurmasını ve Bağdat'la iyi ilişkiler geliştirdiği için İran'ın Kürtlere yardımı kesme ihtimalini, Abdusselam Arif'le yaptığı ateşkes anlaşmasını etkileyen faktörler olarak ortaya koyuyor, bundan sonra bu ülkelerin Kürt isyanına destek vermeyeceğini belirtiyordu.

Barzani'nin Irak Devleti'yle savaşı bitirmesindeki bu delillendirmeleri mantıklıydı; ama İran Devleti'nin kendilerini desteklediğini düşünen ve Kürdistan'da büyük bir askerî güç oluşturan parti liderleri, Molla Mustafa'yı Kürt isyanına ihanet etmekle ve Abdusselam Arif'in kuklası olmakla suçlayıp büyük bir ihtimalle onu yalnız bırakarak hareketin liderliğini ele geçirmek istiyorlardı.

Bu meselelerin ortaya çıkmasından sonra IKDP içindeki ihtilaflar daha da arttı. Süleymaniye'de ve Doğu Kürdistan'da nüfuzu bulunan İbrahim Ahmed liderliğindeki aşırı cenah, Molla Mustafa'yı gerici, emperyalizm işbirlikçisi ve Irak Devleti'nin casusu olarak niteledi. Molla Mustafa cenahı ise, İbrahim Ahmed'in Irak'taki krallık rejimi sırasında İngilizlerle ilişki içerisinde olduğunu hatırlatarak, İbrahim Ahmed'le Celal Talabani'nin Kürt mücadelesini bölmeye çalışan hainler olduğunu söylediler ve Irak'ın Kürt bölgelerinde Talabani yanlılarını takibat altına aldılar.

Molla Mustafa, 1964 yılında düzenlenen partinin 6. kongresinde, aralarında İbrahim Ahmed'in ve Celal Talabani'nin de bulunduğu merkez komitenin ve siyasî büronun 12 üyesini partiden ihraç etti. İlginçtir ki Demokrat Parti'nin içindeki iki cenah arasındaki propaganda savaşının şiddetlendiği dönemde Celal Talabani, Fransa'dan, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı General De Gaulle'ü taşıyan bir uçakla Tahran'a geldi ve İranlı yetkililerle yaptığı görüşmelerden sonra Irak Kürdistanı'ndaki Mavet'e döndü.

Bu arada Molla Mustafa, kabileler arasındaki konumunu güçlendirmek ve onların desteğini kazanmak için onların yanında yer almaya ve kabile liderleriyle ilişkilerini geliştirme yönünde yoğun çabalara gi-

rişti. Aynı yılın haziran ayında Abdusselam Arif Hükümeti, Molla Mustafa ile görüşmeleri sürdürmek için kardeşi Abdurrahman Arif başkanlığındaki bir heyeti Kuzey Irak'a gönderdi. Heyet, Raniye şehrinde Molla Mustafa ile müzakerelere devam etti.

Müzakerelerin tamamlanmasından sonra parti içindeki iki cenahın ihtilafı yeni bir merhaleye girdi. Şahsî nefretler ve düşünsel ayrılıklar, şiddetli bir kine dönüştü. Molla Mustafa, İbrahim Ahmed cenahının Mavet'te yoğunlaşan üyelerini silahsızlandırmak için girişimde bulundu. İbrahim Ahmed, İran'daki üst düzey yetkililerle görüşmek için Tahran'a gitti. Aralarında Celal Talabanî'nin de bulunduğu diğer liderler, beraberindekilerle Dolkan'da kaldılar.

İbrahim Ahmed'in, İran'daki yetkililerle yaptığı görüşmeler konusunda elde herhangi bir bilgi yoksa da, Barzanîlerin dediğine göre İran, İbrahim Ahmed'e kendisinin ve yanındakilerin Barzanîlere karşı faaliyet göstermesi yönünde talimat vermiş, onlara para ve silah yardımı yapacaklarını söylemişti.

İran'ın Talabanîleri desteklemesinin sebebi şuydu: Barzanîlerle barış yapmaya çalışan Arif Hükümeti, Abdunnâsır'a yakınlığından dolayı İran'a yönelik tutumunu olumsuz yönde değiştirmişti. İran da Bağdat Hükümeti'yle savaşı sürdürmeleri yönünde Barzanîlere baskı yapmak için onun muhaliflerine yardım ediyordu. Ayrılıkçı Talabanî ve İbrahim Ahmed grubu, Molla Mustafa Barzanî peşmergeleriyle giriştiği ilk silahlı çatışmada yenildi. Bu gruba mensup birçok silahlı kişi, Barzanîlere teslim oldu; geri kalanlar da yeniden İran'a geri döndüler ve sınır bölgesindeki Serdeşt'te mevzilendiler.

Abdusselam Arif Hükümeti, bu gruba yaptığı yardımdan dolayı İran makamlarına itiraz etti ve İran'ı Irak Kürdistanı'na müdahale etmekle suçladı. Elbette İran, daha önce de Barzanîleri desteklemiş, onların İran'a muhalif Kürtler arasında yer almalarını önlemeleri karşılığında (Molla Avâre ve Muinî, SAVAK ile Barzanîlerin ortak operasyonu sonucu öldürüldü) Molla Mustafa'nın ihtiyacının yüzde 20'sinden fazlasını temin etmişti. Bu yüzden İran Devleti onları Hemedan'a nakletti ve onlar için bir kamp hazırlattı. Bu ihtilafların sürmesinin kendisini zayıf-

lattığını gören Molla Mustafa, Talabanî ve İbrahim Ahmed'e bir temsilci göndererek onlarla müzakerelere başladı. Barzanî temsilcilerinin ziyaretleri sonucunda iki taraf arasında anlaşma yapıldı. Molla Mustafa, Irak Devleti kanunları doğrultusunda Celal Talabanî grubuna yasal çerçevede parti faaliyetleri yapmasına ve grubunu örgütlemesine izin verdi. İki grup, Kürdistan'ın idaresi için şûrâ meclisi, savaş konseyi ve Talabanî ve Barzanî taraftarlarının, aydınların ve muhtelif aşiretlerin eşit sayıda yer alacağı üç meclis kurma konusunda anlaştı. Fakat savaş meclisinin başkanlığı, cumhurbaşkanı yetkisiyle Molla Mustafa'nın elinde olacaktı. Böylece Molla Mustafa Barzanî'nin Kuzey Irak'taki isyancı Kürtler arasındaki konumu, eskisinden daha güçlü bir hale gelmişti.

Ulusalcıların ve Nâsırcıların desteğini elde etmiş olan General Abdusselam Arif Hükümeti, 1967 yılının mayıs ayında geçici anayasayı ilan etti. Bu anayasada Kürtlerle ilgili birkaç belirsiz değininin dışında, özerklik ve Kerkük petrol gelirlerinden Kürtlere ayrılacak pay gibi Kürt taleplerine ait hususlar yer almıyordu.

Irak Devleti'nin Kuzey Irak'ta savaşı başlattığı 10 Şubat 1965'te, İKDP'nin her iki cenahı da zahiren eski ihtilafları bir kenara bırakmış ve Abdusselam Arif Hükümeti'ne karşı omuz omuza savaşmıştı. Hatta Celal Talabanî kanadı, isyancı Kürtlerin idarî işlerine müdahale etme ve her idarî ve siyasî organda üyeleri nispetince temsilci bulundurma izni almıştı. Ama Molla Mustafa Barzanî ile Irak Devleti arasındaki çatışmaların yer yer sürdüğü 1966 yılının ilk gecesinde, Molla Mustafa'ya, Celal Talabanî'nin kendi komutası altındaki tüm peşmergelerle birlikte Irak güçlerine katıldığı haberini verdiler. Irak Devleti de onların Barzanîlere karşı savaşması için tüm silahları ve garnizonları onun emrine vermişti. Onun bu girişimi kendisine "66'nın cahşı" lakabının verilmesine sebep oldu.

Celal Talabanî daha sonraları, muhtelif vesilelerle 1966 yılında kendisinin Irak Devleti'yle işbirliği yapmasının bir hata olduğunu söyledi.

Talabanîlerin Irak ordusuna katılması, Irak Devleti'nin Barzanîleri sert bir şekilde ezmesine sebep oldu. Fakat Molla Mustafa, tüm cepelerdeki peşmergelerine saldırı emri verdi. Bu saldırıların sonunda

Barzanîler, yüzlerce Irak askerini esir almayı başardılar.

Abdusselam Arif, Talabanîlerin kendine katılmasından sonra Irak kamuoyunu Molla Mustafa Barzanî ve taraftarlarına karşı kışkırtmak için yeni faaliyetler başlattı. O Barzanîlere karşı daha fazla askerın katılması için Şii merce-i taklidi Ayetullah Hakim'den, Barzanîlere karşı cihad fetvası yayımlamasını istedi. Ama Abdusselam Arif'in beklentisinin aksine, Ayetullah Hakim, Barzanîlerle savaşmayı haram kıldı.

Abdusselam Arif, 13 Nisan 1966'da Güney Irak'ta geçirdiği bir helikopter kazası sonucu öldü. Bunun üzerine Kürtlerle Irak ordusu arasındaki çatışmalar, geçici olarak durdu. Abdusselam Arif'in kardeşi Abdurrahman Arif, onun yerine devlet başkanı oldu. İngilizlere bağıllığıyla meşhur olan Abdurrahman Bezzaz'ı başbakanlığa getirdi. Bundan sonra Talabanîler, âdeta kendileri ile Abdurrahman Bezzaz arasında yıllara dayanan bir dostluk varmışçasına, Irak Devleti'yle samimi bir şekilde işbirliği yaptı.

Bağdat Hükümeti, Talabanîlerin yardımıyla Barzanîlere karşı iki ay çok şiddetli bir savaşa girdi. Bundan herhangi bir netice alınamayınca, Abdurrahman Bezzaz, bu acizliği üstü kapalı bir şekilde itiraf etti. Sonunda Barzanîlerle Bağdat Hükümeti arasında ateşkes yapıldı ve müzakerelere başlandı. Devlet de Kürt taleplerini yerine getirme taahhüdünde bulundu.

1966-68 yılları arasında Irak'taki siyasî şartlar dikkatle incelendiğinde anlaşılmaktadır ki bu iki yıllık dönem, iktidarın, İngilizlerin güçsüz ve istikrarsız adamlarının elinden, onların doğrudan adamları olan Baasçıların eline geçtiği dönemdir. Ondan sonra da Talabanîler, İngiliz siyasetiyle adım adım, Abdurrahman Arif'i ve sonra da Baasçıları desteklediler. Onlar, Barzanîler Sovyetler'in himayesi gölgesinden çıkıncaya kadar, ABD'nin, Batılıların ve İran Şahı'nın elinde dolaşp durdular ve onların karşısında yer aldılar.

Irak Baas Partisi ve Kürtler 1968-1975

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, İngilizler zayıflamalarına rağmen, Britanya dünya siyaset sahnesinde Irak'ın perde gerisindeki hakimiyetini

sürdürmeyi gerekli görüyor, bu noktada Amerika ile rekabet bile ediyordu. Abdusselam Arif'in şüpheli ölümünden sonra İngilizlerin adamı olan Bezzaz, başbakan oldu ve İngilizlerle geleneksel olarak gizli bir ilişki içerisinde olan Baasçıların sonraki darbesi için gerekli zemini hazırladı. Bu arada İran'da 28 Mordad Darbesi [Musaddık'ın devrilmesi -çev.-]'ni gerçekleştiren ABD de, Orta Doğu'daki gücünü daha da arttırmak istiyordu. ABD, İngilizlerle anlaşıp gelecekteki yönetimden pay alma vaadini aldıktan sonra, Irak'ta Britanya ile rekabet etmek yerine onlarla Irak'ta Batılıların istediğı bir yönetimi iş başına getirmek için işbirliğı yaptı.

Bu yüzden 7 Haziran 1968'de İngiliz yanlısı Baasçılar, Abdusselam Arif'in Baasçı başbakanı Ahmed Hasan el-Bekir ve maceracı Saddam Hüseyin liderliğinde, Abdurrahman Arif Hükümeti'ndeki CIA'nın adamlarının yardımıyla darbe yapıp hükümeti ele geçirdiler.

Baas Partisi'nin tüzüğü'nün 11. maddesinde azınlıklarla ilgili olarak şöyle deniyordu:

"Arap karşıtı bir topluluk oluşturan ya da böyle bir topluluğa üye olan herkes, Arap ülkesinden sürgün edilmelidir..."

Bununla da görüldüğü gibi, Irak Baas Partisi kendine özgü aşırı Arapçı ideolojisiyle Kürtlerden gelecek her türlü harekete karşıydı. Irak Baas Partisi, bu siyasî yapısıyla siyasî hayatı boyunca Kuzey Irak'taki Kürt hareketleriyle birçok çatışmaya girdi. Bazen bu hareketleri şiddetle eleştirip onları irticaî hareketler olarak niteledi, bazen de onları kendi istediğı doğrultuda örgütlemeye çalıştı.

Elbette Baasçıların Abdülkerim Kasım'a karşı darbe hazırlığı içinde oldukları ve Kürtlere ihtiyaç duydukları dönemde, Kürtlere ve IKDP'ye karşı tavırlarını ansızın değiştirdiler ve darbeden birkaç ay önce açıkça Kürtlere özerklik vaadinde bulundular. Darbeden sonra da Kürt tutukluların serbest bırakılmasına, işten çıkarılanların işlerinin kendilerine iade edilmesine ve müzakerelerin başlatılmasına rağmen; yapılan görüşmelerde daha önce değinildiğı üzere, Barzanîlerle devlet arasındaki savaşın yeniden başlamasına kadar herhangi bir başarı göze çarpmadı. 1963'te verilen vaatlerin aksine davranılmasından birçok

acı tecrübe edinen Barzanîler, onlara karşı mücadelelerini şiddetlendirdiler ve bundan sonra Kürdistan meselesi yeni bir merhaleye girdi.

İyi hesaplanmış özenli bir plânla Baasçıları işbaşına getirmiş olan Britanya, Sovyetler tarafından desteklenmekte olan Kürtlerden endişe ediyordu. Irak'taki bunalımlı durumun Baasçıların darbesinden sonra da uzun bir müddet devam etmesi, Sovyetler'i ve İngiltere'yi ortaya çıkan fırsatlardan istifade etmeye ve Irak'taki çıkarlarını elde etmeye yöneltti.

ABD de, gerek İngilizlerle Irak meselesiyle ilgili çelişkilerinden, gerekse Rusların Irak'taki nüfûzunu ve çıkar elde etmesini önlemek için; İran Şahı gibi kendine bağlı adamları bunalım halindeki Irak'a daha fazla yönelmeye zorluyor ve bu şekilde oradaki konumunu güçlendirmeye çalışıyordu.

7 Haziran Darbesi'nin gerçekleşmesinden bir müddet sonra, Irak Baas yönetimi, İngilizlerin geniş desteği ve 9 bini Celal Talabanî'nin adamı olan Barzanîlere muhalif 38 bin Kürt militanın yardımıyla isyancı mevzilerine karşı geniş çaplı bir saldırı başlattı. Kürtlerin elinde bulunan bazı bölgeleri ele geçirmesine rağmen, Barzanîleri tümüyle ezmeyi başaramadı. Yaklaşık sekiz ay süren bu savaş sırasında Barzanîler, Sovyet desteğini yanlarında buldular. İran'daki Şah rejimi de Barzanîlere yardım göndererek Kürtler arasındaki nüfûzunu sürdürmeye çalıştı.

Baas teorisi, Kürdistan'ı Arap dünyasının ayrılmaz bir parçası görmesine ve etnik azınlıklara özerklik vermeyi anlamsız ve imkânsız saymasına rağmen, bu partiyle Kürt siyasî teşkilatları birbirlerine yabancı değildi. 1958 Darbesi'nden bir müddet sonra Mişel Eflak ve İbrahim Ahmed görüşmüş ve IKDP'nin daha önce Baas'ın üye olduğu ortak cepheye katılması kararlaştırılmıştı. Arif'in Kasım'a yaptığı darbe sırasında da Baasçılar, IKDP'nin onayını almışlardı. Baas karşıtı Arif darbesiyle Baasçıların 1968'de tekrar iktidara gelmesi arasında geçen sürede Baasçılar, Kürtlerle gizli temas halindeydiler. Elbette Molla Mustafa'nın onlara karşı tavrı soğuktu; ama İbrahim Ahmed ile Celal Talabanî, onlarla uzlaşır bir tutum içerisindeydi.

Baasçıların güç yeniledikleri 1968 yılında, Kürdistan meselesinin barışçı bir şekilde halledilmesi, onların öncelikleri arasındaydı. Bu, onların Kürt haklarını göz önünde bulundurmasından ya da etnik azınlıklar konusundaki görüşlerini değiştirdiklerinden dolayı değildi. Bunun sebebi, yeni iktidar olmuş Baasçıların gücünü pekiştirmek istemesiydi. Baas Partisi'nin hedefi, muhalif komünistleri ve Kürtleri, devletin içine çekmek ve bu şekilde onlarla uzlaşarak kendi çıkarlarını korumaktı. Zira birincisi işlevsel bir teşkilat ağına, ikincisi ise derin bir savaş tecrübesine sahipti.

Celal Talabanî ve İbrahim Ahmed, 1966-68 yılları arasında Bağdat rejimi ile çok iyi bir işbirliği yapmıştı. Öte yandan bunlar, sosyalizme ve ulusalcılığa bağlılıklarından dolayı Baasçılara çok daha yakındılar. Molla Mustafa, Baasçıların davetine verdiği cevapta, kendi ulusal idealleriyle ilgili şartları söz konusu etmeden önce Baasçıların Talabanî ile ilişkisini kesmesini ön şart olarak ortaya koymuştu.

Molla Mustafa, 1969 yılında güç gösterisinde bulunmak için Talabanî grubuna karşı başarılı bir silahlı saldırı yaptı. Ayrıca, Kerkük'teki petrol tesislerine saldırı düzenleyerek, İran'dan almış olduğu ağır silahlarla gücünü göstermiş oldu. İktidara yeni gelmiş olan Irak'taki Baas rejimi, İran Devleti'nin bölgedeki güç gösterisinden kaygılıydı. Aynı anda birkaç cephede birden meşgul olmamak için Abdurrahman Arif döneminin başbakanı Abdurrahman Bezzaz'ın açıklamaları doğrultusunda, Kürtlere imtiyazlar veren anlaşmayı kabul ettiğini bildirdi. Bağdat Hükümeti, bu çerçevede 1970'ten itibaren 1966'dan beri Bağdat Hükümeti'ne katılan ve onlarla samimi bir şekilde işbirliği yapan Talabanî'ye ve on yıl önce Barzanîlere olan muhalefetlerinden dolayı devletin yanında yer alan aşiretlere verdiği desteği kesti.

Celal Talabanî, 1968-1969 yıllarında Bağdat'ta *en-Nûr* adlı bir gazeteyle Kürtçe *Rızgari* adlı bir dergi çıkardı. 1970'te Bağdat'ın, Barzanî'yle yaptığı müzakereden ve anlaşma imzalamasından sonra Talabanî'nin devlet nezdindeki konumu ortadan kalkmış oldu. Molla Mustafa, onunla görüşüp müzakere yapmak istedi; fakat anlaşma sağlayamadılar. O, 1972'den 1975'e kadar tahsilini sürdürmek için Kür-

distan'dan oldukça uzak olan Mısır'a gitti ve orada da Filistinlilerle işbirliği yaptı.

Baasçıların Barzanî ile anlaşması (1970)

Savaşın şiddetlenmesinin ardından Barzanî ile Baas rejimi arasındaki müzakerelerin sonucunda, 1970 yılında bir anlaşma imzalandı ve bu anlaşmada Kürtlere aşağıda zikredilen bazı imtiyazlar verildi.

1- Çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu bölgelerde Kürtçe, Arapça'nın yanında ikinci eğitim dili olarak kabul edildi. Aynı şekilde Irak'ın diğer bölgelerinde de Arapça'nın yanında Kürtçe ikinci eğitim dili olarak resmîleşti.

2- Kürtlerin yönetime katılması konusunda, hassas askerî ve idarî işlerde onlarla diğerleri arasında ayırım yapılmayacak ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu bölgelerde üst düzey makamlar, idarî, askerî ve güvenlikle ilgili memurlar, Kürtlerden ya da Kürtçe bilenlerden seçilecekti. Cumhurbaşkanı yardımcılarında biri de Kürt olacaktı.

3- Tüm Irak'ta imar konusunda adâlet sağlanacak ve Kürt bölgelerinin geri kalmışlığı giderilecek, bu bölgedeki kültür ve eğitim alanındaki geri kalmışlığın giderilmesi için çalışılacak.

4- Yerlerinden göç ettirilen Kürt ve Arap köylüler, kendi yerlerine dönecekler.

5- Irak milletinin, Irak Devleti çerçevesinde Arap ve Kürt milletlerinden oluştuğu vurgulanacak. Kürt halkı Irak'taki sayısı oranında yasama organında pay sahibi olacak.

6- Kürt hareketine mensup silahlı kişiler, Kürdistan'daki yerel polis ve muhafız gücünü oluşturacak; ordu güçleri kışlarına, peşmergeler de ana yollardan uzak mesafelerdeki yerlerine geri dönecek.

Bu anlaşmanın uygulanması için en fazla dört yıl süre konuldu. Bu dört yıl içerisinde Irak Devleti Kürtlere güven vermek için onların bazı isteklerini hemen uygulamaya koydu. Irak Devleti, öncelikle tüm siyasî tutukluları serbest bıraktı. Kürtçe, eğitim dili olarak Arapça'nın yanında resmîleşti ve Kürtlere, peşmergelerden şehirlerdeki asayişin

sağlanması yönünde istifade etmeleri izni verildi. Irak Baas rejimi kabinesinde Barzanî yanlısı beş Kürt bakana yer verildi. Bu anlaşma, Kürtlerle Bağdat Hükümeti arasındaki görüşmelerde hâlâ söz konusu edilmektedir.

Bu anlaşmaya rağmen, Baas ideolojisinin dayandığı temeller itibarıyla özerklik vaadinin Baas hükümetini güçlendirmeye dönük yeterli fırsatı elde etmek için bir çeşit manevra olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir sorun da Kerkük'ün ve buranın petrol gelirlerinden belli bir payın Kürtlere verilmesiydi. Bağdat'ın Kürtlerin isteklerini geçiştirmek için öne sürdüğü gerekçe, Musul ve Kerkük'te Kürtlerin azınlık olduğu meselesiydi. Nitekim nihai anlaşmada da buna işaret edilmedi. Bağdat Hükümeti, Kerkük Türkleri'ni Baas rejiminin kendileri için özerklikten daha iyi olduğu konusunda ikna etmişti.

Bu anlaşmanın ardından Irak, 1966'da kendi safına katılıp 1970'e kadar Barzanîlere karşı kendileriyle samimi bir şekilde işbirliği yapan Talabanî'ye olan desteğini kesti. Bu durumda Celal Talabanî ve beraberindekiler için Barzanî'ye teslim olup bir kez daha Molla Mustafa'nın affını talep etmekten başka bir yol kalmamıştı. Talabanî, IKDP'nin sol kanadı olarak bilinen grubunu yeniden IKDP'ye kattıktan sonra kendisi de merkez komite üyeliğine seçildi.

Kürtlerle Baasçılar, yani Saddam Hüseyin ile Molla Mustafa arasında anlaşmanın imzalanmasının ardından Irak'la İran arasındaki ilişkiler de iyice bozuldu. Irak Baas yönetimi, Kürtlerle yaptığı anlaşmadan yararlanarak İran sınırındaki hareketliliğini arttırdı ve hatta o yıllarda mülteci olarak Irak'ta bulunan İran karşıtı Kürtleri kışkırtmaya başladı. Buna karşı İran rejimi de, Âri Kürtlerin Irak'ta Baasçıların zulmü altında yaşadığı bahanesiyle hem Barzanîlerle Baasçılar arasındaki ilişkiyi bozuyor, hem de buraya yönelik müdahalesini Iraklı Kürtleri desteklemek şeklinde izah ediyordu.

Irak, Baas güçlerinin İran'ın Kasr-ı Şîrin sınırındaki güçlerine saldırdığı 1971 yılında Barzanîlerden, Irak Devleti'ne bağlılıklarını ortaya koyması için İran'a yönelik saldırıya katılmasını istedi. Fakat Molla Mustafa bunu reddederek, böyle bir şeyin, 11 Mart Anlaşması'nın bü-

tünüyle uygulanmasına bağlı olduğunu bildirdi.

Kürtlerle Irak Devleti arasında sözde ateşkesin bulunduğu yıllarda, Mart anlaşmasının uygulanması bir yana, Irak Devleti Molla Mustafa Barzanî'nin öldürülmesine ya da onun Kürtler arasındaki konumunun zayıflatılmasına ve rakiplerinin güçlendirilmesine yönelik onlarca gizli veya açık komploya başvurdu.

1972 yılında Irak Baas rejimi, petrol bölgesi olan Hanekin'de yaşayan 40 binden fazla Kürdü, İran asıllı oldukları gerekçesiyle yerlerinden çıkardı. Irak Kürdistanı'ndaki petrol bölgelerinden Kürtleri toplu halde göç ettirip yerlerine Arapları yerleştirmeye, Kürtleri çoğunluk olmaktan çıkarmaya ve böylece Kürtlerin Kerkük'e yönelik iddialarını önemsizleştirmeye çalıştı.

1972 yılı, her iki taraf açısından da hile ve oyalama yılıydı. Molla Mustafa, İran sınırını kapatma taahhüdüne uymuyor ve sürekli olarak İran'dan silah alıyordu. Irak ise petrolü millileştirerek fiilen Kerkük Kürt petrolünü Arap petrolüne dönüştürmüş ve Kürt iddialarını boşa çıkarmıştı.

Süper güçlerin Irak Kürtlere yönelik belirledikleri tutumlar

1969 yılında Baasçıların isyancı Kürtlere yönelik saldırıları karşısında Sovyetlerin sessiz kalması, bu ülkenin Irak'ı desteklediği şeklinde algılandı. Zira Ruslar, daha büyük bir lokma karşılığında küçük dostlarını harcamıştı. Bundan dolayı Barzanîler, İranlıların kendi deyimleriyle hesapsız yardımlarını severek kabul etmek zorunda kaldılar. Barzanîler, 1969 yılının sonbaharında gerçekte ABD yardımı olan Şah rejiminin akıttığı yardım seliyle, Irak Kürdistanı'nın bazı hassas bölgelerinde Irak ordusuna karşı ciddi zaferler kazandılar.

Beyrut'ta yayınlanan haftalık *el-Ahd* dergisinin 10.8.1969 tarihli sayısında nakledildiğine göre, Molla Mustafa, 1969 yılının Ağustos ayında iki Amerikan subayını kabul etmişti. Anthony D. Hunter ve

John Parkins adlı bu iki subay CENTO'ya bağlıydılar. Onlar, özel bir Amerikan uçağıyla Barzanîlerin karargâhının yakınına indiler ve uzun görüşmeler yaptıktan sonra oradan ayrıldılar. Parkins, dört gün sonra dört Amerikalı ile birlikte gizli bir anlaşma imzalamak için Barzanîlerin karargâhına geri döndü. Bu anlaşma çerçevesinde, Molla Mustafa, 14 milyon dolar almıştı. Bu gizli anlaşma aşağıdaki maddeleri içeriyordu:

- ABD'nin emri altındaki Molla Mustafa Barzanî liderliğindeki isyanın hedefi, Irak Baas rejimini devirmek olmalıdır. İsyanın zafer kazanmasından ve Baas yönetiminin devrilmesinden sonra devrimin sürmesi ya da durdurulması, ABD talimatına göre belirlenecektir.

- Hiçbir Kürt hareketi, Sovyetler Birliği ve Iraklı komünistlerle ne şimdi ne de gelecekte herhangi bir temas ve ilişki kurmayacaktır. Kürt hareketi, komünistlerin doğrudan düşmanı olmalı ve bu anlaşma doğrultusunda hür dünyayı desteklemelidir.

- Bu anlaşma çerçevesinde Kürt hareketi geliştikçe, ABD yardımları da artacaktır. ABD Hükümeti, askerî ve mâlî yardımları arttırma konusunda serbesttir. Hareket, ABD yardımlarını nerelerde kullandığını belirlemeli ve ABD makamlarının teyidi için masraf dökümünü yıllık olarak ABD'ye göndermelidir.

- ABD yönetimi, isyanın lideri olarak Molla Mustafa'yı tanımakta ve anlaşmanın uygulanması konusunda onun itirazlarını dikkate almaktadır. Molla Mustafa, Irak Hükümeti'nden özerklik alırken, ABD'nin bölgedeki durumla ilgili ihtiyaçlarına uygun davranmalıdır.

Bununla birlikte, IKDP 1972 yılına kadar Sovyetler'le yakın ilişki içerisinde oldu. Hatta Sovyetler Birliği, bu ülkedeki 24 komünist partinin katılacağı kongreye iştirak etmesi için Molla Mustafa'yı da heyetiyle birlikte Moskova'ya davet etti. O, kongreye katılması için Moskova'ya bir heyet gönderdi. Fakat Sovyetler'le Barzanîler arasındaki ilişki, 1972'de soğumaya başladı. Irak komünistleri de Molla Mustafa'yı ABD'ye ve İran Şahı'na bağlı olmakla suçladı ve Komünist Partisi yayın organı *Tarîku'ş-Şa'b* gazetesi vasıtasıyla Molla Mustafa'ya

karşı geniş bir propaganda faaliyetine girişti. Bu arada Barzanîler de Irak Kürdistanı'nda komünist avı başlattılar ve onlardan onlarcasını yakalayıp öldürdüler.

ABD Hükümeti, bölgedeki adamları aracılığıyla, kendi siyasî pazarlıkları doğrultusunda Kürtleri güçlendirmek için özel hesaplar açtı ve Irak Baas rejimini uzlaştırmaya çekmek yönündeki faaliyetlerini arttırdı. 1972 yılının sonlarında, Sovyetler'in eski yardımlarından ümidini kesen Barzanîler, ABD ve ona bağlı olan İran ve İsrail'le ilişkilerini geliştirdi. Bunlardan birçok para ve silah yardımı aldı. Aynı yıl IKDP Merkez Komitesi toplantılarından birinde parti liderlerinden bazıları: "Şu an her türlü imkâna sahip olduğumuz halde niçin Irak Devleti'ne karşı savaşıyoruz?" dediler.

O yıl ABD Hükümeti'nin en üst düzey makamı, yani ABD başkanı, Irak Kürtlerine birçok vaadde bulundu ve Batılı medya organlarını Kürtler lehinde, Kürt isyanlarının tarihi boyunca görülmemiş bir propaganda için kullandı. Artık Irak Kürdistanı farklı bir simaya sahipti. İran sınırları onlara ardına kadar açılmıştı. Her gün binlerce Barzanî taraftarı, İran'a gidiş gelişi yapıyordu. İsyancıların üst düzey liderleri, ABD yardımları sayesinde ceplerini parayla doldurmuşlardı ve Kürdistan'ın en ücra köşelerindeki ihtiyaçlarını bile rahatlıkla karşılayabiliyorlardı. Hatta İran'ın içinde de Barzanîlere yönelik her türlü muhalefet, Şah rejimi tarafından bağışlanmaz bir suç olarak görülüyordu. Bu çerçevede bazı kişiler Barzanî savaşçılarına yönelik muhalefetlerinden ötürü tutuklanıp hapsedildiler.

Irak'la Moskova arasında 15 yıllık bir işbirliği anlaşmasının imzalandığı 9 Nisan 1972 tarihinden sonra, Sovyetler'den Irak'a para ve silah yardımı seli akmaya başladı. ABD de Barzanîleri eskisinden çok daha fazla güçlendirmeye ve onlara birçok imkân hazırlamaya başladı. ABD gazetesi *Harold Tribune* gazetesi 13.11.1975 tarihli sayısında, ABD'nin 1972 yılında Barzanîlere yaptığı yardıma ilişkin şu bilgileri veriyor:

"Üst düzey bir yetkili ve CIA sözcüsü, dün CIA'nın Kürt isyancılarına 1972 yılında milyonlarca dolar tutarında silah ve mühimmat verdi-

ğini açıkladı. Çin ve Sovyet markalı silahlar, 1972 yılının mayıs ayında Nickson'un emriyle isyancı Kürtlere gönderildi." Aynı kaynak devamla şöyle diyor:

"Silahlar, Dışışleri Bakanlığı'na rağmen teslim edildi. Ayrıca, silahların gönderilmesi, böyle bir faaliyeti onaylamaya yetkili tek kurum olan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin teyidine bile sunulmadı. Belirtildiğine göre bu emir Nickson tarafından verildi ve onun ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger aracılığıyla CIA'ya iletili.

ABD'nin Barzanileri destekleyip güçlendirmesindeki en önemli hedefi, işgalci siyonistlerle her türlü barışa ve ateşkes karşı görünen ve en radikal İsrail karşıtı ülke olan Irak'ı etkisiz kılmaktır.

Molla Mustafa, 1945-46 yılları arasında İngilizlerle münasebetinde yaptığı hatayı ABD ile münasebetlerinde de tekrar etti. O, Kürdistan'ın ayrılmasının İran'ın, Irak'ın ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne etkisi dolayısıyla, ABD'nin ve müttefiki İran rejiminin buna muhalif olduğunun adeta farkında değildi. Onlar, Irak Baas rejimini ve Kürt hareketlerini aynı anda zayıflatmaya çalışmakta, Bağdat'ın Sovyet yanlısı radikal hükümetinin ve belirtileri İran'da da görülen ayrılıkçı Kürt hareketlerinin işini aynı anda bitirmeyi hedeflemekteydi.

1972-74 yılları arasında Molla Mustafa, Irak'ın üç büyük düşmanı olan ABD, İsrail ve İran'a, 1970 protokolünden çok daha fazlasını Bağdat rejimine dayatma konusunda ümit bağlamıştı. Bağdat yönetimi, Barzanilerin İran ve ABD ile ilişkiyi geliştirmesine son derece karşıydı. Öte yandan bu devletin Kürdistan'ı Araplaştırma, Kürtleri yasma merkezlerinden ve ordu komutanlıklarından uzak tutma ve devlet plânlamasında Kerkük'ü erteleme gibi adımlarına da Barzaniler itiraz ediyorlardı. Yazışmalarda ortaya çıkan bu iki taraflı itirazlar, 1970 protokolünün önemini kaybetmesine zemin hazırladı. Molla Mustafa, yeni hâmleri olan ABD ve müttefiklerini göz önünde bulundurarak, 1973 yılının Haziran ayında *Washington Post* gazetesine verdiği bir mülakatta: "Eğer ABD bu kurtlara karşı bizi desteklerse, biz onun politikaları doğrultusunda hareket etmeye hazırız. Eğer bize yeterli yardım yapılırsa, biz petrol bölgelerini alır, bundan yararlanmayı ABD'li

şirketlere bırakabiliriz.” dedi.

İsrail Hükümeti de ABD ve İran'ın Iraklı Kürtleri güçlendirmeye dönük çabalarıyla eş zamanlı olarak, kendi casusluk örgütü olan MOS-SAD'a, SAVAK'la tam bir işbirliği içerisinde girmesi ve Barzanîlerin istihbarat örgütü olan “Parazten”i takviye etmesi talimatını verdi. Bu örgüt, ABD casusluk örgütünün bir kolu gibi çalışıyordu. Bu örgüte 1973 yılında İran SAVAK'ına bağlı Fransua Harirî* başkanlık etmekteydi.

Barzanîlerle Bağdat rejiminin yeniden savaşı 1974-75

1973 yılında İran Şahlık rejimi tarafından, Bağdat rejiminden istekleri konusunda direktmede bulunmaya teşvik edilen Barzanî, Bağdat'ı topyekün bir savaşla tehdit etti ve ABD'yi Irak'ın Kürtlere yönelik muhtemel saldırısı karşısında kendilerine yardım etmeye çağırdı. Irak Baas rejimi, 1970 yılında söz konusu anlaşma metnini 4 yıl içerisinde tamamen uygulama sözü vermiş olmasına rağmen, 1974 yılında anlaşmanın önemli maddelerini çıkardı ve Irak Kürdistanı'ndaki Kerkük, Hanekin ve Sencar'dan Kürdistan özerk bölgesi olarak söz etmedi.

Saddam Hüseyin, cumhurbaşkanı yardımcısı ve Barzanîlerle daha önce yapılan müzakerenin tarafı olarak; İran'ın, Irak'ın sınır nehri Şattu'l-Arab'daki ortak hakimiyetini kabul etmesi halinde Kürtleri kendi haline bırakacağı haberini aldı. Binaenaleyh, Molla Mustafa'ya yazdığı mektubunda mevcut sürecin devam etmesi halinde Bağdat'ın Kürt meselesini halletmek için İran'a gerekli imtiyazı vermekten başka bir yolunun kalmayacağını bildirdi. Fakat Molla Mustafa, bu mektuba cevap vermedi. Aksine beklentilerini daha da yükseltti ve IKDP'nin iddia ettiği toprakların daha da geniş olduğunu ve Kerkük'ün de buranın başkenti olması gerektiğini belirtti. Ayrıca, üzerinde iddiada bulunduğu bölgede önceliğin ulusal kanunlarda değil, yerel kanunlarda olması gerektiğini bildirdi.

Bağdat rejimi, 11 Mart 1974'te, kendi nazarındaki özerklik kanu-

* Birkaç yıl önce IKDP Merkez Komite üyesi ve başkanı olan bu şahıs, şüpheli bir suikastla öldürüldü.

nunu ilan etti. Bu kanunda, özerkliğin ölçüsü, daha önceki anlaşmalardan daha fazlaydı; fakat Barzanîlerin taleplerinden birçoğunu yerine getirmiyordu. Bu cümleden, özerk Kürdistan bölgesinin merkezi, Kerkük yerine Erbil olacaktı. Buranın bütçesi, ülkenin mâlî bütçesi çerçevesinde belirlenecekti. Irak cumhurbaşkanı, yasama şûrası üyelerinden birini, partiler şûrasının teşkili için atama ve görevden alma hakkına sahip olacaktı. Bölgedeki polis ve idarî güçler, ülkedeki genel kanunlara tabi olacaktı ve Irak Temyiz Yüce Divanı, özerk bölgedeki yasama ve yürütme kurullarının kararlarının yasal oluşunu teyit edecekti.

Molla Mustafa ve IKDP, özerklik kanununu reddetme kararı aldılar. Elbette IKDP Merkez Komite üyelerinden üçü ve Molla Mustafa'nın Ubeydullah adlı oğlu, Barzanîlerin politikalarına karşı olduklarını belirterek onu terk ettiler ve partiyi, SAVAK'ın etkisi altında kalmakla suçladılar. Böylece, Kürtlerle Bağdat rejimi arasında 1974 yılında yeni bir savaş başladı.

Irak Hükümeti, 11 Mart'ta reform plânını ilan ettikten sonra, Molla Mustafa Barzanî'ye Kuzey Irak'taki şiddeti durdurup bu plânı kabul etmesi ve Baas Partisi ile Komünist Parti'ye katılması için iki haftalık bir ultimatoma verdi. Bu iki hafta boyunca Irak'taki Sovyet Büyükelçiliği, Barzanîlerle Irak Devleti arasında savaşın yeniden başlamasını önlemek ve Barzanîleri bu plânı kabul etmeye zorlamak için büyük çabalar gösterdi. Hatta Irak'taki Sovyet büyükelçisi bizzat Kuzey Irak'a giderek Molla Mustafa ile görüştü ve onu bu plânı kabul etmeye teşvik etti.

Ultimatomdan sonra Molla Mustafa yönetimi, 1974 Mart'ında Irak Kürdistanı'nda savaşı yeniden başlattı. O, Bağdat rejimiyle ilişkilerinde bir çok soruna sahip olan Şah rejiminden modern silahlar aldıktan sonra kendinden iyice emin olmuştu. Aynı şekilde Irak rejimi de Moskova'dan aldığı yardımlardan dolayı kendini rahat hissediyordu. Böylece çatışan iki taraf, yabancı güçlere dayanarak tüm güçlerini zafer için kullandı.

Barzanîlerin 1974'te Irak Devleti'ne karşı yaptığı savaş, yıpratmaya dönük bir gerilla savaşı değildi. Bu, 160 bin Kürd'ün katıldığı ta-

mamen düzenli bir cephe savaşıydı. Kürtler, aslında ABD yardımı olan İran Şahı'nın yardımı sayesinde kısa bir müddet içerisinde Irak rejimini tehlikeye düşürdü. Irak Baas Partisi, hayatını devam ettirebilmek için ABD'ye yakınlaşmaya dönük faaliyetlere başladı.

Cezayir Anlaşması ve Barzanîler (1975)

Daha önce de belirtildiği gibi, Barzanîler geniş silah desteği sayesinde, 1974 yılında kısa bir müddet içerisinde Irak Devleti'ni zor durumda bıraktı; aslında Irak Baas rejimini uçurumun eşiğine getirdi. Ayrıca güç dengesini ABD'nin lehine değiştirdi. Özellikle 1973 yılındaki Araplarla İsrail arasındaki Ekim Savaşı'ndan sonra Mısır gibi bazı Arap ülkelerinin ABD ile zillet içinde uzlaşması, ABD'nin, bayraktarlığını Saddam Hüseyin'in yaptığı Baas Partisi'ne olan ilgisini eskisinden çok daha fazla arttırdı.

Kuzey Irak'ta savaşın yeniden başlamasından kısa bir müddet sonra Baas Partisi, gizlice müzakerelerde bulunmak üzere bir heyeti ABD'ye gönderdi. Böylece Baas Partisi'nin Cezayir Anlaşması'nı imzalamasının ilk adımı atılmış oldu.

Ürdün ve Cezayir'in ortak adımı ve ABD'nin bilgisiyle, 1974'teki Kürt-Irak Savaşı sırasında İran ve Irak dışişleri bakanları, İstanbul'da bir araya geldiler ve Türkiye dışişleri bakanının da katılımıyla tarafların ihtilaf ettiği konularda müzakereleri başlattılar. Cezayir Anlaşması'nın imzalanmasından tam 6 ay önce gerçekleşen bu toplantıda, İran-Irak sınırını yeniden tayin eden anlaşma metni hazırlandı. Buna göre, İran ve Irak, ülkelerindeki 25-30 kilometre derinliğinde yer alan Kürt yerleşimlerini tahliye etmeyi ve buralardaki insanları, kamplarda ya da şehirlerde iskân etmeyi taahhüt ettiler. Ayrıca Fars Körfezi ve Ervendrud konusunda da anlaşma sağlandı. Irak, İran Şahı'nın Kürtlere yardımı kesmesi halinde İran'ın Ervendrud üzerindeki hakimiyetini bile tanıyabileceğini taahhüt etti.

Gerçekte Barzanî isyanı için tehlike çanlarının çalması anlamına gelen İstanbul'daki İran, Irak ve Türkiye dışişleri bakanlarının toplan-

tısından sonra Molla Mustafa, toplantıda neler geçtiğini öğrenmek için İranlı yetkililerin yanına gitti ve Barzanî isyanının kaderini sordu. Bizzat Şah ve diğer İranlı yetkililer, Molla Mustafa'ya şöyle cevap verdiler: "Biz onlarla anlaşma yapmıyoruz. Eğer anlaşma yapsak bile bu sizin üzerinizde bir anlaşma olmayacaktır. O halde yapılması gereken açıklığa kavuşmalıdır."

Bu cevap, Molla Mustafa Barzanî'yi daha da endişelendirdi. Sonunda 1975 yılının kış sonlarında İslâm ülkeleri liderlerinin Cezayir'in başkenti Cezayir'de toplandığı bir sırada, Irak Baas Partisi ile İran arasındaki müzakerelerin nihai neticesi, dönemin Cezayir Cumhurbaşkanı Huari Bumedyen aracılığıyla yapılan Saddam-Şah görüşmesinde onaya sunuldu.

O andan itibaren İran'ın Kürtleri desteklemesi için herhangi bir sebep kalmamış oluyordu. Cezayir Barış Anlaşması'nın üstünden 24 saat geçmişti ki, Irak Kürdistanı'ndaki tüm Kürt direnişi kırıldı. Kuzey Irak Kürtleri, İran yollarına düştüler. Sınırdan uzaklaşamayanlar, ya Saddam güçleri tarafından öldürüldüler ya da dağ ve kış şartlarından dolayı öldüler. İlginçtir ki bu duruma düşmeyi hiç beklemeyen yüzlerce peşmerge, Saddam'ın askerlerini öldürmek yerine, silahları kendilerine doğrultup intihar ettiler.

Cezayir Anlaşması'nın ilanından öncesine kadar 25-30 bin tümene satılan bir kalaşnikof, daha sonra yüz tümene bile alıcı bulmuyordu. Saddam'la Şah'ın yaptığı barışın ilanından sonra görünürde Kürtleri bitirmiş olan Irak, Türkiye, Suriye ve İran sınırının sonlarına kadar 20-25 kilometre derinliğindeki bir alanda yer alan Kürtleri tahliye etti; onları ya kamplara hapsetti ya da Irak'ın güneyine sürdü.

Yedi yüz binden fazla Kürt, mülteci durumuna düşmüştü. Baasçılar tarafından affedilen yüzlerce kişi idam mangaları tarafından öldürüldü. Yaklaşık beş yüz bin kişi İran'a geldi ve silahlarının çoğunu Şah rejimine teslim etti.

Kürtlerin yenilgisi, sadece askerî açıdan bir yenilgi değildi. Molla Mustafa'nın liderliğini yaptığı Kürtleri örgütleyen tek parti de darma-

dağın olmuştı. Liderlerin her biri bir tarafa gitmişti. Tahran, Kerec ve İran'ın diğer şehirleri onlarla dolmuştu. Onlardan bazıları da Avrupa'ya ve ABD'ye göç ettiler. İyi şartlarda yaşayan Barzanî liderlerinin dışındaki tüm peşmergeler ve aileleri, çok kötü şartlar altında İran'da işçilik yapıyorlardı. Kürt bölgelerine geçme izinleri yoktu. Irak'a gidenler de Bağdat rejimi tarafından güneye sürgün edildiler.

Barzanîlerin yeniliş sebepleri

Barzanîlerin yeniliş sebeplerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Barzanîlerin önce Sovyetler'in, daha sonra da ABD'nin elinde bir siyasî baskı aracı haline gelmiş olması.

2- 1944-45 yılları arasında Barzanîlerin Irak'taki isyanı sırasında Kürt sorunuyla karşı karşıya bulunan ve Kürtler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olan İran Şahı'na ve SAVAK'a gereğinden fazla yaslanmaları.

1966-1967 yıllarında İran'daki Şah rejiminin Barzanî isyanını desteklediği ölçüde, Irak Devleti de İran'daki Demokrat Parti taraftarlarını destekleyerek bu partiye mensup Süleyman Muinî, İsmail Şerifzade, Molla Avâre, Abdullah Muinî ve Muhammed Emin Sîracî gibi meşhur kişiler aracılığıyla Kürt bölgelerinde Şah rejimine sorun çıkarmaya çalışıyordu.

Irak rejimi tarafından desteklenen Süleyman Muinî ve taraftarlarının hareketi, 1967 yılında Molla Mustafa'nın şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Barzanîler, bunları sindirmek için özellikle İran ve Irak sınırındaki Kürt bölgelerinde Şah rejimiyle geniş bir işbirliği yaptılar. Dönemin Demokrat Parti Genel Sekreteri Süleyman Muinî'nin Molla Mustafa tarafından öldürülmesinden ve cenazesinin İran Devleti'ne teslim edilmesinden sonra, Barzanîlerle İran Devleti arasındaki ilişki daha da alenî hale geldi. Süleyman Muinî'nin öldürülmesinin ardından Irak Kürdistanı'nda yaşayan onlarca taraftarı, Molla Mustafa Barzanî tarafından tutuklanarak İran Devleti'ne teslim edildi.

3- Barzanîler, belli bir ideolojiye sahip olmadıkları için; Sovyetler'in politika gereği onları desteklediği gün, Molla Mustafa kendini solcu biri olarak gösteriyor, Marksist-Leninist düşünceyi partinin nihaî hedefi olarak kabul ettiğini belirtiyordu. Sovyetler'in Irak Devleti'ni desteklemesi durumunda ise 180 derece Batı'ya dönüyor ve kendini komünizmin en ateşli düşmanı olarak gösteriyordu. 1975 yılından sonra Barzanîler tekrar Doğu'ya yöneldiler ve Marksizm-Leninizm'i yeniden hareketin simgesi haline getirdiler.

4- Barzanîlerin sade kabile yaşantısını bir kenara bırakmaları ve çeşitli ahlâkî bozukluklar ile tanışmaları.

Özellikle İran sınır kapısı onlara açıldıktan sonra, Şah'ın verdiği büyük paralar sayesinde onlar her istediklerini kolayca elde edebiliyorlardı. Uzun bir süre Molla Mustafa ile birlikte olan ünlü Kürt şair merhum Hejar, bu konu hakkında şöyle diyor: "Artık Kürtlere özerklik kazandırmak bir yana Kürt halkının beklentilerini üstlenecek ve Saddam Hüseyin'i dize getirecek güçten bile mahrumuz. Zira özerklik meselesinin imkânı yoktu. İran Kürtleri arasında bir hareket oluşsaydı, İran Şahı bizi de ortadan kaldırırdı.

İran Şahı hazinelerinin ve şehirlerinin kapısını bize açtı. Tahran'da ve diğer İran şehirlerindeki tiyatro ve meyhanelerde Iraklı Kürt liderlerinden başkalarına sıra gelmiyordu. Kısaca bizim hareketimiz 1970-75 yılları arasında içi kurtlar tarafından yenilerek boşaltılmış bir ağaca dönmüştü. Rüzgâr esmese bile o ağaç kendiliğinden devrilecekti."

İran Şahı da Cezayir Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Mısırlı gazeteci Hasaneyn Heykel'le yaptığı bir röportajda şöyle diyordu:

"Kürt devrimini biz icat etmedik. Biz onu var olan bir hakikat olarak önümüzde bulduk. Irak'taki rejimler, yıllar boyunca bize düşmanlık gösterdiler... Kürt devrimi fırsat buldu ve biz de onlardan yararlandık. Yoksa biz bir Kürt meselesi meydana gelmesini ister miydik?

Tabii ki hayır! Şunu biliniz ki, biz büyük bir Kürt azınlığa sahibiz. Demin de söylediğim gibi Irak'a hakim rejimler yıllarca bize düşmanlık ettiler. Bizim de aynı yöntemle onlara cevap vermeye ve elimize geçen bu fırsattan yararlanmaya hakkımız yok mu? Evet Bağdat'a

karşı Kürt devrimine destek verdik; bu, onların daha önce İran'a yönelik girişimlerine karşı bir girişimdi. Onlar bize düşmanlık ettiler, biz de aynısını onlara yaptık..."

1976 yılında Barzanî'ye bağlı olanlar, onun oğulları olan Mesud ve İdris'in yönlendirmesiyle IKDP için "Geçici Liderlik" adı altında bir liderlik seçip oluşturduktan sonra örgütü ihya etmeye çalıştılar. Irak Kürdistanı'nın kuzeyinde dağınık bir şekilde Irak güçlerine karşı yeniden silahlı mücadeleye başladılar. Tabii geçici liderler ve onların aileleri, İran'da ikamet ediyorlardı.

İran SAVAK'ı, Iraklı Kürtlerin İran'daki her türlü faaliyetini dikkatle izliyordu. Iraklı Kürtler, Saddam rejimine karşı propaganda yapmak suçuyla bile yakalanıp Irak'a teslim ediliyordu. Bu kontrol, geçici liderliğin Türkiye-Irak sınırındaki, özellikle Hakkâri bölgesindeki faaliyetlerini de kapsıyordu. Bu faaliyetler, bazen Irak Devleti'ne karşı askerî operasyonlar şeklinde cereyan ediyordu. Türkiye Hükümeti, Irak'la dostça ilişkilere sahip olmasına rağmen, bu konuda sessiz kalıyordu. Hatta Türkiye istihbarat örgütünün sıkı kontrolü altında bulunan Hakkâri'deki Kürt aşiretleri bile açıkça Barzanîleri destekliyordu. Molla Mustafa, IKDP başkanı sıfatıyla 1977 Şubat'ında ABD Başkanı Carter'e gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

"Sayın Başkan! Biz İran'la Irak arasındaki ilişkinin iyi olmasına karşı değiliz. Fakat bu iyi ilişki bizim ezamız üzerinden mi gerçekleşmelidir? Biz Kürtler, şeref sözüyle hem Birleşik Devletler'e hem de İran'a bağlıydık. Bize verilecek özerklik ödülü nerede? İran'daki mülteci kamplarında ve Güney Irak'a yapılan toplu sürgünlerde... İranlı yetkililerin Kürt mültecileri ansızın kendi ülkelerine geri göndermesi korkusuyla biz askerî açıdan düşmana yenilmedik; tersine dostlarımızın eliyle yenildik."

Barzanî'nin Jimmy Carter'e yazdığı mektubun yayımlanması, Talabanî'ye geçici liderlik aleyhine propaganda faaliyetleri başlatması yönünde bahane verdi. Hatta onlar pusular kurarak birçok Barzanî taraftarını öldürdüler. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), geçici liderlikle her türlü ilişkisini, onların ABD'ye bağlılıkları ve bu ülkeyi destekledikleri yönündeki itiraflarına bağladı.

Molla Mustafa Barzanî liderliğindeki Irak Kürt direnişinin yenilmesine sebep olan İran Şahı ve Saddam Hüseyin arasında imzalanan 1975 tarihli Cezayir Anlaşması'ndan sonra, Irak Kürdistanı'ndaki tek askerî ve siyasî güç olarak kabul edilen IKDP, siyasî açıdan neredeyse tamamen dağılmıştı. Onların bazı liderleri yazılı güvence almış ve Irak Baas rejimine teslim olmuş, bazıları da Avrupa'ya ve Suriye'ye göç etmişti. Nihayet Molla Mustafa ve büyük bir çoğunluk ise İran'a siyasî mülteci olmuştu.

Kürt isyanının bastırılması ve IKDP'nin dağılması, Celal Talabanî için Irak Kürdistanı siyasî sahnesinde, Molla Mustafa Barzanî'nin yokluğundan yararlanarak yıllarca arzusunu duyduğu Irak Kürt hareketinin lideri olma ve "Kürdistan Yurtseverler Birliği" (KYB) adlı yeni bir örgüt kurma yönünde iyi bir fırsat yaratmıştı.

01.06.1975 yılında yani Irak Kürt isyanının yenilmesinden birkaç ay sonra KYB, kuruluşunu ilan etti. Ayrıca Barzanî isyanının yenilme sebeplerini sayıp onu emperyalizmin, İran Şahı'nın ve İsrail'in bağılı olmakla suçlayarak KYB'nin en temel görevlerini şu şekilde saydı:

1- Irak'ı siyasî ve ekonomik açıdan yeni sömürgeci şebekeden kurtarmak.

2- Irak Baas rejimini devirmek.

3- Irak halkı için demokrasiyi güvence altına alacak şekilde demokratik güçlerin koalisyonu ile millî ve demokratik bir düzen kurmak.

4- Bağımsız ve demokratik Irak çerçevesinde Kürtlerin ulusal haklarının ve özerkliğinin tanınmasını sağlamak.

5- Köylülerin lehine köklü toprak reformu, ülkenin endüstrileşmesi, Irak toplumunun geliştirilmesi için ülkedeki doğal kaynaklardan yararlanma ve bir geçiş aşaması olarak ülkede sosyalizm yapısı kurulması.

Celal Talabanî, KYB'nin kuruluşu ile ilgili olarak bir röportajında şöyle diyor:

"... Biz o dönemde Irak Kürdistanı'nın ruhî durumuyla uyumlu bir örgütlenmeye ihtiyaç duyduk. Böylece muhtelif ideolojilere ve düşün-

celere kendinde yer veren, grupların bu birlik çerçevesinde siyasî faaliyet yapabildiği, siyasî parti ve örgütsel ayrılıklardan cidden sakınan ve faydalı, etkili ve mücadeleci şahsiyetlere bünyesinde yer veren bir birlik kurmak gerektiği sonucuna vardık. Bu çerçevede Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kurduk.”

KYB'yi oluşturan ilk grup, belli bir ideolojisi olmayan Kürdistan Devrimciler Birliği ya da “Hattu'l-‘Âmm” idi. Bu grubun lideri zahiren Fuad Masum idi; ama pratikte onları Celal Talabanî yönlendiriyordu. Birliğin kurulmasından sonra Maocu düşünceye sahip olan ve Nuşîrevan liderliğinde birleşik bir Kürdistan kurmaya inanan Kürdistan Ezilenler Cemiyeti bu birliğe katıldı. Elbette bu grubun perde gerisindeki lideri de Celal Talabanî idi.

Birliğe katılan üçüncü grup, Kürdistan Sosyalist Cephesi idi. Kürtler arasında “Bezutneve” yani “hareket” olarak adlandırılan bu grup, Avrupa sosyalistlerine taraftar olan sosyal demokrat bir örgüttü. Bu grup, Dr. Mahmud Osman, Ali Askerî, Dr. Halid, Ömer Debbabe, Resul Mamend ve Hale Hacî tarafından kurulmuştu. Onlar daha başlangıçta Celal Talabanî ile uyum sağlayamadı. Ama bu grubun liderleri, içeride feodallere ve dışarıda ise tam olarak Şah’a, SAVAK’a, İsrail’e ve CIA’ya bağlı olan Barzanîlerin arasında ideolojik devrimci bir grup oluşturulamayacağına inanıyordu. Böylece, KYB büyük ve coğrafi bölge dikkate alındığında nüfuzlu bir gruba dönüştü. Kürdistan mücadele tarihindeki geçmişiyle Süleymaniye, hızla yüksek bir konum elde etti ve Kürt hareketinde liderlik iddiasına sahip oldu.

KYB, ilanından yaklaşık olarak bir yıl sonra, Suriye’deki Hafız Esed yönetimiyle dostça ilişkiler kuruldu. Suriye Baas yönetimi, KYB’ye birçok para ve silah yardımında bulundu. KYB liderleri 1976 yılında ilk kongrelerini Suriye’de gerçekleştirdiler.

Kongre, Barzanî liderliğindeki Kürt isyanının yenilme sebeplerini tüm yönleriyle tahlil etti ve yenilginin aslî sebebi olarak Barzanî ve taraftarlarının İran rejimine ve ABD’ye bağlı olması gösterildi.

KYB’nin 1. kongresindeki temsilciler, Suriye Devleti’yle Birlik ara-

sındaki dostluğa vurgu yaptılar. Ayrıca Birliğin, diğer Iraklı Kürt grupları kendine çekme yönündeki faaliyetlerini arttırmasını kararlaştırdılar.

KYB'nin ilk kongresinde söz konusu edilen en dikkat çekici şey şuydu: Yapılan tüm tahlil ve yorumlarda Barzanî'den emperyalizmin adamı ve Kürt isyanındaki yenilginin baş sorumlusu olarak söz edilmesine rağmen, kendisi istememekle birlikte Celal Talabanî'nin IKDP'yi yeniden diriltmek için geçici liderlik kuran Barzanî ailesiyle temas kurması kararlaştırıldı.

KYB, 1. kongresinden sonra Irak Kürdistanı'nın sarp ve dağlık bölgelerinde ve sınır bölgelerinde silahlı gruplar oluşturdu ve Irak Baas güçlerine karşı sınırlı genişlikte askerî faaliyetler başlattı. Elbette silahlı grupların bu faaliyetlerinde Irak Baas rejimiyle şiddetli ihtilafları bulunan Suriye Devleti'nin yardımlarının dikkate değer bir rolü olmuştu.

Kısa bir müddet içinde İran'daki Iraklı Kürt mültecilerin çoğu ve Irak Baas rejiminin Kürt bölgelerinde uyguladığı tahrip ve tehcir politikalarından rahatsız olan Kürtler, KYB'nin silahlı güçlerine katıldılar. Böylece bu grup, tedricen Irak Kürtlerinin bir bölümünü etkileyen nisbeten büyük bir güce dönüştü.

KYB, İran'daki şah rejimini, Irak Kürdistan hareketinin yenilgisinin aslı sebebi olarak gördüğü ve ona açıkça tavrı aldığı halde, İran SAVAK'ının KYB peşmergeleriyle işbirliği vardı. Birliğe ait güçlerin Urûmiye'nin batısındaki Kürt bölgelerinden Serdeşt sınırlarına intikalinden sonra onlar, Serdeşt sınırında yer alan Irak Kürdistanı'ndaki Navzeng vadisi bölgesinde SAVAK'a yardım ederek buraya yerleştiler.

Bununla birlikte şah rejimi, bu grupla ilişkilerini perde gerisinde yürütmek açısından, 1977 yılında zahiren Irak güçleriyle birlikte bu gruba karşı ortak operasyon yaptı; ama onlara hiçbir zarar vermedi.

Irak Baas rejiminin Serdeşt'in batı bölgesindeki sınır şeridinde, 1977 yılında İran ordusunun zahirî ve taktik işbirliği ile bu gruba karşı gerçekleştirdiği geniş çaplı operasyondan sonra, İran-Irak ve Irak-Türkiye ortak sınırı yoluyla Suriye'den silah getirmek için bu ülkeye gitmiş olan Birliğe mensup yaklaşık 800 peşmerge, Irak Kürdistanı'ndaki Badinan bölgesinde ve Hakkâri dolaylarında Barzanîlerin ge-

çici liderliğine mensup kişiler tarafından kışkırtılan Hakkârî'deki Kürt aşiretlerin saldırısına uğradı ve darmadağın edildi. Bu arada KYB'nin en seçkin liderlerinden olan Dr. Halid ve Ali Askerî, Türkiye'deki Kürt aşiretleri tarafından öldürüldü.

Böylece Barzanî-Talabanî çatışması, propaganda ve siyasî çatışma boyutundan çıkıp ilk defa silahlı çatışmaya dönüşmüş oldu. 1976 yılında Talabanî, Barzanîlerle kıyaslandığında kendi grubunun zayıflığını göz önünde bulundurarak, Mesud'la görüşüp düşmanlığa son verme anlaşması imzaladı.

1978 yılında, İran İslâm Devrimi'nin zafer kazanmasından bir müddet önce, Kürdistan Sosyalist Hareketi lideriyle Celal Talabanî arasındaki ihtilaf, bölünmeyle sonuçlandı ve bu grup, KYB'den ayrıldığını resmen ilan etti. Sosyalistler, bölünmeden önce ve sonra kendileriyle Celal Talabanî arasındaki ihtilafın sebeplerinin; onun İran istihbarat örgütü SAVAK'la ilişkisi, kayınpederi İbrahim Ahmed'in kurduğu ilişkiyle İngiliz istihbarat teşkilatı Intelligence Service'le işbirliği yapması ve Celal Talabanî'nin diktatörce liderliği olduğunu belirttiler.

6. BÖLÜM

IRAK KÜRTLERİ, İRAN İSLÂM
DEVRİMİ VE İRAN-IRAK SAVAŞI
(1979-1989)

1 978 yılında, İmam Humeynî'nin liderliği altındaki İran'ın Müslüman halkının yaptığı gösteriler zirveye çıkınca, Iraklı Kürtler yeni bir ruh kazandılar. İran'da bulunan birçok Iraklı Kürt de, Müslüman İran halkının gösterilerine katıldılar, hatta şehid verdiler.

Şah rejimini çöküş halinde gören Geçici Liderlik ve KYB, devrime ve İmam'a yakın durmaya çalıştılar. Hatta Molla Mustafa Barzanî, Paris'e bir mesaj göndererek İmam'ın liderliğine verdiği desteği bildirdi. Bu arada Iraklı gruplar da devrim döneminin atmosferinden yararlandı ve her biri kendi siyasî gereklerine uygun olarak bölgedeki konumunu pekiştirmeye çalıştı.

Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin İkinci Kongresi (1979)

Talabanî grubunun İran sınırı yakınlarında bulunduğu ve İran Devrimi'nin şekillendiği 1977-1978 yıllarında Şah rejimi karşıtı güçler, özellikle Avrupa'da bulunan solcu gruplar, onunla temas kurdular ve

hatta İran'a girmek için onun verdiği destekten yararlandılar. İran İslâm Devrimi'nden birkaç ay sonra bu büyük devrim, Kürt hareketlerinde büyük bir değişim yaratmıştı. 1979 yılında KYB, el-Ahzab Vaddisi diye meşhur olan Navzeng Vaddisi'nde ikinci kongresini gerçekleştirdi. Bu kongre, İran'ın Kürdistan bölgesinde, Kürdistan'da özerklik için mücadele hedefiyle muhtelif grupların kurulduğu bir sırada yapıldı. Bu grupların her biri bir şekilde Celal Talabani ile irtibat halinde idiler. KYB, Kürt bölgelerindeki jandarma karakollarının silahlarını yağma ederek, onları kendi peşmergelerine veriyor ve diğer grupları da Irak Baas rejimine karşı kendilerini güçlendirmek için ihtiyaçları olan silah ve mühimmatı almaları yönünde teşvik ediyordu.

İkinci kongrede KYB liderleri, İran İslâm Cumhuriyeti Devletiyle yakın ilişki içerisinde olma kararı aldılar. Şah rejiminin çöküşünün kesin olduğunu gören Celal Talabani, devrimin zafere ulaşmasından önce de hareketin liderleriyle temas kurmaya çalışmıştı. Bir ara, İran halkıyla dayanışmasını bildirmek için temsilcisini Paris'e İmam'ın yanına göndermiş ve Şeriatmedarî'ye de bir mektup göndererek, istemeleri halinde güçlerini onun emrine vermeye hazır olduğunu belirtmişti.

Talabani'nin İslâm Devrimi'ne yaklaşma çabalarını sürdürdüğü dönemde henüz bu isimle tanınmayan Komola liderleri, KYB şemsiyesi altında Maocu teoriler öğretiyorlardı.

Bununla birlikte KYB liderleri, İran İslâm Devrimi'nin zaferinden sonra bu devrimin Kürt siyasî hayatında yarattığı değişimden ve özellikle Irak'ın Kürt bölgelerinde onların faaliyetleri için uygun zemin yaratmış olmasından dolayı, İran İslâm Cumhuriyeti'yle ilişkilerine önem vermemezlik edemezler ve onu yok sayamazlardı.

Barzanîlere yönelik karalama

Talabaniler, İran'a yakınlıklarından dolayı oluşan ortamdan yararlanarak Serdeşt sınırından gidiş geliş yapıyorlar ve Barzanîlere karşı başlattıkları geniş çaplı propagandalarla kendilerini İran Kürtleri'nin aslı hâmisî olarak gösteriyorlardı. Binaenaleyh İslâm Devrimi'nden yıl-

larca önce Talabanî ile birlikte olan İran Kürtleri'nden onlarca Maocu Kürt aydını, "Komola Irak Kürdistanı Ezilenleri" örgütünün düşüncelerini yayıyor ve keskin saldırılarını Geçici Liderlik'e yöneltiyordu.

Devrim olayları sırasında yeniden dirilmiş olan Abdurrahman Kasımlo liderliğindeki İran Kürdistan Demokrat Partisi, Barzanîlere karşı İran'ın solcu Kürt gruplarına oranla daha mutedil bir siyaset izliyordu. Bu partinin genel sekreteri olan Abdurrahman Kasımlo, 1960'lı yıllarda Bağdat'taki muhtelif rejimlerle işbirliği yapmış, onların maaşlı elemanı olmuştur. Süleyman Muinî ve Molla Avare gibi bu partinin liderlerinin Barzanîler tarafından öldürülmesi sırasında, İran Kürdistan Partisi'nin Barzanîlere yönelik kinleri de şekillenmeye başlamıştı. İki Kürdistan Demokrat Partisi arasında ihtilaflar vardı ve Parti taraftarları da Barzanîlere karşı tahriklere devam ediyordu. İran'ın Kürt şehirlerindeki halkın Şah rejimine karşı yaptığı gösterilerde sürekli attıkları başlıca slogan, Barzanîlerin ve Geçici Liderliğin İran'dan çıkarılmasıydı. Bu sloganların halk arasında yayılmasındaki en temel etken, bunları tekrar eden Şeyh İzzeddîn Hüseyinî ve Kürdistan'daki Maocu sol unsurların hâmilelerinin yanındaki Celal Talabanî'ye bağlı adamların siyasetleri, müdahaleleri ve nüfuzlarıydı.

İslâm Devrimi'nden sonra Irak Kürtleri:

Barzanî-İslâm Cumhuriyeti ilişkisi

Celal Talabanî liderliğindeki KYB, İslâm Devrimi'nin zafere ulaşmasından haftalarca önce, Barzanîlere karşı yürüttüğü propaganda savaşını daha da arttırmayı başarmış; hatta, İran Kürtlerinin geneline Amerikan işbirlikçisi ve İran Kürtlerinin düşmanı diye Geçici Liderliğe karşı galeyana getirmişti. Talabanîlerin İran Kürtleri arasında Geçici Liderliğe karşı yürüttüğü tahrikin sonunda, İran İslâm Devrimi'nin zafere ulaşmasından bir hafta sonra 19 Şubat'ta Bakanlar Kurulu'na hitaben hazırlanan, Kürdistan şehirlerindeki devrim şuralarının temsilcilerinin yayınladıkları bildiride; Kürt halkı nezdinde SAVAK'ın, CIA'in ve MİT'in elamanları olan Geçici Liderlik'in İran'dan çıkartılması ve

onlarla her türlü ilişki ve işbirliğinden sakınılması istendi.

Molla Mustafa Barzanî, 2 Mart 1979'da öldü ve cenazesi, toprağa verilmek üzere İşneviye'ye nakledildi. İranlı Kürt gruplarından ve partilerinden hiçbirisi Geçici Liderlik'e başsağlığında bulunmadığı gibi, İran Kürdistan Demokrat Partisi gibi önemli partiler, Barzanî'nin cenaze törenine katılmayı yasakladılar ve Geçici Liderlik'e başsağlığı mesajı gönderilmesine yanaşmadılar.

Barzanîlerin 1975 yılındaki yenilgisi, genelin gözünde Geçici Liderlik'in alınına vurulmuş bir ihanet lekesi şeklinde kendini gösterirken; Geçici Liderlik'in, Kürdistan siyasî sahnesinde tekrar var olabilmesi ve gruplar ve partiler arasında tekrar yerini alabilmesi için her şeyden çok askerî gücünü geliştirmeye ihtiyacı vardı. Aksi takdirde Kürdistan siyasî sahnesinde hiçbir role sahip olamayacaktı; eğer bir rol oynayabilse bile bu çok küçük bir rol olacaktı.

Barzanîlerin İran İslâm Cumhuriyeti ile siyasî ve askerî ilişkisi

Barzanîler, kendilerine karşı oluşan ve onların halkla ilişkilerine büyük darbe vuran bu olumsuz havadan dolayı, İran İslâm Cumhuriyeti'ne yakın durmayı bir strateji olarak benimsediler. Zira yeni kurulmuş bu devletin, dünya çapındaki devrimci meşrûyetinden yararlanarak, kendilerini bu suçlamalardan uzak tutabilirlerdi. Barzanîler, yeni düzendeki orduda da görev yapmakta olan bazı askerlerle olan eski irtibatlarını kullanarak, geçici hükümet yetkililerinin dikkatini Kürdistan'da sahip oldukları güç ve imkânlarına çekmeye ve devletin imkânlarından yararlanarak bir kez daha Kürdistan'da rol oynamaya çalıştılar.

İslâm Devrimi'nin zaferinden sonra ilk birkaç ay, İran Kürdistanı'nda olaylı ve karışık bir durum vardı. Şehirlerdeki birçok jandarma karakolu ve askerî merkez, karşı devrimcilerin eline geçmişti. 1.12.1357 hicrî şemsi [20 Şubat 1979] tarihinde Mahabad garnizonunun düşmesi, karşı devrimcileri, halkı hükûmete karşı kışkırtmala-

rında daha da cesaretlendirmişti. Kürdistan'ın şehirleri ve köyleri, sağcısıyla solcusuyla tüm karşı devrimci grupların hareket alanı haline gelmişti. Bu durumun devam etmesi, İran İslâm Cumhuriyeti'ni bölgede tehlikeye düşürmüştü ve bu durum geçici hükümete karşı, onun arzu etmediği bir savaşı dayatıyordu. Bu durum karşısında Devrim Konseyi, 1358 hicrî şemsî tarihinde, * Barzanîlerin Kürdistan'daki duruma olan aşinalıklarını ve onların savaşıllıklarını göz önünde bulundurarak, sınır içinde ve ötesinde yapılacak operasyonlarda onlardan yararlanma kararı aldı. Bu çerçevede Devrim Konseyi, kabul ettiği bir tasarıyla, askerî güçleri bu cümleden orduyu, Barzanîleri silahlandırmakla görevlendirdi.

Geçici Liderlik, Devrim Konseyi'nden izin aldıktan sonra tüm İran'da Barzanîleri toparlamaya başlayarak, onları Nakade, Zive, Piranşehir ve Merivan gibi Kürt bölgelerinde yoğunlaştırdı. Geçici Liderlik, askerî ve siyasî açıdan bölgeye başarıyla hakim olduktan sonra, muktedir bir askerî güç olarak Kürdistan'daki karışıklığın olduğu yerlere yöneldi. Öncelikle Kürdistan'daki siyasî gruplar arasında itibar kazanmaya çalıştı. Bu çerçevede hem İslâm Cumhuriyeti Hükümeti'ne yakın durma, hem de Kürdistan'daki parti yetkilileri arasındaki siyasî dengesini kaybetmemeye çalışan bir siyaset izledi. Devrim Konseyi, Barzanî güçlerinden yararlanmak için onları silahlandırmış olsa da, Kürdistan'da tam bir buhranın yaşandığı ve merkezî devlet ile karşı devrimci gruplar arasındaki ihtilafın, silahlı mücadeleye dönüştüğü 1358 (h.ş.) yılında Geçici Liderlik hiçbir tepki göstermedi. Hatta onlar, askerî eğitim vererek İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne yardımda bile bulundular. Geçici Liderlik, aynı zamanda geniş çaplı bir propaganda yaparak Kürdistan meselesinin çözüm yolunun askerî yöntemlerle olmayacağını; devletin bu meseleyi, "Kürt halkının liderleriyle" uzlaşarak çözmesi gerektiğini söylüyordu.

Geçici Liderlik, 1358 (h.ş.) yılında, Urumiye'nin batısındaki Kürt

* Mahabad garnizonunun düşüş tarihinin 1357, Devrim Konseyi kararının ise 1358 oluşuna bakılarak, aradan bir yıl gibi bir süre geçtiği düşünülmemelidir; İran'da kullanılan hicrî şemsî takvimin yılbaşı gününün miladî takvimle 21 mart olduğu göz önünde bulundurulmalıdır [Çeviren].

bölgesinde 9. kongresini yaptı; bu kongrede yeni liderini seçti ve programında IKDP'nin, Marksist-Leninist düşünceleri takip etmekte olduğunu resmen ilan etti.

IKDP'nin özellikle 9. kongresinden sonra Irak komünistlerine daha da yakınlaşmış olması, komünistler açısından son derece önemliydi. Irak Komünist Partisi, Barzanîlerin azılı düşmanı Celal Talabanî üzerine hesap yapmak yerine, bugüne kadar süregelen Barzanîlerle stratejik bir ittifak yapmak gerektiği sonucuna vardılar. Bu noktada Barzanîler, Moskova ve İran Tudeh Partisi taraftarı olan ve Kasımlı'ya muhalif olup bu partiyi bölerek, Dördüncü Kongre adıyla kendine İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne muhalif bir parti kuran Nazir Ganî Beluryan'ı desteklemeye başladı.

Mesud Barzanî, İran Kürdistan Demokrat Partisi'nden, ayrılıkçı Dördüncü Kongre'ye yapılacak her türlü saldırıyı kendilerine yapılmış bir saldırı olarak görüyor ve bu grubu her açıdan desteklediğini bildiriyordu. Ayrıca Barzanîler, bu grubun Kasımlı'nun Irak Baasçılarına bağlı olduğuna dair yayınladıkları belgeleri, daha da etkili bir şekilde yayıyorlardı.

Bu belgelerden biri, Kasımlı'nun Baas rejimine karşı Iraklı Kürtlerin İran topraklarına girişlerini sınırlandırmak yönündeki taahhüdünü içeriyordu. Bu belge, hepsinden çok daha fazla Barzanîlerin dikkatini çekti. Onlar, bu çerçevede İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne karşı geniş bir propaganda başlattılar.

O günlerde Molla Mustafa'nın İşneviye'de defnedilen cenazesi, mezarından dışarı çıkarıldı. Barzanîler, İşneviye'deki hakimiyetinden dolayı bu işten İran Kürdistan Demokrat Partisi'ni sorumlu tuttular ve bu işi İran Kürdistan Demokrat Partisi sekreterlerinden Seyyid Rasul Dehkan'ın Baasçı Irak Devleti'yle işbirliği yaparak gerçekleştirdiğini belirttiler.

1360 yılının mordad ayında [1981 yılının temmuz veya ağustos ayları] Barzanîler, Devrim Muhafızları ve Dördüncü Kongre taraftarı jandarmalarla birlikte İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin bu bölgeden temizlenmesi için yapılan savaşa katıldılar. Barzanîler, Kasımlı Vadisi ile

Mergor bölgesinde İran Kürdistan Demokrat Partisi peşmergelerine ağır kayıplar verdirdiler. 9 Ağustos 1981 yılında, İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin elindeki son şehir olan İşneviye, Barzanîlerin yardımıyla kurtarıldı. Ondan sonra da Barzanî peşmergeleri, İşneviye bölgesinde İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne karşı savaşı sürdürdü ve çatışmaların çoğunda İran Silahlı Kuvvetleri'yle birlikte hareket etti.

Barzanîlerin İran'daki Kürt bölgelerinde temizlik hareketine katılmasının aslî sebepleri

Molla Mustafa'nın cenazesine yapılan hakaret ve Dördüncü Kongre taraftarlarına verilen destek gibi zahirî gerekçelerin yanında Barzanîlerin Kuzey Irak'ın sınır bölgelerinde İran Kürdistan Demokrat Partisi'ni darmadağın etmesinin aslî sebebi, onların stratejik yolları ve mevzileri ele geçirmek ve Irak topraklarına giriş çıkışı kolaylaştırmak istemesiydi.

O dönemde Irak'a hakim Kelaşın tepeleri, Gedar Vadisi ve Güney Urumiye'nin sınırdaki bazı Kürt bölgeleri, Barzanîler açısından olağanüstü bir öneme sahipti. Barzanîler, bu mevzileri ele geçirdikten sonra Irak yolunu kendileri için kolayca açmış oldular. Ayrıca Barzanîler, temizliğin ilk bir yılında İşneviye'de öyle bir hakimiyet uyguladılar ki Bağdat ve çevresinde halkın her türlü işine karışan bir güvenlik gücü gibi davrandılar ve canlarının istediğini tutuklayıp, canlarının istediğini serbest bıraktılar.

Barzanîler 1361 (h.ş.) [1982] yılında Serdeşt-Piranşehir stratejik yolunun geri alınması sırasında da kılavuz ve yardımcı güç olarak İran İslam Cumhuriyeti ordusuna ve Devrim Muhafızları'na yardım ettiler.

Barzanîlerin 1983 yılının yazında İran Silahlı Kuvvetleri'yle ortak operasyonlarının en önemlisi, Barzanîlerin geleneksel nüfuz bölgelerinden olan Hac Umran dağlık bölgesinin kurtarılması için yapılan Ve'l- Fecr-2 Operasyonu'na katılması oldu. İran Devrim Muhafızları'yla ordusunun başarılı operasyonlarıyla ele geçirilen bu bölgede, İran Silahlı Kuvvetleri'ne daha çok kılavuzluk desteği veren Barzanîler

yerleşti. Kurtarılan Hac Umran bölgesinde Iraklı muhaliflerin sembolik birliğini oluşturacak şekilde Barzanilerle Irak İşlam Devrimi Yüksek Konseyi arasında ortak toplantılar yapıldı.

Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) kuruluşu ve Celal Talabanî'nin liderliği

Birçok Kürt partisi, belirgin şahısları eksen almaktadır. Bunlar, kişisel özelliklerine ve diğer ülkelerle olan siyasi ilişkilerine göre gelişmektedirler. KYB'deki eksen de Celal Talabanî'dir.

KYB'nin İran İşlâm Cumhuriyeti ile ilişkisi

İran İşlâm Devrimi'nden sonra KYB, Tahran'a ve Kum'a temsilciler göndererek, İran İşlâm Cumhuriyeti'ne ve devrime destek verdiğini belirtti ve İran'la ilişki kurmak için büyük çabalar gösterdi.

1358 (h.ř.) [1979-1980] yıllarında KYB liderlerinin yoğun çabaları sonunda Geçici Hükümet, bu örgüte Tahran'da büro açma izni verdi. Talabanî'nin temsilcisi olan Fuad Masum, bu grubun ihtiyaçlarını ilk planda Suriye Devleti yoluyla elde ediyor ve bunları Tahran yoluyla Kürt bölgelerine iletiyordu.

KYB, 1358 (h.ř.) [1979-1980] yılında İran İşlâm Cumhuriyeti Hükümeti'yle ilişki kurduğunda, İran Kürdistan Demokrat Partisi, Komola, İzzeddin Hüseyinî'nin Fedai Militanları, Rızgarî Ordusu vs. gibi tüm karşı devrimci gruplarla ilişkisi bulunuyordu ve KYB onları bir şekilde destekliyordu. O, bu yıllarda Geçici Hükümet'in müzakereci heyetiyle söz konusu karşı devrimci Kürt grupları arasında bir aracı rolü oynuyordu. Celal Talabanî, İran'ın iç işlerine karıştığını inkâr ediyor ve İran iç işlerine karışmamayı bir ilke olarak kabul ettiğini ifade ediyordu.

Bu örgüt, İşlâm Cumhuriyeti yetkililerinin hoşnutluğunu kazanmak için "Hizbu'd-Dava", "Ayetullah Hakim taraftarları" ve bu hükümetin desteklediği "İşlâm Ordusu" gibi Iraklı İşlâmî örgütlerle ilişki kurdu. Abbas şebk diye tanınan Abbâs Ebû İsam liderliğindeki "İşlâm Ordusu",

Libya tarafından da destekleniyordu. Bu örgüt Irak'ta faaliyetlerine başladıktan sonra Celal Talabani'ye bağlı silahlı kişiler, bu örgütün silahlarına el koydu ve bu örgütü yok etti. Bununla birlikte Celal Talabani bu örgütün silahlarına el koyma işini KYB'nin yaptığını inkâr etti.

Karşı devrimci grupların liderleriyle iyi niyet heyetinin 1359 (h.ş.) [1980-1981] yılındaki görüşmeleri bir sonuç vermedi ve Kürt bölgelerinde savaş yeniden başladı. Celal Talabani karşı devrimcilere verdiği desteği dolaylı olarak sürdürdü. Hatta Bayengan bölgesinde KYB'ye bağlı silahlı kişiler, İran Silahlı Kuvvetleri tarafından öldürüldü.

1360 (h.ş.) [1981-82] yılında, Barzanîlerin İslâm Cumhuriyeti ile ilişkilerini şekillendirmesi ve Talabani'nin karşı devrimci gruplara verdiği desteğin açıkça ortaya çıkması üzerine İslâm Cumhuriyeti, artık bu grubun Tahran üzerinden Suriye'den silah getirmesine izin vermedi ve bu gruba ait 300 adet silaha el koydu.

Celal Talabani, 1981 yılının Ekim/Kasım* ayında KYB Radyosu'ndan yayınladığı bildirisinde Irak, Türkiye, İran ve Suriye Kürtlerinin mücadele tarihçesine değinerek, Molla Mustafa'yı irtica ile işbirliği yapmasından dolayı mahkûm etti ve Irak rejimine muhalif grupların liderlerini, KYB'ye yönelik hasmane tutumlarına son vermeye ve onları KYB ile dayanışmaya çağırdı.

Talabani bu açıklamasında, İran'daki karşı devrimcileri, özellikle de İran Kürdistan Demokrat Partisi'ni överek, İran İslâm Cumhuriyeti'ni Kürt isteklerine özen göstermeyip karşı devrimcileri ezmekle suçlayarak eleştirdi. Talabani, karşı devrimcilerin kendilerine yaptıkları yardımları da sayarak KYB'nin bu yardımları asla unutmayacağını ve tüm güçleriyle onları sonuna kadar destekleyeceklerini söyledi. Talabani, açıklamasının sonunda kendisine Kürdistan'daki çatışmalara son vermeyi vaad eden Ebu'l-Hasan Benî Sadr'ın cumhurbaşkanlığından uzaklaştırılmasından duyduğu üzüntüyü belirterek şöyle dedi: "Şu an-

* Metinde 1360 yılının Azer ayı geçmektedir. Azer ayı bizim kullandığımız takvimle 22 Ekim ile 21 Kasım aralığını kapsamaktadır. Gün belirtilmediği için Ekim/Kasım şeklinde belirtmeyi uygun gördük. (çeviren).

da hiçbir iyi niyet zemini kalmadığına göre, biz de tüm gücümüzle rejim karşıtı İranlı grupları desteklemeliyiz.” Bu destek, İran karşıtı grupların yanında yer almakla da fiilen gösterildi.

Cevkad Cephesi’nin kurulması ve KYB’nin bu cepheye katılımı (1982)

Saddam karşıtı Arap ve Kürt gruplar, Saddam rejimini devirmek için 1982 yılında “Cevkad” adlı bir birleşik cephe kurdular.

Bu cepheye Arap Sosyalist Partisi, KYB, Irak Komünist Partisi, Kürt Sosyalist Partisi PASOK, Kürdistan Sosyalist Partisi, Irak Sosyalist Hareketi, Arap Sosyalist Baas Partisi, Bağımsızlıkçı Irak Demokrat Partisi, Türkmen Demokratlar Birliği vb. gruplar katıldılar. Bunların en önemlileri, KYB ve Abdulcabbar Kubeysî liderliğindeki Irak Sosyalist Baas Partisi idi. Birincisi askerî açıdan, ikincisi ise siyasi açıdan Cevkad’a katılan grupların en nüfuzlusuydu.

Cevkad Cephesi’nin kuruluşunun başından itibaren KYB’nin tavrı Barzanîlere muhalefet temelinde gelişti. Öyle ki komünistler, Barzanîlerin cepheye katılmasını istedikleri zaman, KYB onların bu isteğine karşı çıktı ve bu karşı çıkış, önce Irak komünistlerinin, ardından da Irak Kürdistan Sosyalist Partisi’nin Cephe’den ayrılmasına sebep oldu.

KYB’nin 1982 yılındaki 3. kongresinde, Irak Baas rejiminin devrilmesi meselesi vurgulanmış, İran İslâm Cumhuriyeti’ne Irak rejimine muhalif partilere yakın olmak için çaba gösterilmesi, Libya ve Suriye gibi ülkelerle yakın ilişki kurulması ve Filistinli direniş örgütleriyle işbirliği yapılması kararları alınmıştı. Talabanî, İran’la yeniden ilişki kurmak için Suriye’yi aracı kıldı. Suriye Hükümeti de Irak Sosyalist Baas Partisi lideri Abdulcabbar Kubeysî’yi, Talabanî ile İran’ı anlaştırmak için Tahran’a gönderdi. Fakat İran, o dönemde buna yanaşmadı.

Iraklı muhalif partilerle yakınlık konusunda KYB, bir dereceye kadar komünistlerle yan yana geldi ve Irak Komünist Partisi ile Barzanîler ve sosyalistler gibi diğer gruplarla çatışmaya girilmemesi noktasın-

da bir saldırmazlık anlaşması imzaladı.

KYB'nin Suriye ve Libya'ya yaklaşma çabaları, beklenen neticeyi verdi; bu iki devletle olan ilişkiler, daha iyi ve samimi bir noktaya geldi. Kongrenin bitmesinin üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden, Celal Talabanî, Suriye ve Libya ile kişisel görüşmeler yaptı. Ayrıca Suriye'de Yaser Arafat'la ve diğer Filistinli liderlerle görüşmeler düzenlendi ve onlardan hediye olarak silahlar aldı.

Zeminin oluşması ve Talabanî'nin Bağdat Baas rejimiyle görüşmelere başlaması (1983)

1983 yılından sonra İran İslâm Cumhuriyeti'nin Irak'la savaş cephe-lerinde geniş çaplı zaferler kazanmasının ardından Saddam Hüseyin, Kuzey Irak sınırında Iraklı Kürtlerin yardımıyla Baas ordusuna karşı operasyonlara girişileceğini tahmin etti. 1983 yılının başlarında kendi taraftarı olan aşiretlerin de aralarında bulunduğu 48 bin Kürd'ün dağ-lara doğru kaçtığını itiraf etti. Bundan dolayı da ordusundan 50 bin ki-şilik bir gücü Kürdistan'da konuşlandırmak zorunda kaldı. Saddam, ne yapıp edip İran'la isyancı Kürtleri birbirinden ayırmak istiyordu. Bu çerçevede isyancı Kürtlerin ve Kürdistan'daki firarî askerlerin affedil-mesini öngören bazı imtiyazlarla Talabanî ve Barzanî'ye temsilciler gönderdi. Barzanî ile yapılan görüşmeler, Saddam'a hiçbir fayda sağ-lamadığı gibi; tersine Barzanî'ye bağlı Kürtler, Hac Umran'ın ele geçi-rilmesi için düzenlenen Ve'l-Fecr-2 Operasyonu'nda ve Kader Vadisi operasyonlarında İran'la daha aktif bir şekilde işbirliği yaptılar.

İran-Irak Savaşı'ndaki cephelerde dengenin İran lehine değişmeye başladığı; Lübnan'da ise Hizbullah hareketinin ABD ve Fransızların desteklediği İsrail'i bunalttığı 1983 yılının başlarında, Suriye'deki Arap Sosyalist Hareketi'nin yayın organı olan *Savtu'ş-Şefile* dergisi; Bağdat rejimi, İran Kürdistan Demokrat Partisi ve KYB ile yakın iliş-kisi olan Fransız sosyalist hükümetinin bir plânını ifşa etti. Fransız Sosyalist Partisi'nin yıllık kongresinde önerilen bu plâna göre, Abdur-

rahman Kasımlo, Celal Talabanî ve İsmet Şerif Vanlı gibi Kürt liderler; Avrupa sosyalist partilerinin, özellikle de Fransızların desteğıyle bir araya gelmeli ve İran ile Suriye'ye karşı ortak bir hareket başlatmalıydı. Sosyalistlerin bu plânla asıl hedefleri, özellikle Kürdistan'da ayaklarını basacakları bir yer edinebilmek ve İsrail karşıtı cephenin ile-ri hattını oluşturan İran'a ve Suriye'ye karşı, büyük Kürdistan'ı bir bas-kı manivelası olarak kullanmaktı. Böylece aynı zamanda Celal Talaba-nî Irak Baas rejimiyle uzlaşmaya itilecek ve Baasçılar, Iraklı muhalif güçlerin darbelerinden kurtarılacaktı.

Bu öneride Fransız sosyalistleri, bir NATO üyesi ülke olan Türki-ye'deki Kürt bölgelerinden söz etmemişti. Irak Baas rejimine muhalif grupları parçalayacağı için Bağdat rejimi kendi çıkarına uygun buldu-ğu bu plânı çok olumlu karşıladı.

Bu olaydan sonra Bağdat rejiminin desteğıyle devrimin başından beri İran'a karşı savaşan İran Kürdistan Partisi Genel Sekreteri Abdur-rahman Kasımlo, Irak'la Celal Talabanî arasında aracı rolü üstlendi. O, Talabanî'yi Irak'la uzlaşması halinde elde edeceği imtiyazlara teşvik ediyordu. Talabanî, KYB'deki faaliyetlerine başladığı andan itibaren Süleymaniye bölgesinde IKDP'den çok daha nüfuz elde etmişti. Bina-enaleyh, Celal Talabanî eğer Saddam'la iyi bir anlaşma yapabilirse, Kürt halkı arasındaki konumunu çok daha fazla sağlamlaştırabilirdi. O, bu çerçevede, Sosyalist Parti'ye karşı çatışmalara girerek girişimlerini başlatmış oldu. 1983 Eylül'ünde bir millî mutabakat hükümetinin ku-rulması, serbest seçimlere dayalı özerkliğin geliştirilmesi için bir anlaş-ma imkânı yaratmak adına KYB ile Saddam, ateşkes ilan etti.

Fakat KYB'nin üçüncü kongresinde, faşist niteliğinden dolayı Irak rejiminin devrilmesi gerektiğinin vurgulanmasının üstünden henüz da-ha yedi aydan fazla bir zaman geçmemişti. Peşmergelerin ve KYB üyelerinin, Baas rejimine duydukları nefret düşünüldüğünde; KYB üyelerinin ve taraftarlarının zihninde, Bağdat rejimi ile müzakereye ilişkin zemin hazırlamak kolay bir iş olarak gözükmüyordu.

Bu çerçevede KYB liderleri, öncelikle İran İslâm Cumhuriyeti aley-hine, buradaki rejimin bir molla rejimi olduğu ve Baas rejiminden da-

ha gerici bir rejim olduğu yönünde geniş propaganda faaliyetlerine başladılar. Onlar bir bütün halinde Kürt halkının haklarının savunucusu olarak karşı devrimci Kürt partileri destekleyerek ve aynı zamanda İran'ın müttefiki diye Barzanîlere saldırarak, bir yandan kendi destekçilerini Baas rejimi karşıtlığından İran karşıtlığına yöneltiyorlar, öte yandan da KYB'yi Irak Kürt halkının tek savunucusu olarak gösteriyorlardı. Tedricen bunlara Irak'ın toprak bütünlüğü, İran'ın bu topraklara saldırıyor oluşu, Irak ordusuna karşı mücadele etmenin doğru olmadığı gibi Talabanî propagandaları da eklendi. Bu propagandalarda Libya ve Suriye yardımlarının azalması ya da kesilmesi ve KYB'nin yalnız kalması da uzlaşmayı izah etme yönünde kullanılıyordu.

1983 yılında Abdurrahman Kasımlı'nın aracılığıyla, müzakerelerin başlaması için zemin hazırlamasından sonra KYB'nin gönderdiği ilk heyet Bağdat'a vardı. Bu heyetin Bağdat'a gidişi ile eş zamanlı olarak KYB'nin propagandaları açıkça değişti. Baas rejimiyle uzlaşma ve müzakereler övüldü ve bunun gerekliliği anlatılmaya başlandı. Onlar konuşmalarında artık şöyle diyorlardı: "Biz Saddam hakkında yanlış düşünmüştük. Saddam Kürtlerin dostudur ve Kürt meselesini çözmeye isteklidir. Saddam 11 Mart 1970 tarihli anlaşmayı, onlarca başka madde ekleyerek uygulama sözü verdi. Kerkük petrolünün yüzde 40'ını Kürt bölgelerine ayırmayı ve Kürdistan'ın korunması için 40 bin peşmergeyi silahlandırmayı vaad etti." KYB'nin bu geniş propagandasının ardından, Süleymaniye şehrindeki halkın büyük bir kısmı sokaklara dökülerek sevinç gösterileri yaptı.

KYB'nin isteklerinden bir kısmı henüz müzakere ediliyordu ve Saddam bunları kabul edemezdi. Özerk bölgenin Kerkük, Hanekin, Sencar ve Mendeli'ye kadar genişletilmesi ve bu bölgedeki Araplaştırmaların durdurulması, buralardan göç ettirilmiş Kürtlerin kayıtsız şartsız geri döndürülmesi, İran ve Türkiye sınırı boyunca oluşturulan güvenlik kuşağının kaldırılması, 20 bin kişilik devlet yanlısı cahş ordusunun lağvedilmesi ve demokrasinin Irak'ta yayılması gibi hususlar, KYB'ye göre bir millî mutabakat hükümetinin kurulmasının temel şartlarıydı.

Bu müzakere sırasında, ABD'nin Orta Doğu'ya gönderdiği özel

temsilci, 1983 yılında Saddam'la görüştü ve ona, ABD'nin, Irak'ın İran'la yaptığı savaşta yenilmesine razı olmayacağı; İran'ın artan saldırıları karşısında, Irak'a uluslararası destek vereceğı ve bu rejimin askerî ihtiyaçlarını karşılayacağı yönünde güvence verdi. Bu durum, Saddam'ın, Talabanî'nin desteğine ihtiyaç duymadığını ve ona tavizler vermesinin de gerekmediğı düşüncesine kapılmasına sebep oldu. Bu çerçevede, 1984 baharında Süleymaniye'de asker kaçağı kapsamına girenleri idam ederek ve Erbil'de gösteri yapan üniversite öğrencilerine ateş açarak Talabanî karşısında güç gösterisine başladı.

Öte yandan Türk dışişleri bakanının, aynı yılın ekim ayında Bağdat'a yaptığı ziyaretle Saddam, Türkiye'nin Bağdat'ın Kürtlerle anlaşma yapmasına tamamen karşı olduğunu anladı. Türkiye dışişleri bakanı, bu ziyaretinde Türkiye üzerinden yapılan petrol ihrâcâtını durdurma meselesini bir tehdit aracı olarak kullandı.

Birkaç ay geçmesine rağmen Saddam'ın özerklik ilânı ile ilgili KYB'nin halka verdiği vaadlerden eser yoktu. Bu arada KYB liderleri, halkı sakin ve soğukkanlı olmaya davet ediyor ve özerklik ilanı vadinin yakın gelecekte gerçekleşeceğini ifade ediyordu. Kürt bölgelerindeki Baas Partisi yetkilileri, Celal Talabanî grubunun bundan sonra İran rejimi saldırıları karşısında ülkeyi savunmak istediklerini bildiriyordu. Buna karşın KYB liderleri ise, cahşların veya devlet tarafından silahlandırılmış Kürtlerin, özerkliğın ilanı konusunda sorun çıkmasına sebep olduğunu söylüyorlardı.

Bu çerçevede KYB peşmergeleri ile Irak Devleti'nin silahlandığı Kürtler arasında kanlı çatışmalar yaşandı ve her iki taraf da onlarca kayıp verdi. Burada dikkat çekici olan nokta şudur: Irak yanlısı silahlı Kürtlerle Talabanî grubu arasında çatışmalar sürerken, Irak Ordusu her iki tarafa da yeterli derecede silah ve mühimmat veriyor, gerektiğı zaman ise onlara engel oluyor ve çatışmayı durduruyordu. Saddam Hüseyin kendi taraftarı olan tüm Kürt aşiret liderlerini Bağdat'a çağır-mış ve onlara Kürt bölgelerini ve sınırlarını İran saldırısına karşı korumamaları halinde Talabanî'ye özerklik vermek zorunda kalacağını ve Kürdistan sınırlarını korumakla onu görevlendireceğini söylemişti.

Böylece Irak rejimi, Talabanî'yi oyuncak gibi kullanarak sadece kendi muhaliflerini parçalamış olmuyor; bu müzakereler yoluyla, KYB'nin nüfûzundan dehşete kapılan aşiretlerden de en iyi şekilde istifade ediyordu.

Burada öteden beri Irak Devleti'yle işbirliği yapan Iraklı Kürt aşiretlerinden kısaca bahsetmek yerinde olur.

Saddam Hüseyin tam bir gurur ve güven içinde Bağdat'a muhalif Kürt örgütlerin kendi iç ihtilaflarından dolayı bir şey yapacak güçlerinin olmadığını iddia ediyor ve açıkça Kürdistan'daki devlet varlığını azaltacağını ve bölgeyi devlet yanlısı Kürt aşiretlere ve cahşlara bırakacağını söylüyordu. Bu gruplar, Bağdat rejimleriyle şu üç sebepten dolayı iyi bir işbirliği içindeydi. Birinci sebep: Osmanlı Devleti'yle başlayan; İngilizlerle, saltanat rejimiyle, Kasım, Arif ve Ahmed Hasan el-Bekir yönetimleriyle ilişkilerinde sürdürdükleri geleneksel tutumları, tarihî geçmişleri ve alışkanlıklarıydı. İkinci sebep: Onların Barzanîlerle olan ve kuşaktan kuşağa süregelen husûmetleriydi. Hatta Molla Mustafa'nın Zebârî aşiretinin liderinin kızıyla evlenmesi ve bu evlilikten Mesud Barzanî'nin dünyaya gelmiş olması bile bu husûmeti azaltmadı. Üçüncü sebepse, Bağdat rejiminin zulûmlerinden korunmak istemesiydi. Özellikle devletin 60'lı ve 70'li yıllarda Kürtlere yönelik yaptığı katliam, yağma ve sürgün uygulamaları, aşiretlerin bu musibetlerden korunmak için devlete hizmet edeceklerini ilan etmelerine sebep oldu. Ayrıca İran-İrak Savaşı boyunca bu anlaşmadan dolayı, onların gençleri cephelerde devletle birlikte savaşmaktan muaf tutuldular.

Şunu da belirtmek gerekir ki bu aşiretler Barzanî ve Talabanî ile geniş ve ciddi çatışmalara girdikleri zaman bile, onlarla gizli ilişkilerini hiçbir zaman kesmediler. İcap ettiği zaman onlara gerekli istihbaratı ulaştırdılar ve peşmergelerin onların koruması altındaki bölgelere giriş çıkışlarına göz yumdular. Aşiretlerin Irak Devleti'ne sadakatleri yoktu; para karşılığında çok az kimse taahhüdüne bağlı kalıyordu. Bağdatlı dostları da onların bu aykırılığına göz yumuyordu. Bu aşiretlerin rejim karşısı Kürt siyasî gruplarla işbirliği, Körfez Savaşı'nda ABD'nin Saddam'a saldırısı sırasında doruğa ulaşmıştı. Bu konuya ilerleyen bölüm-

lerde değineceğiz.

KYB liderleri, Irak Baas rejimiyle yaptıkları birçok müzakereden ve Baasçıların da her seferinde bir bahaneyle ertelemesinden sonra, halka, peşmergelere ve üyelerine verdiği altın vaatleri tedricen geri çekti.

Celal Talabânî ve beraberindekiler, Bağdat'ta uzun bir süre Saddam'dan cevap beklediler. Fakat Bağdat yönetimi onlarla hiçbir anlaşma imzalamadı. Irak Baas rejimi, sonuç vermeyen müzakerelerin devam ettiği bu süre içinde, Kürt aşiretlerden yüzlerce hafif tugay oluşturarak Kürdistan'daki konumunu bir kez daha güçlendirmişti.

KYB, 1985 yılının başlarında bir bildiri yayınlayarak, rejimle müzakereleri sona erdirdiğini ve artık rejimle hiçbir ilişkilerinin kalmadığını bildirdi. Bu bildirinin ardından KYB, rejimin şiddet yanlısı politikalarına bir cevap olarak Kerkük ve Erbil civarında birkaç Arap köyünü yerle bir etti ve buralarda yaşayanların çoğunu öldürdü. KYB'nin Irak Baas rejimiyle yaptığı müzakereler, yaklaşık 11 ay sürmüştü. Bu süre boyunca KYB peşmergelerinin birçoğunun morali bozulmuştu. Müzakereler sırasında şehirlere gitmiş olanların çoğu, artık mücadeleye dönmeye razı olmuyordu. Bu sebeple kimileri Irak rejimine teslim oldu, kimileri ise diğer rejim karşıtı gruplara katıldı. KYB'nin gizli örgütü, şehirlerde neredeyse tümüyle dağılmıştı. Irak istihbârâtı, şehirlerdeki örgüt yöneticilerinin çoğunu tanımış ve tutuklamış, kimilerini de müzakereler sırasında satın almıştı.

Bu müzakereler, KYB'nin Suriye ve Libya ile olan ilişkilerini kaybetmesine de sebep oldu. KYB, Irak Baas rejimiyle girdiği bu alçaltıcı müzakereler yüzünden sadece Kürdistan'da ve Baas rejimi karşıtları arasında değil, tüm devrimci güçler arasında da siyasî saygınlığını yitirdi ve artık uzlaşmacı ve tüccar bir grup olarak tanındı.

Bu müzakereler, KYB'nin, İran İslâm Cumhuriyeti'ne karşı sınır tanımaz bir husûmet içine girmesini beraberinde getirmişti. KYB, Irak Baas rejimiyle müzakerelerden herhangi bir netice alamayınca; KYB'nin aslî lideri olan Celal Talabânî, siyasî heyetini yeniden 180 derece döndürerek, Irak Baas rejimine karşı bir kez daha mücadele

kisvesine büründü ve Irak Baas rejimine muhalif olan gruplarla birlik ve uzlaşma sloganları attı.

Birleşik Kürtlerin Bağdat rejimine karşı yeni mücadele aşaması

Talabani'nin Irak Baas rejimiyle müzakerelerde yenilmiş olması, Talabani'nin haysiyeti açısından pahaliya mal olmuştu. Bu baskıdan dolayı Talabani kamuoyu, barış için KDP'ye, komünistlere ve Irak Kürdistan Sosyalistlerine ve yeniden askerî yardım almak için de İran İslâm Cumhuriyeti'ne yöneldi. KYB'nin olumsuz geçmişine rağmen, söz konusu bu grup, 1986 yılında Saddam'a karşı mücadelede ihtilaf-ları unutmamanın ve birleşmenin zarûretine değinen bir bildiri yayınladı. İran Hükümeti de KYB ile yeniden ilişki kurdu. Bu yılın sonlarında söz konusu parti, Irak muhalifi diğer gruplarla birlikte Tahran'da düzenlenen bir konferansa katıldı.

Aynı yıl KYB, Irak Ordusu'na karşı geniş bir operasyon başlattı. Bunların en önemlileri, Kerkük rafinerisine saldırı düzenlenmesi ve Süleymaniye civarındaki tepeliklerin ve yolların kontrol altına alınması oldu. KDP de birçok sınır bölgesinde başarılı operasyonlar yaptı ve Irak Ordusu'nu baskı altına aldı.

Şubat 1987'de KDP ve KYB ortak bir bildiri yayınladılar ve bu bildiride ortak bir Kürdistan ulusal cephesi ve Irak rejimi muhalifi ulusal cephe kurmayı istediklerini ortaya koydular. Aynı yılın mayıs ayında bu iki gruba ilaveten Sosyalist Parti, Komünist Parti, daha küçük partiler olan Rencberan ve Âsûrî Demokratik Hareketi'nin katılımıyla söz konusu cephe oluşturuldu.

Bağdat rejimi de KYB ile müzakerelerin kesilmesinden sonra baskılarını şiddetlendirdi. Baasçılar, Talabani'nin nüfuz alanındaki yaklaşık iki yüz köyü yıktı; bu olayın ardından 55 bin kişi evsiz kaldı. Yakınları peşmerge olan 10 ila 14 yaşları arasındaki beş yüz çocuk Süleymaniye'de tutuklanıp idam edildi. Saddam'ın amcasının oğlu olan

ve Kimyasal Ali diye bilinen General Ali Hasan el-Mecid, 1987 yılının başlarından itibaren Kürdistan'a tam yetkili yönetici olarak atandı ve askerî baskılarını ve insanlık dışı uygulamalarını zirveye taşıdı. O, kimyasal saldırılarını, KYB'nin komutanlık karargâhının yakınlarındaki köylerden başlattı. Peşmerge ailelerini ve yakınlarını tutukladı, idam veya sürgün etti ve beş yüzden fazla köyü yaktı.

Baas rejimi, cahş aşiret güçlerinin sayısını üç katına yani 150 bine çıkarmıştı. 1988 yılının başlarında stratejik Mavut tepeleri, Talabanî'nin yardımıyla İran Silahlı Kuvvetleri tarafından ele geçirildi. Saddam bu duruma tepki olarak Talabanî bölgesindeki gençleri tutukladı ve "Enfal" adını verdiği operasyonlarla Talabanî'nin etkili olduğu Kürt bölgelerini kimyasal silahlarla bombaladı. Bu operasyonların hedefi, Dukan Barajı gibi hassas bölgelerin ele geçirilmesini öngören İran ve KYB plânını bozmaktı. Bu operasyonlarda, on iki şehir ve kasaba ve üç binden fazla köy yıkıldı. Bir buçuk milyon kişi evsiz kaldı ve sürgün edildi. Yüzlerce kişi kimyasal gazlardan dolayı can verdi. Yaralananlar ise tedavi olmak için müracaat ettikleri Irak hastanelerinde tutuklandı.

15 Nisan 1988'de KYB ve İran güçleri, stratejik konumu bulunan ve Derbendihan Baraj Gölü'ne kavuşan Halepçe'yi ele geçirdiler ve Irak güçlerine büyük kayıplar verdirdiler. Bu operasyonun Kürdistan'ın düşmesinin başlangıcı olduğunu hisseden Irak rejimi, tam bir dehşet hali içinde ve hiç beklenmedik bir şekilde, İran İslâm Cumhuriyeti güçlerini iyi karşıladıkları gerekçesiyle bu şehri ve savunmasız halkı General Ali Abdülmecid'in (Kimyasal Ali) emriyle kimyasal silahlarla bombardıman etti. Birkaç saatlik bombardıman sonunda Halepçe'de yaşayan yaklaşık beş bin sivil, feci şekilde yok edildi. Irak Ordusu "Enfal" adlı dizi operasyonlarına devam etti ve Talabanî ve Barzanî yanlısı köylere yaptığı kimyasal bombardımanla, 150 ila 200 bin civarında insanı öldürdü.

İlginçtir ki bu faciayla ilgili haber filmlerinin yayınlanmasına ve yabancı gazetecilerin bu olayla ilgili haberleri yayınlamasına rağmen, Irak Devleti, başlangıçta yaptığı kimyasal saldırıyı itiraf etmedi ve bu vahşeti İran'ın üzerine attı. Aynı şekilde ABD ve Saddam yanlısı Av-

rupa ülkeleri de yayınlanan haberlere ve olayı ortaya koyan görüntülere rağmen bunu kabul etmeye uzun bir süre yanaşmadılar. Bir yıl sonra 1989'da Irak Kürdistanı'nda incelemelerde bulunan ABD Büyükelçisi bayan Glaspi, gezisiyle ilgili raporunda ve daha sonra kendisiyle yapılan röportajlarda, gezisinde bu iddialarla ilgili hiçbir belirtiye rastlamadığını belirtti. Abdurrahman Kasımlo da, aynı yıl, Saddam rejiminin göstericileri dağıtmak için yalnızca göz yaşartıcı gaz kullanmak zorunda kaldığını bildirdi.

Saddam'ın Halepçe'ye yönelik vahşi saldırısı, Kürtlerin morali üzerinde yıkıcı bir etki yaptı. Artık, Saddam'ın varlığına yönelik bir tehdit karşısında hiç kimsenin tasavvur dahi edemeyeceği bir katliama girişebileceği Kürtler için de tüm dünya için de bütünüyle ispat edilmiş oldu. Halepçe saldırısı sonrasında altmış binden fazla kişi Türkiye'ye, iki yüz bin kadar kişi de İran'a sığındı. Türkiye Hükümeti, Bağdat'ı incitmemek için Saddam rejiminin Kürtlere yönelik kimyasal saldırıları ile ilgili röportajların yayımlanmasına izin vermiyordu. Uluslararası örgütlerin, Batı ve Doğu ülkelerinin Saddam'ın Kürtlere yönelik cinayetlerine tepkisiz kalması, Kürtlerin tehlikeye ne kadar açık olduğunu ve Batılı olmayanların uğradığı mazlumiyetin rahatlıkla unutulabileceğini ortaya koyuyordu.

Elbette Saddam rejiminin vahşetinin bu operasyonlardaki derinliği öyle bir noktadaydı ki dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Shultz bile, bu bilginin doğruluğuna değinmeksizin; Irak'ın kimyasal silahlar kullanmasının nefret verici ve açıklanamaz olduğunu ifade etmek zorunda kalıyordu. Ama dönemin ABD Başkanı Reagan, ABD Senatosu'nun Irak'a verilecek yüzlerce milyon dolarlık kredinin kesilmesini öngören plânına karşı çıktı. Halbuki Celal Talabanî, 1988 Haziran'ında yaptığı Washington ziyaretinde, ABD Dışişleri Bakanlığı'na, Irak'ın Halepçe'ye ve diğer Kürt bölgelerine kimyasal silahlarla saldırdığına dair birçok bilgi vermişti. Daha sonra ele geçen bir belgede, Saddam'ın General Mecid'e Barzanî ve Talabanî yanlısı bölgelerde çok yönlü katliamlar yapması, bu bölgelerdeki köyleri yıkması ve 15 ila 70 yaşındaki erkekleri idam etmesi yönünde emir verdiği ifade ediliyordu.

Saddam'ın Batılı destekçilerinin İran'ın bu savaşı muzaffer bir şekilde sürdürme gücünün bulunmadığını açıkça görmelerinden sonra, İngilizlerin öncülüğünde 1988 yılının Ağustos ayının başlarında, Güvenlik Konseyi'nin 620 sayılı kararının kabulüne yönelik zemin hazırlandı. Bu kararda, kimyasal silahlar kullanan Irak mahkûm ediliyor ve buna yönelik gereken etkili adımların atılması isteniyordu. Fakat bu da fiilen gerçekleşmedi. Çünkü açıldı ki Irak'a kimyasal bombaların hammaddelerini satan Batılı ülkeler, bu alışverişten elde ettikleri kazancın Güvenlik Konseyi kararıyla tehlikeye düşmesine razı olmuyordu.

5. ve 6. bölümün kaynakçası

- 1- *Mesele-yé Kurd der Irak* [Irak'ta Kürt meselesi].
- 2- *Barzaniha ez Gozeşte ta Emruz* [Geçmişten Bugüne Barzanîler].
- 3- *Berresiha-yé Siyasî* [Siyasî İncelemeler].
Bu üç kitap, 1985 yılında Batı Azerbaycan Valiliği tarafından sınırlı sayıda basılmıştır. Bu iki bölümde büyük ölçüde bunlardan istifade edilmiştir.
- 4- *Irak Kürdistanı'ndan Tarihî Miras Yürüyüşüne Doğru*, Molla Mustafa Barzanî, 1326, [1947] Murtaza Zerbah, Şiraze yy. Tahran 1377 [1998].
- 5- *Kürtler, Türkler, Araplar*, Cecil G. Edmonds, Çev. İbrahim Yunusî, Ruzbehan yy. Tahran 1367 [1988].
- 6- *Kürt Ulusal Hareketi*, Chris Kutschera, Çev. İbrahim Yunusî, Negah yy. 1377 [1998].
- 7- *Tikrit'ten Kuveyt'e*, Judith Miller, Çev. Hasan Takizade, Kevir yy, 1370 [1991].
- 8- *Irak Siyasî Tarihine Bir Bakış*, Albay A. el-Cemilî, Çev. Muhammed Hüseyin Zevarikabe, 1370 [1991].
- 9- *Ez Mehabad-é Khunîn Ta Keraneha-yé Ers* [Kanlı Mahabad'dan, Miras Topraklarına] Necefkuli Pesiyani, Tahran 1328 [1949].
- 10- *Çağdaş Kürt Tarihi*, David Mc. Dowall, Çev. İbrahim Yunusî, Paziz yy. Tahran 1370 [1991].
- 11- *Kürt ve Kürdistan*, Abdurrahman Kasımlı, Çev. Batı Azerbaycan Valiliği Araştırma Bürosu, 1364 [1985].
- 12- *Kürdistan*, Kendal, Çev. Hatifî.
- 13- *The Kurdish War*, David Adanson, George Allen, Aunwin LTD, London 1964.
- 14- *Kurdish Society and Politics*, Reşat Kasab, Middle East Reserch and Information Project.
- 15- Barzanî ve Talabanî gruplarının internet siteleri.

7. BÖLÜM

KÖRFEZ SAVAŞI VE IRAK
KÜRDİSTANI'NDA ÖZERK
YÖNETİM'İN KURULMASI
(1990-1997)

İran-İrak Savaşı'nın bitmesinden ve 598 sayılı BM kararının kabul edilmesinden sonra, Irak Kürtleri Saddam'la mücadelede bir kez daha yalnız kaldılar. Elbette bu kez 1975'dekinin aksine İran, onlara ihanet etmedi. 598 sayılı kararın kabul edilmesi, İran'ın Talabanî ve Barzanî'nin Saddam'a karşı yürüttükleri savaşa doğrudan karışmasını engelledi. Ama İran İslam Cumhuriyeti ile siyasî ilişkiler sürüyordu; hatta KDP'nin kongresi Tahran'da düzenlenmişti.

1988'deki yenilgi, Kürtlerin psikolojik durumu üzerinde Barzanîlerin 1975'teki yenilgisinden çok daha kötü bir etki bıraktı. Halepçe ile sembolleşen katliamın genişliği, hâlâ gözler önüne geliyordu ve Saddam ile General Abdulmecid, Halepçe olayını ve Enfal operasyonlarını unutmayın diye Kürtleri hâlâ tehdit ediyordu. Mesud Barzanî ve Celal Talabanî, bu kez morallerini kaybetmiş ve savaşı bitirmeye istekli olarak, geçmiş tecrübeleri ve mevcut gerçekleri göz önünde bulundurup mücadelenin geleceğini belirlemek durumundaydı. KDP Merkez Komitesi, Aralık 1989'da Tahran'da düzenlenen onuncu kongrede, direnişe devam kararı aldı. Sınırın küçük bir bölümünü elinde bulunduran Talabanî de saldırılarını sürdürdü. Tabii bu seferki operasyon-

lar, öncekilerin aksine tam bir savaş şeklinde değildi. Bu seferki operasyonlar, savaőçıların moralini korumak ve Baasçıların moralini bozmak için düzenlenen sınırlı gerilla savaşı şeklinde devam ediyordu.

1980'li yılların sonunda Avrupa'daki Kürtler, ciddi faaliyetler içine girdiler. O kadar ki bazı Avrupalı politikacılar, Kürtlere teveccüh göstermenin zarûretini söz konusu ettiler. Eőıyla birlikte, öteden beri İranlı, Iraklı ve Türkiyeli muhalif Kürtlerle temas halinde olan dönemin Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterand, BM Genel Kurulu'nun kırk üçüncü toplantısında yaptığı konuşmada, insanî yardım görevini gündeme getirdi. Paris'teki (1989) ve Stockholm'deki (1991) uluslararası Kürt konferanslarında da, onlara daha fazla uluslararası özen gösterilmesi gereği vurgulandı.

Talabani'nin 1989'da gerilla mücadelesini Arap bölgelerine kaydıracağı yönündeki tehdidine rağmen, Mesud Barzani de Celal Talabani de Kürt meselesinin siyasi olduğu ve bunun nihai çözüm yolunun askerî olmadığı inancındaydı. Bağdat rejimi, 1990 yılında, yukarıdaki durumdan hareketle, Talabani gibi liderleri istisna ederek, genel af meselesini gündeme getirdi. Bağdat rejiminin analizine göre, İran ateşkesi kabul ettikten sonra, kendi iç sorunlarından dolayı Kürtleri destekleyecek güce sahip değildi ve Bağdat yönetimi kısa bir süre içinde onları ezebilirdi.

Tıpkı 12 yıl önce beklenmedik bir şekilde gerçekleşen İran İslâm Devrimi'nin Kürtlerin imdadına yetişmesi gibi, Kürtlerin en umutsuz olduğu bir dönemde Saddam'ın Kuveyt'e yönelik ahmakça sürpriz saldırısı da bu kez yine Kürtleri kurtarmış oldu. ABD ve onun Avrupalı ve Arap müttefikleri, eski dostları Saddam'a karşı askerî müdahale ve ambargo karar aldılar. Birleşmiş Milletler de bu kararın altına meşrûyet mührünü vurdu. ABD liderliğindeki askerî koalisyon, Saddam'ı rezilce bir yenilgiye uğrattı ve böylece Kürtler için benzersiz bir fırsat doğmuş oldu.

ABD liderliğindeki koalisyonun Irak'a karşı 1991 yılında başlattığı askerî operasyon, Irak halkını, hatta Saddam'dan memnun olmayanları bile bu koalisyona tavır almaya yöneltti. Sonuç itibariyle Kürtler açısından bu koalisyona açıkça destek vermek, son derece akılsızca ve

tehlikeli bir şeydi. Çünkü Irak'ın Arap kamuoyunda, diğer Araplarda ve hatta İslâm dünyasında, hemen ihanetle ve ABD işbirlikçiliğiyle suçlanırdı. Gerçi Celal Talabânî koalisyonun Irak'a saldırısından hemen önce Washington'a gitmiş, KDP ve KYB liderleri de Fransızlarla resmî görüşmelerde bulunmuştu. Ama Irak Kürdistan Cephesi, savaşta tarafsız kalacağını duyurmuştu.

Baas Hükümeti'nin en üst düzey makamları, hatta ABD liderliğindeki koalisyonun tehditleri altında bile Kürtlere Halepçe'deki kimyasal saldırıları hatırlatıp, onları bu şekilde tehdit etmeyi sürdürüyordu. Bu sırada Irak Silahlı Kuvvetleri'nden yaklaşık yedi ordu, devlet yanlısı aşiretlere mensup yüz binlerce kişiyle beraber, Kuzey Irak'ta Kürtleri korkutmaya dönük olarak konuşlandırıldılar. Kürtler, Şiiler ve Saddam karşıtı milliyetçiler, ortak bir koalisyon cephesi kurdular. Fakat ABD ve müttefiklerinin saldırısından dolayı Irak'ın bölüneceğinden endişelenen bu koalisyon, Kürtlerin ve Şiilerin ABD ile işbirliği yapmasına razı olmadı.

Onların endişelerine sebep olan hususlardan birisi, Türkiye'nin petrol bölgesi olan Kerkük ve Musul üzerindeki tarihî iddiasıydı. Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından, Türkiye, bölge üzerindeki iddiasını yeniden gündeme getirme konusunda ortamı uygun gördü. Öte yandan Kürt bağımsızlığı, Türkiye'deki Kürtleri de etkisi altına alabilirdi. Bu yüzden tüm sorunlara ve Irak-Türkiye transit petrol taşımacılığının durması gibi bedellere rağmen, Türkiye bu koalisyona katıldı. Fakat dönemin Türkiye Başbakanı Özal, başkalarının Kürtlerden istifade etmemesi için Türkiye'nin Kürtlerle dost olması gerektiğini bildirdi.

1991 Mart ayaklanması ve Batı'nın tepkisi

ABD komutasındaki koalisyonun Irak'a saldırısı, sonunda gerçekleşti ve Baas güçleri, 28 Şubat'ta rezilce bir yenilginin ardından Kuveyt'ten çekildi. Amerika, güçlerinden bir kısmını, Irak ordusunu takip için Kuveyt sınırından hareket ettirdi ve Güney Irak'a girdi; ama daha fazla ilerlemedi. Bu sırada Güney Irak'taki Şiiler, Irak güçlerinin yenil-

miő halde toplu biçimde kaçmakta olduğunu görünce, galeyana gelecek isyan başlattılar ve Irak ordusuyla çatışmaya girdiler. Birkaç gün sonra yani 4 Mart'ta, Irak Kürdistanı'nda da KDP ve KYB gruplarının liderlik rolü olmaksızın Raniye'den halk ayaklanması başladı ve hızla Kürdistan'ın diğer bölgelerine yayıldı.

10 Mart'ta Kürdistan'ın birçok bölgesi, bu cümleden Dohuk, Erbil ve Süleymaniye ve dokuz gün sonra da Kürdistan'ın baş tacı olan Kerkük düştü. Saddam, bu önemli petrol merkezinin düşmesine asla tahammül edemezdi. Bu çerçevede, şehrin düşmesinden beş gün önce şehir halkından beş bin kadar kadın erkek ve çocuğun rehin alınması emrini verdi ve Kerkük Kürtleri'yle Türklerinin birleşik gücünün saldırmasından önce bunların hepsini öldürttü.

İlginçtir ki geçmişte devlet yanlısı olan ve bu yüzden de cahş diye adlandırılan aşiretler, bu aşamada en temel rolü oynadılar. Onlar, askerî imkânlarının yanı sıra Baas ordusuyla geçmişte kurdukları ilişkiden de yararlandılar ve onlarla müzakereler yaparak, silahlarını teslim etmeleri halinde Kürdistan bölgesinden sağ salım çıkma garantisi verdiler. Kürt askerlerinden büyük bir kısmı da isyana katıldı. Öte yandan cahőlardan küçük bir azınlık ise Saddam'a bağılı kaldı. Böylece parti ve gruplara mensup yaklaşık on beş bin silahlı güç, yüz bin kişiye ulaşmış oldu.

Aşiretlerin bu yeni tavrı üzerine, geçmişte cahőlarla mücadeleyi hareketlerinin eksenine haline getirmiş olan KDP ve KYB, aşiret liderleriyle iyi ilişki kurmak için yarışa girdiler.

Ama Kürt zaferinin ömrü kısa oldu; Güney Irak'taki Şiilerin akıbeti de aynı şekilde oldu. ABD liderliğindeki Saddam karşıtı koalisyon, ülkenin bölünmesinden, Şiî ve Kürt bölgelerinde bağımsız yapıların kurulmasından ve bu bölünmenin, ABD'nin Irak'a komşu olan müttefiklerine sorun çıkarmasından endişe ediyordu. Bu yüzden, ABD ve müttefikleri, ülkenin Saddam'ın kontrolünden çıkmasını istemediler. ABD, Irak'ta uçuşa yasak bölgeler ilan etmesine rağmen; bu isyanlar sırasında Irak helikopterlerine, Saddam karşıtı savaşçılara hatta sivil halka en ağır ateőı açmaları yönünde izin verdi. Daha önce de değinil-

diği gibi Kerkük'ün düşmesi sırasında Baas ordusu, beş bin Kerküklü kadın erkek ve çocuğu rehin almış ve onları kurşuna dizmiş; ama bütün bunlar olurken ABD ve müttefikleri kıllarını bile kıpırdatmamıştı.

Halbuki ABD, radyoları aracılığıyla halkı Saddam'a karşı isyana ve Saddam'dan uzak durmaya çağırmış; hatta Bush, konuşmasında daha fazla kan dökülmemesi için halktan Saddam'ı devirmek için isyan etmesini istemişti.

Irak, 28 Mart'ta sivillere karşı ağır silahlarını ve hava kuvvetlerini kullanarak başlattığı karşı saldırısıyla, isyancıları, Kerkük şehrini terke zorladı; ardından da isyancılar, Erbil, Dohuk ve Zaho'dan geri çekildi. Baas ordusu, Kürtlerden ve Türkmenlerden yüz bin kişiyi tutukladı ve onların yaklaşık yirmi binini öldürdü.

Tüm Kürdistan'ı dehşet sarmıştı. Bir buçuk milyondan fazla Kürt, Türkiye'ye ve İran'a sığındı. Onlardan büyük bir kısmı da yollarda vahşice bombardımana tabi tutuldu. Bütün bunlar olurken, uluslararası toplum, Saddam'a karşı hiçbir girişimde bulunmadı. ABD, propagandalarında Saddam'dan tarihin en kötü diktatörü olarak bahsetmiş; Kürtleri ve Şiileri, ona isyan etmeleri yönünde tahrik etmişti. Halk da müttefiklerin himayesine güvenerek mücadele sahnesine çıkmıştı. Fakat Saddam'ın vahşice saldırıları boyunca ABD, Irak'ın iç işlerine karışmama bahanesiyle 28 Mart öncesine yani muhalif grupların tümüyle ezilmesine kadar muhalif gruplarla temastan uzak durdu. Zira Saddam muhaliflerini tanımıyor ve onlara güvenmiyordu. Saddam karşıtlarının gücü ele geçirdiklerinde, ABD'ye karşı nasıl bir tutum alacaklarını kestiremiyordu. Binaenaleyh, Saddam'ı korumayı, belirsiz bir geleceğe tercih etti ve isyana son verebilmesi için Saddam'ın yolunu açtı. ABD Savunma Bakanı da o dönemde bu meseleyi belirtmişti: "Washington, tanıdığı ve bildiği biriyle ABD açısından tanınmayan birilerinin arasındaki düşmanlıktan kenarda durmuştur."

ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu Üyesi Peter Doll, bu konuyla ilgili olarak çok sonraları şöyle dedi: "Eğer güneyde Şiiler zafer kazansaydı, bu ülke İran'ın uydusu haline gelirdi; Suudi Arabistan'ı ve Kuveyt'i tehdit ederdi. Eğer Kürtler zafer kazansa ve bağımsız bir

devlet kursaydı, bizim NATO müttefikimiz Türkiye'yi tehdit ederdi."

Gerçek şu ki ABD her şekilde zararlı çıkıyordu. Irak'ın bölünüp bir Şiî devletinin kurulması durumunda mezhebî yakınlıktan dolayı bölge dengesi İran lehine değişmiş oluyordu. Çünkü güçlü ve birleşik bir Irak'ın her zaman İran karşısında bir engel oluşturacağı düşünülüyordu. Adrea Fontaine, bu konuda şunları yazıyor: "Suudîler, Bağdat'ta İran'la uyumlu bir rejim kurulmasından dehşete düştüler. Bundan dolayı ABD, Irak'ın isyancılara karşı uçaklarını ve helikopterlerini kullandığı süreyi ateşkes olarak algıladığını açıkladıktan sonra, 16 Mart 1991'de buna muhalif olmadığı yönündeki kararını gözden geçirdi." Fontaine, şunları ekliyor: "Görüldüğü gibi ABD, bu meselenin çözümü konusunda çıkmaza girmişti ve Suriye'nin Baas Partisi adına, İran'ın Şiîlik adına hatta Türkiye'nin de Batı adına Irak'tan toprak talep etmesinden korkuyordu."

Bazıları ise, Saddam'ın halkı sindirmek için tekrar geri dönmüş olmasının sebebini; ABD'nin Irak halkı, Araplar ve Arap olmayanlar nezdinde yarattığı yeni Saddam imajıyla ilgili görüyordu. Batı ve ABD açısından müttefik güçler karşısında yenilmiş ve zelil olmuş bir Saddam, İsrail'e kırk küsur füze fırlatmış bir Arap kahramanı sıfatıyla, Irak halkı ve diğer ülkelerdeki Müslümanlar nezdinde temizlenmiş oluyordu.

Saddam kendi halkını bir kez daha şiddetle ezerken, bölgeye daha önce yerleştirilmiş muhabirler ve kameralar bu faciayı en ince ayrıntılarına kadar dünyaya gösteriyor, dünya TV'leri bu görüntüleri defalarca yayınlıyordu. Artık Saddam, yenilmiş bir kahraman değil, kendi halkına dahi acımayan kan içici bir cellattı. Bu, vicdan sahibi herkesi yaralayan bir şeydi ve, herkes ABD'nin yapıp ettiğine razı oluyordu. Bu çerçevede Batılı güçler, özellikle Amerikalılar, -Türkiye'deki İncirlik Hava Üssü'nde Çekiç Güç adı altında Kuzey Irak bölgesinin güvenliğini sağlamak adına yaklaşık 6 bin asker konuşlandırarak- "zalim rejime" karşı "halkı koruyan" bir güç olarak bölgeye yerleştiler.

ABD önceki vaadlerine rağmen, 1991 Mart isyanı sırasında Kürtlere yardım etmedi; onlar Saddam tarafından ezilirken hiçbir girişimde bulunmadı. KYB lideri Celal Talabanî, ABD'nin bu sessizliğini söy-

le ifade ediyordu: “Saddam Kuveyt bunalımından çıktı ve Bush ona isyanı bastırması yönünde emir verdi.”

Newsweek'te ABD'nin Kürtler karşısındaki politikalarıyla ilgili olarak yayımlanan bir makalede şöyle deniyordu: “ABD, birkaç hafta önce Afganistan'da yaptığı gibi Kürtleri Stinger füzesiyle silahlandırmış olsaydı; yetenekli birer savaşçı olan Kürtler, kendilerini savunabilirdi.”

Ama ABD ve müttefikleri, daha sonra şiddetle ezilip sindirilecek, Kürdistan'daki dağlara ya da İran topraklarına sığınacak olan bir halkın kurtarıcısı olarak inip Irak topraklarında güvenli bir bölge yaratmak için isyan sırasında elini arkasına koyup beklemişti. “Huzur Operasyonu” adı verilen bu operasyona yaklaşık sekiz bin ABD piyadesi katılmıştı. Müttefik askerî güçlerin bu operasyonla ilgili dayanağı Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararıydı. Bu karar BM'nin girişimlerinde ve ABD'nin daha sonraki müdahalelerinde köklü ve derin değişimlere sebep oldu. Bu konuya daha sonra değineceğiz.

Güvenli bölgelerin oluşturulması, sebepleri ve sonuçları

İsyancı güçlerin sindirilmesinden ve müttefik güçlerin kepazece suskunluğundan sonra Saddam, konumunu güçlendirirken; muhalifler de Batı himayesine şiddetle muhtaç hale geldiler. Nisan 1991'de yani isyanın bastırılmasından bir hafta sonra Güvenlik Konseyi, 688 sayılı kararı kabul ederek Irak Devleti'ni; sivilleri, bu cümleden Kuzey Irak'taki halkı ezmesinden dolayı mahkûm etti ve Irak'ı, sınırları içinde insanî yardım yapılmasını kabul etmesi için baskı altına aldı. Böylece Irak'ın uyguladığı şiddet ve sindirme sona erecek ve uluslararası örgütlerin halka yardım adı altında bölgeye girişlerine zemin hazırlanacaktı. Önce Türkiye toprakları civarındaki Zaho, Dohuk ve Akra'da güvenli bölge oluşturuldu. NATO müttefikleri olan ve müttefiklerle birlikte hareket eden Türkiye, Saddam'ın Kuzey Irak saldırısı sırasında bir milyondan fazla sığınmacı Kürd'ü kabul eden İran'ın aksine yalnızca 250 bin Kürdü kabul edip sınırlarını kapatmıştı. Kabul edilen bu

250 bin Kürt de çok kötü şartlarda barındırılmış ve bu da başka bir insanî faciaya sebep olmuştu. Bununla birlikte Batılı haber ajansları, Türkiye'deki kampları kendilerine merkez edinmişti ve bu durum, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bu bahaneyle bu kararname-nin mimarlarından biri olmasını sağlamıştı. Bu aşamada bu kararın sınırları genişledi ve Kellar', Kifri'yi, Çemçemal'i ve Taktak'ı da içine aldı. Böylece Irak topraklarının önemli bir kısmı bu kapsama girdi. Fakat Musul ve Kerkük, bu sınırın dışındaydı. Böylece bu güvenli bölge-nin sınırları, genel olarak 1975'te Kürtler için özerk bölge olarak res-men tanınan bölgenin sınırlarına ulaşmış oluyordu.

Böylece Saddam Hükümeti'nin uçaklarının ve helikopterlerinin belirlenen bu bölgede uçuşu yasak edildi. O dönemden bugüne kadar Baas Hükümeti'nin 36. paralelin kuzeyindeki hakimiyeti tamamen ortadan kalktı. Bu bölgede yalnızca Bağdat yönetiminin parası ve posta pulları kullanıldı. Kürtler, oluşturulan bu güvenli bölgeyi geçici bir güvenlik şemsiyesi olarak değil, Saddam'a karşı uzun süreli bir himaye olarak gördüler. Binaenaleyh, yapabildikleri ölçüde, bölgede Bağdat yönetimine ait kurumları ortadan kaldırdılar.

BM'nin bu kararı, 1926'daki Milletler Cemiyeti Hakem Komisyonu'nun görüşünden sonra Kürtlerin adının geçtiği ilk karardı. Keza bu karar, bir devletten, insanî yardım gönderme adı altında iç işlerine müdahale edilebilmesi için gerekli imkânı hazırlamasının istendiği ilk karardı.

Peki ABD genel olarak da Batı, Kürtlerin 1991 Mart'ında ezilme-sinden sonra niçin bir güvenli bölge ya da aslında Kürtler için de facto bir özerk devlet yaratma çabasına girmişti. Kaldı ki onların himaye-si olmasa böylesi bir bölgenin yaratılması mümkün değildi. Batı'da yayımlanan birçok makalede, bu girişimin insanî yanlarına ve hukukî boyutlarına değinilmiştir. Bazıları Saddam'ı baskı altında tutabilme noktasında Kürtlerin Batı açısından taşıdığı siyasî öneme değinmiş, İran'ı ve diğer devletleri baskı altında tutabilmek için Kürtlerden bir siyasî araç olarak istifade edileceğini belirtmişlerdir.

Bazıları da Batılı devletlerin ekonomik sorunlarını, Soğuk Savaş dö-

nemindeki yabancı göçünden korkma güdüsünün ortadan kalkmasını -Batılı beyaz ırk kimliğinin Batılı olmayan diğer kavimlerin ve ırkların arasında tehlikeye girip yok olmasını- sayıyorlardı. Bu görüşe göre, üçüncü dünya sığınmacılarının Batılı ülkelere olan hücumunu önlemek için o ülkelere müdahale edilerek, onlar için o bölgelerde uluslararası yardımlarla sığınılacak yerler hazırlanmalı; onların ABD'ye ve Avrupa'ya (bu göç hareketinin yönü genellikle buralardır) girişleri önlenmelidir.

Her ne amaçla olmuş olursa olsun, söz konusu bölgede de facto bir Kürt özerk devleti kuruldu. Kürtler de 1991 Mart'ındaki olaylar sırasında ABD hakkında olumsuz düşüncelerine rağmen, bu bölgenin yaratılmış olmasından dolayı ABD'den hoşnut oldu. Onlar aynı zamanda bölge ülkelerine de bağımsızlık peşinde olmadıkları yönünde güvence verdiler. Mesud Barzanî, 1991 yılı Nisan'ında yaptığı konuşmada, kendilerinin Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurma peşinde olmadıklarını; hedeflerinin Irak'la federasyon çerçevesinde bir özerklik olduğunu belirtti.

1991 yılının Mayıs ve Haziran aylarında, Kuzey Irak'ta durumun normalleştirilmesi, Irak'ta demokrasinin yerleştirilmesi, Kürt ulusal haklarının tanınması, Irak ulusal birliğinin korunması konuları ekseninde Saddam'la KYB ve KDP liderleri arasında müzakereler yapıldı. Ama Kerkük'ün Kürdistan özerk bölgesine katılması ve anayasadaki kanunların çıkarılması meselesinde ihtilaflar vardı. Bu kanun maddesi, Irak'ı Arap milletine ait görüyordu ve İran-Irak Savaşı'na katılanların siyasî haklarını lağvediyordu. Keza partilerin katılacağı serbest seçimlerin düzenlenmesine karşıydı. Mesud Barzanî, müzakereler sırasında Kerkük meselesinden vazgeçmeye pek yanaşmayan Celal Talabanî'ye göre daha yumuşak bir tavır sergiledi.

ABD'liler de Kürtleri müzakereye teşvik ettiler ve onlara yalnızca Saddam ordusunun bölgeye saldırması durumunda kendilerini savunacaklarını; ama Kürtlerin Irak ordusuna saldırılarını desteklemeyeceklerini söylediler. Celal Talabanî çok sonraları, Londra, Paris ve Washington'dan, Saddam'la hiçbir anlaşma imzalamaması yönünde

teşvik gördüklerini ifade etti. Bu müzakereler sonunda çıkmaza girdi ve bir ay sonra da Irak Devleti, Kürtlere karşı geniş bir ekonomik ambargo uygulamaya başladı.

Muhtemelen ABD ve Batı'nın, müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını istemelerinin sebebi şuydu: Onlar mevcut durumun korunmasını ve bölgede varlıklarını sürdürmeyi, böylece ABD'nin bölgedeki dostları için özellikle de siyonist rejim için bir tehdit sayılan Irak'ın silahsızlandırılmasını ve gerekli bahanenin elde bulundurulmasını istiyorlardı.

Daha önce de söylendiği gibi, Batılı güçler, Kuzey Irak'a müdahale etme noktasında Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararından istifade ettiler. Bu karar İran, Türkiye ve Fransa hükümetlerinin taleplerinden sonra yayınlandı. Bu devletler, Irak'ın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasına vurgu yaparak, mülteci olayının uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu belirttiler. İran Devleti yalnızca acil müdahaleye işaret etmekle birlikte, Türkiye, halkın sindirilmesini önlemek için güç kullanımını talep etti.

Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı kabul etmesinden sonra İngiliz Başbakanı John Major, halkı Irak ordusundan korumak için Kürt bölgelerinde bir güvenli bölgenin oluşturulması teklifini getirdi. Bu teklif, Kürtler için Türkiye ve İran sınırlarında son bulan ve BM gözetimi ve idaresi altında bir "kapalı egemenliği" gündeme getiriyordu. 1991 Nisan'ında Lüksemburg'da düzenlenen AB liderleri toplantısında söz konusu teklif desteklendi ve aynı ay içinde ABD, Irak'ı 36. paralelin kuzeyinde askerî faaliyetler içine girmekten alıkoyma. Irak'ın kara ve hava kuvvetleriyle helikopterlerini bölgeden çıkarmasından sonra ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalya hava ve kara kuvvetleri, Kürtleri iskân etme amacıyla "Huzur Operasyonu"nu başlattılar.

Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, birkaç gün arayla yaptığı iki konuşmada şöyle dedi: "Irak toprakları içinde güvenli bölge oluşturmak, Irak'ın iç işlerine müdahale anlamına gelmektedir. Bu açıdan da uluslararası yasalara aykırıdır." Tarık Aziz, ikinci konuşmada tamamen farklı bir tavır takınarak, güvenli bölge oluşturulacaksa bile en

azından Kerkük'ün buna dahil edilmemesini istedi.

Batılı askerî güçler, 1991 Haziran'ının ortasına kadar, bölgede kaldılar ve o tarihten itibaren tedricen Irak topraklarını terk ettiler. Onların yerine Genel Sekreter'in gözetimi altındaki beş yüz BM askeri, bölgeye girdi. ABD güçleri de Türkiye'nin güneyinden (İncirlik Üssü'nden) bölgeyi izlemeye devam etti ve zaman zaman da Irak uçaklarıyla çatışmaya girdi.

Genel Sekreter de, BM kararı doğrultusunda Prens Sadreddin Ağahan'ı Irak'a gönderdi. Ağahan'la Irak Dışişleri Bakanı'nın müzakerelerinin ardından 18 Nisan 1991'de bir protokol imzalandı. Bu protokolle Irak Devleti, uluslararası insanî yardım kuruluşlarının Irak'a girebileceğini ve kendilerinin de bunlara yardım edeceğini kabul etti. Varılan anlaşmaya göre, BM muhafız gücü, sadece insanî girişimlere nezaret etmeyi ve bu konuda rapor hazırlamayı üstlenmişti. Kürtlerin güvenliği, onların sorumluluk alanının dışında bulunuyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanı Douglas Heart de bu konuyla ilgili olarak şöyle dedi: "Bizim hedefimiz, mültecilerin güvende olduklarını hissedecekleri zemini yaratmaktır. Bizim Irak'ın toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir kastımız yok ve biz Irak topraklarında sürekli olarak da kalmak istemiyoruz. Biz Irak'ın toprak bütünlüğünü destekliyoruz." Dönemin BM Genel Sekreteri Javier Perez De Cuellar, 1991 yılında: "Ahlâk adına mazlumlara savunmak, bugün sınırların ve önceki hukukî belgelerin önüne geçmiştir." diye ilan etti.

Bu yaklaşım, genel olarak insanî müdahaleyi geleneksel şekliyle göz önünde tutuyordu. Yani bir ya da bir grup devletin herhangi bir ülkedeki belli bir kesime yönelik desteğini ifade ediyordu. Soğuk Savaş sırasında da, Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesi örneğinde olduğu gibi kimi gerçekleşmişti. Fakat şu noktaya dikkat edilmelidir ki BM sözleşmesinde söz konusu edildiği üzere, güç kullanımını engelleyen ilke mevcuttur ve yedinci maddede belirtildiği üzere meşrû müdahaa dışında her türlü güç kullanımı birçok belgede yasaklanmıştır. Yani bugün artık yukarıdaki türden bir müdahaleye yer yoktur.

Irak Devleti'nin razı oluőunun ise başka bazı sebepleri bulunmaktadırdır. Bu razılık, BM temsilcisi ile Irak Dışışleri Bakanı arasında 18 Nisan 1991 yılında imzalanan protokolle gerçekleşmiştir. Bu protokol ile Irak Devleti, BM ile işbirliği yapmayı kabul etmiőt ve tüm ülkede acil yardımların ulaőtırılmasını kolaylaőtırmayı ve her alanda BM ile işbirliği yapmayı üstlenmiştir.

Ama gerçek şu ki Irak Devleti, çok uluslu gücün giriőine razı olmamıőtı. Irak'la BM arasında daha sonra yapılan anlaőtmalar, BM askerlerinin bölgeye girmesine sebep olduysa da, Irak'ın buna razı oluşu, aslında müttefiklerin daha önceki saldırılarının bir sonucuydu.

Söz konusu güçler, Irak'tan ayrıldıktan sonra da Türkiye'nin güneyindeki, Kuveyt'teki ve Suudî Arabistan'daki üslerde kalmayı sürdürdüler. Onlara ait uçaklar, zaman zaman kuzeydeki uçuşa yasak bölgede ve güneyde operasyonlarına devam ederek Irak Devleti'ni tehdit ettiler.

Saddam'la Kürtlerin müzakereleri

Güneydeki ve kuzeydeki halk isyanının bastırılmasından ve Kerkük' n Irak güçleri tarafından geri alınmasından sonra Saddam; KDP, KYB ve diğer küçük Kürt gruplarından oluşan Kürdistan Birleőtik Cephesi'ne bir teklif götürdü ve meselenin federalizmle çözülmesini önerdi.

Irak, bu teklifle yakıcı bir savaştan sonra kendisi için nefes alacak bir ortam yaratmayı hedefliyordu. Kürtler de aynı şekilde baőtlarına gelen onca musibetten sonra nefes almaya muhtaçtı. Bölge güvenliğinin uzun süre korunacağı konusunda çok fazla inançları olmayan Birleőtik Kürdistan Cephesi liderleri, bu öneriye olumlu cevap verdiler. Mesud Barzanî, Cephe'nin Saddam'ın istifasını ya da siyasi bağımsızlığı istemediğini; tek isteklerinin Irak için demokrasi ve Kürtler için de özerklik olduğunu söyledi. Celal Talabanî de federal Irak erevesinde Kürdistan  zerkliği için müzakereler yapmak üzere Bağdat'a gitti ve Saddam'la kucaklaőtı.

Kürtler için müzakerelerin neticesi, memnuniyet vericiydi. Zira

Saddam, Devrim Konseyi'ni lağvetme ve serbest seçimler yapma vaadinde bulunmuştu; onlar da Kerkük'ün özerk bölgenin başkenti olacağına inanmışlardı. Birkaç hafta sonra yani mayıs ayında Mesud Barzanî başkanlığında ikinci heyet Bağdat'a gitti. O, bir hafta sonra gerçekleşen müzakereler boyunca Kürtlerle Bağdat rejimi arasında anlaşmanın imzalanmasının yakın olduğunu söyledi. Ama Saddam'ın Kerkük'ü Kürtlere bırakmaya niyeti yoktu.

Kürdistan Cephesi, Kerkük'ü alma karşılığında petrol endüstrisinin idaresini Irak Devleti'ne bırakmaya bile razıydı. Buna karşılık Bağdat Hükümeti, Kürtlerin yabancılarla ilişkiyi kesmesini ve böylece onların Bağdat'tan başka sığınacak bir yer bulamamaya mecbur olmasını istiyordu.

1990 Eylül'ünde Kürtlerle birlikte Şam'da Saddam karşıtı bir cephe kuran Şiiler, Irak Komünist Partisi ve Saddam karşıtı milliyetçiler, Kürtlerin bu müzakerelerinden hoşnut olmadıklarını bildirdiler ve bu müzakerelerin Saddam'ın bekası için uygun zemin yarattığını ifade ettiler. Saddam'la uzlaşma ve müzakere konusunda tecrübe sahibi olan Celal Talabanî de bu konudaki kötümserliğini açıkça ortaya koydu. Ona göre kabul edilebilir bir uluslararası güvence ile birlikte özerk bölgenin sınırları kesinleşmeden önce müzakereler faydasızdı. Fakat Mesud Barzanî hâlâ müzakerelerden ümidini kesmemişti. Zira kendi güçlerinin ve Kürt halkının bir yıl önce maruz kaldığı dehşetli saldırıları dikkate alarak yeni bir savaşın Kürtleri yok olma ile karşı karşıya getireceğini düşünüyordu. O, ABD liderliğindeki müttefik güçlerin güvenilir olmadığına ve onların her an Kürtlere verdiği desteği çekebileceklerine inanıyordu.

Öte yandan devlet yanlısı aşiretlerin önceki yılki tecrübesi de dikkate değerdi. Onlar, yıllarca baskı altında bulunan Talabanî ve Barzanî'nin aksine devletle işbirliği yaparak imtiyazlar elde edebilirler ve bu bunalımda, Kürtlerin aslı kurtarıcısı olarak gündeme gelebilirlerdi. Mesud Barzanî, Bağdat hükümetiyle yapılacak bir pazarlıkla Kürtlerin sorunsuz bir şekilde kendi yurtlarına dönmelerini sağlayacak bir formül peşindeydi.

Fakat bu ümit, ancak haziran ayına kadar sürdü. Zira Bağdat Hükümeti, Kürtlerin asla kabul edemeyecekleri isteklerinde diretti. Bağdat Hükümeti, Kürtlerin ağır silahlarını teslim etmesini, radyo yayınlarını kesmesini ve yabancılarla olan tüm ilişkilerini bitirmesini istiyordu.

Bu noktada Mesud Barzanî de Celal Talabanî ve sosyalistlerin lideri Dr. Mahmud Osman ile birlikte şu sonuca vardı. Halkın desteğini arkalarına almış oldukları bir sırada, Baasçıların Kürtlere yönelik vahşice tutumlarından dolayı Kürt halkının cahşlara ve devlete güvenlerinin tamamen bittiği bir dönemde, Baas yönetimiyle yapılacak bir uzlaşma Kürt liderlerin siyasî itibarlarının tamamen yok olmasına sebep olacaktı. Binaenaleyh, onlar, herkes için demokrasi ve Kürtler için de özerklik olmadıkça hiçbir anlaşmayı kabul etmeyeceklerini açıkladılar.

Temmuz ayında Irak güçlerini Süleymaniye ve Erbil şehirlerinden çıkarmak üzere çatışmalar başladı. Buna karşılık, Baasçılar da kendi kontrolleri altında bulunan köylerdeki Kürtleri buralardan çıkararak onların yerine Arapları yerleştirdi. Bu çatışmalar, ekim ayının sonlarında Saddam güçlerinin Kürtlere yönelik ekonomik ve askerî kuşatmasıyla daha da şiddetlendi. Kürt liderlerin yalvarmalarına rağmen, müttefik güçler, bu çatışmalara dahil olmadılar.

Kasım ayında Erbil kentinin ve yaklaşık iki yüz bin Kürd'ün kuşatılmasıyla durum daha da vahim bir hal almıştı. Çünkü kışın yaklaşmasıyla birlikte halkın kuşatmaya olan tahammülü daha da zorlaşıyordu. 1.2 milyonluk Süleymaniye kenti halkının bir aylık erzağı kalmıştı.

Saddam'ın plânı şuydu: Kış mevsiminde Kürdistan ekonomik muhasara altında tutularak ve halkın çoğunluğunu teşkil eden ve siyasî olmayan insanlara da yiyecek gitmesi önlenerek, halkın Talabanî, Barzanî ve diğer siyasî akımlara isyan etmesi sağlanacak ve sonunda geçmişte de devletle işbirliği yapmış olan aşiret liderleri, özerklik konusunda devletle müzakereye oturacaktı. Gün geçtikçe, Süleymaniye, Halepçe ve Dohuk'ta halkın itirazları ve gösterileri, Kürt Direniş Cephesi'nin yerel hükümetinin işlerini felç etmeye başlamıştı. Bu durum, Saddam'ın plânı konusunda olumlu bir işaret sayılıyordu.

Bu olay, Kürdistan Direniş Cephesi'ni bunalıma sürüklediyse de,

Saddam'ın düşündüğünün aksine tüm Kürt siyasî gruplar şu sonuca vardılar: Saddam'la anlaşma ve pazarlıkla hiçbir yere varılamaz; bunun yerine Irak Kürdistanı'nın idaresi için ve her şeyden önce de Saddam'ın müdahalesi olmaksızın ekonomik kuşatmadan kurtulabilmek için sahneye kendileri çıkmalıydılar. Elbette Kürt siyasî liderleri, bu işin son derece tehlikeli olduğunun farkındaydılar. Zira, bölgenin idaresinde başarısız olmaları durumunda bu, halk gözündeki hareketin yenilgisi sayılacaktı. Ayrıca eskiden beri var olan, Irak Kürtleri'nin Bağdat'a bağlı olmasının Kürtlerin menfaatine olduğu yönündeki düşünceler, bir kez daha kendini gösterecekti. İkinci olarak eğer İran, Türkiye ve Suriye, Irak Kürtlerinin bu girişimini bağımsızlık yönünde bir adım olarak değerlendirecek olursa, sert tepki göstereceklerdi. Zira bu üç ülkeye göre Irak Kürdistanı'nda meydana gelecek bu tür bir oluşum, bu ülkelerdeki Kürtleri de tahrik edecekti.

Şüphesiz, Türkiye'nin müttefiki olan ABD de Türkiye'nin Kürtlerden dolayı sıkıntıya girmesini istemeyeceği için bu tür bir şeye sıcak bakmayacaktı. Bu çerçevede Barzanîler, radikal adımlar yerine "Kürtlere özerklik ve Irak'a demokrasi için Bağdat rejimiyle anlaşma" sloganını gündeme getirdiler. Talabânî, "Federal Irak içerisinde Kürtlerin kaderini tayin hakkı ve daha fazla özerklik" sloganını söz konusu etti. Talabânî Bağdat'la yapılan görüşmelerin BM gözetimi altında olması gerektiği düşüncesindeydi. Her iki Kürt lider de komşuların olumlu yaklaşımını kazanabilmek için bağımsızlık istemediklerini vurguluyorlardı.

Seçimler, ulusal meclisin ve kabinenin kurulması

1992 Haziran'ında KDP ve KYB temsilcileri, sürgünde bir Irak hükümeti kurmak için Saddam'a muhalif diğer grupların temsilcileriyle Şam'da bir araya geldiler. Bu sırada Kürdistan Cephesi, Bağdat rejimiyle yapılan özerklik müzakerelerinden resmen çekildi ve özerk bölgedeki eski yasama meclisinin yerine Bağdat yönetimince dayatılan temsilcilerin aksine serbest seçimlere dayalı bir meclis kurma niyetinde olduklarını bildirdiler.

KDP ve KYB'nin bu seçimleri düzenlemekteki hedeflerinden biri, bir çeşit merkez yaratmak ve yerel nüfuz sahiplerinin ve küçük grupların itibarlarını azaltmaktı. Böylece meclisin onayladıkları ve yerel hükümetin kararları, kişilerin nüfuzlarının yerine geçmiş oluyordu. Bu hedefi gerçekleştirmek için öncelikle silahlı kuvvetlerde bir merkezileşmeye gitmek gerekiyordu. Yetmiş bin kişilik peşmerge gücü ve dört yüz bin kişilik dağınık silahlı güç, düzenli bir Kürt ordusu ve polisi şeklinde örgütlenmeliydi. Bu kararın uygulanması kişilerin ve grupların nüfuzunu azaltmaktaydı; sonuçta seçimlerden dolayı iç ihtilaflar ve kargaşalar baş gösterdi.

Bu seçimler, ideolojilerin kapışmasından çok, şahısların ve onların takipçilerinin rekabetine sahne oldu. Halk özerklik adı altındaki plâna çok fazla teveccüh göstermiyordu; oyunu, sevdiği ya da çıkarına gördüğü kişilerden yana kullanıyordu. Cahşlar ve yerel nüfuz sahipleri, imtiyazlar aldıkları gruplara ve partilere katılıyorlardı. Birçok aşiret lideri, siyasî akımlar karşısında aşiretçilik kimliğini koruyabilmek için "Kürt Kabileleri Birliği" adlı yeni bir teşkilât kurmuştu. İslâmî partiler de, İran'daki mültecilik döneminde diğer partilerin tutumları konusunda iyi hatıraları bulunmayan halk arasında güçlenmeye başlamıştı.

Irak devlet hakimiyetinin olmadığı bir ortamda Bağdat ile Erbil arasında ne savaş ne barış ortamı bulunuyordu. Kuzeyde güvenli bölgenin yaratılmasından itibaren "Kürdistan Cephesi" halkın işlerinin icrasından sorumluydu. Kürdistan Cephesi, bu iş için yargı, polis, vergilerin denetimi, yapım onarım, sağlık ve kamu hizmetleri alanlarında örgütler kurmuştu. Kürdistan Cephesi, su şebekesini onarmış ve memurların maaşlarını ödemeye başlamıştı. Ama bu teşkilât merkezi değildi ve işlevsel de olamıyordu. Aslında söz konusu cephe, tek bir cephe değildi ve partilerin bununla çok fazla bir bağı yoktu.

1992 yılının başlarında bir devlet idaresinin olmayışının halkın hayatını son derece zorlaştırdığı ortaya çıktı. Sınırlar açık olduğu için birçok makine ve araç civar ülkelerde satıldı. Öte yandan Kürtlerin yabancılarla ilişkilerinde her grubun gözettiği ülke ile keyfine göre bir ilişkisi söz konusuydu. Komutanlar da hakimiyetleri altındaki bölgeler-

de kendi mülklerindeymiş gibi hareket ediyorlardı. Kürdistan Cephesi'ne üye her parti, kontrolü altındaki şehirlerde veto gücünü kullanıyordu.

Bütün bunlar bir endişe ve güvensizlik dalgası oluşturdu ve doğal olarak bunlar Kürt liderleri de tedirgin etti. Mesud Barzanî bu konuda: "Bazı yerel komutanlar, güçlerini kötü yönde kullanıyorlar. Kürdistan'da yolsuzluk ve usulsüzlükle mücadele edilmesi gerekir." açıklamasını yaptı. O, bu sorunun çözümüne dönük olarak yönetim kurulunun ve yüksek önderliğin tayin edilmesi için seçim yapılmasını önerdi. Celal Talabanî de seçimlerin Kürt halkının temsilcilerinin oluşturduğu şûrâ çerçevesinde Irak Kürdistanı'nda siyasî kararları da kapsayan meşrû ve temel bir kanun mevcudiyetinin yerleşmesini sağlayacağından ümitliydi.

Merkezî teşkilâtta kaynaklanan sorunlar ve kuzeyde özerk yönetim için demokratik temellerin kurulması, seçimleri zorunlu hale getiriyordu. Kürdistan Cephesi, 1992 Nisan'ında Irak Kürdistan Millî Meclisi seçimleri için yasa ve tüzüklerini, uluslararası standartlarda insan hakları ve demokrasiye uygun hale getirerek Kürdistan kurtuluş hareketinin yüksek liderliğini tayin için seçimler yapacağını ilan etti.

Irak Kürtleri, teoride, 1974 yılından beri Irak Anayasası'na göre kendi millî meclislerine sahip olma hakkına sahipti. Fakat bu ideal, hiçbir zaman pratik olarak gerçekleşmedi ve bu meclisin üyeleri, daima Bağdat Hükümeti tarafından atandı. 19 Mayıs 1992'de Irak Kürdistanı'nda meclis ve liderlik seçimi yapıldı. Bu seçimle, şunlar hedefleniyordu:

- 1- Kürdistan bölgesindeki merkezî devletin yokluğundan kaynaklanan kargaşaya son vermek.
- 2- Peşmergeleri ve askerî güçleri bir bütün haline getirmek.
- 3- Bağdat'ın ekonomik ve siyasî ambargosuna karşı koymak.
- 4- Kürt ulusal hedeflerinin yeniden tarifini, tedvinini ve tanzimini yapmak da bu seçimlerin aslî programlarından biriydi. Körfez Savaşı'ndan öncesine kadar özerkliğin kazanılması, tüm Kürt mücadele sü-

recinin ilan edilmiş hedefiydi. Ama 1992 yılında uzun görüş alışverişlerinin ardından bu hedef, federasyon şekline dönüştü.

5- Kürt özerk yönetimi için yasal kaynakları ve meşrûiyeti sağlamak. Öyle ki meşhur Amerikalı siyasî bürokrat Graham Fuller, şöyle yazıyor: "Irak Kürdistanı'nda 1992 yazında yapılan serbest seçimler, Kürt özerk yönetimine, Bağdat rejiminin sahip olmadığı bir meşrûiyet verdi." Bir başka deyişle seçimden sonra Irak'taki hiçbir hükümetin sahip olmadığı kadar demokratik bir hükümet kurabilirler. Zira Irak topraklarında ilk kez demokratik bir seçim yapılmıştır. Bu seçim boyunca Celal Talabanî ve Mesud Barzanî, sürgündeki muhalif Irak hareketinin aslı aktörleri haline geldiler ve kendi ulusal şikâyetlerini ve ya arzularını, Irak Şii ve Sünnî muhalif hareketinin aslı liderleri karşısında gündeme getirebildiler. Bu seçim Batılı devletlerin onlara olan yardımlarının daha da artması konusunda bir dayanak oluşturdu.

Seçim gecesi, Kürdistan Cephesi'ne mensup parti liderleri, Erbil'de kutsal ve tarihî Kürt misakını imzaladılar. Bu misak doğrultusunda seçimlere fesat karıştırmama, seçimin itibarını ve meşrûiyetini saygın görme ve sonuçlarına uyma konusunda taahhütte bulundular.

Bağdat yönetimi, seçimden önce Kürtler Batılılarla ilişkisini kesmedikçe bu girişime tahammül etmeyeceğini açıkladı. Irak Devleti açısından bu davranış, Batı için Irak'ı bölme konusunda bir vesileydi. Irak Devleti, seçimlerin düzenlenmesinin, Kürdistan'ın bağımsızlığı için bir mukaddime olmasından ve Batılıların da bu seçim temelinde onları resmen tanımasından korkuyordu. Ayrıca Şiilerin ve diğer kesimlerin de kendi siyasî isteklerini söz konusu etmek için fiilen girişimde bulunmalarından endişe ediyordu. Saddam açısından demokratik bir Kürdistan, siyasî katılımı düşünmekten öte diğer bölgeler için bir model oluşturmaktaydı. Irak Devleti'nin uzlaşmaz tutumu, Batılı ülkelerin bu seçimi desteklemelerine ve bu seçimin BM gözetimi altında yapılmasına sebep oldu. Kürdistan Millî Meclisi için 105 üye öngörülüyordu. Buna göre her otuz bin kişiye bir milletvekili düşüyordu. Partilerin sandalye kazanabilmesi için oyların yüzde yedisini kazanması gerekiyordu. -Bu durum KDP ve KYB'nin dışındaki tüm partileri meclisten

mahrum bırakıyordu.- Yüksek yürütme başkanlığı içinse oyların yüzde 51'ini kazanmak gerekiyordu.

On sekiz yaşını bitirmiş herkesin seçime katılma hakkı bulunuyordu. Seçilenlerde aranan şartlar ise şunlardı: Otuz yaşını doldurmuş olmak, akıllı olmak, okur yazar olmak, herhangi bir sabotaja kalkışmamış olmak ve herhangi bir cinayet sabıkasına sahip olmamak. Kürdistan Cephesi'ne üye 9 partiden yalnızca 7 parti seçimlere katıldı. Seçime katılan seçmen sayısı 1 milyon yüz bin kişiydi. Millî Meclis seçiminde KDP yüzde 50.22, KYB ise yüzde 49.78 oy aldı. Mesud Barzanî'nin kabul etmesiyle parlamentodaki sandalyeler, yüzde 50-50 bölüştürüldü ve 5 sandalye Hristiyanlara, 4 sandalye de Asurî Demokratik Hareketi'ne verildi. Küçük partilerin hiçbiri, yüzde yedi barajını geçemedi. Kuzey Irak'taki muhtelif idarî teşkilâtların birleştirilmesi ve yeni teşkilâtın idaresine bırakılması kararlaştırıldı. Birçok parti oy kazanmak için ittifaklar kurdu. Rencberan Partisi, 3 sandalye alarak KYB'ye katıldı. Küçük YASOK Partisi, Irak Kürdistan Sosyalist Partisi ile ittifak kurdu. İslâmî gruplar da Halepçe Cuma İmamı Molla Osman Abdülaziz liderliğinde İslâmî Hareket adı altında bir araya geldiler. Kürt Kabileleri Birliği ve Türkiye'deki PKK'ya yakınlığıyla bilinen küçük ve yarı gizli Kürdistan'ın Özgürlüğü Partisi, seçime katılmadı.

Türk ve Asurî ulusal azınlığına da birkaç sandalye verildi. Türkmenler, yaklaşık üç yüz bin kişilik nüfuslarıyla geçen 50 yıl boyunca Türkiye'nin dolaylı desteğiyle Kerkük'ün özerkliği peşinde oldular. Bundan dolayı da ne Bağdat rejimi ne de çoğunluktaki Kürtler, onlara pek hoş bakmıyordu. Bağdat Hükümeti gerektiği zaman Türkmenlerle Kürtleri kolayca birbirine düşürebiliyordu. Fakat Körfez Savaşı'ndan sonra Millî Türkmen Partisi, Kürdistan Cephesi'yle işbirliği yaptı. Bununla birlikte Musul ve Kerkük'teki çoğunlukları hâlâ Bağdat Hükümeti'nin kontrolünde bulunan Türkmenler, devletin intikamından korkarak seçimlere katılmadı. Köylü Asurîler, Kürtlerle olan tarihî çatışmalarına rağmen son on-on beş yıl boyunca Kürtlerle müttefikti ve Kürt hareketi içerisinde birçok peşmergesi bulunuyordu. Fakat şehirli Asurîler, Araplarla ve Bağdat Hükümeti'yle işbirliği yapıyordu.

1979'da kurulan Demokratik Asurî Hareketi Partisi, bu seçime katıldı; fakat büyük partilerin gölgesinde kaldı.

Başkanlık seçiminde Barzanî yüzde 47.5 oy, Talabanî yüzde 44.9 oy aldı. Diğer iki aday da yüzde 7.6'dan daha az oy aldı. Öylece başkanlık seçimleri ikinci tura kalmış oldu.

Fakat seçimlerin ikinci turu, iki büyük grup olan Talabanî ve Barzanî gruplarının anlaşmazlığı yüzünden hiçbir zaman yapılamadı. Seçim sonucu, başkanlık seçimlerinin yapılmasını ısrarla vurgulayan Barzanîler için ümit kırıcıydı. Bununla birlikte daha ihtiyatlı bir tutum izleyen Talabanî açısından seçim sonuçları memnuniyet vericiydi.

Kürdistan Cephesi, seçimlerde hazır bulunmaları için uluslararası resmî gözlemcileri davet etti. Fakat bu seçim için yalnızca sivil toplum örgütleri gözlemci gönderdi. Washington'daki Uluslararası İnsan Hakları Örgütü seçimler konusunda rapor yayınlamak üzere bölgeye bir heyet gönderdi. Bu kurum, seçim sonrasında yayınladığı raporunda seçimlerin serbest ve hilesiz yapıldığını belirtti.

Seçimler konusunda bölge ülkelerinin tutumu da ilginçtir. Bu hareket İran, Türkiye ve Suriye tarafından tehdit olarak algılanmasına rağmen; bu ülkeler, yaratılan uluslararası atmosferin etkisi altında kalarak bu girişime muhalefet etmediler. Hatta âdeta, bu seçim bölge ülkelerinin muvafakatiyle gerçekleştirilmişti.

Irak Devleti, seçim sonuçlarını reddederek seçimleri gayri meşrû ve yasa dışı ilan etti. Kürtler, buna cevaben seçimlerin Irak Devleti tarafından yaratılan uluslararası yasal ve idarî boşluğu doldurduğunu söylediler.

Talabanî ve Barzanî, Batılı başkentlerde önemli şahsiyetler olarak kabul edildi. Onlar, muhtelif medya organlarına ulaşma imkânı buldular. Ayrıca o dönemden itibaren Amerikan Radyosu her gün Kürtçe yayınlar yapmaya başladı.

Seçimin başlarında Batılı devletler, bağımsız bir Kürt devletini tanımaya hazır olmadıklarını defalarca ilan ettiler. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, şu açıklamayı yaptı: "Kürt liderler, seçim yapmalarının

Irak'tan ayrılmak ve bağımsızlık ilan etmek anlamına gelmediğini taahhüt ettiler.” Kürt liderler, seçimlerden sonra da bağımsızlık istemediklerini vurguladılar. Barzanî: “Hedefimiz bağımsız devlet değildir.” dedi. Talabanî de: “Biz, Irak'tan ayrılmak istemiyoruz. Biz, demokratik bir Irak istiyoruz.” şeklinde açıklamada bulundu. Mesud Barzanî, daha sonra Avrupa'ya ve Türkiye'ye gitti. O, döndükten sonra: “Bugünkü siyasî durum, sınırların değiştirilmesine izin vermiyor; bizim isteklerimiz ve haklarımızla, elde edebileceklerimiz arasında derin bir uçurum bulunmaktadır.” açıklamasını yaptı.

1992 Ekim'inde Kürdistan Millî Meclisi, Kürdistan'ın geleceğine dönük programı oluşturma kararı aldı. Bu karar, Kürdistan Millî Meclisi'ni ve özerk yönetimi, demokratik bir Irak içerisinde bir federasyon kurmakla sorumlu kılıyordu.

Bazılarına göre Barzanî ve Talabanî bağımsızlık istemediklerini açıklıyor olsa da, onlar aslında bağımsız bir devleti tercih etmekte ve bu hedefi gerçekleştirebilmek için uygun ortamı beklemektedirler. Nitekim Irak Kürdistanı'ndaki seçimlerden hemen sonra sınırlarda ve siyasî grupların karargâhlarında, üzerinde “Özgür Kürdistan'a hoş geldiniz!” yazısı bulunan tabelalar görülmeye başlandı. Fakat bu tabelalar daha sonra toplandı. Ayrıca Irak Devleti'nin bayrağının yerini KDP ve KYB'nin sarı ve yeşil renkteki bayrağı aldı. KYB Başkanlık Konseyi üyelerinden Dr. Kemal Fuad, kendisine yöneltilen, “Kürtler, bağımsız bir devlet kuracak mı?” sorusuna, “Neden olmasın?” dedikten sonra “Fakat şu an böyle bir hedefimiz yok.” cevabını vermişti.

Meclisin 4 Haziran 1992 tarihindeki ilk oturumu, Barzanî ve Talabanî'nin de katılımıyla gerçekleşti. KYB'den, Bağdat Üniversitesi eski hocalarından ve bir İslâm uzmanı olan Dr. Fuad Masum, bakanlar kurulu başkanlığına seçildi ve özerk Kürt hükümeti kurulmuş oldu. KDP üyelerinden Namık da meclis başkanlığına seçildi.

Bu hükümette yalnızca KDP ve KYB'den üyelerle bir tane de Hristiyan üye bulunuyordu. Devlet bakanlıklarından (peşmergeler ve insanî yardımlarla ilgili) birini elde etme peşinde olan diğer partilere karşı çıkılınca, onlar da diğer bakanlıkları kabul etmediler.

Daha sonra cumhurbaşkanlığı şûrâsının kurulacağı bildirildi. Bu şûrâ, en yüksek karar alıcı kurumdur. Mesud Barzanî, Celal Talabânî, KDP ve KYB'den ikişer üye ve hükümet ve meclis başkanları, bu kurulun üyeleri idi.

Seçimlerden önce ve sonra Kürtlerin diğer muhalif gruplar arasındaki yeri

Seçimlerin Kürtlere sağladığı en önemli, belki de tek olumlu kazanım, Iraklı muhaliflerin Irak'ın geleceği için Selahaddin şehrinde düzenledikleri konferansta federal yapının resmen tanınmış olması oldu. Kürt liderler, Baas Partisi muhalifleri ve Irak'ın geleceğinde önemli bir rol oynayabilecek gruplar tarafından çok ciddiye alındılar; sonuçta da Irak Federasyonu'nun kurulması vurgulanmış oldu.

Saddam karşıtları, 80'li yıllarda birçok resmî ve gayri resmî toplantılar düzenledi. İlk resmî toplantı, Irak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi (İİDYM) ile Cephe arasındaydı. Barzanîler, sosyalistler ve komünistler, 1983 yılında Hac Umran'ın kurtarılmasından sonra toplantı düzenlediler.

Daha sonra da ortak karar ve tutum belirlemek için Tahran'da ve Şam'da toplantılar düzenlendi. Körfez Savaşı'ndan sonra Iraklı muhaliflerin ilk toplantısı, Mart 1991'de Beyrut'ta düzenlendi. İki büyük Kürt partisinin liderleri, bu toplantıya katılmadı. Bu toplantıda Irak Ulusal Kurtuluş Meclisi adlı bir teşkilât kuruldu. Muhalifler, şunları önerdiler:

- Irak Ulusal Kurtuluş Meclisi'nin kurulması.
- Bu Meclisin bölge ülkeleri tarafından tanınması.
- Bölge ülkeleriyle işbirliği ve bu ülkelerde askerî faaliyetler.
- Irak'ın bağımsızlığının resmen tanınması, Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde Kürt kültürünün, dilinin ve Kürdistan halkının hukukî ve hakikî şahsiyetinin saygın kabul edilmesi ve her türlü ayrılık talebinin reddedilmesi.

Görüldüğü gibi bu konferansta Kürtlerin gelecekteki siyasî durumlarına ilişkin hiçbir işarette bulunulmamaktaydı.

Iraklı muhaliflerin daha sonraki konferansları, 16-19 Haziran 1992 tarihinde Viyana'da düzenlendi. Bu konferansa aralarında Kürtlerin de bulunduğu yaklaşık 40 gruptan iki yüz civarında temsilci katıldı. İİDYM, Dava Partisi ve Komünist Parti gibi önemli gruplar, bu toplantıya katılmadılar. Bu konferansta Kürtler, kendi kaderlerini tayin etme haklarının resmen tanınmasını ve Irak'ın bütünlüğüne katılmanın onların tercihi bırakılmasını istediler. Bu istek, toplantıya katılan birçok Arap grup arasında endişe yarattı. Dava Partisi üyesi olup Beyrut'taki bir önceki toplantıya başkanlık eden ve bu toplantıya katılmayan Cevad el-Meleki, Kürtlerin bu isteğini Irak'ın bölünmesinin bir ön adımı olarak değerlendirip reddetti. Toplantıya katılanların çoğu da bu görüşteydi.

Fakat Kürtlerin durumu, seçimler ve hükümet kurulması, muhaliflerin kolayca görmezden gelebilecekleri bir şey değildi. Onlar, Kürtler konusunda oldukça hassas hale gelmişlerdi. Fakat aynı zamanda Irak'taki Kürt bölgesinden gelecekte Irak'ın kurtuluşunu sağlayacak bir bölge olarak istifade etmek istiyorlardı.

27 Ekim 1992'de Iraklı muhalif grupların çoğunluğunu oluşturan 234 temsilci, ilk kez Erbil yakınlarındaki Selahaddin'de toplandı. Bu toplantı, Beyrut'taki ve Viyana'daki toplantıdan daha geniş kapsamlıydı. Bu konferansta iki konu gündeme geldi. Grupların işbirliği ve koordinasyonu ve Irak topraklarındaki son derece buhranlı durum. Fakat gerçek şu ki Saddam'ın yerine geçecek bir hükümetin kurulmasının özel bir önemi vardı. Kürtler tarafından tek taraflı bir şekilde gündeme getirilen federasyon meselesi de üzerinde çok tartışma yapılan diğer bir önemli konuydu.

Konferansın icra komitesine Celal Talabanî, Muhammed Bahru'l-Ülüm (Şii Bağımsız İslamî Parti lideri) Hasan en-Nakîb (Sünnî muhalif ve Baas Partisi'nin eski üyelerinden) seçildiler. Siyasî, iktisadî, anayasa, insan hakları, insanî yardım ve işbirliği, istihbarat, ayaklanmayı destekleme ve askerî komite adlı başka komiteler de kuruldu.

Bu konferansın benzersiz en olumlu neticesi, Saddam'ın devrilmesinden sonra Irak'ın demokratik ve federal bir devlet haline dönüştürülmesi kararıydı.

İki yüz kişilik bir millî kurul, gayri resmî hükümet için seçilmiş iki organ, uluslararası meseleler için üç kişilik bir başkanlık kurulu, Londra'da geçici Irak hükümeti olarak bakanlar kurulu adı altında hizmet verecek bir 26 kişilik icra komitesi ve Kuzey Irak'taki Kürt hükümetinin hakimiyeti altındaki bölgelerde birtakım özel komiteler kuruldu.

Başkanlık kurulu Kürtler, Şiîler ve Sünnîler arasında eşit şekilde taksim edildi. Mesud Barzanî, Muhammed Bahru'l-Ulûm ve Hasan en-Nakîb, bu kurula üye olarak seçildiler. Kürdistan Birlik Partisi'nden Muhammed Sami Rahman, KDP'den Hoşyar Zebarî ve Muhsin Dîzâî, KYB'den Latîf Reşîd ve Kemal Fuad ve Kürdistan İslamî Hareketi'nden Şeyh Abdulazîz olmak üzere icra komitesine 6 Kürt seçildi. Diğer üyeler de Şiîler ve Sünnîler arasında taksim edildi. Ayrıca bir Türkmen ve bir de Asurî üye seçildi.

Iraklı muhalif üyeler arasında tam bir dayanışma yoktu. Şiî Irak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi (İİDYM) hükümete katılmayı reddetti. Onlar başkanlık kurulu için üye seçmenin bir anlamda ayrılma talebini ve etnik bölünmeyi güçlendirdiğini ve diğer etnik grupları mahrum bıraktığını gerekçe gösterdiler. İİDYM lideri Ayetullah Muhammed Bâkır el-Hekim, hükümet üyelerinin yalnızca üçte birinin Şiî olması meselesine muhalefet etti. Zira Şiîler, Irak halkının yüzde 65'ini oluşturmaktaydı.

Muhammed Bahru'l-Ulûm, toplantının sonunda: "Biz, neye mal olursa ve ne şekilde olursa olsun Saddam'ı yönetimden uzaklaştırmak istiyoruz." dedi ve muhtelif komitelerin süratle askerî adımları atacağını vurguladı.

Bu konferanstan sonra Barzanî ve Talabanî, Kürtlerin federal bir Irak'ta kalmak istediklerini açıkladı. KDP lideri: "Federal Kürt devleti, Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde kalacaktır." dedi. Talabanî de: "Biz, Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde bir federasyon istiyoruz." vurgulamasını yaptı. Barzanî konuşmasının başka bir bölümünde:

“Biz Irak’ın bütünlüğünü korumak ve demokratik, çok partili parlamenter bir federasyon istiyoruz. Bizim, merkezî devletle nasıl bir ilişki kuracağımıza ilişkin karar verme hakkının bize verilmesi gerekmektedir.” dedi.

Kürtler, bu konferansta, genel olarak kendilerine özel bir yer edindiler. Muhaliflerin bir Kürt şehri olan Selahaddin’de bulunması, demokratik ve federal bir Irak devletinin vurgulanması ve Kürt liderlerin bu toplantıda önem ve konum kazanması, Kürdistan’daki serbest seçimlerin bir getirisiydi.

Kürtlerin ekonomik sorunları

Kürtlerin özerk bir hükümet kurmalarına ve Iraklı muhalifler arasında belli bir konum kazanmamasına rağmen, onlar bazı sorunlarla da karşı karşıyaydılar. Bu sorunlar, hem onların itibarını ve konumunu hem de durumlarını koruma gücünü olumsuz yönde etkiliyordu. Ekonomik sorunlar, iç çekişmeler, sınır gerginlikleri, komşu ülkelerin husûmetleri ve uluslararası bazı sınırlamalar, onları bir darboğaza sürüklemekte ve geleceklerini belirsizleştirmekteydi.

Kürtlere ve adına devlet dedikleri şeye yönelik baskılardan biri, Irak devlet güçlerinin uyguladığı ekonomik ambargoydu. Bu ambargo onları hasara açık hale getiriyor ve uluslararası yardımlara ve özellikle de komşulara bağımlı hale getiriyordu.

Irak Kürdistanı’nda yiyecek maddelerinin fiyatı, 1991 yılı öncesine göre 30 kat artmıştı ve halk devletin uluslararası yardım kuruluşlarından aldığı yardımlara bağımlı hale gelmişti. Bu da zarurî harcamaların yüzde onunu giderebiliyordu. İşsizlik, köylerden göç, kaçakçılık ve karaborsa, Irak Kürdistanı’nın en temel sorunlarıydı.

Kürt halkının dörtte üçü şehirlerde işsizdi ve Kürdistan halkının üçte ikisi şehirlerde ikamet ediyordu. Bu durum, Bağdat Hükümeti’nin izlediği politikaların bir sonucuydu. Yetmişli ve seksenli yıllarda Kürt köyleri yıkılmış ve halk şehirlere göç ettirilmiş, bu da şehirlerin nüfusunu arttırmıştı. O sırada 2.5 milyon Kürt, özerk bölgede Erbil ve Sü-

leymaniye kentlerinde yaşıyordu. Irak Kürdistanı'nda tüccarlar daha çok servet sahibi olurken, orta sınıflar, yoğun bir ekonomik baskı altındaydı ve insanî yardımlara muhtaç halde bulunuyordu.

Özerk bölge yönetimi, mâli açıdan gümrük gelirlerine, ticârî tarifelere ve petrol gelirlerine bağımlıydı. Bu da yaklaşık olarak doksan milyon dinardı. Genel olarak özerk bölgedeki muhtelif nahiyelerin idaresi için 150 milyon dinara ihtiyaç vardı. Köylerin yıkılmış olması, yetimlerin ve dul kadınların çokluğu Irak'taki Kürt halkının geçim durumunu daha da kritik bir hale getirmişti. Uluslararası örgütler, 90'lı yıllarda açıklama ve rapor yayınlamaktan başka Irak halkının yaşadığı fiilî duruma ve Saddam'ın uyguladığı ekonomik ambargonun sonuçlarına ilişkin çok fazla somut bir adım atmadılar. Birleşmiş Milletler Yardımrlık ve Kalkınma Ajansı (UNDP), Irak Kürdistanı'na ilişkin uzun ve orta vadeli strateji raporları yayınladı. Bu rapor, mayınlı bölgelerin temizlenmesiyle başlıyor, köylerin ekonomilerinin ihya edilmesiyle devam ediyordu. Kürdistan seçimlerinden sonra BM, UNDP'nin programının uygulanmasının ve Kürdistan'a yardım gönderilmesinin, bölgedeki Kürt devletinin resmen tanındığı anlamında değerlendirileceğinden korkarak pratik adımlar atmaktan çekindi.

Ama Kürt liderlik sistemi, ekonomik başıbozukluğun ve düzensizliğin oluşmasında temel rol oynadı. Hükümet, Kürdistan'a yapılan ithalattaki gümrük gelirlerinin peşindeydi. Halbuki bu, sınırlardaki yerel seçkinlerin aslî gelir kaynaklarıydı ve hükümete gitmekteydi. Bu da memurların aylık ücretlerini bile karşılamıyordu. Ayrıca yerel nüfuz sahipleri, kendilerine gelir sağlamak için devletin arabalarını ve araç gereçlerini satmaktan bile geri durmuyordu. Binaenaleyh, Bağdat Hükümeti'nin Kürdistan'a bıraktığı birçok şey fiilen satılıyordu. Bölgede üretilen buğday, tahmin edilen miktarın yarısından daha azdı. Bu kadar az miktardaki buğday bile bütçe açığı sebebiyle devlet tarafından satın alınmadı ve kaçak yollarla Bağdat'a götürüldü.

8. BÖLÜM

KÜRDİSTAN'IN İKİ HÜKÜMETE
BÖLÜNMESİ VE TALABANÎ-BARZANÎ
İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM
(1998-2000)

Talabanî-Barzanî çatışması ve Irak Kürdistanı'nın bölünmesi

Kürt hükümetinin ve meclisinin kurulmasının ardından ekonomik kriz, Kuzey Irak'taki Kürt halkı için ciddi sorunlar yarattı. Uluslararası yardımlar, Dohuk güvenli bölgesinde ve Türkiye sınırları civarındaki Barzanî'nin kontrolü altındaki bölgelere yönelikti. Fakat Celal Talabanî'nin kontrolü altında bulunan Süleymaniye bölgesi, yardım kapsamına çok fazla girmiyordu. Bu durum, KDP ile KYB arasında ihtilafa sebep olan en önemli etkeni. Bazı bölgelerde de köylülerle mülk sahipleri arasında arazi ihtilafları yüzünden silahlı çatışmalar ortaya çıktı.

1993 Aralık'ının başlarında ilk kez Ahmed Hacı Mahmud liderliğindeki Sosyalist Parti'nin kollarından biri ile KDP güçleri arasında Süleymaniye'de çatışma çıktı. Sosyalistler, geçmişte 20 bin kişilik peşmerge gücüyle, sırasıyla Talabanî'nin ve Barzanî'nin müttefiki oldular. Bunlar İran'la da iyi ilişkilere sahipti. İki hafta sonra da KYB ile Kür-

distan İslâmî Hareketi arasında çatışmalar çıktı. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bilgiler vereceğimiz Kürdistan İslâmî Hareketi, Raniye ve Çevarkurna'yı ele geçirdi ve KYB'nin bazı yerel yöneticilerini öldürdü. Bunun ardından KYB güçleri, İslâmî Hareket'in aslı karargâhını işgal etme girişiminde bulundu. İslâmî Hareket lideri Şeyh Osman Abdulaziz ve beraberindeki 200 kişi, KYB güçleri tarafından esir alındı; fakat bunlar 16 Aralık 1993'te Celal Talabanî'nin talimatıyla serbest bırakıldı.

KYB ile İslâmî Hareket arasındaki çatışmalar, gözlerin Kürdistan'daki bu İslâmî grup üzerine çevrilmesine sebep oldu. Birçokları, bunu Kürt hareketi tarihi içerisindeki yeni bir olgu olarak değerlendirdi. Bu çatışmalarda KDP önce bu iki grup arasında arabulucu olmak için girişimde bulundu; fakat daha sonra İslâmî Hareket'i destekleyerek KYB ile çatışmaya girdi.

KDP ve KYB arasındaki ihtilaf, 90'lı yıllardaki Irak Kürdistanı'ndaki en şiddetli çatışma olan 1994 Mayıs'ındaki savaş sırasında iyice kendini belli etti. Her iki parti de bir diğerini husûmeti başlatmakla suçladı. Zahren ilk çatışma, Kelavije bölgesindeki KYB yanlısı bir köylünün toprağının KDP üyelerinden biri tarafından ele geçirilmesi yüzünden yaşandı. Bu çekişme, Kürt toplumu içindeki eski gerginlikleri ortaya çıkardı ve modernite makyajının aşirete dayalı Kürt toplumunda çok fazla bir işe yaramadığını gösterdi.

Talabanî ve Barzanî grupları arasındaki tarihsel husûmetin yanında tartışmanın asıl kaynağı olarak, Irak Kürdistanı'nda meclisin ve hükûmetin kurulmasından yıllar sonra da Barzanî taraftarlarının Türkiye sınırında petrol gelirlerinden aldığı vergiyi ve gümrük gelirlerini saymak gerekmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Talabanî güçleri Süleymaniye'de ve İran sınırında hakimdi ve burası Türkiye sınırıyla kıyaslandığında daha az ticaret ve gümrük gelirinden yararlanmaktaydı. Binaenaleyh Talabanî'nin, Barzanî'nin gelirlerinden pay alma beklentisi vardı. Talabanî, Barzanî'nin hedefinin Mayıs 1994'te özerk devlete ödenecek olan gelirleri unutturmak olduğunu iddia ediyordu. Talabanî, bu çerçevede Türkiye'yi de, Barzanî'yi askerî açıdan destekle-

mekle suçluyordu. Dört ay süren bu çatışma sonunda bin kişi öldü ve yedi bin kişi de sığınmacı durumuna düştü. Bu da aslında Kürt grupların Irak ordusuyla çatışması sırasında ortaya çıkan sonuçtan daha küçük değildi. İslâmî Hareket de bu çatışmadan yararlanarak Barzanî'nin desteğiyle Talabanî'nin kontrolü altında bulunan Pencvin ve Khurmali kentlerini işgal etti. Hatta aynı yılın sonbaharında yapılan ateşkesten sonra bile bu bölgelerdeki üslerini korudu.

1994 sonbaharındaki ateşkese rağmen, aynı yılın kışında iki parti arasındaki çatışmalar, Herkî aşiretinin tahrikiyle yeniden başladı. Bu aşiret bazı yerlerde sahiplik iddia ediyordu ve KYB de bu aşireti destekledi. Bu çatışmalar 500 kişinin ölümüne ve özerk hükümetin merkezi olan Erbil kentinin Talabanî tarafından ele geçirilmesine sebep oldu.

Daha sonra Barzanî güçleri şehri kuşattı. O dönemde Türkiye ve Irak'la iyi ilişkiler içerisinde bulunan Barzanî grubu, Talabanî grubunu İran'dan destek alarak buraları ele geçirmekle suçladı. Önce Irak Hükümeti iki grup arasında arabulucu olmayı gündeme getirdi. Fakat Kürtler, buna önem vermediler. Daha sonra Bağdat'a muhalif Arapların oluşturduğu, mâlî ve siyasî açıdan CIA tarafından desteklenen ve Kürtlerle de iyi ilişkileri bulunan Irak Ulusal Kongresi, arabuluculuk önerdi. Kürtler, bunu kabul etti ve ateşkes sağlandı.

Türkiye, Kuzey Irak'taki çatışmalar sırasında Mesud Barzanî liderliğindeki KDP'yi destekliyordu. Bu mesele Türkiye ile ABD arasında Kürtler konusunda görüş ayrılığı çıkmasına sebep oldu. Celal Talabanî'nin yardımcısı Nûşîrevân Mustafa, bir söyleşide Türkiye'nin adını açıkça zikretmeyerek, Irak Kürdistanı'na komşu ülkelerin Kuzey Irak'taki çatışmaların başlamasında ve şiddetlenmesinde rol oynadığını iddia etti ve Mesud Barzanî ile Bağdat rejimi arasındaki ilişkilere de işaret etti. Bundan daha önce de KYB Siyasî Bürosu, ellerinde bazı belgeler bulunduğunu ve bu belgelerin KDP'nin İran ve Irak temsilcileriyle yaptığı ayrı ayrı görüşmelerde KYB'ye yönelik bir plân hazırladığını gösterdiğini iddia etmişti.

İran, 1995 yılında iki grubu uzlaştırmak için çaba göstermişti. Bu çabalar, KDP'den Sâmi Abdurrahman ve Neçirvan Barzanî ile

KYB'den Dr. Fuad Masum ve Nûşîrevân Mustafa'nın Tahran'ı ziyaret etmelerine sebep olmuştı. Erbil'i askerden arındırmak ve Zaho'daki gümrük konuları etrafında o yılın bahar ve yaz aylarında müzakereler yapılmış ve ateşkes sağlanmıştı.

Daha sonra ABD bu meseleye müdahil oldu. Fars Körfezi'nin kuzey bölgesinden sorumlu dışışleri bakanlığı yetkilisi Sir Robert Doç başkanlığındaki bir heyet, Kuzey Irak'a gitti. Bunlar Kürtlere, İran ve Irak'ın Kürtler için tehlikeli olduğunu ve bu ülkelerle ilişkilerini tamamen kesmeleri gerektiğini söylediler. Amerikalılar, müzakereleri Avrupa'ya kaydirdılar ve böylece ilk tur görüşmeler Dublin'de (İrlanda) yapıldı. ABD gözetimi altında, Türkiye'nin ve Ahmed Çelebi liderliğindeki Irak Ulusal Kongresi'nin de katıldığı görüşmeler üç gün sürdü. Bu görüşmelerde bazı anlaşmalara varıldı. Üzerinde anlaşmaya varılan en önemli hususlar şunlardı: Ateşkesin sağlanması, Erbil kentinin askerden arındırılması, Irak Ulusal Kongresi'nin gözetiminde tarafsız bir komisyon kurulması, gümrük gelirlerinin ve taraflara ait diğer gelirlerin kurulan ortak komisyonun gözetiminde bölgede kurulacak devlet bankasına yatırılması ve nihayet, parlamentonun çalışmalarına başlaması.

Dublin'deki ikinci tur görüşmeler sonbaharda düzenlendi; fakat bundan bir netice alınamadı. Talabânî eylül civarında Tahran'a gitti. Bu ziyarette Irak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi lideri Ayetullah Muhammed Bâkır el-Hakim'le, Irak'ın geleceği ve Kuzey Irak'taki ihtilaller üzerine görüştü.

Seçimlerin yapılması ve Kürdistan'da bir hükümetin kurulması gerçı Kürtlerin eskiden beri taşıdıkları arzuların bir tecellisiydi; ama bu olgu, Kürtlerin geleneksel siyasî kültürlerinin mecrasında bulunuyordu. Binaenaleyh, onların modern imajına rağmen seçimlerden sonraki siyasî tutumları, bu geleneksel mecrada şekillenmişti. KDP (Barzanî) ve KYB (Talabânî) oylarının tuhaf eşitliği ve oyların coğrafi dağılımı, bu iki parti arasındaki köklü rekabeti, liderleri arasındaki kişisel düşmanlığı, Badinân ve Sorân arasındaki coğrafi farklılığı, Kurmanci ve Sorânî dillerinin farklılığını ve particilikle kabilecilik kültürü arasındaki ide-

olojik farklılığı açıkça ortaya koyuyordu.

Celal Talabanî ve Mesud Barzanî, uluslararası alanda daha aktif olmak gerektiğini ve Kürt hükümetinin hiçbir devlet veya örgüt tarafından resmen tanınmadığını düşünerek, uluslararası diplomasiyi sürdürebilmek için devlete geçişten vazgeçtiler. Ama bu, durumu daha da kötü hale getirdi. Çünkü ikisi de işbirliği yerine rekabeti tercih ediyordu. Onlar ayrı ayrı dünya başkentlerine gidiyor ve kendi grupsal çıkarları doğrultusunda müzakereler yapıyordu. Onların birbirlerine güveni yoktu, ikisinin de zihni yalnızca bir diğeri ile meşguldü. Grupsal rekabetler, zamanlarının büyük bir bölümünü tüketiyordu. Binaenaleyh, hiçbir ortak stratejik hedef gütmüyorlardı. Bu rekabet, Kürdistan Özerk Hükümeti konusunda da açıkça kendini gösteriyor, bu da işlerin felç olmasına sebep oluyordu.

Hükümet görünüşte birleşik bir hükümetti; ama gerçekte hükümet kararları, birbirine üstün gelmeye çalışan KDP ve KYB'nin rekabeti çerçevesinde şekilleniyordu. Hükümet makamları iki parti arasında eşit şekilde taksim edilmişti. Bu doğrultuda dengenin korunması için bakanlar ve yardımcıları da muhtelif partilerdendi. Fakat bu, birbirlerinin işlerini engellemeye ve bozmaya dönük işletiliyordu. Herkes, işini yürütmek ve idarî alanda ilerleyebilmek için bir partiye üye olmanın zarûretine inanıyordu. Bu noktada hükümetin başbakanı, aynı zamanda tanınmış bir akademisyen olan KYB üyesi Fuad Masum, ağzına geleni söyledi ve zahiren Celal ve Mesud'un dışında gelişen parti adına nüfuz kullanmaktan şikâyetçi oldu ve bu meselenin halli için, bu iki kişinin hükümete geçmesini teklif etti.

Cahşların ve kabilelerin Kuzey Irak'taki siyasî cereyanlara katılması, Barzanîler içinde daha fazla rayiç olan kabilecilik kültürünü takviye etti. Zahiren parti örgütüne rağmen partilerin rekabetini geleneksel kabile kültürü oluşturunuyordu. Her partinin merkezi de geleneksel kabile birliği gibiydi. Yerel kişiler ya da kabile şahsiyetleri etrafında oluşan çeteler ve gruplar, siyasî ve nihayet askerî çatışmalara daha uygun zeminler hazırlıyordu. Gümrük gelirlerinin ve vergilerin söz konusu gruplar tarafından alınması, karşı tarafın öfke ateşini körüklüyor,

bu da çatışmalar için uygun ortam yaratıyordu.

ABD'nin 1995 yılındaki çabaları, herhangi bir sonuç vermedi ve 1996 yılı Barzanî-Talabanî ihtilafının zirveye çıktığı bir yıl oldu. Çatışma kini, 20. yüzyılda Kürtler için kalıcı olacak özerklik için taşınan küçücük bir ümidi bile yok edecek noktaya gidiyordu. O yıl önce KDP, sonra da KYB, Kürdistan'da geniş bölgeleri işgal etti. Barzanî, askerî destek almak için Bağdat rejimine, siyasî ve kısmen de askerî destek almak için de Türkiye'ye yöneldi. Onlar, bunu Talabanî'nin İran'dan aldığı desteğe karşılık yaptıklarını söylüyordu. İlginçtir ki 80'li yılların ilk yarısından itibaren durum aslında tam tersineydi. Yani Barzanî Tahran'a, Talabanî ise Bağdat'a umut bağlamıştı.

Ağustos ayında Saddam, birkaç gün boyunca on binlerce cumhuriyet muhafızını yüzlerce tank ve top eşliğinde 36. paralelin, yani müttefik uçakları tarafından korunan uçuşa yasak bölgenin güneyine yığmaya başladı. Bu bölge, Talabanî kontrolündeki Kürdistan Özerk Yönetimi'nin başkenti Erbil'e yalnızca 12 mil mesafedeydi.

Barzanî grubunun, birkaç ay önce Bağdat'tan onlarca tank ve zırhlı araç aldığı ve Saddam'la Barzanî'nin yakında ortak operasyon yapacağı söylentisi yayıldı.

Bu tür haberlere rağmen, ABD seçimlerinin yakın olmasından dolayı, bu ülkenin siyasî bir risk almaya, Saddam'ı geri püskürtmek için sert bir askerî operasyon yapmaya ve İran, Türkiye ve Irak gibi aktörlerin etkili olduğu karmaşık bir Kürt tartışmasına taraf olmaya niyeti yoktu. O yılın ağustos ayının sonlarında çatışmalar başladı. Bu çatışmalarda, çoğunluğunu sivillerin oluşturduğu dört binden fazla kişi öldürüldü.

Batı ve ABD, önceleri bu çatışmadan uzak durdu. Fakat çatışmaların yayılması ve Barzanî ile Saddam arasındaki müzakerelerin hızla artması üzerine ABD, Bağdat'ın Barzanî ile muhtemel anlaşmasından dehşete düştü. Zira bu durumda ABD'nin güvenli bölgeyi koruma bahanesiyle bölgede bulundurduğu askerî varlık sorgulanmaya başlayacaktı.

Öte yandan sınırlarına yeni bir mülteci akınının olmasından endişe eden Türkiye, daha ciddi bir tavır alması için ABD'ye baskı yapıyordu. Bu sebeple ABD, Kürt meselesine daha ciddi eğildi ve dönemin

Orta Doğu işlerinden sorumlu ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Robert Pelletro'yu iki parti arasındaki savaşa son vermesi için devreye soktu. Yapılan telefon görüşmeleriyle iki rakip partinin liderleri Londra'ya davet edildi. İrlanda'da aylar önce yapılan ateşkes anlaşması doğrultusunda Talabani'nin Erbil'i tahliye etmesi ve Erbil'in Talabani tarafından işgal edilmesiyle felç olan Kürt hükümetinin ve parlamentosunun çalışmalarına yeniden başlaması kararlaştırıldı. Buna karşılık Barzani'nin Irak'tan Türkiye'ye yapılan mazot satışından aldığı vergiden Talabani'nin payına düşeni ödemesi ve ABD'nin de diğer muhalif gruplara iki milyon dolar vermesi kararlaştırıldı.

Fakat çatışmaların genişliği ve kinin derinliği, bu şekilde dayatılan ateşkesten çok daha büyüktü. Celal Talabani, Kürdistan'ın önemli şehri olan Erbil'i tahliye etmeye asla yanaşmıyordu.

Öte yandan o dönemde İran, Türkiye'nin daha önce PKK'ya karşı yaptığı operasyonlara dayanarak, karşı devrimci grupları özellikle de İran Kürdistan Demokrat Partisi'ni takip etmek için askerî güçleriyle Irak'ın topraklarının 80 mil derinine, Sancakköy bölgesine kadar girdi. Bu girişim, Barzani'ye, İran'a karşı geniş çaplı bir propaganda yapma imkânı verdi. Barzani, İran İslâm Cumhuriyeti'nin, Talabani'yi askerî açıdan desteklemek ve Irak topraklarını ele geçirmek niyetinde olduğunu iddia ediyordu.

Barzani'nin bu propaganda ile hedefi, kendisinin Bağdat rejimiyle yaptığı müzakerelere meşrûluk kazandırmak ve İran saldırısına karşı Irak'ı korumak gerekçesiyle Bağdat'tan aldığı yardımı izah edilebilir kılmaktı. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Barzani'nin Bağdat'la ilişkisi, çok önceden başlamıştı. Fakat KDP, yaptığı bu propagandalarla, ABD'den; güçlerini Kuzey Irak'a sokarak, İran saldırısı gerekçesiyle adım atan Irak'la da mücadele etmesini istiyordu.

Talabani'nin Kürdistan'daki ilerleyişi, ABD'yi şu sonuca götürdü. Saddam Hüseyin'in Barzani lehindeki adımlarını engellemek gerekir; çünkü Talabani, İran'dan destek görmektedir. Ayrıca ABD'nin uydu ve istihbârât imkânları, Irak ordusunun Erbil'e saldırısı konusunda ABD'yi aydınlatıyordu. Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'in da-

ha sonraları yaptığı ifşaattan da anlaşıldığı üzere, Mesud Barzanî 23 Ağustos'ta Saddam Hüseyin'e bir mektup göndermiş ve ondan yabancı, yani İran tehlikesini def edebilmek için müdahale etmesini ve kendilerine yardımda bulunmasını rica etmişti.

Barzanî'nin bu girişimini daha kolay anlayabilmek için şunu söyleyebiliriz. Barzanî, Talabani'den o kadar nefret ediyordu ki Saddam Hüseyin'e bile tutunmaktan geri durmadı. Zira kendi rakibi olan Kürd'ü ezebilmek için Kürtlerin en büyük düşmanı ile işbirliği yapıyordu. Fakat Mesud Barzanî'nin bu kararı vermesinde, Barzanîlerin 1975'teki İran-Irak Barışı sırasında ve 1991'de ABD'den gördüğü vefasızlığın etkisinin bulunmadığını söyleyemeyiz. Barzanî, ABD'nin vefasızlığını ve en zor savaşlarda grubuyla yalnız bırakılışını yeterince tecrübe etmişti. Binaenaleyh, onlar açısından ABD'nin hatırı için kendisine yardıma hazır olan Saddam'la işbirliği yapmamak için bir sebep yoktu.

O, ABD'ye güvenerek Saddam'a karşı ayaklandığı için öldürülen on binlerce kişiye ABD'nin değer vermediğini ve Saddam'ı devirmeye yanaşmadığını çok iyi biliyordu. Çünkü ABD, Saddam'ın bekasını bölgedeki varlığı açısından çıkarına görüyordu. Bu makyavelist tutum sadece ABD politikacılarına has değildi. Aynı kabiliyeti Barzanîler de gösteriyordu.

31 Ağustos 1996 günü şafak vakti, Saddam Hüseyin güç gösterisinde bulunarak yüzlerce top, tank ve kırk bin Cumhuriyet Muhafızından oluşan askerî gücüyle sahneye çıktı. 36. paralelde uçuşa yasak bölgede olmasına rağmen müttefik uçakları, dönemin ABD dışişleri bakanının ifadesiyle bu Kürtler arasındaki bir çatışma olduğu için harekete geçmedi. Clinton da yaptığı bir söyleşide, ABD'nin Irak'taki tüm olayları kontrol etme gücünün bulunmadığını söyledi. Bu çerçevede İran nüfuzunun genişlemesinden korkan ABD, Saddam Hüseyin'in zincirini yeniden koparmasına izin verdi.

Erbil, birkaç saatliğine Saddam güçlerinin eline geçti ve devlet dairelerine Irak bayrağı dikildi. Barzanîler, Irak Devleti'nin ateş desteğiyle saldırıya geçti ve hafif silahlı güçler, çok fazla bir direniş gös-

termeyen KYB'yi geri çekilmeye mecbur etti. Erbil'de CIA desteği ve eğitimiyle faaliyet gösteren Iraklı muhaliflerin karargâhı, Irak'ın eline geçti; burada bulunan birçok dosyaya ve elektronik araca el kondu. CIA tarafından desteklenen Irak Ulusal Kongresi'nin çatısı altındaki muhalifler, daha önce kaçmışlardı. Ailelerinin Saddam güçlerinin eline geçmesinden korkan bu kişiler, Saddam'ın Kuzey Irak'taki acımasızlığı ve ABD'nin aldırışsızlığı içinde korkuyla yaşadılar. Onlar, bu operasyondan sonra vahim bir şekilde Türkiye üzerinden Irak'tan ayrıldılar.

ABD, bu operasyonla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yaptı: Saddam Hüseyin'in bu olaydaki hedefi, Kürdistan değildir. Onun hedefi, Irak'ın güneyindeki petrol merkezlerinin savunulmasıyla ilgili olarak müttefik güçleri itibarsızlaştırmaktır. Bu yüzden ABD uçakları, Saddam güçlerine Erbil'de darbe vurmak yerine, Güney Irak'taki Irak uçaksavar mevzilerini bombalamıştır.

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nicholas Burns, bu kanlı olayların sorumlusunun rakip Kürt grupları olduğunu söyledi ve onları ABD ve müttefiklerinin kendilerine sunduğu altın ekonomik, siyasî ve güvenlik fırsatlarından yararlanamadıkları için kınadı.

O dönemde Washington açısından Kuzey Irak meselesinin çözülmemiş, faydasız ve harcama yapmaya değmez bir mesele olarak görüldüğü söylenebilir.

1991 yılındaki operasyondan sonra, Türkiye sınırındaki Habur Irmağı kenarında Türkiye, Kürtler ve müttefikler tarafından açılan askerî koordinasyon merkezi, 1996 yılındaki Erbil operasyonu sırasında tahliye edilmişti. Türkiye de Irak'la yaptığı gizli anlaşmayla, Irak'a yönelik misilleme operasyonlar için İncirlik Üssü'nün kullanımına izin vermeme kararı almıştı.

Baba Bush'un 1990 yılında bir araya getirdiği küresel ittifak, Kürt ve Irak konularındaki politika değişikliğinden dolayı dağılma noktasına geldi. Rusya ve Fransa, Bağdat'tan yüklü miktardaki alacakları yüzünden Saddam'a karşı askerî operasyonlara katılmak yerine

Saddam'la ilişki kurmayı kendi çıkarlarına daha uygun buldular. Bu yüzden Fransa, 1996 yılından önce müttefik güçlerin hava operasyonlarına katılmıyordu. Arabistan, kendi toplumunda siyasî ve İslâmî hareketlerin dağılmasından endişeliydi ve Saddam karşıtı koalisyonu, İslâm karşıtı bir Batılı komplo olarak görüyordu. Türkiye, güvenlik ve ekonomi mülahazalarıyla Bağdat'la olan ilişkilerini geliştirmiyordu. Hatta Tansu Çiller, PKK tehlikesi dolayısıyla, Türkiye'nin güvenliği için Saddam'ın sınırlarına dönmesinde bir sorun olmadığını bile söylemişti.

Erbil operasyonundan sonra Celal Talabanî, *Independent* muhabiriyle yaptığı bir röportajda, ABD'yi sert bir şekilde eleştirerek, ABD'nin kendisine yapılan uyarıları dikkate almadığını; Irak Cumhuriyet Muhafızları'nın dört tümenini ortadan kaldırmak şeklindeki altın fırsatı kaçırdığını ve Kürt değil, bir hain olan Barzanî ile savaşacağını söyledi.

Erbil'e saldırıdan üç gün sonra KDP, önemli bir engelle karşılaşmadan İran sınırına doğru 50 mil ilerledi. Talabanî hakimiyeti altında bulunan Sancakköy'ün doğusundaki tepeleri ele geçirdi. Bir sonraki gün de Halepçe'yi ve Talabanî'nin merkezi olan Süleymaniye'yi aldı. Devran bu kez, Barzanî'den yana dönüyordu. Uzun bir müddet sonra sadece Talabanî'nin elindeki kendi merkezi Erbil'i değil, hatta Talabanî'nin merkezi olan Süleymaniye'yi bile almıştı.

Erbil operasyonundan altı hafta sonra Talabanî, beklenmedik bir şekilde KYB'yi toparlayarak İran sınırından saldırı başlattı. Süleymaniye'yi, Pencvin ve Halepçe gibi civardaki kentleri geri aldı ve Barzanî'yi Erbil'e kadar sürdü. Barzanî'nin, verdiği kayıplardan başka hissesine hiçbir şey düşmemişti.

Böylece Kürdistan, geçmişten beri geleneksel olarak iki grubun nüfuz bölgesi olan iki hakimiyet alanına bölündü. Doğuda İran'la sınır olan Süleymaniye ve küçük bir bölüm KYB'nin; batıda Türkiye sınırı civarındaki Dohuk ve Erbil'i içine alan daha büyük bir bölüm ise KDP'nin kontrolüne geçti.

ABD arabuluculuğu ve iki hükümetin kurulması

Bu olaydan sonra ekim ayında ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Robert Pelletro Ankara'ya geldi ve iki grubun ikinci seviyedeki temsilcileriyle yorucu bir müzakereye başladı; fakat bu görüşmeler başlangıçta pek olumlu neticelenmedi. ABD'nin bu müzakerelerle hedefi, Kürtlerin Bağdat rejimiyle diyalogunu ve İran'ın Kürdistan'daki nüfuzunu önlemek ve Kürtlerin kendilerini ABD'ye borçlu hissedecekleri şekilde, Kürtler arasında nüfuz kazanmaktı.

Bu temaslar devam ederken ABD, Irak Kürdistanı'ndaki eski yaraları ciddiyetle tedavi etmeye çalışıyordu. Sonunda Mesud Barzanî ve Celal Talabanî, iki yıl sonra 1998 Eylül'ünde Washington'a gittiler ve ABD Dışışleri Bakanı Madeleine Albright'ın başkanlığındaki müzakereler sonunda 17 Eylül Anlaşması'nı imzaladılar. Bu anlaşmayla Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerinin ortak idare şekli bu iki grup tarafından belirsiz ve yoruma açık bir şekilde ortaya konmuş oldu.

Washington'daki 1998 Anlaşması'nda, KDP ve KYB'nin ihtilaflarını bir tarafa bırakmaları ve Irak'taki Kürt bölgelerini ortaklaşa idare etmeleri kararlaştırıldı. Mesud Barzanî, Erbil'i geri aldıktan sonra tutuklatıldığı Talabanî grubuna mensup hükümet başkanı Dr. Fuad Masum'u serbest bıraktı ve onu bir mesajla birlikte Talabanî'nin yanına gönderdi. Kuzey Irak'ta dört yıl boyunca hüküm süren, bu süre boyunca halkın güvenini kazanamayan ve birçok kayba sebep olan neticesiz bir savaşa tutuşan Talabanî ve Barzanî, 1998 yılında ABD zoru ve tehdidiyle zahiren barış yaptılar.

Fakat her ikisinin de sahip olduğu daha fazla güç elde etme dürtüsü, birbirine tahammül ederek mazlum Kürt halkına ortaklaşa hizmet etmek yerine onların birbirinden ayrı hükümet kurmalarına sebep oldu. Halbuki kurtarmak için yıllar boyunca mücadele ettikleri Kürdistan'ın sadece yüzde altmışında bunu başarabilirlerken, Irak Kürdistanı'nın petrol zenginliği açısından en önemli bölgelerini kapsayan yüzde 40'ı hâlâ Saddam Hüseyin'in elindeydi. Kürdistan, Talabanî'nin kontrolü altında bulunan Süleymaniye ve Barzanî'nin kontrolü altında

bulunan Erbil'den oluşan iki baőkentli iki devlete bölündü.

Erbil'in Irak güçleri tarafından geri alınmasından sonra Irak Devleti'nin uyguladığı ekonomik kuőatma kaldırılınca, halkın Irak Hükümeti'ne geri dönmekten dolayı memnun olduğu görüldü. Zira bu olaydan sonra daha ilk günlerde halkın ihtiyaç duyduğu mallar şehirlere sel gibi aktı ve memurların ödenmemiő maaőları ödenmeye başlandı. Böylece anlaőılmıő oldu ki özerklik ideali ve Saddam'ın korkunç yönetimininden kurtulma sarhoőluđu, beceriksizliğin ve Kürt yöneticilerin kötü idareciliklerinin gölgesi altında kaldı. Çünkü bunlar, yöneticilikten önce yalnızca dağlarda savaş tecrübesine sahipti. KDP veya KYB peşmergelerinin zalimce tutumu, bunların halka yönelik dayak, yaralama, rüővet ve mallara el koyma şeklindeki davranıőları, birçok noktada Bağdat Hükümeti'nin adamlarınıninkilerden çok daha iyi değildi.

Kürdistan'da iki yönetimin kurulması aşamasında Celal Talabanı, Mesud Barzanı ve diğer siyasi liderler, önceki durumu yeniden gözden geçirmeye başladılar. şu an daha küçük bölgelerde ve geleneksel nüfuz alanlarında, iki partinin eskiye dayalı rekabetinden uzak iki ayrı bölgede hüküm sürüyorlardı; dolayısıyla daha işlevsel olabilmek için ciddi çabalar göstermeye başladılar. Talabanı ile Barzanı'nın, birbirleriyle yaptıkları müzakereler sonucunda verdikleri kararın, bu yeni aşamada çatışmaları kontrol etmeye dönük olacağı değerlendirmesi yapıldı. Bu noktada Irak Kürdistanı'ndaki iki yönetime dayalı durumu; onların Bağdat'la, birbirleriyle, diğer gruplarla, komşularla ve nihayet ABD ile iliőikleri bağlamında incelemek mümkündür.

Bağdat'la ilişkiler

Mesud Barzanı'nın Bağdat rejimiyle geçmişte başlattığı teamül devam etti. Saddam güçlerinin Erbil'i boşaltıp, burayı Barzanı'ye teslim etmesinin sebebi de buydu. Barzanı, açık beyanatlarında sürekli olarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının gerekliliğinden ve Irak'ın bütünlüğü içerisindeki bir özerklikten söz ediyordu. Bu şekilde hem Bağdat'la olan bağını sürdürüyor hem de bağımsız bir Kürdis-

tan'ın kurulmasından endişe eden Türkiye'yi ve Orta Doğu'daki Arapların kaygılarını giderecek zemini yaratıyordu.

Mesud Barzanî'nin Bağdat Hükümeti'yle yakın ilişkisinin en önemli sebebi, onun ABD'ye güvenmemesiydi. Bu güvensizlik, Irak'ın yenilgisinden sonra müttefik güçlerin güneydeki halkın intifadası ve daha sonra da Kürtlerin çatışması sırasında takındığı tutumdan kaynaklanmaktaydı. Barzanî'ye göre ABD, Irak halkından çok, Irak Hükümeti'yle olan meselesiyle ilgilenmekteydi. Onların inancına göre Amerikalılar için Kürt meselesi hiçbir zaman önemli bir mesele olarak gündeme gelmemişti. 1975 Anlaşması'ndan İran-Irak Savaşı'na, Halepçe'nin kimyasal silahlarla bombalanmasından 1992'den sonraki olaylara kadar tarih boyunca Amerikalılar, çıkarlarına uygun gördükleri her yerde Kürtleri feda ettiler.

Öte yandan Barzanîlere göre Saddam Hüseyin, ABD liderliğindeki uluslararası gücün girişimi olmadan devrilemeyecek kadar güçlüdür. Sonuçta Saddam'la girişilecek her türlü çatışmadan -Saddam'ın acımasızlığı ve vahşiliği dikkate alındığında- ve kullanılacak kimyasal ve biyolojik silahlardan dolayı zarar görecektir. Kürtler olacaktır. O halde zayıflatılmış olan Saddam'la hesaplı bir ilişki kurulabilirse, Kürtler, sınırlı imtiyazlar elde edebilirler. O, bu düşünce doğrultusunda Kürtlerin Irak Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir devlet kurmak niyetinde olmadığını, Irak'la federalizm çerçevesinde bir arada olmak istediklerini defalarca açıklamıştı.

Mesud Barzanî, 2000 yılı Eylül'ünde Türkçe yayınlanan *Serbestî* dergisi ile yaptığı röportajda şöyle diyordu: "Amerikalılar, daha önce Kürtleri Irak'ın iç meselesi olarak görüyordu. Ama bir-iki yıldır Amerikalılar, Irak'ın toprak bütünlüğü ile beraber, federalizmi de söz konusu etmeye başladılar. Biz ABD'nin bu politikada ne ölçüde ısrarcı olacağını ve eğer olacaksa da Kürt meselesinin çözümü için ne tür programı ve projesi olduğunu tartışmıyoruz. Ama bizim çeşitli vesilelerle duyduklarımızdan ve Amerikan medyasından öğrendiklerimizden anladığımız kadarıyla, ABD bölgeyi korumakta ve tehditlere karşı koymakta ısrarlıdır. Ayrıca bir çözüm yolu olarak federalizmi de destekle-

mektedir. Bu, bizim için son derece önemlidir. Biz de Irak topraklarından ayrılmayı isteyen bir politika izlemiyoruz... Mücadelenin başlarında da söylemiştik. Kürdistan için özerklik, Irak için demokrasi. Bugünkü şartlarda da Kürdistan Parlamentosu, federal bir çözüm yolu önermektedir. Bu, Kürt halkının kararıdır ve ayrıca bütün tecrübelerimizle inanıyoruz ki en iyi ve en uygun çözüm yoludur. Hatta ayrılık hakkı elde edecek olsak bile böylesi bir talebi söz konusu etmeyeceğiz.”

Barzanîler, civarlarının Bağdat kontrolünde bulunduğu bir coğrafi konuma sahip olmalarından ve BM kontrolü altında Irak petrol gelirlerinden yüzde 13'lük paya bağımlı olmalarından dolayı, Irak'la ticarî ilişki kurarak, kaçak petrol intikalinde Irak'la Türkiye arasında vasıta olmayı ve Türkiye'den ihtiyaç duyduğu malları almayı başardı ve böylece kendisi için uygun bir gelir kaynağı oluşturdu.

Barzanîler, öte yandan geçmişte Bağdat'la çok samimi ilişkiler içerisinde bulunan ve onlara bir uşak gibi hizmet eden bölgedeki aracı Kürt aşiretleriyle istihbârât ilişkisine sahip oldukları için diğer gruplarla, özellikle de Talabanî'yle rekabetlerinde çok avantajlı durumdaydılar. Barzanîler, bu tür ilişkilerden dolayı belli bir güvenlik duygusuna sahip olmuşlardı. Bu yüzden de ABD'nin Saddam'a yönelik daha ciddi faaliyetleri konusunda sürekli olarak ağırdan aldılar.

Fakat Celal Talabanî'nin durumu daha farklıydı. O, seksenli yılların başlarında Saddam'la giriştiğı aşağılayıcı barışa rağmen, İran-Irak Savaşı'nın başlarında Saddam'a yönelik daha açık bir tavır aldı. Saddam'ın kimyasal ve klasik silahlarından en çok onun güçleri zarar gördü. Öte yandan Talabanî, Barzanî'yle 1996-97 yıllarında rekabetin yanında çatışmalara da girişmişti; çünkü Saddam yönetimi Barzanî'yi destekliyordu. Bu çerçevede görülen zararların sebeplerinden biri de Talabanî'nin aşiretlerle olan ilişkisiydi. Talabanî siyasî faaliyetlerine başladığından beri aşiretlerin siyasî kültüre ve parti propagandasına müdahalesini zararlı görmüştü. Bu durum, onunla Molla Mustafa Barzanî arasındaki ihtilafın başlıca sebebiydi. Çoğunluğu Saddam'ın hizmetinde bulunan onun bölgesindeki aşiretler, Barzanî'nin nüfuz alanında bulunan aşiretlerin aksine son olayda Talabanî ile Saddam ara-

sında aracı rolü oynayamadılar.

Talabanî, hakim olduğu bölgenin coğrafi konumundan dolayı, daha ziyade İran'a yaslanmaya mecbur oluyordu. Bu da onun Saddam'la ilişkilerinin bozulmasının bir diğer sebebiydi. İran'a yaslanmanın sonucu olarak, Saddam tarafından desteklenen İran İslâm Cumhuriyeti karşıtı Kürt veya Kürt olmayan gruplar, Talabanî'nin karşısında yer alıyordu. Elbette bu karşıtlık, geçmişte Talabanî ile çok samimi ilişkileri bulunan İranlı Kürt gruplarla Talabanî arasında çok fazla silahlı çatışmalara sebep olmuyordu; bu karşıtlık daha çok onların İran sınırından uzak tutulmasına yarıyordu.

Talabanî'nin bakış açısından kaynaklanan simgelerden biri, kendi yönetimi için bir bayrak oluşturmasıydı. Bu durum, Türkiye ve Irak'ın sert tepkisine sebep oluyordu. Barzanî de bunu, Irak toprakları çerçevesindeki federalizm taahhüdüne aykırı görüyordu. Celal Talabanî, Irak'tan ayrı bir Kürdistan kurulacağını sürekli olarak açıkça yalanlıyordu; fakat Saddam'ın devrilmesini isteyenlerden Irak'ta demokratik ve federal bir yönetim kurulmasını talep ediyordu.

KDP ve KYB arasındaki ihtilafın sürmesi

KDP ile KYB arasında, 1998 yılında Washington'da yapılan anlaşma çerçevesindeki müzakereler, 11 Eylül'den sonra gündeme gelen ABD'nin Irak'a saldırısına kadar devam etti. Fakat anlaşmanın ortak bir hükümetin ve parlamentonun oluşturulması maddesi pratiğe geçmedi.

Birinci mesele iki grubun parlamentodaki oy oranlarıydı. KYB, 1992 seçimlerinden sonra Barzanî ile yaptığı anlaşma doğrultusunda parlamentodaki sandalyelerin yüzde ellisini istiyordu. KDP'ye göre ise, bu anlaşma çatışmalardan önceydi; şu an yüzde 48'e yüzde 52, KDP'nin lehine olan seçim sonuçları temel alınmalıydı. Talabanî, hatı yaptığı bir söyleşide daha önceki parlamentonun kendileri tarafından reddedildiğini ve önceki sonuçların kabul edilemez olduğunu belirtti. Parlamentonun nerede toplanacağı, Süleymaniye'de mi, Erbil de mi, Dohuk'ta mı yoksa buralar arasında dönüşümlü mü toplanaca-

ğı meselesi de çözülmemiş ihtilaflardandı. Hükümet makamlarının taksimi konusunda KYB, iki gruba yüzde 44'ünün, diğer gruplara da yüzde 12'sinin verilmesini öneriyordu; KDP ise seçim sonuçlarını esas alarak farklı bir öneri getiriyordu. ABD ise bu ihtilafın çözümü için 15 kişilik bir kabine kurulmasını istiyor ve her iki gruba 5'er, diğer gruplara da 5 bakanlık verilmesini öneriyordu.

İki grup arasındaki ihtilaf konularından biri de, bu grupların PKK konusundaki tutumlarıydı. KYB önceleri PKK ile çok iyi ilişkilere sahipti ve KDP buna itiraz ediyor ve bunun, yapılan anlaşmaya aykırı olduğunu söylüyordu. Fakat PKK lideri Abdullah Öcalan'ın ABD ve İsrail'in yardımıyla Türkiye tarafından 1999 yılında yakalanmasından sonra, Talabani ile Türkiye arasında bazı gizli anlaşmalar yapıldı ve Türkiye, Talabani'ye mâlî yardımda bulunma ve ticârî ilişki kurma sözünü verdi. Sonuçta Talabani PKK'ya daha çok baskı yapmaya başladı. Bunun üzerine PKK'nın saldırıları ve pusuları yüzünden Talabani güçlerinden öldürülenler oldu. O dönemde KDP, PKK ile olan ilişkilerini tedricen iyileştirmeye başladı ve KYB'ye PKK ile girdiğı çatışmalardan dolayı tepki gösterdi.

İki grup arasında halledilmemiş ihtilaflardan biri de, esirlerin mübadelesi ve mültecilerin geri dönüşleri hususuydu. Bu mesele halledilemedi ve müzakere sürecinde kaldı. Diğer bir ihtilaf sebebi, iki hükümetin kendi bölgesinde yaptığı atama ve azillerdi. Bir grup 1992 seçimlerinde o bölgede kendisinin daha fazla oy aldığını, dolayısıyla da karşı tarafın orada atama ve azil yapamayacağını iddia ediyordu. İki grup arasında bu ihtilafların var olmasına rağmen, 1998'den bu yana gruplar, ciddi çatışmalar çıkmasını önlediler ve ihtilaf ettikleri konuları Washington Anlaşması çerçevesinde ABD'ye götürdüler. Washington Anlaşması'nın tam olarak uygulanamamasının sebebi, bu metnin uzmanca yazılmamış, açık olmayan, belirsiz yapısıydı. Binaenaleyh bu metin Amerikalılar tarafından hazırlanmıştı. Bu yüzden taraflar her oturumda onun üzerinde farklı yorumlara gidiyorlardı. Sadece bu bile, Amerikalıların Irak Kürdistanı meselesi ile ilgili derinlemesine bir bilgisinin ve analizinin bulunmadığını gösteriyordu.

İki partinin en üst düzeydeki yetkililerinin müzakerelerine rağmen, Kürdistan'ın içinde ve dışında asıl meselelerin halledilmeden kaldığı ve her iki grubun da sadece kendi gücünü ve hakimiyetini pekiştirmeye çalıştığı yönünde değerlendirmeler yapılıyordu. İki ortak kabineden sonra, ABD arabuluculuğuyla KYB ile müzakereleri sürdürdüğü 1998'de bölgesinde üçüncü kabineyi kuran KDP, 2001'de de kendi bölgesinde dördüncü kabineyi kurdu. Talabanî de buna karşılık kendi kontrolü altındaki bölgede temyiz mahkemesi kurdu ve belediye seçimleri yaptı. Bununla birlikte Kuzey Irak Kürdistanı'nın yalnızca yüzde 60'ı bu iki grubun elindeydi; zengin petrol kaynaklarının bulunduğu Kerkük ve Hanekin'in de bulunduğu yüzde 40'lık bir bölge hâlâ Saddam'ın elinde bulunuyordu.

KYB'nin KDP'ye yaptığı itirazlardan biri de, Washington Anlaşması'nda KDP'nin, KYB bölgesindeki devlet daireleri için aylık 30 milyon dolar ödemesini öngören maddenin uygulanmamasıydı. KYB, Barzanîlerin gümrük gelirlerinin günlük 2.5 milyon dolar olduğunu iddia ederek, buradan kendi haklarının ödenmesi gerektiğini söylüyordu. Barzanîler ise şöyle diyordu: Evvela anlaşmada böyle bir madde mevcut değildir. Anlaşma bir bütün olarak uygulanması gereken bir şeydir; bunun sadece bir bendi uygulanamaz. Üçüncü olarak gümrük gelirleri bu miktarın çok altındadır.

1999 yılının sonbaharında, aralarında meclis başkanının ve Barzanî'nin başbakanının da bulunduğu, KDP'nin ikinci adamı Neçirvan Barzanî başkanlığındaki üst düzey heyet, Süleymaniye'yi ziyaret etti. Talabanî ile yapılan müzakerelerden sonra, tüm esirlerin serbest bırakılması, mültecilerin geri döndürülmesi, tarafların birbirlerinin merkezlerinde büro açmalarına izin verilmesi, Iraklı muhalif gruplarla ilişkilerin geliştirilmesi -böyle bir şey ilk defa gündeme gelmişti- ve ticarî işbirliğinin geliştirilmesi konularında bir anlaşma imzalandı. Bu ziyarette KDP, Washington Anlaşması çerçevesinde KYB'ye 50 milyon dolar ödedi. Bununla birlikte bu ziyaretten sonra iki tarafın basın organları karşı taraf aleyhine yayınlarını sürdürdü; fakat buna rağmen geçen dört yıl boyunca bu gruplar arasında hiçbir ciddi çatışma yaşanmamıştı.

İki grubun birbirlerine olan bu tahammülünün sebebi şuydu: Evvela KDP, özerk bölgenin büyük bir kısmına sahipti; parlamentosu ve meclisi vardı; Irak ve Türkiye sınırında İbrahim Halil sınırına hakimdi ve buranın gelirlerini elde ediyordu; Türkiye'yle, Irak'la ve ABD'yle iyi ilişkilere sahipti; İran'la ve diğer Arap ülkeleriyle ilişkileri iyileştiriyordu; 986 sayılı kararın uygulanmasından dolayı elde edilen gelirden faydalanıyordu. Bütün bunlardan dolayı mevcut durumun sürmesini kendi lehine görüyordu ve ortak bir hükümet ve parlamento kurma konusunda herhangi bir ısrarı yoktu.

İkinci olarak KYB, ABD'nin Washington Anlaşması'nı tam olarak uygulama konusunda irade, göstermemesinden; Erbil'i alacak askerî güce sahip olmamasından; Bağdat'ın, Tahran'ın ve Ankara'nın desteğini alamamasından ve ABD'nin mevcut dengenin bozulmasına karşı çıkmasından dolayı, daha fazla avantaj elde etmek için durumu uygun görmüyordu. KYB, içeride ve dışarıda bazı girişimlerde bulunarak askerî ve ekonomik gücünü yenilemeye, halka yönelik iyi hizmetler ve propagandalar yapmaya, Kürdistan halkının sevgisini kazanmaya, bölgesel güçlerin dikkatini çekmeye ve Irak rejiminin kaygılarını azaltmaya çalışıyordu.

İki grup, yıllar öncesinden var olan ihtilaflarına rağmen, Kürt meselesi, Kürtlerin haklarının gündeme getirilmesi ve Irak'ın gelecekte federal bir şekil alması konularında bütüncül ve koordineli tutumlar takınabildiler. Onlar, ortak sorunlara karşı nispeten koordineli bir tavır sergilemeye çalıştılar. Bununla birlikte iki taraf arasındaki suizan, sadece liderlerinin özel görüşmelerinde değil, onlara bağlı medya kuruluşlarında da açıkça belli oluyordu.

Bu dönemde Talabani, Irak'ta Kürtler için federasyonu vurguladığı ölçüde Irak'ta demokrasiyi de vurguluyordu. O, bu tutumuyla dünyanın Kürt meselesine ilgisini daha fazla çekmek ve Saddam'la iyi ilişkiler içerisinde bulunan Barzani ile kıyaslandığında kendisinin daha fazla özgürlük isteyen biri olduğunu göstererek daha fazla itibar kazanmak hedefini güdüyordu. O, Kürt konferansındaki ve Orta Doğu ülkelerinde 2001 yılının Mart'ında yaptığı konuşmada şöyle dedi: "Irak

halkının diktatörlüğün pençesinden kurtarılması için yapılacak mücadelede, birliğin ve ortak mücadelenin önemi çok büyüktür. İster demokrat, isterse İslâmcı olsun Irak'ın tüm ilerici güçlerinin birlik içerisinde olması gerekir. Halkın bir diktatörden kurtarılması, kutsal bir mücadeledir ve ortak bir ulusal cephenin kurulmasını gerektirir. Bizim halkımız kendini kurtarmak ve demokratik, federal ve parlamenter bir Irak içerisinde birlik oluşturmak istemektedir. Irak'ın içindeki aslî güçler, ortak ve halka dayalı bir program çerçevesinde mücadele etmelidirler; ama dışarıdaki dostların yardımlarının rolünü de unutmamak gerekir. Kürt halkı, doğal haklarını, demokratik ve parlamenter bütünlük içerisindeki Irak'ta kendi kaderini tayin hakkını elde edecektir. Diktatörlük gidinceye ve demokrasi yerleşinceye kadar bu mücadele sürecektir. Bu sebeple Kürt halkının meselesi, diktatörlüğün sona ermesine ve demokrasinin yerleşmesine bağlıdır.”

Bu konuşmadan iki ay önce o kendi radyosunda yaptığı bir söyleşide şöyle dedi: “Irak Kürdistanı meselesi, doğrudan Irak meselesiyle irtibatlıdır. Irak'ta gerçek anlamda bir demokrasi yerleşmedikçe Irak Kürdistanı meselesi de hallolmayacaktır. Irak'ın gelecekte bağımsız kalması isteniyorsa, bunun demokratikleşmeden başka bir yolu yoktur. Araplar, Kürtler, Şiiler, Sünniler, demokratik ve parlamenter bir Irak'a dönüşmelidir.” Celal Talabanî bunlardan başka, Saddam'ın yabancı müdahalesiyle gerçekleştirilecek bir darbeye devrilmesini ve Kürtlerin de bunda maşa olarak kullanılmasını eleştiren birkaç konuşma daha yaptı.

Mesud Barzanî de 20.4.1998 [*Kitabın orijinalinde 1978 tarihi verilmektedir; fakat konuşmada bahsi geçen gündem gereği bunun 1998 tarihi olması gerekir. Bunun Farsça nüshada dizgi hatasından kaynaklandığını düşünerek yukarıdaki tarihi verdim -Çev.] tarihinde yaptığı konuşmasında şöyle dedi: “Washington, Saddam'ı bu yöntemlerle deviremez. Biz Bağdat rejiminin devrilmesi için Irak Kürdistanı'nın, ülkedeki grupların köprüsü olarak kullanılmasına karşıyız ve rejimin değiştirilmesinin Irak halkının ve Kürt meselesinin yararına olduğundan emin değiliz. Biz asla merkezî devletin yerine geçecek değı-*

liz.” O, Saddam’ı devirmek için ABD’den açıkça para alan Irak Ulusal Kongresi’nin Erbil’de büro açmasını da engelledi.

Elbette Mesud Barzanî de, dünyanın teveccühünü kazanmak için sürekli olarak Irak’ta demokrasiden söz ediyordu. Örneğin 2000 yılı Eylül’ünde *el-Hilâl* gazetesiyle yaptığı söyleşide şöyle dedi: “Irak’ın tüm istekleri, demokratik bir Irak çerçevesinde söz konusu edilmektedir. Bizim meselemiz, Arap halkına bağlıdır. Bizim meselemiz, bir bütün halindeki Irak’ta federalizm çerçevesinde hallolur.”

Hoşyar Zebârî de, 2000 yılının başlarında yaptığı bir söyleşide, dünyaya Barzanî ile aynı istikamette olduğunu göstermek ve Saddam’la ilişkilerin olumsuz etkilerini küçük göstermek için şöyle dedi: “Bugünkü aşamada insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, serbest ekonomi ve küreselleşme önemlidir. Kürt meselesi konusunda Kürdistan’ın her bölgesinde insan hakları temelinde bugün dikkate değer bir teveccüh vardır.”

KDP ve KYB’nin Irak Kürdistanı’ndaki diğer gruplarla ilişkileri

Mücadelenin eskiliğı sebebiyle Irak Kürdistanı’nda halkın ve siyasî ve askerî anlamda faal olan kişilerin çoğı, bu iki büyük gruptan birine bağılı bulunmaktadır. Elbette Sosyalist, Komünist ve PASOK gibi daha küçük gruplar da geçen yıllarda sürekli olarak bu gruplardan biri ile ittifaklar kurdular. Fakat son yıllarda, özellikle de 90’lı yıllarda Kürt bölgelerinde bu iki gruptan bağımsızlığını korumaya çaba gösteren iki akım ortaya çıktı. Bu çabalar, bazen İran ve Türkiye’nin de desteğini kazandı. Bu akımlardan birisi, “Kürdistan İslâmcıları”, diğeri ise daha sonra açıklayacağımız “Türkmenler”dir.

İslâmcılar

Gerçi mücadelecî Kürt grupları, derin ve geleneksel bir İslâm inancına sahiptirler ve geçen bölümlerde de gördüğümüz gibi, hatta Barza-

nî grubunun kurucusu, bir çeşit dinî liderlik iddiasına sahipti; fakat bu grupların resmî siyasî tutumları sürekli olarak millî olmuştı ve İslâmî öğretiler, bunda eksen olma rolü oynamıyordu.

İran İslâm Devrimi'nin zaferiyle, İslâm dünyasının birçok yerinde olduğu gibi Irak Kürdistanı'nda da İslâmî yönelimler gelişmeye başladı. Bu eğilimler, daha çok Seyyid Abdülaziz'in Cuma imamlığı yaptığı İran sınırındaki Halepçe ve civarı ile Seyyid Sadık [Şehrezur] Biyare ve Tavile'de yoğunlaşıyordu. Buralar ise Merivan ile Nuvsud arasındaki tampon bölgeye bakıyordu. Nitekim İranlı Kürtlerin en dindar olanları da bu bölgede yaşıyordu. Bu bölgede, 1984 yılında ulusalcı Kürt grupların çerçevesinin dışında Halepçe cuma imamının liderliğinde dindar halk tarafından Saddam'a karşı bir isyan başlatıldı. Bu isyan sert bir şekilde bastırıldıysa da bu isyan bölgede İslâmî bir direnişin oluşmasını sağladı.

Bölgedeki halkın İran Silahlı Kuvvetleri'yle işbirliği yapmasıyla gerçekleşen 1987'deki Halepçe operasyonu sonrasında, bu şehrin kimyasal silahlarla bombalanması üzerine bölge halkı İran topraklarına sığındı. O dönemden itibaren İran topraklarındaki mülteci kamplarında İran'ın desteğiyle, Şeyh Ali Abdülaziz'in liderliğinde Kürdistan İslâmî Hareketi adlı hareketin tohumu atıldı. Arabistan'ın yardımları ve bu grup eliyle dağıtıldığı gıda yardımları da bu grubun konumunun daha da iyileşmesine sebep oldu. Halepçe bölgesi, Talabanî'nin nüfuz alanına giriyordu. Bu operasyon sırasında İran Silahlı Kuvvetleri'yle işbirliği yapan Talabanî grubu, bu grubun kurulmasına karşı çıkmayı maslahatlarına uygun görmedi. Celal Talabanî, önceden beri özellikle İran sınırındaki bölgede bu grubun varlığından memnun değildi. Çünkü sekülerist bir düşünceye sahip ve siyasî İslâm düşüncesine karşı olan Talabanî'nin, İran'a giriş çıkış yapılan bu bölgedeki kontrolü sona eriyordu. Yukarıda sözü edilen bu grubun kurulmasıyla İslâmî düşünce tüm Kürdistan'da yayıldı. Badinan ve Erbil gibi Barzanî'nin nüfuzu altında bulunan bölgelerde bile İhvan düşüncesine dayalı "Yekgerto" adlı bir örgüt kuruldu. Bunlar silahlı mücadeleden çok kültürel çalışmalara inandılar. Ayrıca nispeten silahlı mücadeleye yakın "Hizbullah" adlı küçük bir grup daha kuruldu.

Irak Kürdistanı'nda özerkliğin kurulmasından sonra Talabanî bölgesinde İslâmî Hareket, Barzanî bölgesinde de Yekgerto, konumlarını daha da güçlendirip sağlamlaştırdılar. Bölgede İslâmî eğilimlere yönelik teveccühün gün geçtikçe artması, bölgedeki seçimlerde, İslâmcıları Barzanî ve Talabanî'den sonra ikinci konuma yükseltti. İslâmî Hareket grubunun güç kazanmasıyla, Irak Kürdistanı'ndaki eski rakipler elinde araç olma ve iç ihtilaflar şeklinde iki olgu ortaya çıktı. Barzanî grubu, rakip grubu baskı altına almak için Talabanî bölgesinin göbeğinde yer alan bu İslâmî gruba yaklaştı, onlara para, hatta bakanlık teklif etti. Talabanî de onlara baskı yapmak için bu grubun Barzanî bölgesinde bulunan taraftarlarından istifade etmeye çalıştı. Böylece bir taşla iki kuş vuruyordu. Çünkü bu şekilde hem Barzanî'yi baskı altına alıyor, hem de daha önce kurulmasını istemediği bu grubu güçlü Barzanî grubuyla çatıştıyordu.

İslâmî Hareket, 1993 ve 1997 yıllarında iki defa sürekli olarak onların elinden kurtulmak isteyen Talabanî güçleriyle çatıştı. Her iki çatışmada da İran İslâm Cumhuriyeti'nin aracılığıyla onlarla Talabanî arasında anlaşma yapıldı ve onlar, Halepçe ve civarında yaşama imkânı bulabildiler.

Öte yandan Şeyh Ali Abdülaziz'in, kardeşi ve oğluyla olan rekabetleri, bu grup arasında iç bölünmeye sebep oldu. Bölünenlerden bazıları "Mustakillin-i Soran" [Soran Bağımsızları] adı altında varlıklarını ilan etti. Bazıları da İhvân-ı Müslimîn düşüncesine yakın bir tarzda "Cemâat-i İslâmî" adıyla yeni bir grup kurdular. Bunlar Arabistan'ın mâlî desteğini de gördüler. Ama daha önemli bölünme, Sünnî yönü baskın grubun bölünmesiydi. Sünnî oldukları için İranlı Şîî düşüncesinin etkisi altında kalmak istemeyen bu grup, önceleri İhvancılığa, sonra da Selefilîğe yöneldi ve takriben 1996 yılından itibaren de Bin Ladin'in el-Kaide grubuyla ilişkiye geçti. Onlar, dinî olmayan Kürt siyasi gruplara karşı sert tavır alınmasından yanaydı ve onları kâfir olarak niteliyorlardı. Binaenaleyh, Barzanî'nin nüfuz bölgesi olan Erbil'de içki satılan lokantalara bomba koymak ve Fransua Harirî gibi kişilere yönelik suikastlar düzenlemek şeklinde eylemlere giriştiler. Bu grup

1999 yılında önce “Tevhîd” adlı bir örgüt kurdu. Daha sonra İslâmî Hareket’teki bazı radikalleri kendilerine çekerek ve Iraklı Arapların ve diğer ülkelerdeki Arapların da katılımıyla önce “Cundu’l-İslâm” [İslâm Ordusu], 11 Eylül 2001’den sonra da “Ensâru’l-İslâm” [İslâm’ın Yardımçıları] adını aldılar. Onların liderliğini de “Hamdullah Şâfi’î” diye tanınan Veriya Huleyrî yapmaktaydı.

Erbil valisi Fransua Harirî’nin 2001 yılının başlarında öldürülmesi, Barzanî’nin bölgede İslâmî gruplara karşı daha münasip bir tutum almasına sebep oldu. Çünkü, Harirî’yi öldürenler, “Tevhîd” adlı İslâmî bir gruba mensuptu. Aşırı görüşlere sahip olan bu grup, 2000 yılının Mayıs ayında Şeyh Ali Abdülaziz liderliğindeki İslâmî Vahdet Hareketi’nden ayrılmış ve bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Gerçi İslâmî gruplar arasındaki bölünme 1997’e kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Hamas isimli örgüt, İslâmî Hareket’ten ayrıldı. Fakat 2001 yılı bu gruplar için en kötü yıl oldu. O yıl, “Soran Ordusu Güçleri-2” adlı bir grup, İslâmî Vahdet Hareketi’nden ayrıldı ve İslâmî grupların oluşturduğu koalisyonun fiilen ortadan kalkma süreci başladı. Önceki yılın eylül ayında KYB ile Cundu’l-İslâm güçleri arasında çatışmaların doruğa çıktığı yönünde bir çok haberler yayınlandı. Kurdish Media adlı bir internet sitesinde, İslâmî Vahdet Hareketi’nin dokuz liderinin Ali Bapîr liderliğindeki Cemâat-i İslâmî-i Kürdistan’a katıldığını bildirdi. Bu katılımdan birkaç ay önce, Cemâat-i İslâmî-i Kürdistan, İslâmî Vahdet Hareketi’nden ayrılarak faaliyetlerine başlamıştı.

Kurdish Media sitesinin kendi güvenilir kaynaklarına dayandırarak verdiği habere göre bu birleşme, Şeyh Muhammed Berzencî’nin başkanlığında İslâmî Vahdet Hareketi’nin dokuz lideriyle Ali Bapîr’in katıldığı bir toplantıda gerçekleşti. Bu habere göre bu toplantıda Şeyh Muhammed Berzencî, Cemâat-i İslâmî’nin dinî liderliğine; Ali Bapîr de emirliğe (komutanlığa) seçildi. Ayrıca iki askerî güç, Şeyh Muhammed Berzencî’nin emri altında Cemâat-i İslâmî-i Kürdistan’a katıldı.

Öte yandan İslâmî Vahdet Hareketi lideri Şeyh Ali Abdülaziz de bu grubun adını, önceki şekilde, İslâmî Hareket’e dönüştürdü. Bu değişikliği, diğer grupların bu isimden istifade etmesini engellemek için

yaptığını belirtti.

Şunu da belirtmek gerekiyor ki, iki yıl önce İslâmî Vahdet Hareketi Partisi, İslâmî Hareket ve Kürdistan İslâmî Hareketi adlı iki grubun faaliyetlerini güçlendirmek, KDP ve KYB karşısında zayıf kalmamak amacıyla birleşmesiyle oluşmuştu. Fakat bu partilerin liderlerinin ortak bir lider (Molla Ali Abdülaziz) üzerinde anlaşmalarına ve uzlaşmalarına rağmen, durum öyle bir seyir izledi ki yeni partinin kuruluşunun ilk yıl dönümünde bölünme işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştı. O dönemde İslâmî Vahdet Hareketi partisinin iç ihtilaflarını halletmek için araçların gösterdikleri çabalar, partinin (İslâmî Vahdet hareketi) ilk genel kongresinin gerginlikten uzak bir şekilde düzenlenmesini sağladı. Fakat bundan yalnızca birkaç ay sonra bölünmeler başladı ve bu, gerginlikleri de beraberinde getirdi.

Bazı haberlere göre Celal Talabanî bölünmeleri teşvik edip İslâmî Hareket'in zayıflatılmasında bizzat rol oynadı. Cundu'l-İslâm adlı aşırı grup, 2001 yazında İslâmî Hareket'in elindeki yerlerin yaklaşık yarısını işgal edince, Şeyh Ali Abdülaziz onları daha önce desteklemesine rağmen -çünkü bu işler daha çok onun oğlunun tahrikiyle gerçekleşiyordu- bu kez onları sindirebilmek için Celal Talabanî'den yardım istedi. Celal Talabanî de Şeyh'i kendisine daha fazla bağlayabilmek için ona güç, silah, mühimmat ve para vererek onun bu isteğine olumlu cevap verdi.

Cundu'l-İslâm'ın faaliyetleri, Halepçe bölgesinde BM'ye bağlı bir grubun onların faaliyetlerini engellediğı 2001 yılının Temmuz ayına kadar uzanmaktadır. Bu grup, hizmet faaliyetleri yürütmek için Halepçe'ye gitmiş; ama bazı İslâmî kurallara riayet etmediğı için orayı terk etmek zorunda kalmıştı. O sırada bu düşüncenin kan dökücü bir grubun oluşumuna sebep olacağını, bölgedeki istikrarı darmadağın edeceğini kimse tahmin edemezdi.

KYB'nin yayın organı *Kurdistan-é Nov* [Yeni Kürdistan] gazetesi 2001 Temmuz'unun sonunda, Tavile bölgesi civarında silahlı bir grubun karışıklık çıkardığını belirtiyor, bazılarının son günlerde hırsızlıklar yaparak halkı rahatsız ettiğini ve halkın huzurunu bozduğunu yazıyor-

du. Bu gazete, başmakalesinde de halkı yabancıların komplolarına karşı uyararak, Talabanî Hükümeti'ni bu eşkıyaya karşı derhal tedbir almaya çağırıyordu. Gazete, Talabanî güçlerinin hakim olduğu bölgede, bu eşkıyaları hangi grubun ya da ülkenin desteklediğini açıkça belirtmiyordu; fakat İslâmî Vahdet Hareketi'nden güvenliğin yeniden sağlanması ve eşkıyaların yok edilmesi için KYB'yle işbirliği yapmasını istiyordu.

Eş-Şarku'l-Evsat da, aynı yılın 7 Eylül'ünde şöyle yazıyordu: "Cundul i-İslâm, bölgede televizyon izlenmesini ve müzik yayını yasakladı ve kadınlara hicabı zorunlu hale getirdi. Cundu'l-İslâm'ın yayınladığı yedi maddelik bildirinin, Tâlibân'ın Kâbil'i ele geçirmesinden sonra tüm Afganistan'da getirdiği sınırlamalara benzer sınırlamalar getirmesi yüzünden Cundu'l-İslâm, "Kürt Tâlibânı" olarak meşhur oldu.

Cundu'l-İslâm'ın faaliyetlerini arttırdığı dönemde önceleri, KYB tüm İslâmî gruplara karşı "hastaya yanlış ilaç politikası" izledi. Yani bu grupların Kuzey Irak'taki tavırlarını sert bir şekilde eleştirirken, resmî çevrelerde, İslâmî grupların kontrolü altında bulunan Halepçe ve Şehrezur (Seyyid Sadık) gibi bölgelerdeki toplumsal ve iktisâdî durumu gündeme getiriyordu. Fakat durum öylesine farklı bir şekilde değişti ki giderek Kuzey Irak'taki iki büyük grup, Cundu'l-İslâm karşısında ortak bir tehlike hissine kapıldılar ve kendilerini bu gruba karşı mücadeleye hazırladılar.

17 Eylül'de, KYB, KDP ile Cundu'l-İslâm grubunu ortadan kaldırma konusunda anlaşmaya vardıklarını açıkladı. Ayrıca Barzanî'nin özel temsilcisi Hoşyar Zebârî, Süleymaniye'de Cundu'l-İslâm'ın kökünün kazınması için KYB'ye yardım etmeye hazır olduklarını açıkladı.

Barzanî'nin, Cundu'l-İslâm'ın faaliyetlerinin durdurulmasını isteyen Talabanî'nin yanında yer alarak, ekim başlarında yaptığı, bölgedeki terörist faaliyetlerin durdurulmasına yönelik açıklamaları, bölgenin kanlı olaylara gebe olduğunun bir göstergesiydi. Barzanî'nin işbirliğinin sebebi de açıktı. Evvela, KDP yılın ilk aylarında Fransua Harirî'yi kaybetmişti ve ayrıca Dohuk ve Erbil'de art arda patlamalara tanık olmuştu. Bunların büyük bir kısmı aşırı gruplar tarafından, bazıları da

kendisine aşırı grup görüntüsü veren Bağdat rejiminin adamları tarafından gerçekleştirilmişti.

İkinci olarak, Barzanî durumun tekrar karıştığına ve Talabanî ile KDP'nin işine gelecek şekilde yapılan barışın gölgelenmekte olduğuna şahit oluyordu. Dikkate değer bir başka nokta da, Barzanî, bölgede barışın sağlandığından bütünüyle emin bir şekilde Ankara'nın Kuzey Irak'taki politikalarını kayıtsız şartsız durdurmasına yönelik faaliyetlere başlamıştı. Binaenaleyh, Cundu'l-İslâm'ın faaliyetleri, bu durumu bütünüyle tehlikeye sokuyordu.

Bazılarına göre Barzanî'nin bu konudaki endişeleri çok da yersiz değildi. Bu görüşte olanların belirttiğine göre, Celal Talabanî, Cundu'l-İslâm meselesini daha az yaygara kopararak halledebilirdi; ama KYB'nin tek taraflı olarak verdiği tavizlerle yeni bir merhaleye girmiş olan barış sürecinin neticeye ulaşmasını engellemek için Cundu'l-İslâm'a karşı kanlı bir savaş başlattı.

Bu noktada dikkati çeken nokta şudur: İslâmî gruplar arasında meydana gelen ihtilaflar, KYB'yi Cundu'l-İslâm'a yönelik saldırı konusunda rahatlatmıştı. Cemâat-i İslâmî lideri Ali Bapîr, 17 Eylül 2001'de KYB'nin internet sitesinde yayımladığı açıklamasında, KYB ile Cundu'l-İslâm arasındaki ihtilaflarda tarafsız kalacağını bildirdi. Teyit edilmeyen bazı haberlere göre ise İslâmî Hareket lideri Ali Abdülaziz, yaptığı müzakereler sonucunda, Talabanî'den karşılıksız mâlî yardım alma karşılığında, KYB ile Cundu'l-İslâm arasındaki her türlü çatışmada tarafsız kalmayı taahhüt etmişti. Yine teyit edilmemiş bir açıklamaya göre, Şeyh Ali bu yardımı aldıktan sonra partinin bölgesini terk etmiş ve İran'ın arabuluculuğuyla KYB ile Cundu'l-İslâm grubu arasındaki ihtilaf çözülünceye kadar Halepçe'ye dönmemişti. KYB, sonunda 25 Eylül 2001'de Cundu'l-İslâm'la savaşa girişti. Çatışmaların ilk günlerinde iki taraftan yüz kişi öldü ve birçok kişi de yaralandı.

O dönemde Anadolu Haber Ajansı, bu konuda verdiği bir haberinde, Talabanî'ye bağlı güçlerle Halepçe'de nüfuzu bulunan ve 250 militana sahip olan Cundu'l-İslâm arasındaki çatışmaların sonucunda bu şehrin kontrolünün KYB güçlerinin eline geçtiğini belirtiyordu. Türki-

ye'de yayınlanan *Hürriyet* gazetesi de, Talabanî güçlerinin bu grupla olan çatışmasına ilişkin haberlerin, Usâme bin Ladin güçlerinin Kuzey Irak'ta barındığı yönündeki iddiaları teyit ettiğini iddia ediyordu.

Savaş hengâmesinde 36 sivilin Cundu'l-İslâm tarafından öldürüldüğü ve bunalımı daha da şiddetlendirdiği yönündeki haberler, bu gruba karşı saldırıları sürdürme yönünde bahane oluşturdu. Talabanî, bu kişilerin cesetlerinin parçalanmış görüntülerinden sonuna kadar istifade etti. KYB'ye bağlı yayın organları, TV kanalı ve internet siteleri, günlerce bu görüntülerle ve bu konuya ilişkin haberlerle doldu.

Eldeki son bilgilere göre Cundu'l-İslâm grubuna mensup kişiler, Halepçe şehri civarında ve Tavile ve Biyare'yi kapsayan Seyyid Sadık bölgesinde hâlâ kontrollerini sürdürmekte; ama bununla birlikte özel bir askerî faaliyet içerisinde bulunmamaktaydı. Talabanî cenahı da, ABD'nin el-Kaide örgütüyle ve terörizmle mücadele çerçevesinde Irak'a saldırısının gündeme gelmesi sebebiyle bu konudaki gerginliği azaltmaya çalışmaktaydı.

Cundu'l-İslâm bunalımının başladığı ilk haftalarda, KYB, 11 Eylül saldırısıyla başlayan uluslararası terörizmle mücadele iddiasından yararlanmaya çalıştı ve Cundu'l-İslâm'ın Usâme bin Ladin'in el-Kaide örgütüyle bağlantısına açık belgeler gösterdi. Bu iki grup arasındaki ilişki hususunda KYB yetkililerinin yayınladığı muhtelif açıklamalar bir yana, bu konudaki ilk resmî suçlama, Hoşyar Zebarî'nin 17 Eylül 2001'de Süleymaniye'ye yaptığı ziyaretten sonra söz konusu edildi. Burada KYB, Usâme bin Ladin'i Cundu'l-İslâm'ı desteklemekle suçluyordu. Talabanî, KYB'nin Cundu'l-İslâm mevzilerine saldırmasından birkaç gün önce, *ez-Zaman* gazetesine verdiği demeçte, Cundu'l-İslâm'ın, İslâm'ın ilk yıllarındaki Hâriciler gibi olduğuna değinerek şöyle dedi: "Bu grup, yabancı ve burayı Afganistan zanneden, Afganlı kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler, Halepçe halkı arasında korku ve dehşet yaratmaktadırlar."

Bu resmî açıklamadan sonra KYB'nin Mısır'daki temsilcisi de, "Usâme bin Ladin grubuna mensup birçok kişi Irak Kürdistanı'nda faaliyet göstermektedir." dedi. Bu açıklamanın ardından KYB'nin An-

kara'daki temsilcisi Behruz Gelaî de, 1 Ekim 2001'de, Türk yetkililere bir rapor sundu. Bu raporda Cundu'l-İslâm'dan, askerî açıdan tıpkı Tâlibân gibi örgütlenmiş aşırı bir grup olarak söz ediliyordu. Gelaî'nin raporunda, Afganistan'da eğitim görmüş bazı kişilerin isimleri de veriliyordu. 15 Ekim 2001'de, Talabanî cenahına bağlı televizyon, söz konusu grubun nasıl oluştuğuna ilişkin ayrıntılı bir program yayınladı ve bu grupla Usâme bin Ladin arasındaki ilişkilerden bahsedildi. KYB'nin internet sitesi bu konuda yayımladığı haberinde, Cundu'l-İslâm'ın Afganistan'daki terörist gruplar tarafından nasıl eğitildiğine, onların Bin Ladin'le olan ilişkisinin boyutlarına ve bu kişilerin isimlerine yer verdi.

Fakat bu haberden hemen sonra, KYB bu bağlantı konusunda açık bir sükût içerisine girdi. Bunun en önemli sebebi, ABD'nin terörizmle ve el-Kaide örgütüyle mücadele çerçevesinde geniş çaplı bir uluslararası koalisyonla Afganistan'a saldırının pratiğe dökülmesiydi. Bir dönem iki örgüt arasındaki ilişkiye dair açık deliller göstermeye çalışan KYB, birdenbire bu konuda, "Tüm dünyada el-Kaide üslerine yönelik saldırı, terör karşıtı koalisyonun yetkisinde olması gereken bir iş tir." diyerek, Amerikalıların karşısına geçti.

Muhtemelen basit bir hesap yapılmıştı. ABD'nin Kuzey Irak'a yönelik saldırısı ve ondan sonra yaşanacak olanlar, (yarım yamalak olsa da) Kürdistan Özerk Yönetimi'ne korkunç bir darbe vururdu. KYB, bundan duyduğu kaygıyla, Cundu'l-İslâm meselesinde biraz daha sakin olmaya mecbur oldu. ABD'nin hassasiyetlerini kışkırtmaksızın, bu grup aleyhinde yaptığı propagandalarla yetindi.

2001 yılının Aralık'ında, Molla Fatih Krikar ve Ebû Abdullah Şahhî, yeni bir ittifak kurdu. Söz konusu kaynak ayrıca şunları ekliyordu: Ensâru'l-İslâm grubu, Cundu'l-İslâm grubuyla Molla Krikar komutasındaki militanların birleşmesiyle oluşmuştur. Ensâru'l-İslâm'ın kuruluşunun ilanıya, Kuzey Irak'ta el-Kaide örgütünün bir parçası olarak bilinen Cundu'l-İslâm lağvedilmiş oldu.

2001-2002 yıllarında söz konusu radikaller, Halepçe'deki dairelerden Celal Talabanî'nin resimlerini kaldırma, üniversite hocalarına teh-

dit içerikli mektuplar gönderme, halkı Nakşibendî şeyhlerinin kabirlerini ziyaretten men etme, Talabanî'nin bölgedeki adamlarını tutuklama, gümrük gelirlerine el koyma, muhaliflerine pusu kurarak onları öldürme ve Talabanî'nin üslerine saldırarak onlardan onlarcasını esir alma gibi eylemler yaparak bölgedeki durumun karışmasına sebep oldular.

Bu radikal grup, beş yüz civarında silahlı militana sahipti ve halk arasında yaptığı propagandalarla Talabanî'yi, Barzanî'yi ve İran İslâm Cumhuriyeti'ni hedef alıyordu.

11 Eylül'ün ardından el-Kaide'nin küresel anlamda gündeme gelmesi, Celal Talabanî'nin eline uygun bir fırsat geçmesine sebep oldu. O, Cundu'l-İslâm'la el-Kaide arasında irtibatın bulunduğunu gündeme getirerek ve tutukladığı bazı kişilerin itiraflarını göstererek, ABD'nin dikkatini bu grup üzerine çekti. *Newyorker* muhabiri Jeffry Goldberg, Mart ayında yayımladığı haberinde, kendisinin Talabanî bölgesindeki cezaevlerinde bulunanlarla yaptığı röportajlara yer verdi. Onlar bu röportajda, el-Kaide'yle ve Irak İstihbârât Örgütü'yle (Muhâberât) ilişkilerini anlatıyordu.

Dikkat çekicidir ki Celal Talabanî'nin İslâmî gruplara, özellikle de adını Ensâru'l-İslâm olarak değiştiren Cundu'l-İslâm'a yönelik geniş çaplı propaganda çalışmaları, onların el-Kaide'yle işbirliği yapmaları ve muhtemelen ellerinde el-Kaide'yle Irak istihbârâtının ilişkisine dair belge bulunması sebebiyle ABD'nin dikkatinin onlar üzerinde yoğunlaşmasına sebep oldu. ABD, hatta dışişleri bakan yardımcısı gibi resmî düzeylerde, İran İslâm Cumhuriyeti'ni tehdit etmekten bile geri durmadı. Zira yapılan propagandaya göre, el-Kaide'ye bağlı unsurlar, İran yoluyla Ensâru'l-İslâm'a ulaşıyordu.

Bu gruplardan darbeler yemiş olmasına rağmen Barzanî, Talabanî ile rekabete dayalı siyaseti doğrultusunda İslâmî gruplara karşı daha yumuşak bir tavır aldı. Hatta kendi hükümetindeki adalet bakanlığını onlara verdi. Elbette Barzanî bölgesinde yer alan Yekgerto adlı İslâmî grup, İslâmî Hareket'ten farklıdır ve Barzanî ile nispeten daha iyi ilişkilere sahiptir. Barzanî grubu, Talabanî'nin İslâmî Hareket'e yönelik tutumunu eleştirdi ve belediye seçimlerinden iki yıl önce İslâmî Hareket'i destekledi.

Türkmenler

Bu etnik grup, Osmanlılardan beri, hatta onlardan daha önce Kuzey Irak'ın ortalarında, özellikle de Kerkük ve Musul civarında yerleşti. Irak'ın Osmanlı'dan ayrılmasından sonra, onlardan belli bir kısım Irak'ta kaldı. Onlar, genellikle çiftçilik ve küçük ve orta ölçekli ticaretle meşgul oldular. Onların iddiasına göre nüfusları, halihazırda beş yüz bin kadardır. Muhtemelen nüfuslarının yüzde 45'i Şii'dir ve bunlar da çok kötü şartlar altında yaşamaktadır.

Kürtlerin ve Iraklıların ortasında yaşayan Türkmenlerin durumu son derece zordu. Onlar, iki taraf arasındaki savaşlardan en az zararlı çıkmaya çalışıyorlardı. Çoğunlukla Irak'ın kontrolü altında bulunan bölgelerde yaşadıkları için, daha çok Irak Devleti'yle işbirliği yapmaya çalışıyorlardı. 1990'lı yıllarda Kuzey Irak bölgesinde değişikliklerin meydana gelmesiyle birlikte, Kürt bölgelerinde ve genellikle de Barzanî bölgesinde kalan Türkmenler, siyasî örgütler çerçevesinde siyasî sahne de yer almaya başladılar.

Türkmenler, müttefiklerin Irak savaşından galip çıkmasından önce bile Türk istihbârât örgütleriyle gizli ilişkiler içerisindeydi. 1990'lı yıllardaki olaylardan sonra bu ilişki daha açıktan yürütüldü. Türkiye, bu etnik azınlığı desteklemeyi, kendisinin Irak'a müdahalesinin bir gerekçesi olarak ortaya koyuyordu. Türkler, yaptıkları müzakerelerde sürekli olarak Türkmenlerin haklarında ısrar ettiler ve onları siyasî ve ekonomik açıdan desteklediler. Türkler, ayrıca ticârî konularda da Türkmenlerin önemli bir rol oynamasına çalıştılar.

Türkmenlerin çoğunluğunun yaşadığı Barzanî bölgesinde, Barzanî Hükümeti, onlara Türkçe eğitim hakkı vererek ve bakanlıklardan birini onlara bırakarak, onları ve Türkiye'yi razı etmeye çalıştı. Türkmen aşiretlerinden ve partilerinden oluşan en önemli Türkmen grubu olan Türkmen Cephesi ve Millî Türkmen Partisi, sürekli olarak Barzanî'ye muhalif hareket ettiler. Zaho'dan (Türkiye sınırı) Erbil'e ve Kerkük'e kadar olan sınırlar içerisinde resmî ve yasal özerklik ve federal haklar, ayrıca bir radyo ve televizyon merkezi istediler. ABD'nin ve Türkiye

istihbârâtının desteğiyle Ankara'da doğan bu örgütler, Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta Saddam karşıtı grupların safına katıldılar. Bu örgütler sınırlı sayıda silahlı militana da sahiptiler ve bunlar kimi zaman Erbil civarındaki bazı yerleri ele geçirerek Barzanî'nin öfkesine neden oldular. Bunların Mustafa Kemal adlı liderleri, Barzanî grubunun yalnızca kendilerine tabi olan ve halk desteğinden yoksun Türkmenleri devletin üst kademelerine getirdiği inancındaydı. Hakim olduğu bölgede çok az sayıda Türkmen bulunan Talabanî grubu, Barzanî'ye muhalefet edip Türkiye'nin teveccühünü kazanmak için sürekli olarak Türkmenlerin haklarının verilmesinden söz etmiş ve bu da Türkiye'nin son dönemde Talabanî'ye olan teveccühünün artmasına neden olmuştur.

Türkiye medyası da bu ülkenin politikacılarının yanında Türkmenlerin özerkliği ve federalizmi hususunda birçok şey söylemektedir. Fakat aslında bu grubu, kendilerinin Kuzey Irak'taki nüfuz üssü olarak görmektedirler. Bu arada Şii Türkmenlere, çok fazla ilgi gösterilmektedir. Bunlar, gerçekte Sünnî Türkmenlerin kontrolü altında ikinci sınıf vatandaş olarak görülmektedir.

Komşularla ilişkiler

Kürt hareketlerinin tüm çağdaş tarihinde görüldüğü üzere, bu hareketlerden hiçbirisi, Kürdistan sınırları içinde dışarıya bağımlı olmaksızın kurulmuş değildir. Bu noktada Kürtlerin yaşadığı üç ülke çok önemli bir rol üstlenmiştir. Bu üç ülke içerisinde bu konuda savaşa giren ilk ülke İran olmuştur. Suriye, açık ve etkili varlığını İran-Irak Savaşı sırasında başlattı; nihayet Türkiye de Körfez Savaşı'ndan sonra Kürdistan maceirasında esaslı rol oynamaya başladı. Bu üç ülkenin yer aldığı en önemli sahne Irak Kürdistanı idi. Onların rolü, Türkiye'nin ve İran'ın Kürt bölgeleriyle ilgili meselelerde ikinci dereceden önem arz etti.

Iraklı Kürt gruplar, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini, mücadelelerinin ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçası olarak gördüler. Bu uzun mücadele süresi boyunca, kültürlerinin bir parçası olan savaş maharetle-

rinin yanı sıra diplomaside büyük maharetler sergileyerek belli bir temül elde ettiler. Şimdi onların bu üç komşu ülkeyle olan ilişkilerine değineceğiz.

İran

Özerk bir Kürt devletinin kurulması noktasında kazanılan ilk kum, 1946 yılında İran'da kurulan Mahabad Cumhuriyeti ile gerçekleşti. Bu adımın atılmasında sadece Sovyet desteği ve yönlendirmesi yoktu; buradaki aslı unsurlar, yol göstericiler ve nihayet onun askerî ayakları, Molla Mustafa Barzanî akımı içerisindeki Iraklı Kürt aydınlardı. Bu meseleye daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak yer verdik.

Daha önceki bölümlerde, Bağdat yönetimiyle çatışma içerisinde bulunan Kürt grupların 60'lı ve 70'li yıllarda, 1975 yılına kadar aslı hâmisinin İran olduğuna değinmiştik. Yine bu bölümde İran'da İslâm Cumhuriyeti'nin kurulmasından ve İran-İrak Savaşı'nın başlamasından sonra bu grupların yeniden nasıl ihya edildiğini ve söz konusu grupların İran'a nasıl bir ilişki borçlu olduğunu açıklamıştık. Şüphesiz bu dönemlerde İran, bu grupların mücadelelerini devam ettirme ve durdurma noktasında en belirleyici rolü oynadı. Burada şöyle bir sorunun zihinlere takılması mümkündür. İran, 1940'lı yıllarda Mahabad Cumhuriyeti olayıyla ve 1980'li yıllarda İslâm Devrimi karşıtı Kürtlerle, kanlı ve sıkıntı dolu bir macera yaşamıştır. Bu çerçevede denilebilir ki bağımsızlık ya da özerklik isteyen Kürt hareketleri, doğal olarak İran ulusal güvenliği için bir tehdittir. Binaenaleyh İran, Iraklı Kürtleri destekleyerek kendi ulusal çıkarlarını nasıl temin etmiş olmaktadır?

Buna cevap olarak denilebilir ki evvela, İran İslâm Cumhuriyeti, anayasası doğrultusunda, kendi ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurduğu kadar zulüm altındaki Müslüman halkları desteklemeyi de kendi görevi olarak görüyordu. Kürt halkı da bu çerçeveye giren yüzünün en mazlum halklarından biriydi ve Halepçe'de onlara yönelik işlenen cinayet de bunun sadece bir örneğiydi.

İkinci olarak, Kürtlerin İran'la olan kavmî ve kültürel bağları, Kürt-

lerin Türklerle ve Araplarla olan bağından çok farklıdır. Gerçi Kürtler, tıpkı diğer İranlı alt kültür grupları gibi kendiliğinden gelişen özel bir kavmi duyarlılığa sahiptirler ve bu durum tarih boyunca onları bir araya getirmiş, onları diğer İranlı kavimlerden ayırmıştır; ama birçok tarihî ve kültürel sebep, onların bu kavmi duyarlılığının, İranlılık millî duygusuyla çelişmemesine sebep olmuştur. Bu millî duygu, İranlıları bir araya getiren, onlara dünya milletleri arasında köklü ve itibarlı bir millet olmanın ortak değerlerini, ortak kaderini, ortak ilgilerini ve ortak anlayışlarını hissettiren bir millî duygudur.

Bu kitabın ilk bölümlerinde de gördüğümüz gibi, Kürtler Ârîdir ve Kürtlere başka bir köken bulma konusundaki sözde bilimsel çabalar da herhangi bir sonuç vermemiştir. Kürtlerin tarihi, İran tarihi ile iç içedir. İranlı olmayan tarihçilerin geneli, bu tarihi, İran tarihi çerçevesinde ele almaktadırlar. Kürtçe'nin muhtelif şiveleri bulunsun da, İran'da, Irak'ta ve Türkiye'de konuşulan Kürtçe, Türkçe'den ve Arapça'dan farklı olarak İranî bir dildir.

Merhum Üstad Reşîd Yasemî'nin değerli eseri *Kürd ve Peyvestegî-yê Nejadî ve Tarihî* [Kürtler ve Onların Irkî ve Tarihî Bağları] adlı değerli eserinde şöyle demektedir: "Son dönemlere kadar, Irak ve Türkiye Kürdistanı'nın birçok bölgesinde yazışmalar ve telif edilen eserler Farsça'dan başka bir dille yapılmıyordu. Nitekim *Şerefnâme* vs. gibi Kürt alimlerinin yazdığı tarihler Farsça'dır... Okur yazarlık seviyesi ileri derecede olsun ya da olmasın hâlâ halk, mektuplarını Farsça yazmaktadır... Irak'ın Süleymaniye kentinde 1921 yılına kadar eğitim dili Farsça'ydı. Hatta devlet okullarında Farsça kitaplar okutulurdu. Şeyh Abdülkerim Bustarî'nin *Mizânu't-Ta'îm* adlı eseri buna bir örnektir. O tarihten sonra Kürtçe'yi Farsça'nın yerine hakim kılmaya çalıştılar."

Göç, kız isteme, evlilik, nevrüz ve köy eğlenceleri gibi Kürtlere özgü adet ve görenekler, Araplarınkinden ve Türklerinkinden çok daha fazla Lorlar ve Bahtiyarîler gibi İranlı kavimlerine benzemektedir. Onları kültürel açıdan İranlıların çoğunluğundan farklı kılan tek unsur, Sünnî-Şafîî mezhebine mensup olmalarıdır. İslâm'dan önce onlar,

İran dinlerine mensuptular; Müslüman olduktan sonra da özellikle Selçuklular döneminde Şâfiî oldular ki o dönemde tüm İran, Şâfiî idi. Ama Şâfiî Kürtler, çoğunlukla Hanefî olan İran'ın diğer Sünnîlerinden çok daha fazla Ehl-i Beyt sevgisine sahiptirler ve onlar, Şîilere karşı daha büyük bir hoşgörüye sahiptirler; nitekim onlar imamların kabirlerini ziyarete de giderler.

Üçüncü olarak İranlı muhalif Kürtler, Irak ve Türkiye Kürtlerine göre dünya güçlerine çok daha fazla bağımlıdır. Kazî Muhammed'in Sovyetler tarafından desteklendiği ve himaye gördüğü son derece açık ve bilinen bir gerçektir.

Yine şu an karşı devrimci İslâmî, Demokrat ve Komola güçlerinin, ABD tarafından Irak eliyle Kürtlerdeki milliyetçiliği hakim kılma hedefiyle yönlendirildiği çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Nitekim onların sloganlarında da çok açıkça görüldüğü üzere, hedefleri Kürt halkının haklarının elde edilmesi değil, İslâm Cumhuriyeti yönetiminin devrilmesidir. Bu söylenenlerin en açık delili, Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasından ve İran'ın parçalanmasına yönelik politikalarını değiştirmesinden sonra 32 yıl boyunca yani İslâm Devrimi'ne kadar İran Kürdistanı'nda hiçbir bunalım yaşanmamış olmasıdır. O dönemde İran'da hakim olan yönetim, sürekli olarak Kürt meselesiyle meşguldü; ama bunu İran Kürdistanı'ndaki halkın taleplerini yerine getirmek için yapmıyordu. Hükümet, daha çok Irak Kürdistanı'ndaki bunalımın sonuçlarıyla ve getirileriyle ilgileniyordu.

Fakat İslâm Devrimi'yle birlikte içeride ve uluslararası alanda şartlar değişti ve Kürdistan meselesi bir bunalım halini aldı. İran İslâm Cumhuriyeti'nin zahiren merkezî zafiyeti, Kürtler arasında kavmî duyguların ortaya çıkmasına ve şiddetlenmesine sebep oldu; Hizb-i Demokrat ve Komola ortaya çıktı ve silahlı gerilla savaşı vermeye başladı; ama bu kez bu meselenin arkasında gayri resmî olarak Avrupalı sosyalist partilerle Batılı güçler, ABD istihbârât örgütü ve fiilen de resmî olarak Irak'taki Saddam yönetimi bulunuyordu.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra Kürtlerin Batılılar tarafından Orta Doğu'daki üç ülke arasında bölünmesi, bir bunalım yapısı inşa etmişti.

Böylece Kürtler, bu güçlerin elinde isteklerine cevap vermeyen bölge ülkelerine karşı bir baskı aracı haline getirilmiş oluyordu. İranlı muhalif Kürt grupların Batılılara defalarca yönelmeleri ve onların da Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkının verilmesi yönündeki isteklerine olumlu cevap vermeleri, gerçekte Batı'nın tarihsel tutumuna aykırıydı. Zira Batılı güçler, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin Kürtlerin kendi kaderini tayin için öngördüğü kararı kolayca unutuverdiler. İran'la Türkiye'nin onların yanında yer aldıkları dönemlerde, Kürt taleplerine karşı tüm güçleriyle bu devletlerin arkasında yer aldılar. Onlar, aslında bölge ülkeleri arasında gereklikçe Kürtlerden güç dengesi ve kriz yönetimi çerçevesinde istifade ettiler.

Binaenaleyh, İran İslâm Cumhuriyeti, uluslararası konjonktürü teşhis ederek, Kürtlerin Irak tarafından desteklenmesinden endişe etmedi; tersine kuruluşuyla birlikte Iraklı Kürtlerle yan yana gerek içeridekilere, gerekse Irak'a karşı savaştı. Iraklı Kürtler de İran'la olan ilişkilerini İranlı karşı devrimci Kürtlere feda etmeyeceklerini defalarca gösterdiler. Son yıllarda özellikle Türkiye'nin PKK gerekçesiyle Kuzey Irak'a asker sevk etmesinden sonra, İran İslâm Cumhuriyeti de bu grupları takip etmek için Kuzey Irak'taki özerk bölgeye girdi. Sonuçta Talabani ve Barzani grupları, İran güçlerinin bölgeye tekrar girişini önlemek için söz konusu grupları İran sınırından uzak tutma ve onların İran'a giriş yapmasını önleme taahhüdünde bulundular.

İran İslâm Cumhuriyeti'nin bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurulmasından duyduğu endişe dile getirilmeyen bir şey değildir ve Kürtler de bunu çok iyi anlamış bulunmaktadır. Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devleti, Batılıların onlara olan yardımları ve nüfuzu dolayısıyla İran güvenliğine karşı bir üsse dönüştürülecektir. Bu çerçevede Sovyetler'in çöküşünden sonra kurulan devletlerin ve Afganistan'ın son durumu dikkate alındığında İran, Arap dostların kuşağıyla özellikle ABD tarafından kuşatılmış olacaktır. Öte yandan İsrail'in Arap ülkelerinin, özellikle de Irak'ın çöküşünden duyduğu memnuniyet, İran'ı daha da endişelendirmektedir.

Elbette böylesi bir devletin kurulması, İran'dan çok daha fazla Tür-

kiye ve Irak'ın zararına olacaktır. Zira Kürtlerin bu ülkelerdeki nüfusları İran'dakinden çok daha fazladır ve Kürtlerin Türklerle ve Araplarla olan kültürel farklılıkları İran'dan daha fazladır.

İran devlet adamları açısından Orta Doğu sınırları, İslâm dünyasının parça parça edilmesine, sonra da bağımlı hale getirilmesine yönelik olmak üzere "empyralist sınırlardır". Binaenaleyh, ne olursa olsun bölgedeki ülkelerin daha fazla parçalanmasına engel olmak gerekmektedir.

İran Dışışleri Bakanlığı, 1991 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne bir mektup göndererek, Irak halkının ezilip sindirilmesinin bölge güvenliği ve barışına yönelik bir tehdit oluşturduğunu bildirdi. Uluslararası yardımlar Irak'a dolmaya başladığı zaman, İran Hükümeti Alman askerlerine İran'da bulunma ve kamp kurarak yardım dağıtma izni vermişti; fakat İran, Batılı güçlerin uzun süreli olarak Irak topraklarında bulunmasından hoşlanmamaktadır.

Güvenli bölgenin oluşturulmasından sonra İran'la Iraklı Kürt liderler arasında bir ilişki kuruldu. Onlar, İran İslâm Cumhuriyeti'ne yaptıkları ziyaretlerde, İranlı yetkililerden, Kürtlerin bağımsızlığını veya Irak'ın federasyona dönüşmesini kabul etmesini istediler. Onların İran'la olan köklü bağları, onların çoğunun (KDP liderlerinin neredeyse tamamının) İran'da bulunmuş olması, 1980'li yıllar boyunca yirmi yıldan uzun bir süredir İran'ın onları desteklemesi, onların Kuzey Irak'ı Saddam için güvensiz bir bölge haline getirme konusunda İranlılara yardım etmesi, İran'ın diktatörlüğe karşı bağımsızlık isteyen hareketleri desteklemek yönündeki şiarları ve nihayet İran'da Irak merkezî hükümetine yönelik olarak var olan derin nefret, Kürtlerde İran'ın bağımsız bir Kürt devletini olumlu karşılayabileceği yönünde bir beklenti yaratmıştı.

Fakat İran, Kürt meselesine, Irak çerçevesinin dışında daha genel bakıyordu. İran açısından, Irak'ta herkese zulmediliyordu ve bunun çözüm yolu da Baas Partisi'nin gitmesi ve yerine halka dayalı bir yönetim kurulması; hem Şiîlerin, hem Kürtlerin, hem de Sünnîlerin katılımının olduğu bir yönetim kurulmasıydı.

İran, Türkiye ve Suriye ile birlikte Irak'ın parçalanmasına karşı olduğunu defalarca vurguladı.

Suriye

Suriye Devleti de Kürt meselesiyle karşı karşıyadır. Suriye'de de Türkiye'de olduğu gibi, Kürtçe'nin öğretilmesi ve Kürt dilinde yayın yapılması yasaktır. Kürtlerin hükümete katılımı bulunmamaktadır ve Kürtler, geleneksel kültürel törenlerini kutlamaktan mahrumdur. 1986 yılında Suriye'deki Kürt halkı, nevrüz kutlamaları yapmak istediği zaman, polisın saldırısına uğradı ve onlardan birçok kişi öldürüldü. Elbette Suriye Kürtleri diğer ülkelerdeki Kürtlere göre daha sorunsuzdu. Bu yüzden de onlar son yıllara kadar yazılı siyasî literatürde çok daha az yer aldılar. Bazı noktalarda Suriye Devleti'ne bölge dengeleri açısından önem verilse de bu, o ülkedeki Kürt meselesinden dolayı değil, bu ülkenin Türkiye Kürtleri karşısındaki tutumundan dolayıdır.

Suriye, Körfez Savaşı'ndan önce, Kürdistan İşçi Partisi [PKK] ile yakın ilişki içerisindeydi. PKK'nın tüm kongreleri Suriye topraklarında düzenleniyordu. Onların tüm askerî ve eğitim merkezleri Suriye'deydi. PKK lideri Öcalan, ömrünün büyük bir kısmını Suriye'de geçirdi. Bu meselenin sebepleri, Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye ilhak edilmesi ve Fırat Nehri'nin suyunun paylaşımı gibi Türkiye ile Suriye arasındaki birtakım özel meselelerde aranabilir. Türkiye'nin iddiasına göre PKK, Suriye topraklarına sığınma ve Suriye Kürtleri'nin Şam'a karşı sorun teşkil etmesini önleme karşılığında Suriye'ye yardım etmektedir.

1980'li yılların sonlarından itibaren Türkiye ile Suriye arasında, Suriye'nin PKK'yı kontrolü konusunda siyasî ve güvenlik anlaşması yapıldı. Bu anlaşma çerçevesinde Ankara, Suriye'nin Fırat suyundan saniyede beş yüz metre küp istifade etmesine izin verecekti. Fakat Türkiye, 1990'lı yıllarda Suriye'nin PKK'ya imkân hazırladığını söyleyerek, Suriye'den şikâyetçi oldu.

Suriye Devleti, Kuveyt bunalımı boyunca Irak halkından Saddam'a karşı kıyam etmesini istedi. O dönemde Celal Talabani, Şam'daydı. Suriye'nin 1975 yılından beri KYB ile ilişkisi bulunmaktadır. Fakat

bütün bunlar, Suriye'nin İran ve Türkiye'nin yaptığı toplantılara katılmasına engel olmadı. Suriye, 1992 yılının sonlarında Irak Kürdistanı'na olan sınırlarını kapattı. Celal Talabanî, Suriye yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde bu ülkenin onlara olan muhalefetini azaltmaya çalıştı. Fakat gözükten o ki yapılan bu çalışmalar çok fazla bir netice vermedi. 1993 yılında Talabanî ve Barzanî, Kuzey Irak'ta Suriye parasının kullanılmasını talep ettiler; ama Hâfız Esed buna karşı çıktı.

Suriye; toplumsal ve ekonomik sorunları, Sovyetler'in çöküşünden sonra ortaya çıkan meseleler, Lübnan'daki çatışmalar, oradaki güçlerinin meşrûiyeti konusundaki problemler ve nihayet İsrail'le yaşanan sorunlar gibi meseleler yüzünden Kuzey Irak meseleleri içerisine çok fazla girmek istemiyordu. 1998 yılında Suriye'yi PKK'nın hâmisî olarak niteleyen Türkiye, bu ülkeye yönelik askerî saldırı tehdidinde bulundu. Suriye, İsrail'le yaşadığı sorunları dikkate alarak bu tehdide teslim oldu ve bu da PKK lideri Öcalan'ın bu ülkeyi terk etmesine sebep oldu.

Türkiye

İran İslâm Devrimi'ne kadar, Osmanlı Devleti'yle Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Kürtlerle olan ilişkileri, geçen bölümlerde incelendi. 1980'den 1988'e kadar İran-Irak Savaşı boyunca Irak, Türkiye'ye birkaç noktada PKK militanlarını takip etmesi için Irak'a girme izni verdi. O dönemde bu işbirliği her iki ülkenin de çıkarına idi. Çünkü Bağdat, İran'la savaşla meşguldü ve kuzey vilâyetlerini kontrol etmede sorunlarla yüz yüze idi. Irak'taki Kürt vilâyetlerinde PKK'ya barınma izni verilmişti. Bu çerçevede PKK, Kuzey Irak'taki üslerini korudu. Ama ev sahibi devletin bu izni, Suriye'deki gibi değildi. Ankara ile Bağdat arasında PKK'ya karşı yapılan anlaşma, savaşın bitmesinden sonra Irak'ın yaklaşık 60 bin Kürd'ü Türkiye sınırında takip etmesi sırasında ortaya çıktı. Sonuçta Türkiye, Irak Kürtlerini sığınmacı olarak kerhen kabul etti.

Körfez Savaşı'ndan sonra, Batı ile Irak'ın çatışması sırasında Türkiye, dış politikasını değiştirince -Türkiye, Batı'yı fiilen destekleyerek, Irak'la Türkiye arasındaki petrol boru hattını kapattı ve Saddam kar-

şısı savaşa katılmış oldu-, Saddam aleyhindeki işbirliğini iki yoldan sürdürdü. Birinci yol, Bağdat'ın Irak Kürtlerine yönelik saldırıyı yeniden başlatmaması için yapılan Huzur Operasyonu'na üs vermek; ikinci yol ise yeni kurulan Irak Kürt Hükümeti'yle gayri resmî işbirliği yapmak şeklinde gerçekleşti.

Aslında Türkiye, Kürtler konusundaki geleneksel politikasını terk etmiş ve artık onların destekçisine dönüşmüştü. Bu gayri resmî desteğin ne ölçüde ve ne kadar olduğu bir yana, aslında bizim için Türkiye'nin bu dış politika değişikliğinin ve bu desteğin sebepleri önemlidir.

Bunun en önemli sebeplerinden biri şuydu: Eğer Irak Kürtleri, Türkiye'ye hüsnüniyetle yaslanacak olursa, Türkiye buraya rahatlıkla nüfuz edebilir ve kendi Kürtlerinde de olumsuz sonuçlarını gözleyebileceği Irak'ta kurulması düşünülen bağımsız Kürt devletini engelleyebilir. Zira Irak'ta, Türkiye ile iyi ilişkilere sahip olmayan bir Kürt devletin ortaya çıkması durumunda, bu devletin PKK'ya yardım etmesi ya da Türkiye Kürdistanı'ndan toprak talep etmesi, Türkiye açısından sorun teşkil edebilir. Ayrıca Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin, Kürtleri ikinci defa ezmeye güç yetirecek olursa, Türkiye'nin bir kez daha Kürt mülteci akınına uğraması mümkün olacak ve bu da bu ülkenin istikrarını olumsuz yönde etkileyecektir.

Türkiye'nin Irak'taki Kürtleri desteklemesinin diğer bir sebebi de, Türkiye'nin Irak'taki Kürtlerin hâmisî olarak gündeme gelmesi durumunda, AB üyeliği konusunda Avrupa'nın desteğini elde edebileceği düşüncesidir.

Ayrıca şuna da değinmek gerekiyor ki muhtemelen Türkiye şöyle düşünmektedir: Kuzey Irak'taki durum er ya da geç uluslararası toplumun himayesinde bir devlete dönüşecek ve uluslararası kamuoyunda yer edecektir; o halde buna karşı koymak boşunadır. Bu durumda en iyi yol bu dalganın üzerine binmektir.

Graham Fuller, bu konuda şunları yazıyor: "Ankara, Kuzey Irak'ta hiçbir şekilde bir özerkliğin ortaya çıkmasını tercih etmiyor; çünkü bunun Türkiye Kürtleri üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Fakat şu an böylesi bir bölge ortaya çıkmış ve Türkiye de kendini bu gerçe-

ge adapte etmiştir. Çünkü mevcut durumun Körfez Savaşı öncesine dönmesi asla mümkün değildir.”

Dönemin Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Batı’nın Kuzey Irak’taki girişimleriyle ilgili hükümetinin tutumunu izah etmek için, “Bu girişimler, geçmişte Saddam Hüseyin’in diktatörlüğü altında yaşayan halkın yeni sorunlar yaşamasını önlemek amacıyla yapılmaktadır.” diyor ve şunları ekliyordu: “Biz bir başka Halepçe’ye daha tanık olamayız.”

Bazıları, Türkiye’nin tutumunu daha gerçekçi bir bakış açısıyla ele alıyor ve takınılan tutumu, hiçbir kazananı bulunmayan bir tutum olarak izah ediyordu. Çünkü Kürtler için yapılan uluslararası yardımın sürmesine izin vermek, gerçekte Kürt devletini güçlendirmektir. İzin verilmemesi durumunda ise, yardım ulaştırma güçlerinin başka bir yerde oluşmasından başka bir işe yaramayacaktı. Bu durumda da Ankara’nın Kuzey Irak’taki mevcut duruma yönelik kullanacağı nüfuz, sınırlanmış olacaktı.

Bazılarına göre ise, en iyi ihtimalle Türkiye, kendi Kürt meselesi konusunda susmaları karşılığında çok uluslu gücü desteklemektedir. Bu doğrultuda Türkiye parlamentosu, altı aylık dönemlerde gündeme gelen Çekiç Güç’ün görev süresi konusunda uzatma yönünde oy kullandı. Tabii bunu Irak’ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi şartıyla yaptı. Bu da Türkiye’nin bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına karşı olduğu anlamına gelmektedir.

Elbette Türkiye’deki belli bir kesim, BM’nin Kuzey Irak’taki operasyonlarına karşıdır. Onlar, bu karşıtlıklarını şu temele oturtuyorlardı: Bu operasyonlar, Batı’nın Sevr’i ihya etme çabasıdır. Nitekim Sevr Anlaşması’yla 1. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye taksim edilmiş ve bu taksim çerçevesinde de bağımsız bir Kürt devleti öngörölmüştü.

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’nin 1990’lı yıllarda Iraklı Kürtlerle olan ilişkileri esaslı bir değişim geçirdi. Çünkü yaklaşık otuz yılı bulan İran’la Iraklı Kürtlerin ilişkilerinin aksine, Türkiye’nin Iraklı Kürtlerle olan ilişkileri yeni bir konudur.

Mart 1991’de Türkiye Devleti, hiçbir Kürt grubuyla müzakere yap-

mama yönündeki uzun vadeli politikasını bir kenara bıraktı. Celal Talabânî ve Muhsin Dizâî (Barzanî'nin temsilcisi) Şam'dan İstanbul'a geldiler ve hemen Millî İstihbârât Teşkilâtı personelleriyle birlikte Ankara'ya gidip Türk yetkililerle görüştüler. Bu görüşmeden sonra Talabânî şu açıklamayı yaptı: "Irak Kürtleri için en önemli netice, Irak'taki Kürdistan Cephesi ile ABD'nin ilişki kurmasına Türkiye'nin karşı çık-mamasıdır." Talabânî daha sonra şunları ekledi: "Türkiye, yıllar boyunca bizim Kuzey Irak'taki çabalarımızın önündeki en büyük ve en etkili engeldi. Biz, hedefimizi izah etmek ve Türkiye'nin muhalefetini kaldırmak istiyorduk; nitekim anlaşmaya vardık. Ben, bizim Türkiye'ye karşı tehdit olmadığımız konusunda onları ikna edebildiğimize inanıyorum. Bizim hedefimiz bir Arap, Türkmen ve Kürt federasyonudur."

Talabânî, Türkiye'den döndükten sonra büyük bir memnuniyetle, Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkilerin yeni bir aşamaya girdiğini belirtiyordu. Fakat gerçek şu ki Talabânî'nin bu memnuniyetine ve Türk yetkililerle yaptığı görüşmelerden sonra söylediklerine rağmen, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğü ve Irak'ın yönetimi konusundaki uzun vadeli politikalarında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Kürt politikacılarıyla Türkiye Devleti'nin görüşmeleri, Türkiye'de tartışmalara sebep oldu. Eski cumhurbaşkanı Özal gibi düşünenlere göre, bu tamamen gerçekçi bir tutumdan kaynaklanıyordu. Onlar, Türkiye sınırının yanında özerk bir Kürt devleti kurulduğunu görüyorlardı ve bu kişilerle ilişki arayışı içerisine girmişlerdi. Diğerleri ise bunu Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dönük bir tehdit olarak algıyorlardı. Türkiye Cumhurbaşkanı, Irak Kürtleri için federasyonu bir çözüm yolu olarak destekleyebildiğine göre, böylesi bir konuyu Türkiye Kürtleri için de kabul etmemesi mümkün olabilir miydi?

Eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Genel Kurmay Başkanı Doğan Güreş, Özal'ın önerisinin tehlikesi konusunda görüşmede bulundular. Kuvvet komutanları da şunu eklediler: "Biz, bağımsızlık taleplerinin de ortaya çıkacağını ve bunun da bizim millî bütünlüğümüz açısından zararlı olduğunu düşünüyoruz."

Fakat Irak Kürtleri, Türkiye dış politikasını anlamaktan gafil olarak,

hayat damarlarının Batı'ya, uluslararası yardımlara ve müttefik güçlerin hava desteğine bağılı olması gibi çeşitli sebeplerden dolayı, kendilerinin Türkiye ile dost olduklarını sandılar. Türkiye topraklarından yönlendirilen Çekiç Güç operasyonlarının bir kenara bırakılması durumunda, Bağdat askerî birlikleri bir kez daha bölgede hâkim olacak ve Kürtler de elde ettikleri her şeyi kaybedeceklerdi. Talabanî ile Demirel arasındaki bir görüşmede, Talabanî, Türkiye'yi Kürtlerin dostu olarak nitelemiş, Demirel de ona, "Aziz kardeşim Talabanî" diye hitap etmişti. Talabanî, "Kuzey Irak halkı, Türk halkının ve devletin zor günlerdeki yardımlarını asla unutmayacaktır." dedi. O hatta daha da ileri giderek, Irak Kürtlerinin Türkiye'ye katılmak isteyebileceklerini bile söyledi. Mesud Barzanî de, Türkiye'den özellikle tarım alanında teknik yardımlar istedi.

1991 yılının sonlarında Iraklı iki büyük Kürt partisi, Ankara'da birer temsilcilik, ya da fiilî konsolosluk sahibi oldular. 1992 yılında iki parti, kendi hükümetlerinin elçisi olarak Dr. Hayrullah Salih'i gönderdi ve önceki temsilcilerini geri çağırdı. Ama Türk yetkililerinden hiçbirisi, başka hiçbir ülkede bulunmayan bu durumu resmî olarak teyit etmedi.

Kürtlerle Türkler arasındaki bu bağı, Türkiye için getirdiğı en önemli kazanım şu oldu: Türkiye, bu iki büyük Kürt partisi ile, PKK'nın Türkiye içine nüfûz etmesini önleme konusunda anlaştı; hatta PKK'ya karşı onlarla işbirliği yaptı. Iraklı Kürtler, 1992 yılında Türkiye ile olan dayanışmayı arttırabilmek için, PKK'nın Kuzey Irak'taki başlıca üslerine saldırılar düzenlediler. Bir müddet sonra Türkiye Devleti de onlara katıldı ve askerî güçleriyle operasyonlara destek verdi. Talabanî, PKK'yı hapsedtiğini açıkladı; Türkiye Devleti de memnun bir şekilde PKK'yı yok ettiğini iddia etti. Fakat 1993 yılından sonra PKK'nın Türkiye'nin güneydoğusunda gerilla savaşının boyutlarını genişletmesi ile, onların nerdeyse yok edildiğı yönündeki açıklamaların bir abartı olduğı ortaya çıktı. Hatta bazı Türk yetkilileri, Talabanî'yi, onların tutukevi olduğı düşünölen Zala Kampı'nda PKK'ya kasıtlı olarak yeni bir üs vermekle suçladı.

Türkiye, 1990'lı yıllarda Kuzey Irak'a defalarca asker sevk etti ve

binlerce Türk askeri, Irak Kürdistanı'nın önemli bir bölümünü işgal etti. Ankara, 1995 Haziran'ında Sindi ve Şebaniye diye bilinen stratejik açıdan önemli iki geçidi gözetim altında tutabilmek için bölgeye iki bin asker gönderdi. Öte yandan Türkiye, çeşitli dönemlerde Türkiye ile Irak arasında sınır çizgisi olarak kabul edilen sınırların yeniden belirlenmesini gündeme getirdi. Bundan dolayı bazıları, Türkiye'nin Musul'u kendi topraklarına katma niyetinde olduğunu düşünmekteydi.

Türkiye, Irak'ta kontrol edici rol oynamaması durumunda, Kuzey Irak'ın hızla PKK için bir güvenli bölge haline geleceği inancındaydı. Ayrıca Irak Kürtlerinin özerklik kazanması, Türkiye'deki Kürtlere mücadeleli sürdürme yönünde artı bir motivasyon kazandıracaktı.

Türkiye, Irak Kürdistanı meselesindeki varlığını sadece siyasî toplantılarda ortaya koymuyordu. Bundan daha önemlisi, ortalama her yıl iki kez gerçekleşen ve artık kurumsal bir hal alan Türkiye'nin bölgedeki askerî varlığıydı.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik sınır ötesi operasyonları, uluslararası alanda geniş ölçüde yankı yaptı ve bu noktadaki en büyük muhalefet de Avrupa ülkelerinden geldi. Söz konusu ülkeler, Türkiye'nin "saldırısını" kınayarak, Türkiye'nin askerî varlığını Kuzey Irak'tan derhal geri çekmesini istediler. Bu çerçevede Hollanda ve Norveç, Türkiye'ye yapılan askerî malzeme satışını askıya aldı. Almanya da iki askerî filonun yapımında uyguladığı 150 milyon marklık sübvansiyonu ve Türkiye'ye gönderilecek son silah sevkiyatını durdurdu. Rusya, Türk ordusunun Kuzey Irak'a müdahalesine sert tepki gösterdi. Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik müdahalesini destekleyen tek ülke Amerika'ydı. *Washington Post* yazarı John Panfred, bu konuda şunları yazdı: "Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott tarafından söz konusu edilen yeni ABD politikaları, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Demir Perde adlı operasyonunu desteklediğini ortaya koymaktadır. Fakat ABD de, daha sonra Türk ordusunun Kuzey Irak'taki operasyonlarının sınırlı tutulması ve Türk ordusunun en kısa sürede Kuzey Irak'tan çekilmesi şartıyla buna muvafakat ettiğini bildirdi.

Türk ordusunun 1995'te Kuzey Irak'a girmesiyle eş zamanlı ola-

rak, Türkiye ile Kuzey Irak'taki Kürt liderler arasındaki temaslar da arttı. Üst düzey siyasî ve askerî yetkililerden oluşan bir heyet, Kuzey Irak'taki Kürt grupların liderleriyle görüşmek için nisan başlarında bölgeye gönderildi. Bu heyette, dışişleri bakanlığı temsilcisi, genelkurmay başkanı ve başbakanlıktan temsilciler bulunmaktaydı. Bu heyet önce Selahaddin şehrinde Mesud Barzanî ile, daha sonra da Süleymaniye'de Celal Talabanî ile görüşmelerde bulundu. Gelen haberlere göre, Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahalesinden sonra gerçekleşen bu görüşmenin hedefi, bölgedeki halkın ve muhtelif grupların görüşlerini almaktı. Yine 1995 Nisan'ının başlarında, KYB lideri Celal Talabanî, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup göndererek, bu ülke yetkilileriyle görüşme talep etti. Bunun ardından Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan bir heyet, Kuzey Irak'a gitti ve Erbil'de Celal Talabanî ile görüştü. Aynı ay içerisinde Mesud Barzanî başkanlığındaki KDP heyeti de Ankara'ya gitti ve Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüştü.

Görüldüğü gibi, Türkiye Kuzey Irak'ta çeşitli şekillerde kendi nüfûzunu arttırmaya çalışmaktaydı.

Kuzey Irak'ta serbest bölgenin oluşturulmasından sonra Kürt liderleri, muasır tarih boyunca Irak Kürdistanı sahnesinin en aslî oyuncusu olan İran'ın yanında bu kez Türkiye'nin de bu alanda temel ve kilit bir rol oynamaya başladığını fark ettiler. NATO üyesi ve Kuveyt ve Irak operasyonlarında ABD'nin müttefiki olan Türkiye'nin bu hassas bölgede oynadığı rol, ABD tarafından da destekleniyordu. Ayrıca, Osmanlı'nın ve Türkiye'nin 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak Kürdistanı'nın oluşumundaki tarihî rolü ve Türklerin petrol bölgesi Kerkük'teki tarihî iddiaları, Türkiye'nin bu bölgede etkin rol oynamasının ve askerî varlık bulundurmasının bir başka sebebi olarak sayılabilirdi. Ama bütün bunlardan daha önemlisi, bu ülkenin en büyük güvenlik sorunu olan Türkiye'deki Kürt sorununun gittikçe ağırlaşması, hatta AB üyeliği konusunda en aslî sorunu teşkil etmesi, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesinin en temel sebebini oluştuyordu.

Irak Kürdistanı'ndaki seçimlerden sonra Kuzey Irak'taki düzensiz ortamın üç bölge ülkesinin ulusal güvenliği üzerinde yapacağı yıkıcı et-

kileri önlemek ve üç ülkenin bu konudaki ortak tutumunu koordine etmek amacıyla İran, Türkiye ve Suriye dışişleri bakanları arasında ortak bir toplantı düzenlendi. Her üç ülke, Irak'ın bölünmesine ve Irak topraklarında herhangi bir devlet kurulmasına karşı olduklarını ortak bir tutum olarak benimsediler. Türkiye'nin bu konudaki kaygıları daha fazla ve daha açıktı. Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, 1992 yılındaki Tahran ziyaretinde düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması hususunda son derece hassas olduğunu söyledi.

Bu askerî operasyon, ilk başta Bağdat Hükümeti'nin muhalefetiyle ve Talabanî ve Barzanî gruplarının tepkisiyle karşılaştı; ama Irak Hükümeti içten içe Kürt grupların Türk ordusunun baskısı altında kalmasından dolayı buna razı oldu. Iraklı Kürt gruplar da bölge ülkelerinin ve özellikle de Türkiye Hükümeti'nin Kürt özerkliği ve bağımsızlığı konusundaki olumsuz tutumundan ve hassasiyetinden dolayı, ayrıca kendileriyle Bağdat arasındaki ilişkinin geleceği konusundaki belirsizlikten ve İran'ın kendilerini himaye etmeye güç yetirebilmesi konusundaki güvensizlikten dolayı Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak ve onların hoşnutluğunu kazanmak gerektiği sonucuna vardılar. Celal Talabanî, 1992 yılında Ankara'da Süleyman Demirel'le yaptığı görüşmede, Türkiye'nin Musul üzerindeki iddialarına işaret ederek ve Irak'a kıyasla Türkiye'deki demokrasiyi ve Kürtlerin durumunu överek, Türkiye'nin dikkatini çekmeye çalıştı.

Ondan sonra da Talabanî ve Barzanî grubu, kendilerine özgü yöntemlerle Kuzey Irak'ta bulunan PKK'ya karşı gittikçe artan bir sınırlama politikası izlediler. İş öyle bir noktaya vardı ki Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askerî operasyonları, Iraklı Kürt grupların işbirliğiyle gerçekleşmeye başladı. Bazı PKK unsurları, Talabanî ve Barzanî grupları tarafından yakalandı; hatta bunlar arasında silahlı çatışmalar yaşandı. Türkiye sınırındaki bölgenin çoğunluğunun Barzanî hakimiyetinde olduğundan dolayı, bu grupla Türkiye arasındaki ilişkiler daha da gelişti.

Bu durum, Kürtler arasında büyük tartışmalara neden oldu. Kürt milletinin haklarını savunma noktasında Iraklı Kürt liderlerin itibarı ze-

delendi. Onlar, Kürt aydınları tarafından ilkelere bağlı kalmamakla ve güç peşinde koşmakla suçlandılar. Hatta Barzanî-Talabanî rekabeti içerisinde bazen Türkiye ile ilişkiler, karşı gruba yönelik bir propaganda kozu olarak kullanıldı. Fakat bununla birlikte Barzanî ve Talabanî'nin bu politikaları, Türkiye'nin tedricen onlara güvenmesine ve Türkiye'nin geleneksel politikalarına aykırı olmasına rağmen Kuzey Irak'taki de facto Kürt özerkliğinin Türkiye tarafından tanınmasına sebep oldu.

Türkler, bu yeni ilişkiden ekonomik alanda da yararlandılar. Kuzey Irak'ta kendi malları için pazar bulmanın yanı sıra, daha önce durdurulmuş olan transit petrol taşımacılığı da ihya edildi. Türkler, Kuzey Irak ekonomisini bağımlı hale getirebilmek için ticaretin yanı sıra Türk parasını bu bölgede tedavüle sokma politikasından da yararlandılar. 1993 yılında Kuzey Irak'ta bir para bunalımı yaşandı; bunun üzerine Türkiye, TL'nin Kuzey Irak'taki dolaşımını durdurduğunu açıkladı.

Körfez Savaşı'ndan sonra Irak Devleti'nin 25 dinarlık banknotları tedavülden kaldırması sebebiyle Türkiye de bu adımla eş zamanlı olarak ihtiyatı elden bırakmadı ve Bağdat'ı da bir şekilde korumaya çalıştı. Bu durum, özellikle PKK'nın Türkiye'de yarattığı sorunlardan ve Batı ülkelerinin Kürtleri ciddi bir şekilde desteklemek için soğuk bir tavır sergilemesinden sonra doruğa çıktı.

1998'de ABD ve İsrail'in yardımıyla PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra PKK ile mücadele yönteminde değişiklik oldu. PKK silahlı güçleri, Türkiye'nin güneyinden ve doğusundan çekilerek Kuzey Irak'a yerleşmeye başladı. Ayrıca Abdullah Öcalan'ın silahları bırakarak siyasi alana girme yönündeki talimatı, artık Türk ordusunun PKK ile mücadele bahanesiyle önemli kazanımlar elde edememesi sonucunu doğurdu.

Elbette 20. yüzyılın sonlarındaki uluslararası şartlar da Türkiye'nin PKK bahanesiyle bu bölgeye girmesi için zemin yaratmıyordu. Aksine, özellikle Batılılar, Arap ve İslâm dünyası tarafından çeşitli alanlarda baskılar yapılmıyordu.

Öte yandan Türkiye'nin Mesud Barzanî liderliğindeki KDP ile olan

müttefikliği ve tarafların ekonomik ve siyasî alandaki kazançları, Celal Talabanî liderliğindeki KYB'nin ve diğer nüfuzlu grupların incinmesine sebep oluyordu.

Kendini Kuzey Irak'a yapılan resmî ve gayrî resmî ticaretten elde edilen gelirin yasal ortağı olarak gören Talabanî, PKK'ya destek veren geçmişinden ve Suriye ve İran'la olan ilişkilerinden dolayı Türkiye'nin antipatisine hedef oluyordu. Öte yandan Avrupalıların Türkiye'ye yönelik tutumları, bazı Türk politikacılarında gözlerin hep Batı'ya çevrilmemesi; Doğu'ya da bakılması gerektiği yönünde bir düşünce oluşturmıştı. Türkiye'nin plânına göre Irak'ta etkili bir varlık sergilemek, Türkiye'nin Orta Doğu'da da önemli bir rol oynamasına sebep olacak ve böylece ABD politikaları doğrultusunda etkili hareketlerde bulunulabilecek ve çıkarlar temin edilebilecekti.

Bölge konjonktürü içerisinde Arap ve İslâm dünyasının ilgisini kazanmak ve zahiren daha bağımsızca bir çizgi tutturmak şeklindeki Türkiye yönelimini de incelemek gerekmektedir. Türkiye, Irak'ın bölünmesinin doğuracağı tehlikeli sonuçlar, bağımsız bir Kürt kimliğinin oluşması ve bölgedeki çatışmaların artması gibi meseleleri vurgulayarak Irak, İran, Suriye ve Arap dünyasıyla gelecekteki ilişkilerini, Batı'nın ve İsrail'in çıkarlarını ve NATO üyeliğini de birlikte göz önünde bulundurarak, bölgedeki kararlarını ve politikalarını uygulamaya çalışıyordu.

Türkiye, Kuzey Irak'taki PKK varlığı gerekçesiyle askerî güçlerini defalarca bölgeye sokmuş olmasına rağmen, Saddam'ın askerî güçlerinin Kuzey Irak'taki askerî hareketliliği karşısında Türkiye'nin gösterdiği siyasî tepki, Talabanî ve Barzanî gruplarının sürekli olarak Türkiye'den Kuzey Irak'ı himaye etmesini istemelerine sebep olmuştu. Onlar, Saddam'ın, Talabanî hakimiyetindeki bazı bölgeleri de kapsayan 37. paralele saldırmıştı korkuyorlardı. Bu durum, Iraklı Kürt gruplarda temel bir kaygıya dönüşmüş ve onların Türkiye'yi, kaygılarını ABD'ye iletecek ve hatta Saddam'ı önleyecek bir dayanak olarak görmelerine sebep oldu. Türkiye'nin Kuzey Iraklı Kürtlerle olan ilişkisi, Türkiye karşıtı güçlerin yani PKK'nın Kuzey Irak Kürtleri'yle olan

ilişkisini önemli ölçüde etkiliyordu. Bu meselenin boyutlarını daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için Mesud Barzanî'nin Türkiye'de yayınlanan *Serbestî* dergisiyle Ağustos 2000 tarihinde yaptığı söyleőkiye bakmak gerekmektedir:

Soru: "Türkiye'deki bazı Kürtler, KDP'nin de Türk ordusunun yanında PKK'ya karşı savaőtığına inanmaktadır ve bu görüşteki Kürtler, size küskündürler. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?"

Mesud Barzanî: Durum bunun aksinedir. Türkiye'deki 1980 askerî darbesinde birçok örgüt ve parti, yurt dışına kaçtı. O sırada PKK da Kürdistan'a yöneldi. Biz onlara çok yardım ettik, onları kendi kardeşlerimiz olarak görüyorduk. Bu durum, 1986'ya kadar sürdü. Bu, herkes tarafından biliniyor.

PKK, 1986'dan itibaren bize karşı düşmanca bir tutum izlemeye başladı. O dönemde onlar şöyle düşünüyorlardı: Onlar güçlü bir Kürt partisi olmuşlardı ve yollarının önündeki tek engel de KDP'ydi. O halde ne yapıp edip KDP'yi Türk ordusuyla Irak arasındaki ateőte yakıp ortadan kaldırmak gerekiyordu. Binaenaleyh, bu politika doğrultusunda, sınırdaki askerî karakollara vur kaç taktiğıyle saldırmaya başladılar. Onların bu eylemlerinin sonucunda sınır bölgeleri mermi yağmuruna tutuluyordu. Biz onlardan defalarca böyle eylemler yapmamalarını istedik. Çünkü bu, sınır bölgelerinde yaşayan halka çok zarar veriyordu. Fakat bu, onlar açısından önemli değildi. Son olarak onların yayınladıkları bir bildiri elimize geçti. Bu bildiride Parti'ye [KDP] hakaret ediyorlar ve her ne şekilde olursa olsun Parti'nin ortadan kaldırılması gerektiğini söylüyorlardı. Biz onları davet edip, yöneticilerine bunun bir ihanet olduğunu söyledik. "Yedi yıldır sizi himaye ediyoruz; bütün bu yardımlardan memnun değilseniz niçin bizim ortadan kaldırılmamız gerektiğini söylüyorsunuz?" Sonuç olarak, onlara gidip, "Allah'ınızdan bulun, biz sizinle savaşmıyoruz ve sizinle artık hiçbir anlaşmamız da yok." dedik ve böylece birbirimizden ayrıldık. Sonra, 1990 yılındaki Enfal Operasyonu'nun ardından partinin altı üyesi kayboldu. Ayaklanma başlayıp Dohuk şehri kurtarıncaya ve istihbârât merkezi peşmergelerin kontrolüne geçinceye kadar bizim bu konuda hiçbir bil-

gimiz bulunmuyordu. Dosyaları inceleyince ortaya çıktı ki, PKK bize karşı Irak rejimiyle anlaşma yapmış ve bizim altı üyemizi Irak'a teslim etmişti.

1991 ayaklanmasından sonra parlamento kuruldu, hükümet oluşturuldu, onlar bu kez de hükümete karşı düşmanlığa başladılar.

Ardından yollara kontrol noktaları kurdular, halkı yargılayıp idam ediyorlardı. Tüm güçlerini burada topladılar. Bize karşı savaş başlatıp köylülerin yollarına mayın döşediler. Doğrusunu isterseniz, buradaki ortamı karıştırmak için bu işe komşu ülkeler de burnunu soktu. 25. 8. 1995'te, PKK'nın üst düzey bir heyeti bizimle müzakere başlattı. Ama ardından bizim 32 merkezimize ve büromuza saldırdılar. Parti'yi suçlayanlar gelip PKK'nın nerede savaştığını görsünler. Onlar Diyarbakır ve Tunceli'de mi yoksa Erbil'de mi savaştılar. PKK gerçekten Kürt halkına ve Parti'ye çok eziyet etti.

Soru: "Şurada burada, Washington Anlaşması'nda PKK'nın ortadan kaldırılmasına karar verildiği söyleniyor. Orada böyle bir şey gündeme geldi mi?"

Mesud Barzanî: ABD'nin PKK hakkında böyle bir anlaşma imzalaması muhaldir. Bizim PKK ile bir sorunumuz yok, biz PKK ile savaşmıyoruz. Bizi savaşla meşgul eden PKK'nın kendisidir. Eğer ABD ile Türkiye böyle bir anlaşma imzalamışlarsa, biz hiçbir şekilde bu anlaşmaya dahil olmuş değiliz. Bununla birlikte PKK'nın Güney Kürdistan halkına yönelik cinayetleri karşısında susamayız. PKK'nın Kürdistan halkına yönelik sergilediği zulme ve zorbalığa karşı çıkmak bizim görevimizdir.

Soru: "Daha önce de söylediğim gibi, Kuzey Kürdistan'da herkes böyle düşünmüyorsa da en azından belli bir kesim, KDP'nin Türkiye'nin yanında, Türkiye Kürdistanı'ndaki bağımsızlık hareketinin karşısında durduğuna inanıyor. Siz ise bunun doğru olmadığını söylüyorsunuz. O halde bu iddianın ispatı için ne düşünüyorsunuz?"

Mesud Barzanî: Bu, tamamen yanlış bir görüş ve inançtır. Türkiye Kürdistanı'ndaki Kürtler, bizim kardeşlerimizdir. Biz de onlarla aynı görüşteyiz. Onlardan Kürdistanı ziyaret edip PKK'nın yaptıklarını göz-

leriyle görmelerini istiyoruz. Burada ellerini ve ayaklarını kaybetmiş yüzlerce genç, yaşlı ve çocuk var. Yüzlerce kadın dul kaldı. Bütün bunlar PKK tarafından yapıldı.

Buradaki halk da rahatsız ve öfkeli. Fakat biz PKK'nın yanlış politikalarının bizimle Türkiye Kürdistanı'nda yaşayan Kürtlerin arasını açmasını istemiyoruz. Biz aynı kandan ve aynı soydanız. Türkiye Kürdistanı'ndaki Kürtlerle Irak Kürdistanı'nı karşı karşıya getirmek, bunu PKK yoluyla gerçekleştirmek isteyen Kürt halkının aslı düşmanlarının komplosudur. Binaenaleyh, PKK liderinin Kürt halkına karşı giriştiği bozgunculuğun ve hakaretin bilinmesi ve bu liderliğin tanınması iyi olmuştur.

Soru: "Abdullah Öcalan'ın yakalanması hususundaki tepkiniz ne oldu, bu sizi nasıl etkiledi?"

Mesud Barzanî: Bu konuda Parti Siyasi Bürosu bir bildiri yayınladı. Biz hiçbir Kürd'ün böylesi biz zavallı duruma düşmesini istemezdik. Fakat şu da bir gerçek ki ne ekerseniz onu biçersiniz. Öcalan da kendi yanlışlarının kurbanı oldu.

Türkiye'nin Irak Devleti'yle ilgili politikası

Körfez Savaşı'ndan sonraki dönem boyunca, Türkiye'nin Irak'la ilgili dış politikası iniş çıkışlar sergiledi. Batı güçlerinin Irak'la savaşında, Türkiye önceleri tamamen Batılıları destekledi. Hatta savaştan sonra da İncirlik Üssü'nü Batılılara tahsis etti. Batılı güçler bu üste konuşlanarak (Çekiç Güç adı altında) Kürtleri himaye etmek için Bağdat'ı uçuşa yasak bölgeye riayet etmeye zorlamak üzere Kuzey Irak'ı izlediler. Ayrıca Batılı güçler, BM örtüsü altında Huzur Operasyonu adıyla Kürt halkına yardım ulaştırdılar.

Türkiye, müttefiklere bu tür kolaylıklar sağlamakla birlikte, 1993'ten itibaren Bağdat'la olan ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. 1993 Nisan'ının başlarında, Ankara maslahatgüzar seviyesinde ilişki kurdu. Bunu takip eden yıllarda da tüccarlar, hatta askerî heyetler, resmî ve gayri resmî olarak iki başkent arasında ziyaretler gerçekleştirdi. Türkiye, 1993 yı-

ında BM'den ve ABD'den, Irak'ın petrol satmasına izin verilmesini istedi. 1993 Ekim'inde Başbakan Tansu Çiller, Clinton'la yaptığı görüşmede, ondan Irak'a yönelik uluslararası cezalandırmanın kaldırılmasını ve iki ülke arasındaki petrol boru hattının tekrar açılmasını istedi. Bu, Güvenlik Konseyi'nin Irak'a yönelik cezalandırmanın kaldırılmasına ilişkin kararından sonra veya Irak'la BM arasında yapılacak Irak'ın şartlı petrol satışını öngören anlaşmayla mümkün olacaktı.

Müttefik güçlerin, özellikle de ABD, İngiltere ve Fransa güçlerinin Türkiye'de (İncirlik Üssü'nde) konuşlanmış olması, bunların Kuzey Irak bölgesinde kontrole dönük hava operasyonları yapması, ABD'nin siyasî boyuttaki plânına özellikle de KDP ile KYB arasında barışın sağlanması ve Türkmenlere geniş destek verilmesi hususlarına Türkiye'nin katılım göstermesi gibi faktörler, Irak rejiminin Türkiye'nin Kuzey Irak'taki siyasî tutumlarından endişe etmesine sebep oluyordu.

Öte yandan Türkiye'nin PKK gerekçesiyle Kuzey Irak'a defalarca yaptığı müdahale ve TSK'nın Kuzey Irak'ta konuşlanması, Bağdat rejiminin tepkisini çekmişti.

Yukarıdaki meselelere rağmen, Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler (ticarî alışveriş, Irak petrolünün Türkiye üzerinden taşınması) son dönemlerde iyileşmeye başlamıştı. Türkiye çeşitli siyasî sebeplerden dolayı, Irak petrolünü kendi bölgesinden taşımasının yanı sıra (1986 sayılı karar çerçevesinde) BM kararlarına rağmen ticarî alışverişten, hatta Irak'tan (KDP kontrolü altındaki bölgelerden) yapılan petrol kaçakçılığından (BM çerçevesi dışında) birçok fayda sağladı.

Türkiye sağladığı ekonomik faydaların yanı sıra, KDP ve hatta KYB ile ilişkilerinde bu ekonomik baskı aracından (ticarî ilişkiler, mal alışverişi, Irak petrolünün İbrahim Halil sınırından kaçak satışı) sonuna kadar istifade etti ve PKK'dan kaynaklanan güvenlik sorununu halletti. Öyle ki ele geçirilen ya da Irak Kürdistanı'nda teslim olan şahıslardan alınan istihbârâtlar yardımıyla PKK lideri Abdullah Öcalan'ı bile yakaladı. Irak Kürtleri'nin yardımıyla PKK'ya karşı gerçekleştirdiği operasyonlarla, PKK güçlerini Talabanî bölgesi olan ve Türkiye sını-

ından üç yüz kilometre uzakta bulunan Kandil bölgesine çekilmeye zorladı. Hatta PKK ile mücadeleyi Iraklı iki grup arasındaki barışın şartlarından biri haline getirdi. Öte yandan bu ilişki, Iraklı Türkmenlerin KDP ve KYB bölgelerinde geniş şekilde söz konusu edilmesine sebep oldu.

Irak'a yönelik uluslararası ambargonun kaldırılması ya da azaltılması yönündeki Arap ve Avrupa ülkelerindeki kamuoyu baskısı, Irak'ın uluslararası toplumdaki siyasî durumunun düzelmesine sebep oldu ve Türkiye de Kuzey Irak'taki güvenlik alanındaki başarılarının ve Iraklı Kürtlere duyduğu ihtiyacı azaltmasının ardından, Irak rejimi ile yapacağı ticarî alışverişleri, KDP kontrolünden ve gözetiminden çıkarak Bağdat'la doğrudan ticarî ilişki kurmaya karar verdi.

Irak rejimi de Türkiye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinden yandı. Zira ekonomik kazançlardan daha fazla yararlanılabilecekti. 986 sayılı kararın uygulanma sürecini zayıflatmak için çaba gösterecek, BM'nin ambargolarından ve Irak'la ekonomik ilişkilerin getirilerinden akıllı bir şekilde yararlanarak, Irak aleyhindeki plânlarda Türkiye-ABD yardımlaşmasının ve bu konudaki ortak paydaların azaltılmasına sebep olunabilecekti. Öte yandan bu ilişkiler, Kürtlerin ve KDP'nin, Türkiye-Irak ekonomik ilişkileri üzerindeki etkisinin kırılmasına ve Türkiye'nin KDP bölgesindeki Kürtlerle olan ekonomik ilişkilerini azaltacağı için de Kürtlerin ekonomik gücünün azalmasına sebep olacaktı.

İran, Türkiye ve Suriye'nin ortak tutumları

Talabanî, Kürdistan'ın jeopolitik durumunu, düşman ülkeler tarafından kuşatılmış bir ada olarak nitelemektedir. Gerçekten de İran'ın, Türkiye'nin, Irak'ın ve Suriye'nin bir araya gelmesini sağlayan tek konu Kürt meselesi ve bağımsız bir Kürt devletinin kurulması korkusudur. Öte yandan söz konusu ülkelerin ihtilaflarının çokluğu, Kürt meselesinin bekasına hizmet eden bir etken olmuş; bu da Kürt meselesi konusunda defalarca toplantılar yapılmasına rağmen, söz konusu ül-

kelerin ortak bir politika geliştirememelerine sebep olmuştur.

Güvenlik meseleleri, özellikle de Kürt meselesi konusunda yapılan bölgesel toplantıların mazisi oldukça eskidir. 1937'deki Sadabad Pak-tı, 1955'teki Bağdat Pak-tı, üye ülkelerin Kürt meselesi konusunda or-tak politika belirlemeyi taahhüt ettikleri zeminlerdir.

İran, Türkiye, Suriye ve Suudî Arabistan, BM'nin Irak'taki Kürtle-rin katledilmesini önlemek için bu ülkenin kuzeyinde yasak bölge olu-şturmasından sonra, 1992 yazında İstanbul'da düzenlenen İslâm Kon-feransı çevresinde, Kuzey Irak'taki durum ve Irak'ın toprak bütünlüğü-nün korunması konularını görüşmek üzere ilk defa toplantı düzenledi-ler. Daha sonra Arabistan bu toplantıdan çekildi, üç ülke daha sonra-ki toplantıları devam ettirdi. Bu toplantıların hedefi, bu meselenin Ba-tılı ülkelerin tekelinden çıkarılması ve bölgeselleştirilmesi idi.

4 Kasım 1992'de Türkiye, İran ve Suriye dışişleri bakanları Anka-ra'da bir araya geldiler. Irak Kürtleri ve Irak Ulusal Kongresi, bu top-lantıya katılmak istediler; ama onlar buna davet edilmedi. KDP Siyasî Büro Üyesi Hoşyar Zebârî, bunun çok endişe verici olduğunu söyleye-rek, "Bu toplantının Kürtlerin ezilip parçalanması için kurulmuş bir tez-gâh olmasından korkuyoruz." dedi. Suriye Dışişleri Bakanı Faruk eş-Şara da: "Bizim hedefimiz, Kuzey Irak'ta de facto bir Kürt devletinin kurulmasını önlemektir." açıklamasını yaptı. Söz konusu toplantıdan sonra Kürdistan Ulusal Şûrası (Kürt Parlamentosu) İran, Türkiye ve Su-riye meclislerine bir not gönderdi. Bu notta şunlar zikrediliyordu: "Biz, isteklerimizi bu devletlerden gizlemiyoruz. Devletleriniz, Kürt kardeşle-riyle olan meselelerini zamanın ruhuna uygun bir şekilde medenî ve de-mokratik bir düşünceyle halletsinler." Gerçekte onlar komşu ülkelere şunu söylemek istiyorlardı: Irak'taki bir Kürt devletinin onların toprak-ları üzerinde hiçbir iddiaları yoktur ve bu ülkelerdeki Kürt muhalifleri desteklememektedir. Bu mektubun diğer bir bölümünde şöyle deniyor-du: "Biz, komşu ülkelerin iç işlerine karışmadık ve karışmayacağız. On-ların kendi halklarıyla olan ilişkisi, kendilerini ilgilendirir."

Üç ülkenin 1994'teki dışişleri bakanları toplantısında, Irak'ın bö-lünmesine karşı çıkılarak, bu ülkelerin 1995'teki Kürt seçimlerine kar-

őı olduğu; çünkü bunun Irak'ın bölünmesine sebep olacağı bildirildi. Üç ülkenin dışışleri bakanı, ayrıca 23 Haziran'da Kürt konusuyla ilgili olarak İngiliz, Fransız ve Amerikan yetkililerinin Paris'te düzenlediği konferansa davet edilmemelerinden duydukları rahatsızlığı da dile getirdiler.

Bölge ülkelerinin dışışleri bakanlarının yedinci toplantısı, 1995 sonbaharında Tahran'da düzenlendi. Bu toplantıda ele alınan en önemli konular şunlardı: Kuzey Irak'ta herhangi bir çatışmanın ortaya çıkmasının önlenmesi için çaba gösterilmesi, Irak'ın bölünmesinin önlenmesi, yabancı güçlerin bölgedeki varlığının önlenmesi ve Kuzey Iraklı grupları tahrik etme yönündeki bazı Batılı ülkelerin, partilerin ve mahfillerin çabalarının boşa çıkarılması.

Bu üçlü toplantılardaki en önemli sorunlardan biri, İran ve Suriye'nin, Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilgili niyetleri konusundaki endiőele-riydi. Türkiye, Kuzey Irak'a müdahalelerde bulunmuş, defalarca askerî varlığıyla buraya girmiş, Irak Kürdistanı'nda Türk lirasını kullan-dır-mış ve nihayet iki ülke arasındaki sınırları değiştirmek istemişti. Muh-temelen Türkiye, zaman içerisinde Irak Kürdistanı'nı himayesi altına almayı ve belli bir geçiş döneminden sonra da burayı kendine katma-yı düşünüyordu.

Bölge ülkeleri, özellikle de İran ve Suriye, Türkiye'nin uluslararası sı-nırları değiştirmek istemesine sürekli olarak karşı çıkıyordu. Dönemin İran Dışışleri Bakanı Dr. Velayeti, Irak toprakları üzerindeki her türlü iddianın bölge güvenliğine zarar vereceğini belirtmiş ve şöyle demişti: "Hangi ülke tarafından olursa olsun, böyle bir meselenin gündeme ge-tirilmesi, İran İslâm Cumhuriyeti açısından kabulü mümkün olmayan bir şeydir." O, ayrıca şunları ekliyordu: "Son iki yıldır İran, Türkiye ve Suriye arasında üçlü toplantılar yapılmaktadır ve bu toplantıların sonuç bildirisinde Irak'ın toprak bütünlüğü desteklenmiştir. İran İslâm Cum-huriyeti siyaseti, Irak'ın toprak bütünlüğünü esas almaktadır ve Tah-ran, bu ülkenin toprak bütünlüğüne zarar verici her türlü girişimi mah-kûm etmektedir. Biz bu konuda Tahran'daki Türkiye Büyükelçili-đi'nden ve Ankara'daki üst düzey yetkililerden açıklama istedik."

Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askerî faaliyetlerini sürdürmesi ve Türkiye'nin, PKK ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle Suriye'ye yönelik oluşturduğu hassasiyetler, yapılan üçlü toplantıların atmosferinin güven-sizliğe yönelmesine sebep oldu ve nihayet 1998'de bu toplantılara son verildi.

1998 yılında Türkiye, PKK lideri Abdullah Öcalan'ı barındırıyor ol-masından dolayı Suriye'yi resmen ve açıkça askerî operasyon yapmak-la tehdit etti ve bu tehdit bölgede oldukça ciddiye alındı. İran Dışişleri Bakanı Dr. Harrazî, Ankara'ya ve Şam'a birkaç defa giderek gergin havayı yumuşatmaya çalıştı. Nihayet Suriye'nin Öcalan'ı sınır dışı et-mesi ve PKK'ya hiçbir şekilde destek vermemeyi taahhüt etmesi üzeri-ne gerginlik azaldı. Öcalan ise birkaç ay sonra çeşitli ülkeler arasında gidip gelir bir haldeyken, Türkiye'ye düşmanlığından dolayı kendisini gizli bir şekilde barındıran Yunanistan'dan Kenya'ya gitti ve Yunanis-tan elçisinin Kenya'daki ikametgâhına sığındı. Fakat ABD ve İsrail ist-tihbârâtının yardımıyla ve Yunanistan'ın işbirliğine ikna edilmesiyle Öcalan, MİT mensupları tarafından yakalanarak Türkiye'ye getirildi.

Gerçi bu büyük gürültüler koparan yakalama olayı Türkiye ile Suri-ye arasında bir bunalıma sebep olmuştu; ama Öcalan'ın yakalanması-nın PKK'yla yaşanan sorunların bittiği anlamına gelmediğini hisseden Türkiye, bu kez ayrı bahaneyle İran'a baskı yapmaya yöneldi. Fakat İran devletinin ve milletinin gücünün farklılığı ve sınır güvenliği komis-yonlarında verdiği delilli tepkiler, Türkiye'nin baskılarını Kuzey Iraklı Kürt gruplar üzerinde yoğunlaştırmasına sebep oldu.

1999 yılından itibaren Türkiye'nin Talabanî ve Barzanî ile olan iliş-kilerinde önemli değişimler yaşandı. Talabanî'nin ilişkileri, Türki-ye'nin, rakibi Barzanî ile sıcak ilişkiler kurduğu ve Barzanî'nin Irak'la yapılan yüklü ticaret gelirlerinden yararlandığı dönemden itibaren kö-tüleştmişti. Bu yüzden PKK ile öteden beri iyi ilişkiler içerisinde bulu-nan bu grup, Türkiye'nin baskılarından ustaca sıyrıldı. Öcalan'ın ya-kalanmasından ve Türkiye'nin kendi Kürt bölgelerinde askerî operas-yonlarını sıklaştırmasından sonra Talabanî bölgesine yönelen PKK güçlerinin sayısında artış oldu.

Bu artış, PKK güçlerinin Talabani bölgesindeki köylerde yerleşmek istemesine ve bundan dolayı da Talabani'nin yerel komutanlarıyla PKK güçleri arasında çatışmaların meydana gelmesine sebep oldu. KYB'nin, PKK'nın başına buyruk eylemlerinden duyduğu kaygı, Türkiye ile daha sıkı işbirliği yapmasına ve PKK'nın Kuzey Irak'ta sindirilmesi için Türkiye'ye istihbârât ve askerî destek vermesine neden oldu. Buna gösterilen tepki, doğal olarak Barzani ile PKK ilişkilerini iyileştirdi. Bundan önce Barzani ile PKK ilişkileri daha düşmancaydı. Onlar, Türkiye'nin Irak'la doğrudan ilişki geliştirmesinden, Türkiye'nin Türkmenlerle ilişkilerini doğrudan yürütmesinden ve Türkmenlerin de Türkiye'nin elemanı gibi hareket etmesinden duydukları kaygıyla PKK ile yakınlaşarak, Türkiye'nin tutumunu dengeleyebilecekleri sonucuna vardılar.

Fakat Türkiye'nin PKK'dan duyduğu endişe ve Türkiye'nin Barzani'yi kaygılandırarak şekilde Türkmenleri takviye etmesi yüzünden Kuzey Irak'ta kendini güçlü hissetmesi gibi sebeplerden dolayı, Barzani'nin bu girişimi ters tepki yarattı ve Türkiye'nin KDP ile ilişkileri bozulurken, KYB ile yakınlığı arttı.

Amerika ile ilişkiler

Irak Kürtleri, bir yandan özerk bölgenin yaratılmasına sebep olduğu için ABD'ye olumlu bakıyorlardı; ama öte yandan da Kürtlerin yıllar süren mücadeleleri boyunca haklarının zayı olmasına ve eziyet çekmelerine sebep olan ABD tutumunu unutmuyorlardı. ABD'nin 60'larda ve 70'lerde özellikle de 1975'te Saddam'ı desteklemesi, 80'li yıllardaki Enfal Operasyonu'nda, Halepçe katliamı sırasında ve Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam'ın Kürt intifadasını vahşice ezmesi karşısında takındığı aldrışsız tutum, daha önceki bölümlerde açıklandı.

Bu dönemde ABD yönetiminde Bill Clinton'un şahsında Demokratlar iktidardaydı. Irak işleriyle de CIA ve ABD Dışışleri Bakanlığı ilgileniyordu. Dışışleri Bakanı Bayan Albright'ın gözetiminde Richard Dunny adlı şahıs, Irak işlerinden sorumluydu. O dönemde muhalif ör-

gütlerle olan ilişkiler, gizlice ve CIA'nın düzenlemeleriyle kuruluyordu. Bu yöntem hem muhaliflerden pratik olarak yararlanılmasını sağlıyor, hem de uluslararası ve siyasî alanda ABD'den Saddam'ın devrilmesine yönelik beklentileri arttırıyordu.

Clinton Hükümeti'nin Irak konusundaki bakış açısı çok muhafaza-kârca ve çok pragmatikti ve şu esaslara dayanıyordu:

1- Saddam, Irak'a ve Fars Körfezi bölgesindeki ülkelere hakim olacak güce sahiptir ve bu da ABD'nin bölgedeki varlığını izah edilebilir kılmaktadır. Ayrıca Körfez'deki Arap ülkeleri, ABD silahlarıyla korunacak ve ABD buradaki petrole hakim olacaktır.

2- Saddam, uluslararası alanda ve kamuoyunda öyle bir konumda bulunmaktadır ki ABD istediği zaman fiilen harekete geçebilir ve onun vuracağı darbeleri kontrol edebilir.

3- Saddam, eğer ciddi bir tehditle karşılaşır, sahip olduğu konvansiyonel olmayan silahlarla (kimyasal vs.) ABD'nin bölgedeki dostlarını bombalayabilir veya Arap ve İslâm ülkelerinin dikkatini çekmek için İs-rail'i vurabilir. Bu durumda Saddam'a karşı koymak için Irak'a doğrudan askerî güç göndermek, ABD'nin çıkarına değildir. Bu durumda nükleer silah kullanmaktan başka bir yol yoktur. Fakat ABD'nin, bölgede nükleer silah kullanan ilk ülke olması doğru değildir.

4- Saddam, İran İslâm Cumhuriyeti'nin nüfûzunu engellemek için esaslı bir unsur olabilir. Çünkü İran'ın nüfûz etme tehlikesi ciddidir. Bu noktada ABD'nin açık olmayacak bir şekilde Saddam'ın yanında yer alması faydalıdır.

5- Saddam'ın ortadan kaldırılması, onun çeşitli sebeplerle tepkisini ortaya koyması veya Irak'ın, onun yerine konulacak güçlü birinin bulunmamasından dolayı bölünmesi gibi hususlar, bölge dengesinin birbirine girmesi tehlikesini doğuracaktır. Saddam'ın devrilmesinden sonra ABD'nin daha büyük harcamalar yapması gerekecektir ki ABD'nin bu kadar ağır bir yükün altına girmesi doğru değildir.

CIA tarafından plânlanan ve Clinton'un da şahsen onayladığı bu politika, ABD'nin Irak konusunda daha çok caydırıcılığa dayalı bir po-

litika geliştirmesine sebep oldu. Onlar, bu çerçevede daha çok Iraklı muhalifleri kullanmaya meyilliydi. Onların muhalifleri gizli ve gayri resmî olarak kullanması, pratikte muhalifler açısından da bir netice vermedi. ABD Kongresi'nde kabul edilen Irak'ın özgürleştirilmesi yasası, uygulama aşamasında Clinton'un elinde öylece boşta kaldı ve sürekli olarak birçok engelle karşılaştı. Clinton döneminde muhaliflere yapılacak yardım, zorlukla gerçekteşiyordu ve bu da tüm muhaliflerin şikâyet etmesine sebep oluyordu. Clinton yönetimi, Londra'da yaşayan bir Şii olan Ahmed Çelebi liderliğinde, Irak Ulusal Kongresi'ni (INC) kurdu. Böylece tüm muhalifler bunun çatısı altında toplanacak ve ABD de bunu kontrol edecekti. ABD, Irak İşlâm Devrimi Yüksek Meclisi bünyesinde örgütlenmiş Irak'taki geleneksel Şii mücadelesine ve KDP ve KYB gibi iki büyük partide ve daha küçük diğerk partilerde toplanan ve onlarca yıllık bir mücadele geçmişine sahip olan Kürtlere bakmadan, Iraklı muhaliflerin Londra'da oturup olayları gözlemleyen birinin bayrağı altında bir araya gelmelerini istedi. Nihayet bu da çok fazla bir başarı gösteremedi.

Elbette konuyu inceledikten ve Irak Ulusal Kongresi'ne bırakılan bütçenin kötü yönde kullanılması ihtimalinden dolayı, ABD'nin bu örgüte olan güveni azaldı. Bundan sonra da Iraklı muhalif gruplarla tek tek irtibat kurmaya başladı. Bununla birlikte ABD'nin mâli deşteğıyle kurulan koordinasyon toplantılarında Irak Ulusal Kongresi, bir eksen olarak hazır bulundu.

Mesud Barzanî, Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesi öncesine kadar Amerikalılarla hiçbir ilişkiye sahip değıldi. Irak'ın İran'la yaptığı savaşın bitmesinden sonra Mesud Barzanî, Çelebi'nin teklifiyle oğlu Mesrur'u tahsilini sürdürmesi için ABD'ye göndermeye karar verdi. Beklenenin aksine Amerika'nın Ürdün Konsolosluğı'na olumlu cevap geldi ve bu cevabın bildirilmesinin ardından Mesrur, ABD'ye gönderildi. Mesrur'un 1990'da ABD'ye gitmesiyle, Mesud Barzanî ile ABD'nin ilişkisi 1992'de olumlu bir sürece girdi. Bu olumlu süreç aralıksız devam etti. Fakat Erbil'in Saddam güçleri tarafından işgal edilmesi üzerine Amerikalılar, Mesud Barzanî'den biraz rahatsız oldular.

Bununla birlikte bu rahatsızlık, ilişkilerin gözden geçirilmesine sebep olacak ölçüde değildi.

Mesud Barzanî, Amerikalılara karşı olmadığını, onlarla uyum içerisinde bulunduğunu göstermeye çalıştı. Fakat o, bütün bu süre içerisinde hep kaygı taşıdı ve bu kaygılar, onun ABD'nin isteklerini bazen geçiştirmesine sebep oldu. O, Amerikalıların bir iş başlatıp kendisini de buna dahil etmesinden ve daha sonra da terk etmesinden kaygılanıyordu. Bununla birlikte Barzanî, Saddam'ı Amerikalılara tercih etmeyeceğini defalarca belirtti. Fakat Saddam'la olan ilişkilerini gözden geçirmede ve Saddam'la sadece ekonomik ilişkilerini değil, askerî istihbârât ve siyaset alanındaki ilişkilerini de geliştirdi.

Elbette Amerikalılar, Talabanî'den daha fazla Barzanî'ye özen gösteriyorlardı. Bu da coğrafi sebeplerden kaynaklanıyordu. Barzanî'nin hakimiyetinde bulunan bölgeler, Talabanî'nin elinde bulunan yerlerden daha önemliydi. Bu sebeple de Amerikalılar, bazen Barzanî'yi dikkate alan politikalar izliyorlardı.

Talabanî'nin ABD ile ilişkisi daha karmaşıktı. O, İran sınırında bulunduğu için İran İslâm Cumhuriyeti ile daha yakın ilişki içerisindeydi. Bu da ABD'nin ona karşı suizan beslemesine sebep oluyordu. Öte yandan PKK ile ilişkilerinden dolayı onun Türkiye ile ilişkilerinin bozuk olması, ABD'nin ona yönelik suizannını daha da pekiştiriyordu. Fakat Talabanî'nin Barzanî'ye göre Bağdat yönetimiyle daha düşmanca ilişkiler içerisinde olması, ABD'yi bu konuda KYB'den daha çok yararlanma düşüncesine götürdü.

ABD'nin en önemli girişimi, KYB ve KDP üzerinde nüfuzunu kullanarak onlar arasında arabulucu olması ve onları 1998 yılında Washington Anlaşması'nı imzalamaya zorlaması oldu. Bu anlaşmaya ve buna ilişkin sorunlara daha önce değinmiştik. Bu anlaşma süresince iki parti arasındaki anlaşmazlıklarda hakemliği ABD yaptı. ABD, askerî varlığından kaynaklanan imkânlarını ve Irak Kürdistanı'na komşu bir ülke olan Türkiye'yi kullanarak bu iki grubu dengeli olmaya zorladı. ABD'nin defalarca Irak'a yönelik askerî saldırılar yapması, özellikle de 1996'da Saddam güçlerinin Erbil'i işgal etmesinden sonra yap-

tiğı askerî operasyonlar, ABD'nin elindeki en önemli baskı aracıydı.

O dönemde ABD'nin stratejisi, Kürtlerin, Şitlerin ve Saddam'ın birbirlerine galip gelememesi ve bunların birbirini dengelemesi üzerine oturuyordu. ABD'nin bu stratejiyi benimsemesinin en önemli sebeplerinden biri de şuydu: Irak bölünme tehlikesiyle karşı karşıyaydı ve bu durum da bölgedeki dengeleri bozabilirdi. Amerika'nın üzerinde ciddi yetle durduğu çözüm yolu, Bağdat'ta Saddam'dan rahatsız askerlerin darbe yaparak Saddam'ın yerine geçmelerini sağlamaktı. Bu çözüm yolu, muhalifler, özellikle de Kürtler açısından, askerlerin ezip yok etme mazarisinden dolayı en kötü çözüm yoluydu.

ABD'nin bu stratejisi, Kürtler tarafından bilinmiyor değildi. Bu yüzden Kürtler, askerî açıdan ABD'ye bağımlı olduklarını hissetmelerine ve ABD'nin bu konudaki çabalarına rağmen; ısrarla ABD'nin Irak'ta hakim olan rejimi değıştirme konusunda ciddî olmadığına, onların duygularıyla oynadığına ve onları bir araç olarak kullandığına inanıyorlardı. Hatta ABD, Barzanî ile Talabanî ihtilaflarını ortadan kaldırma konusunda bile ciddî değildi. Öyle ki onların çeşitli konularda, bu cümleden taahhüt edilen payın Talabanî'ye ödenmemesi gibi konularda birbirleri aleyhindeki şikâyetleri, taraflardan hiçbirine somut bir fayda sağlamamıştı.

Ayrıca, Kürtlerin, özellikle de Barzanî grubunun talepleri ABD tarafından dikkate alınmamıştı. Saddam rejiminin Kürt bölgelerinde yaptığı etnik temizlik, olduğu gibi devam etmiş ve özellikle Kerkük ve Musul gibi petrol bölgelerinde yönetimini sürdürmüştü. Gerçi Musul ve Kerkük'teki Araplaştırma operasyonları 60'lı yıllarda başlamıştı; ama Saddam, bu bölgelere Arapları yerleştirip, Kürtleri göç ettirme ve bölgenin demografik yapısını Kürtlerin aleyhine bozma çabalarını daha da hızlandırıp şiddetlendirmişti. Çünkü uluslararası şartların Kürtlerin lehine değışmesinden endişeleniyordu ve Bağdat rejimi petrol bölgelerini Kürtlere teslim etmek zorunda kalacaktı. Kürtlerin defalarca yaptığı tüm taleplere rağmen, Amerikalılar bu konuda hiçbir itirazda ve girişimde bulunmadı. Bu da ABD'nin Kürtlerin bu petrol bölgesinden çıkarılmasını istediğini gösteriyordu.

9. BÖLÜM

ABD'NİN YENİ CUMHURİYETÇİ
HÜKÜMETİ, IRAK'A SALDIRI VE
KÜRT MUHALİFLER

C linton döneminin bitmesinden sonra Cumhuriyetçiler, hile şaibeleri altında ve seçim mahkemesi kararıyla güçlkle galip geldiler ve Körfez Savaşı'nda Irak'ı yenen eski ABD Başkanı'nın oğlu George W. Bush yönetime geçti.

Bush Hükümeti yönetimi ele geçirdikten sonra, çeşitli vesilelerle Clinton'un Irak'la ilgili tutumunu eleştirdi ve Clinton'un Irak politikaları nedeniyle ABD'nin Fars Körfezi'ndeki konumunun artık Körfez Savaşı'nda kazanılan zaferden sonra elde edilen konum gibi olmadığını ifade etti. Ona göre ABD'nin Irak konusundaki müttefikleri dağılmış, aralarında görüş ayrılığı çıkmıştı. Clinton'un politikaları yüzünden uğranılan zararın giderilmesi için daha fazla çaba sarf etmek gerekiyordu. ABD, sonuç vermeyen bir dizi adım atmıştı; bunu değiştirmek gerekiyordu ve bu değişim için de bedel ödemek kaçınılmazdı.

Bush'un iktidara gelmesiyle birlikte Kürtler ve diğer muhalif gruplar, yeni ekibin tıpkı "Baba Bush" gibi, Irak konusunda daha kesin adımlar atacağı ümidini beslemeye başladılar. Bush, seçim propagandaları sırasında Clinton'un Irak politikalarını defalarca eleştirmiş ve üs-

tü kapalı bir şekilde “Babamın yarım bıraktığı işi bitirmek zorundayım.” demişti. Oğul Bush hükümetinin kilit adamlarının çoğu, Körfez Savaşı sırasında Baba Bush’a yardım etmiş kimselerdi. Yeni ABD Hükümeti, Clinton yönetiminin Irak konusundaki başarısızlığının sebeplerinden biri olarak CIA’yi görüyordu. Binaenaleyh, yeni dönemde işin ağırlıklı kısmı Savunma Bakanlığı’na bırakıldı ve bu bakanlıkta, Irak’la ve muhaliflerle ilgili politikaları belirleyecek bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun başkanlığını da bizzat bakanın kendisi üslendi. Hatırlatmak gerekir ki Savunma Bakanı Rumsfeld, Kongre üyesi olduğu dönemde de son derece sert ve aşırı görüşlere sahip birisi olmasıyla ünlüydü. Reagan döneminde henüz ABD ile Irak arasında resmî ilişkiler kurulmamışken, İran’la yaptığı savaşta Saddam’ı desteklemek için Reagan’ın temsilcisi olarak Bağdat’a gitti. O, ABD’nin Saddam’la görüşen ilk üst düzey yetkilisiydi ve onun bu müzakereleri neticesinde iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş, ayrıca ABD, Irak’a çeşitli yardımlarda bulunmuştu.

Yeni yönetim işbaşına geçince muhaliflerle geçmişte yapılan gizli çalışmalara ilaveten, onlara resmîyet kazandırmak için onlarla açıktan ve resmî ilişkiler kurulmasını kararlaştırdı. Clinton döneminde hükümet dışında yer alan 38 kadar kişi, Clinton’a bir mektup yazarak ondan Saddam’ı devirmek için Iraklı muhaliflere yardım etmesini, Körfez Savaşı’ndan sonra Ahmed Çelebi liderliğinde kurulan INC (Irak Ulusal Kongresi) örgütüne itibar ve resmîyet kazandırmasını istedi. Onlar, ABD’nin INC’yi sürgündeki geçici hükümet olarak desteklemesini, onların da Saddam’ı devirmek için plân hazırlamalarını ve daha sonraki aşamada da bu geçici hükümetin Bağdat’ta kurulmasını önermişlerdi.

Bush’un başkan olarak seçilmesinden itibaren bu mektup en az üç defa gazetelerde yayımlandı. Bu mektuba imza atanlar arasında yer alan 18 kişi, Bush Hükümeti’nin kilit noktalarına atandılar. Nitekim bunlardan biri de Savunma Bakanı’ydi.

Kürt siyasî liderlerin Bush’la ilk temasları

Bush’un iktidara gelişinin ilk aylarında Celal Talabanî ve Mesud Barzanî, yeni ABD hükümetinin dikkatini çekmek için Bush’a ortak bir mektup yazdılar. Bu mektupta şunlar ifade ediliyordu:

“Sayın Aziz Başkan,

ABD’nin Irak’la ilgili politikalarını ele alıp incelediği bu dönemde, bizler de Kürtler ve Irak’taki demokrasi konularındaki bakış açımızı zât-ı âlinize sunmak istiyoruz.

Öncelikle şunu belirtelim ki Kürtler, ABD’yi bir dayanak, bir ümit ve samimi bir dost olarak görmektedir. Sizin büyük milletiniz, çok büyük tehlikeler karşısında bizim halkımızın güvenliğini sağlamıştır. Her ikimiz de, zât-ı âlinizin bizimle ilgili konulardaki teveccühünüze içtenlikle teşekkür ediyoruz ve sizin bölgedeki kabinenizle barış ve demokrasi yönünde işbirliği yapmayı taahhüt ediyoruz.

Kürdistan bölgesinde birçok sıkıntı ve engel bulunmakla birlikte ekonomik şartlar, Bağdat yöneticilerinin birçok manevrasına ve BM sistemindeki birçok bürokratik engele rağmen, gittikçe gelişmektedir. Sivil toplum günden güne ortaya çıkmakta ve yeni hükümet modeli etkin bir şekilde işlemektedir. Bununla birlikte bu kazanımlara yönelik tehditler de devam etmektedir.

Bağdat yönetiminin yeniden organize edilmiş saldırıları mevcuttur. Bölge güçlerinin hasmane müdahaleleri, bölgede sürdürülen güvenliğe ve istikrara karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Irak’ın Kürtlere ve Türkmenlere yönelik etnik temizliği ve Irak ordusunun bölgeye yönelik son saldırıları ve müdahaleleri, bizim güçlülük elde ettiğimiz özgürlüğe karşı tehlike oluşturmaktadır.

Irak Kürdistanı’ndaki mevcut durumu himaye eden ve bu konumu destekleyen ilk ve en önemli devlet olarak ABD’den, elde edilen ekonomik kazanımları desteklemesi ve siyasetle, güvenlikle ve Kürdistan bölgesinin toprak bütünlüğü ile ilgili durumu pekiştirmesi beklenmektedir. Gerçekte sağlam ve başarılı bir şekilde ayakta tutulan bir Irak

Kürdistanı, Irak yönetiminin propagandaları karşısında güçlü bir ağırlık unsuru olacaktır. ABD siyasî nüfuz duvarının ötesinde Irak Kürdistanı, güçlü ve payidar bir baskı aracı olarak Irak'ta demokrasinin hızla yayılması ve Irak'a intikali yönündeki her türlü ciddi ve potansiyel faaliyet sürecinde hesaba katılabilir.

Bize göre Irak Kürdistanı, Türkiye ve diğer komşu ülkeler için hızla bir iktisadî, siyasî ve güvenli bölgeye dönüşmüştür. Bu gerçeğin kavranması, kendi başına Irak'ta demokrasinin ve istikrarın yerleşmesinin etkeni olacak ve bölgeyi iyileştirip güçlendirecektir.

ABD'ye dostluk elini uzatmış istikrar içindeki bir Irak Kürdistanı, Irak Devleti'nin kendi halkına ve komşularına barışçıl davranmaya mecbur kalacağı bir zemin yaratacaktır.

Bu çerçevede, biz sizin hükümetinizin aşağıdaki konuları dikkate almanızı istiyoruz:

1- ABD'nin halkımızı, özellikle de uçuşa yasak bölgede bulunan Kürtleri himaye etmesi ve yeniden yapılacak bir soykırımı önlemesi hayati öneme sahiptir. Bizim, sizin güvenlikle ilgili taahhütlerinizi korumanızda ısrarcı olmamız, caydırıcılık ilkesinin özünün ve doğasının çoğunlukla belirsiz ve çok yönlü olduğu yönündeki algılamadan kaynaklanmaktadır. Bağdat'ın kontrolsüzlüğünün artmasından dolayı bu belirsizlikler süratle aydınlığa kavuşturulmalıdır. Biz, siz saygın yetkiliden istirham ediyoruz ki demokratik bir Irak çerçevesinde, federalizm temelinde Kürdistan sorununa mantıklı bir çözüm yolu bulununcaya kadar bir başka yasak bölgede halkımızı yerleştirerek onları himaye etmeyi sürdürünüz. Ayrıca biz de böylesi bir demokratik alternatif kuruluncaya kadar ABD ve müttefikleriyle her türlü işbirliğine hazır olduğumuzu taahhüt ediyoruz.

2- BM'nin Irak'a yönelik ambargolarının geleceğine ilişkin tartışmaların yükselirken, Irak petrolünden yüzde 13'lük hissenin Kürtlere ayrılması zarurîdir. Çünkü bu miktar, halkımızın ekonomik temelini teşkil etmektedir. Ayrıca biz, Irak Devleti'nin gıda karşılığı petrol programının Kürdistan'da uygulanmasını önleme yönünde çıkardığı

engellerden endişe etmekteyiz. Her türlü ağır ambargo, Irak Kürdistanı'nın payını destekleme yoluyla yürütülecek gıda karşılığı petrol programının başarısını arttıracaktır. Bu durum, Irak Devleti'nin her türlü müdahalesinin ve bürokratik engelinin önlenmesine sebep olacaktır. Irak Kürdistanı ile Irak rejiminin kontrolü altında bulunan bölgeler arasındaki mukayese, ambargoları, Irak'ın sorunlarının aslı sebebi olarak gören sahte tartışmalar karşısındaki en iyi cevaptır.

3- Irak Devleti'nin Kürtlere ve Türkmenlere yönelik sürdürdüğü etnik temizlik faaliyetleri ve Kürtleri yerlerinden sürerek, onların topraklarını ve mallarını Arap kabileleri arasında bölüştürerek Kerkük'ü, Mahmur'u ve diğer bölgeleri Araplaştırmaya çalışması, başlı başına bir gerginlik ve bunalım sebebidir. Bu durum, büyük bir çekişmeye ve savaşa dönüşebilir. BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararına da aykırı olan bu durumun, Güvenlik Konseyi tarafından incelenmesi gerekmektedir.

4- Nihayet, her ikimiz de Washington Anlaşması'ndaki taahhütlerimize bağlıyız ve bunun maddelerinin uygulanması yönünde, ABD ve Türkiye ile işbirliği yapmayı taahhüt ediyoruz. Barışın yerleşip korunması, istikrarı bozacak güçlere karşı konması ve iki parti arasındaki uzlaşma sürecinin sürdürülmesi amacıyla ABD'nin bölgede geniş ve etkin bir şekilde varlık göstermesi, hayati öneme sahiptir. Bizler, Washington Anlaşması'nın maddeleri tümüyle uygulanıncaya kadar, kabinizden etkin katılımlarını sürdürmesini istihham ediyoruz.

Sonuç olarak şunu tekrar taahhüt ediyoruz ki, Irak'ta ve tüm bölgede demokrasinin, güvenliğin ve barışın sağlanması için ABD ile işbirliği yapacağız.”

İçeriğinden de anlaşıldığı üzere Talabani ve Barzani, bu mektupta Irak Baas Partisi'nden ve Saddam'dan son derece yumuşak söz etmişler, Irak muhalifliğinden veya rejimle mücadeleden bahsetmemişlerdir. Bununla birlikte Saddam rejiminin askerî tehditlerinden duyulan endişeden söz ederek, ABD'nin Kürtleri etkin bir şekilde desteklemesini, uçuşa yasak bölgeyi 36. paralelin güneyine yani Süleymaniye

bölgesini de kapsayacak şekilde genişletmesini, bölgenin toprak bütünlüğünü ve buradaki güvenlik istikrarını ve politik istikrarı korumasını istemişlerdir.

İlginçtir ki mektubu yazarların ABD desteğini kazanmak hedefi doğrultusunda Baas rejimini devirmek ve değiştirmek ve Irak halkının bu diktatör rejimden duyduğu kaygıyı ortadan kaldırmak gibi bir düşüncesi yoktu. Onların aslı meselesi, Kürtlerin isteklerinin yerine getirilmesi yani Bağdat'ta nasıl bir yönetim olursa olsun Irak'ta federalizmin gerçekleşmesi idi. Onların düşüncesine göre ABD, bu ideale ulaşmaları için onlara olan desteğini arttırmalıydı.

Onlar Irak Kürdistanı'ndaki ekonomik güvenlik ve siyasî modellerinin başarılı olduğu iddiasıyla ve demokrasinin bölgede yerleştirilmesine dönük olarak bu modelin genelleştirilmesi için üzerlerine düşen rolü oynamaya hazır olduklarını bildirdiler.

Ama Iraklı Kürt liderler, özellikle Kuzey Irak'ta hükümeti kurmalarından sonra ABD'nin geçmişte yıllar boyunca kendilerini himaye etmemesinden dolayı yaşadıkları acı tecrübeleri göz önünde bulundurarak, ABD ve müttefiklerinin Bağdat'a karşı oluşturdukları düşmanca plânın içerisinde kayıtsız şartsız yer almaktan sürekli olarak sakındılar. Onların ABD desteğini kazanmak için giriştikleri tüm çabaların ekserinde, Irak Kürdistanı'ndaki o günkü sorunların halledilmesi, belli bir millete ve güvenlik, ekonomik ve siyasî yapısı bulunan belli bir hükümet tarzına sahip bir bölge gerçekliğı olan Irak Kürdistanı'nın istikrarı bulunuyordu.

ABD'nin Irak'a saldırı plânından öncesine kadar Kürtlerin Bağdat'la ilişkileri

Geçen birkaç yıl boyunca gayri resmî olarak Kürtlerle merkezî hükümet arasında önceki temaslar doğrultusunda çeşitli toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkiler kuruldu.

2001 yılının Temmuz ayında, Saddam Hüseyin'in Kuzey Irak'taki

Kürt grupları Kürt meselesinin çözümüne dönük inşafli bir yol bulmak için görüşmeye davet ettiği açıklandı. Fakat her iki grup da bu daveti reddetti. Bir müddet sonra müzakerelere ilişkin, federal Irak içerisinde bir Kürt siyasî hakimiyetinin kurulmasına, Araplaştırma politikasının durdurulmasına ilişkin uluslararası görüşleri ve diğerk bazı hayatî meseleleri içeren yeni Kürt şartları, Bağdat'a iletildi.

Bir ay sonra Bağdat Hükümeti, KYB ve KDP tarafından ortaklaşa belirlenen bu şartları reddettiğini açıklayarak, her türlü müzakereden önce Kürtlerin tüm yabancı personeli bölgeden çıkarması ve onlarla ilişkilerini tümüyle kesmesi gerektiğini belirtti. Fakat bir ay sonra Ta-ha Yasin Ramazan, haftalık *er-Re'y* dergisiyle yaptığı söyleşide, Irak Kürdistanı'nın bütünlük içindeki bir Irak çerçevesinde bir özerk yönetime sahip olduğunu ve bölgedeki liderlerle görüşmelerin kesilmediğini söyledi. Ramazan'ın açıklamaları gerçi iki yönlüydü; ama bu, Kürtler açısından bir ölçüye kadar çekici görünüyordu. Özellikle de onun Kürtlerin fiilî hükümet modellerinin tüm dünyada benzersiz bir model olduğunu söylemesi bu çekiciliğı arttırmıştı.

Fakat bu çekicilik çok kısa sürmüştü. Çok geçmeden 13 Kasım 2001'de Saddam Hüseyin, sert bir konuşma yaparak, Kürtlerden, Bağdat'ın müzakere plânını kabul etmelerini istedi ve aksi takdirde onlarla kılıç diliyle konuşacağını söyledi. O, açıkça şöyle dedi: "Bizim müzakere önerimizi reddedenlerin dilini keseceğimiz gün yaklaşıyor."

Bu tehditlerden bir gün sonra KDP'den bir heyetin Saddam'la görüştüğü açıklandı. Irak Televizyonu, heyet üyelerinin isimlerini açıklamayarak, Saddam'ın bu toplantıda Irak'ın asla bölünüp parçalanamayacağını, sorunların ancak görüşmeler yoluyla halledilebileceğini hatırlattığını; Saddam'ın Kürdi stan'ı hata yapan evlatlara benzettiğini ve bunların da geçmişteki hatalarını telafi etmek için ebeveynlerinden özür dilemek zorunda olduklarını söyledi. O, açıklamalarının bir bölümünde Kürtleri doğrudan tehdit ederek şöyle dedi: "Eğer bu yolla he-defimize ulaşamazsak, işi gerektiğı şekilde bitireceğiz." Bu açıklamalardan sonra Kürtlerin nasıl bir tepki gösterdiğine dair herhangi bir haber çıkmadı. Bağdat, Mükerrrem Talabanî adlı Kürt kökenli eski bir

Irak bakanını, iki taraf arasındaki müzakerelerin ön adımlarını atmak üzere görevlendirdi.

Saddam'ın inancına göre, Körfez Savaşı'ndan sonra on yıl içinde Kürdistan'ın durumu öylesine değişmişti ki o doğrudan isteklerini, en azından siyasi iradesini onlara dayatabilirdi. Kürdistan'da merkezî hükümetin bulunmamasından kaynaklanan boşluk, komşu ülkeler, özellikle de Türkiye ve nisbeten de Suriye ve İran tarafından doldurulmak isteniyordu. Fakat Saddam, 1996 yılında çatışan gruplardan birine (Barzanî) yardım ederek, bölgedeki güç dengesinde önemli bir rol oynayabilmişti. Fakat daha sonra Kürtlerin, Türkiye'nin müdahalelerinden korunabilmek için şaşkınlığa düşmeleri sonucunda Bağdat'ın hakimiyetini yeniden diriltmesinden kaynaklanan endişeler, onları, ihtilaflarını bir tarafa bırakmaya yöneltti. Irak Hükümeti'nin Kürdistan'daki hakimiyetini yeniden kurmaya duyduğu ihtiyaç da Bağdat'ın ihtilaf ateşini canlı tutmak için bölgedeki ikinci dereceden partilerle ilişki kurmasına sebep oldu. Öte yandan Saddam, PKK'ya yardım ederek, onların bölgede terörist eylemler gerçekleştirmesi için zemin hazırladı. Ayrıca Bağdat Hükümeti'nin Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmesi, Kürtlerin endişelerini daha da artırıyordu.

Fakat petrol ve mâlî faktörler, Kürtlere yönelik en önemli baskı araçlarıydı. Bağdat yönetimi, bölgeyi bir kez daha bir iktisadî ağı bağladı. Bu iktisadî ağın aslî faaliyeti de petrol ve mal kaçakçılığıydı. Kürdistan'ın bugünkü ekonomisi, ticarete ve sınır yoluyla Türkiye'ye satılan petrole bağlıdır. Bu, mevcut durumdan faydalanan Kürtler arasında tartışmalara sebep oldu. Bu durumun ortadan kalkması ise onlara telafisi imkansız darbeler vuracaktı. Saddam güçleriyle yaşanacak muhtemel bir çatışmadan kaygılanan Kürtlerin, sığınabilecekleri hiçbir yer bulunmamaktaydı. Binaenaleyh, Saddam'a karşı daha alttan alıcı ve daha yumuşak bir tutum izlediler. Onların bu yumuşaklığı ve önceki taleplerinden geri adım atmaları, topun bir kez daha Bağdat'ın ayağına geçmesine sebep oldu. Hedefi yalnızca propagandadan ve Arap medyasına sunulan bir propaganda malzemesi olmaktan ibaret olan Saddam'ın Kürtlere yönelik çağrısı, Kürtlerin yumuşak cevaplarıyla et-

kisiz kalmış oldu. Muhtemelen Saddam'ın plânı, Kürt liderlerin olumsuz cevap vermesi gerekçesiyle Kürdistan'a saldırmaktı.

11 Eylül olayı ve ABD siyasî tutumundaki değişim

ABD'deki Cumhuriyetçi hükümetin ilk dönemlerinde, 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül olayı, yalnızca bu ülkedeki ticaret merkezinin ve Pentagon'un bir bölümünün yıkılmasına sebep olmadı; bunlardan daha önemli olarak uluslararası ilişkilerin temelinde deprem yaşanmasına ve uluslararası alanda yeni bir çağın başlamasına sebep oldu. Bu çağın özellikleri de dünyayı bir güvenlik atmosferinin kaplaması ve güçlü ülkelerin tek taraflı adımlarının meşrûluk bulmasıydı.

Bush Hükümeti, elde ettiği oyla meşrûiyet sorunu yaşamasından dolayı, 11 Eylül öncesine kadar hiçbir alanda güç ve cesaret gösterisinde bulunamamıştı. Seçim propagandaları sırasında Bush ve arkadaşları, Clinton'un politikalarını sert bir şekilde eleştirerek sorgulamışlardı. Onlar Clinton'un Orta Doğu politikalarına, ABD'yi Filistin sorununda gereğinden fazla çatışmanın içine soktuğu için itiraz ediyorlar ve barış görüşmelerinde kenara çekilmek gerektiğini söylüyorlardı. Cumhuriyetçilerin Araplarla olan geleneksel ilişkileri ve ABD'deki siyonistlerin Cumhuriyetçilere yönelik geleneksel suizanları, ABD'deki Yahudi oylarının yalnızca yüzde 20'sinin Bush'a gitmesine sebep olmuş ve onun İsraililer nezdindeki nüfuzuna ilişkin zemini ve şartları azaltmıştı.

Cumhuriyetçiler geleneksel olarak silah ve petrol üreticisi şirketlerin desteğine sahiptiler. Onların ülkedeki ekonominin canlandırılmasına ilişkin reçeteleri bu iki grubun ekonomik alanda canlandırılmasına dayanıyordu. Fakat Clinton'un özellikle ilk döneminde ekonomi ve sosyal refah politikaları, Bush'un geleneksel destekçilerini razı edecek şekilde *-Çünkü onun hükümetinin üyelerinin önemli bir kısmını bu şirketlerin hissedarları ve idarecileri oluşturuyordu-* bir anda askerî bütçeyi arttırmasına veya petrol fiyatlarında şok yaratmasına engel oluyordu.

Bush'un uluslararası alandaki politikaları, ABD'nin dünyanın en

güçlü ve en zengin ülkesi olduğu yaklaşımıyla tek taraflıcılığa ve küçük ortakların isteklerine uymak zorunda bulunmamaya dayanıyordu. Fakat zahiren çok taraflıcılığa ve Avrupalı ortakların rızasını almaya dayanan Clinton'un yönetim tarzı, öyle bir ortam yaratmıştı ki onlar, Bush'un tek taraflı stratejilerine tahammül edemiyorlardı. Nitekim daha ilk başlarda ABD'nin çevre ile ilgili Kyoto Sözleşmesi'ni imzalamaya yanaşmamasına ve tek taraflı olarak balistik füzelerle ilgili konvansiyondan çekilmesine, dünya çapında tepki gösterildi.

Bush Hükümeti'nin siyaset felsefesi, özellikle yardımcısı Dick Cheney, Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz, Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleza Rice ve Savunma Bakanı Rumsfeld tarafından; Clinton'un sekiz yıllık döneminde, *Foreign Affairs* dergisinde yazılan makalelerle ve muhtelif konuşmalarla defalarca ortaya konmuştu. Bu anlayışa göre ABD, Sovyetler'in yıkılması ve Körfez Savaşı'ndan galip çıkılması gibi altın fırsatlardan, kendi hakimiyetini kökleştirmek ve bu hakimiyeti meşrû bir hegemonyaya dönüştürmek için yararlanmalıydı. Ama Demokratların döneminde böylesi bir şey gerçekleşmemişti.

Cumhuriyetçilerin ekonomi felsefesi de bu siyaset felsefesi doğrultusunda şekillenmişti. Zira bütünüyle güvenliğe dayalı olması gereken bu atmosfer, silah ticaretini de oldukça canlandıracaktı. ABD sultanının dayanaklarından biri, teknolojik üstünlüktür. ABD'nin Avrupa ve Japonya gibi benzerlerinden açık ara önde bulunduğu bu teknolojik üstünlüğü korumak için daha fazla yatırım yapmak gerekiyordu ve bu teknolojinin en iyi müşterileri de askerî sanayidir. 80'li yıllardaki yıldız savaşları tecrübesinden sonra da görüldüğü gibi, dünyadaki ortamın güvenlik esasına dayandığı gerekçesiyle askerî bütçenin arttırılması, teknolojiyi geliştirmektedir. Bu gelişme üstünlüğü, üstünlük de ABD hegemonyasını beraberinde getirecektir. Bunun yanında askerî sanayinin canlanmasıyla diğeri sanayi dalları ve ABD ekonomisi de gelişmektedir. Bush, seçim kampanyaları sırasında yaptığı konuşmalarda sürekli olarak ABD güvenliğine yönelik tehditlere vurgu yaptı. O, teröristlerin ABD tesislerine yönelik nükleer saldırılarına defalarca değindi. İlginçtir ki kendisi de bir asker olan eski ABD Başkanı Eisenho-

wer, 1960’taki veda konuşmasında güç elde etme gerekçesiyle demokrasiyi tehlikeye düşürebilecek olan askerî sanayi kalkınmasından söz etmişti.

Bush’un siyaset felsefesinin bir başka dayanağı da Hristiyan köktenciliydi. Kendilerini son derece dindar olarak gören o ve çevresindekiler, propagandalarını dinî bir söylemle başlattılar. Onların propaganda söylemlerinin eksenini kürtajla mücadele oluşturuyordu. Arma-geddon veya ahir zaman teorisinden etkilenerek ve Yuhanna’nın ke-hânetleri doğrultusundaki öğretilere dayanarak, onların eylemlerinin Mesih’in zuhûrunu kolaylaştırmak yönünde olması gerektiğine inanıyorlardı. Onlara göre kurtuluşa erecek tek grup, Mesih’e bu şekilde inanan grup olacaktı. Soğuk Savaş döneminde de bu düşünce temelinde komünistlerle din ve Hristiyanlık adına mücadele ettiler. Yeni dönemde ise bu grup, İslâm’ı, özellikle de “siyasal İslâm’ı” kendilerinin aslî düşmanı olarak gördüler.

11 Eylül olayı, onların, temelini siyaset felsefelerinden alan siyasi ideallerini gerçekleştirememeye çıkmazından kurtulmasına sebep oldu. Büyük bir maddî ve ruhî yıkım getiren bu olay, Bush Hükümeti’nin güvenlikle ilgili kaygılarının haklı gözükmesine sebep oldu. Müslümanların bu eylemle suçlanması, İslâm karşıtı köktenci Hristiyan inancını da güçlendirdi. ABD’nin Afganistan’a müdahalesi, Cumhuriyetçilerin siyasi ideallerini sürdürmesi için yeterli değildi ve ABD’nin Afganistan’dan daha önemli bir başka hedefe yönelmesi gerekiyordu.

ABD’nin Irak’a saldırısının gündeme gelmesi ve Kürt grupların tepkisi

ABD’nin Afganistan’da hızlı bir şekilde başarı kazanmasından sonra Washington’daki yetkililer, Irak’a yönelik güçlü bir saldırının zarûretinden söz etmeye başladılar. Bu, Bush Hükümeti tarafından, “Baba Bush”un yarım bıraktığı işi bitirme konusunda altın bir fırsat olarak kabul edildi.

2001 yılının sonlarında Bush Hükümeti tarafından Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen eylemin sorumlularından biriyle, Irak istihbarat yetkililerinden birinin Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da yaptığı bir görüşme gündeme getirildi. Çek Hükümeti'nin bu konuda ellerinde herhangi bir belge bulunmadığını açıklamasına rağmen, ABD, medya imkânlarıyla psikolojik savaş başlatarak, suçlayıcı parmakların Irak'ı göstermesini sağladı ve Irak'a saldırı için içeride ortam hazırlamaya başladı. Elbette bu iddialara uluslararası alanda İngilizlerden başka bir alıcı çıkmadı. Bunun sebebi de dünyanın, özellikle de Avrupa'nın, Rusya'nın, Çin'in ve Japonya'nın ABD'nin tek tarafı adımılarını kökleştirmesinden duydukları endişeydi.

ABD'nin Irak'a yönelik saldırı kararının dünyadaki yankısı karşısında Iraklı Kürt gruplar, ABD'nin bu tutumu konusunda karar belirlemede zorlandılar. Barzanî grubunun 1990'lı yılların ikinci yarısında Bağdat Hükümeti'yle yakın ilişki kurmasından ve Saddam'ın yardımıyla Kuzey Irak'ın bir bölümünde hükümetini pekiştirmesinden sonra KDP kolayca ABD'nin yanında yer alamıyordu. Biri, Irak ordusunun 1980'li yılların sonlarında vahşice düzenlediği kimyasal saldırı, diğeri ise 1990'lı yılların başlarında Saddam'ın Kürtlere yönelik giriştiği katliam karşısında ABD'nin sessiz kalması gibi iki acı tecrübe, onlara ABD'nin yanında yer almak ya da Saddam'ın buna seyirci kalacağını beklemek hususunda bir güven vermiyordu.

Afganistan Savaşı'ndan sonra, 2001 yılının sonlarında ABD'nin yaptığı ilk hareket, Türkiye üzerinden, Türk emniyet yetkilileriyle diplomatlarından oluşan bir heyetle birlikte Kuzey Irak'a bir askerî ve istihbarat heyeti göndermek oldu. Bu gruplar, Kürtlerin ABD'ye yapacağı yardımı öğrenmekle ve Talabanî ile Barzanî'yi ikna etmekle görevliydi. Kürtler, bu heyeti sıcak bir şekilde karşıladılarsa da bu operasyonun başlaması sırasında ABD'nin kendilerini himaye etme konusunda duydukları güvensizliği de açıkça dile getirdiler.

Bu müzakereler sonunda, ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın Orta Doğu İşlerinden Sorumlu Muavini Ryan Crooker ile 2002 yılının başlarında görüşme gerçekleşti. Irak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi'nin

yayın organı *eş-Şehâdet*'in (Şevval 1422, sayı: 919) haber ajanslarından naklettiğine göre o, bu ziyaretten sonra Iraklı Kürt gruplarıyla görüştüğünü; hükümetinin hâlâ, Irak'ın tanınmış uluslararası sınırları çerçevesindeki bütünlüğünü kabul ettiğini söyledi. Crooker, Ankara'daki açıklamalarında şunları belirtti: "Bizim politikamız, son derece açıktır. Biz, uluslararası tanınmış sınırlar içerisinde Irak'ın bağımsız hakimiyetini kabul ediyoruz. Irak, tek parça bir hakimiyete sahip olmalıdır." Crooker, Irak Kürdistanı'na yaptığı ziyaretten sonra, Ankara'da da Türk yetkililerle ve Kürdistan'ın iki aslı partisi olan KDP ve KYB liderleriyle görüşmeler yaptı. Crooker, Erbil ve Süleymaniye'deki Kürt hükümetleriyle de kısa görüşmeler yaptı. O, Barzani'ye ve Talabani'ye Irak rejiminin muhtemel tehditleri karşısında, ABD'nin bölgeye daha fazla yardıma hazır olduğunu söyleyerek, onları Irak rejiminin tehditleri karşısında bütünleşmeye ve parlamento seçimleri yapmaya teşvik etti.

Kürt komutanlık kaynaklarının bildirdiğine göre ABD, Kuzey Irak'ta parlamento seçimlerinin ertelenmesine sebep olan sorunların süratle halledilmesini istemekteydi. Bu, ABD'nin bu konuda çok iyimser olduğu yönetimin istikrarının da temelini oluşturacaktı. KDP Dış İlişkiler yetkilisi Hoşyar Zebarî de aynı tarihte *el-Hayat* gazetesine verdiği demeçte şöyle dedi: "ABD, aylar süren bunalımdan sonra Türkiye-Irak ortak sınırında uluslararası bir geçiş yolu kurmak için (daha önceki bölümlerde buna değinildi) Türkiye ile Kürt Hükümeti arasındaki ilişkileri iyileştirmeye çalışıyor. Zebarî, Türkiye'nin bu konudaki plânlamaya göz yumacağını vurguladığını itiraf ederek şunları ekledi: Türkiye'nin askerî ve güvenlik temsilcileri, ilişkileri normalleştirmek için Erbil'e ziyaretlerde bulundular. Kürt haber kaynaklarına göre Crooker ile görüşme, Bush'un Afganistan Savaşı sonrası politikalarını ortaya koymak için bir ön araştırma görüşmesiydi."

Amerikalıların bu görüşmedeki vaatlerine rağmen, Kürtler bu dönemde Amerikalı yetkililerin Irak'a saldırının şekli konusundaki tutarsız ve çelişkili açıklamalarından dolayı şaşkına dönmüşlerdi. Bu çerçevede onlar, Saddam'ın devrilmesi için uygulanacak yöntem konusun-

da Amerikalı yetkililer arasında açık bir görüş ayrılığı bulunduğu sonucuna vardılar. Amerika'daki bazılarına göre ABD'nin sahip olduğu üstün güçten dolayı Saddam'ı devirmek Amerikalılar için oldukça kolaydı. Bununla birlikte bazıları, rejimin zayıf olmasına rağmen devrilmesinin güç olacağına inanıyordu. ABD Dışışleri Bakanı Colin Powel, bu görüş ayrılıklarını izah etmek üzere 2002 yılının Nisan ayında ABD Senatosu'nda yaptığı konuşmada şöyle dedi: "Biz, Saddam rejimini değiştirmeye dönük mevcut yöntemleri inceliyoruz."

Amerikalı analizciler arasındaki bu görüş ayrılıklarına bir örnek olmak üzere, Irak İslâmî Eylem Partisi'nin yayın organı *el-İhdas*'ın, 19 Zilhicce 1422 tarihli sayısına bakabiliriz. Ronald Reagan'ın silah konularına nezaret eden yetkilisi Ken Edelman, 2002 yılının başlarında Washington'da yazdığı bir makalede şöyle diyor: "Ben, Irak ordusunun yenilmesinin ve Irak'ın özgürleştirilmesinin çok kolay olacağı inancındayım; zira önceki operasyonlar çok kolay olmuştu. İkinci olarak Irak ordusu geçmişe göre daha da zayıfladı; üçüncü olarak da Amerika'nın gücü ve kararlılığı geçmişe göre daha fazladır.

Açıktır ki 1991 yılındaki Körfez Savaşı'ndan itibaren Irak ordusu sayı bakımından yarı yarıya azalmış, Irak zırhlıları ve askerî teçhizatı da on yıl süren uluslararası cezalandırmadan dolayı gelişmemiş ve Irak ordusunun eğitim niteliği de düşmüştür. Buna karşın ABD, Körfez Savaşı'ndan beri silahlı kuvvetlerini güçlendirmiş, gelişmiş silahlarını ve Körfez Savaşı'ndaki istihbarat araçlarını da geliştirmiştir."

Bununla birlikte birçok uzman, ABD'yi Irak'a saldırı konusunda ihtiyata davet etmişti. Brookings kurumu uzmanlarından Michael Ohanlon, şunları söyledi: "Saddam Hüseyin hükümetini devirmek için şehirlerdeki çatışmalarda iki yüz bin kişilik güce -ABD'nin Körfez Savaşı'ndaki gücü- ihtiyacımız var. Sorun şu ki hava saldırılarında başarılı olunmazsa, kara saldırısına başvurmak gerekir. Biz, açık alanlarda çok güçlüyüz; ama kapalı alanlar olan şehirlerde fazla gücümüz yok. Biz, muhalifleri mücehhez kılamayız; bu kesinlikle bizim yararımıza olmayacaktır. Fakat bir başka yol daha var: Saddam Hüseyin'i, hava kuvvetlerinin desteğinde özel kuvvetlerin operasyonlarıyla hedef alabiliriz.

-O, binlerce askerin hava kuvvetlerinin desteğinde Saddam'ı Bağdat şehrinde muhasara edebileceğine inanmaktadır.- Bu hedefe ulaşabilmek için doğru ve güvenilir istihbaratın yanı sıra elli bin kişilik hazır güce de ihtiyacımız var. Böylece uygun zamanda daha fazla başarı elde edebiliriz.”

NATO Kuvvetleri eski komutanı General Wesley Clark, şu sorularla endişelerini şöyle dile getirdi: “Saddam'ın devrilmesi sırasında bölgede neler yaşanacak? Acaba o, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlarını kullanacak mı?”

Bush hükümetinin, Irak'a saldırı için özel kuvvetlerini belirlemeyi tamamlamasından önce, Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz gibi bazı yetkililer, Iraklı muhaliflerin silahlandırılmasını ve ABD'nin Bağdat'a girmek için hava kuvvetlerini kullanmasını istediler. Bu yetkililer, Irak ordusundaki tüm birliklerin ilk fırsatta bulundukları yeri değiştirmeye hazır olduğunu belirttiler. Fakat ABD'nin Orta Doğu Özel Temsilcisi Anthony Zinny gibi diğer bazı yetkililer, birbirleriyle çatışabilecekleri gerekçeyle Iraklı muhaliflerin silahlandırılmasına karşıydılar.

Kürtlerin ABD saldırısına bakışlarındaki değişimin seyri

Amerikalı politikacıların bakış açılarındaki bu farklılıklardan dolayı Iraklı Kürt liderler, özellikle de Barzanî, kendilerinin ülkedeki durumu Amerikalılardan daha iyi bildiklerini düşünüyordu. Netice itibarıyla Amerikalılar onları savaşa ikna edemiyorlardı. Zira ABD Hükümeti Saddam Hüseyin'i hedef alacaktı; Irak Devleti ile milleti arasındaki mesafe, birçok kaybı ve Irak siyasî coğrafyasında birlik ve beraberliği doğurmak gibi birçok tehlikeyi beraberinde getirebilirdi. Kürtler, ABD'nin on yıldan fazla bir süredir Saddam Hüseyin'i hedef alan politikalarını ve propagandalarını tecrübe etmişler ve ABD için kendi çıkarlarının her şeyden daha önemli olduğunu anlamışlardı. Onlara göre Saddam için koltuğundan daha önemli bir şey yoktu ve tehlikenin ciddiyetini sezdiği anda beklenmedik risklere girebilirdi. Eğer ABD

Saddam Hüseyin'i hedef almazsa, onu küçük ve parça parça olmuş bir devletle kendi haline bırakabilir, bu da birçok etnik çatışmayı beraberinde getirirdi. Bu çerçevede Mesud Barzanî, 2002 yılının Mart ayında el-Cezire televizyonuna verdiği bir demeçte şöyle dedi: "Kürtler, ABD'nin terörizme karşı başlattığı savaşı girmeyecektir. KDP, Kürt meselesinin istismar edilmesine karşıdır ve Kürtler, isyancı değildir." Barzanî, Bin Ladin'i teslim etmedikleri için ABD'nin Afganistan'da Taliban'ı devirmek amacıyla Kuzey İttifakı'nı kullanmasına da değinerek şöyle dedi: "Kürtler, Saddam rejiminin devrilmesinden önce bu rejimin yerine başka bir şey bulmalı ve gözü kapalı olarak cihada girişmemelidir."

2002 Nisan'ında ABD Kongresi, Dışışleri Bakanlığı'nın Iraklı muhalif grupların konferansı için beş milyon dolar ayrılması yönündeki önerisine karşı çıktı. Bu yüzden de bu konferans ABD'de değil Londra'da toplandı. Bu durum bile, muhaliflere özellikle de Kürtlere, Amerikan kurumları arasında Saddam rejiminin nasıl devrileceği konusunda görüş ayrılığı bulunduğunu düşündüren bir diğer husustu.

Kürtlerin, özellikle de Barzanî'nin ABD'den duyduğu kaygının bir diğer sebebi de, Kürdistan'da 1998'den beri kurulmuş olan nisbî sü-kûnetin bozulacak olmasıydı. 1995 yılında BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 986 sayılı karara göre, Irak petrolünün satılmasından elde edilen gelirin yüzde 13'ü yani yaklaşık 900 milyon dolar BM gözetiminde Kürtlerin ihtiyaçlarını temin etmek üzere doğrudan onlara ödeniyordu. Buna ilaveten Türkiye ve İran'dan yapılan ithalattan elde edilen yaklaşık 600 milyonluk dolarlık gümrük vergisi, sadece onların idarî işlerinde kullanılıyordu. Sağlık ve eğitimle ilgili hizmetler ve Kürt halkının refahı, özellikle Barzanî bölgesindeki ticaretin canlılığı, Irak'ın en iyi durumdaki Arap bölgelerinden bile daha iyi durumdaydı. Kürtleri memnun eden bu durum, onları, Bush'un Irak'a yönelik saldırı tehdidi konusunda endişelendiriyordu.

2001 yılının Haziran ayında ABD Dışışleri Bakanı'nın Siyasi İşlerden Sorumlu Yardımcısı Marc Grossman, KDP ve KYB temsilcileriyle ve Kürt olmayan Irak Ulusal Kongresi ve Irak İslâm Devrimi Yük-

sek Meclisi temsilcileriyle, Saddam'ın devrilmesine yönelik çalışmalar da bu grupların nasıl bir rol oynayabilecekleri konusu üzerinde görüş alışverişinde bulundu. ABD, bu görüşmede bir taraftan bu grupların güvenini kazanmaya, diğer taraftan da bu grupların güçleri konusunda daha fazla bilgi toplamaya çalıştı. Daha sonraları dörtlü grup olarak tanınan bu gruplar, Londra'da toplantılar yaptılar.

O dönemde KYB sözcüsü, Fransız haber ajansına şöyle dedi: "Iraklı muhalifler, bu cümleden Kürtler, yabancıların özellikle de Amerikalıların yardımıyla da olsa Bağdat diktatörünü devirme konusunda olumlu düşünülmektedirler." O, Kürt olmayan Iraklı muhaliflerin görüşü olan Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yeniden vurgu yaparak şöyle dedi: "Kürtler, demokratik, barışçı ve Irak halkının haklarını tanıyan bir rejim istemektedirler."

ABD'nin Irak'a yönelik saldırısının ciddiyet kazanması, Iraklı Kürt grupları aralarındaki sorunları süratle halletmeye veya en azından geçici olarak durdurmaya yöneltti. Nitekim o günlerde Barzanî ve Talabânî, Almanya'da Washington Anlaşması'nın uygulanmasının yollarını yeniden incelemeye başladılar. 2002 yılının Ağustos ayının başlarında Londra görüşmelerine dörtlü grup, muhalif askerler ve saltanat yanlılarının temsilcisi olarak da Ürdün Kralı'nın amcası katıldı.

Kürt grupları, muhalif askerlerin örgütlenmesinden ve ABD'nin Irak Ulusal Kongresi aracılığıyla onları dolaylı olarak desteklemesinden son derece rahatsız ve endişeliydi. Onlar, bu askerlerin Saddam'ın yerine geçirilmesinin Kürtlerin durumunu eskisinden daha da kötü edeceğini düşünüyorlardı. Zira bu askerlerin Kürtlere karşı eski bir kinleri vardı ve bunlar asla Irak'ta federal temelde bir demokrasiye yanaşmayacaklardı. Elbette bu askerler, siyasî güce olan katılımlarının geçici olduğunu söylüyorlardı; ama Amerikalılar da muhalif askerlerin örgütlenmesine ısrarla vurgu yapıyordu.

Fransız haber ajansının belirttiğine göre, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Richard Butcher, toplantı sırasında şöyle dedi: "Irak yönetimine muhalif askerlerin ortak bir mekânda bir araya gelmiş olması önemli bir gelişmedir. Bu toplantı, Saddam yönetimine karşı Irak mu-

halefetine ne kadar büyük olduğunu dünyaya göstermektedir.” Butcher, ayrıca Irak halkı için farklı ve daha güzel bir gelecek isteyenlerin koordinasyon içinde işbirliği yapması için uygun bir ortamın hazırlandığını söyleyerek şunları ekledi: “ABD Dışışleri Bakanlığı, Iraklı muhaliflerin üç günlük Londra toplantısının düzenlenmesinde rol oynamamıştır. Bu toplantıya yalnızca ABD’nin Londra’daki büyükelçisi katılmıştır. Biz bu toplantıya mâlî yardımda bulunmadık; ama bu toplantıyı yakından izliyoruz ve sonucuyla yakından ilgileniyoruz.”

Barzanî grubunun ikinci adamı Necirvan Barzanî, ağustos başlarında Washington’a yaptığı ziyarette, onların Saddam’la çatışması durumunda bir kez daha ABD’den savunma garantisi istedi. O, Amerikalılara Kürtlerin asıl endişesinin, ABD’nin Saddam’a saldırısıyla işbirliği yapmaları durumunda Saddam’ın kimyasal ve biyolojik silahlarla intikam almaya kalkışması olduğunu belirtti. Buna karşılık Amerikalılar da, Barzanî’nin Türkiye’yi rahatsız eden Kürdistan’ın başkenti olarak Kerkük konusundaki sert tutumundan endişe ettiklerini belirttiler.

Muhaliflerin bir sonraki toplantısı, 2002 Eylül’ünün ilk günlerinde Washington’da yapıldı. Bu toplantıya katılan yetkililerin düzeyi, bir öncekine göre daha yüksekti. Mesud Barzanî bu toplantıya bizzat katılmadı; ama başbakanını gönderdi. Fakat Talabanî bu toplantıya bizzat katılmıştı. Irak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi, örgütün ikinci adamı Huccetülislam Abdulazîz el-Hakim ile ilk kez katılırken, Ulusal Kongre’den de Ahmed Çelebi bu toplantıya iştirak etti. Bu toplantıda ABD eksen rolü oynuyordu. Toplantıya katılanlar, ABD dışışleri ve savunma bakanlarıyla ve başkan yardımcısıyla görüştiler. ABD’nin onayına da sunulan toplantı bildirisinde muhalifler, Irak’ta federal ve demokratik bir düzen istediler; ABD de özerk bölgeyi saldırılara karşı koruma sözü verdi.

Washington’daki toplantı sırasında Celal Talabanî, CNN’e verdiği özel demeçte şöyle dedi: “Kürt halkı, ABD ordusunun Kürt bölgesine girmesinden memnuniyet duymaktadır. Zira onlar, ABD’nin Kürtleri kimyasal ve biyolojik saldırıdan korumak amacıyla geldiğinden emindirler. Muhalif grupların liderleri, dostları ABD ile işbirliği yapmak için

Washington’a geldiler. Onlar, Irak’taki diktatör yönetime son verip demokratik bir yönetim kurmanın Irak halkının ve muhalif grupların görevi olduğuna inanmaktadırlar.”

Celal Talabani, bu röportajda ayrıca şunları belirtti: “Bu hedefe ulaşmak için ABD’nin desteğine ihtiyacımız var. Amerikalı dostlarımız Irak’taki rejimin nasıl ve ne zaman değiştirilebileceği konusunda görüş istediler. Amerikalılar şu ana kadar onlara askerî bir üs vermemizi istemediler. Biz ise açıkça onlarla işbirliğine hazır olduğumuzu söyledik.”

Irak Kürdistanı’nda parlamentonun yeniden kurulması ve anayasanın yazılması

Barzani ve Talabani, bu toplantıdan sonra Amerika’nın teşvikiyle 1998’deki mutabakatı bütünüyle uygulamak için birbirlerine daha da yaklaşacak adımlar attılar. Onların Kuzey Irak’ta yaptıkları ortak toplantı sonucunda, özerk Kürdistan’da kapanan parlamentonun ekim ayında tekrar toplanmaya başlamasına karar verdiler. İRNA’nın habesine göre (9 Eylül 2002) bu toplantı, Selahaddin şehrindeki Barzani karargâhında gerçekleşti. KDP ve KYB liderleri özel görüşmelerinden sonra, yardımcılarının hazır bulunduğu bir toplantıda Irak’ın mevcut durumunu ve iki parti arasındaki ilişkileri değerlendiler.

Talabani, Washington’a gitmemiş olan Barzani ile görüşmesinde, ABD’deki son ziyaretin sonuçları hakkında bilgi verdi. Barzani ve Talabani, bölgedeki ve Irak’taki son gelişmeleri değerlendirdikten sonra, KDP ve KYB arasındaki barış sürecini müzakere ettiler. Yayınlanan ortak bildiriye göre Barzani ve Talabani, Selahaddin şehrinde yaptıkları ve yeni seçimlere ilişkin herhangi bir işaretle bulunmadıkları görüşmeden sonra, meclisin faaliyetleri için bir mekanizma konusunda anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre parlamentoda eşit sayıda sandalyeye sahip olacak olan iki parti, Kuzey Irak’ın kontrolünü ortaklaşa yürütecekler ve bir ay içinde iki parti arasındaki eski ihtilafların çözülmesi için dört yüksek komisyon kuracaklardı.

KYB Siyasî Büro üyesi Dr. Fuad Masum, bu toplantıdan sonra *el-Hayat* gazetesine verdiği bir mülakatta şöyle dedi: “İki taraf, anlaşmanın bütün maddelerini uygulama ve önlerinde duran bütün engelleri ortadan kaldırma yönünde kararlılıklarını ortaya koydu. Bu anlaşmanın imzalanması, asla bir taktik değildir. Tersine, bu zarurî ve stratejik bir adımdır. Genel seçimler, gelecek ay toplantılarına yeniden başlayacak olan parlamentonun geçiş dönemini tamamlamasından sonra yapılacaktır.”

Fuad Masum, ayrıca şunları söyledi: “Parlamentonun geçiş dönemi en fazla dokuz ay sürecek, ondan sonra da parlamento lağvedilecek ve genel seçimler yapılacaktır.”

Bu toplantıda Washington Anlaşması’nın tüm maddelerinin uygulanmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmak için anlaşmaya varıldı. İki rakip Kürt grubun bu tür toplantılarla amacı, ABD saldırısına yardım edecek Kürtlerin gücü konusunda şüphe içerisinde bulunan Amerika’nın dikkatini çekmekti.

Bu toplantıların ardından Irak Kürdistan Parlamentosu’nun ilk oturumu sekiz yıl aradan sonra 4 Kasım 2002 tarihinde Erbil şehrinde yapıldı. İki grup arasındaki dengenin korunması için bir sonraki oturum da birkaç gün sonra Süleymaniye şehrinde düzenlendi. Açılış oturumunda Mesud Barzanî ve Celal Talabanî, yan yana oturmuşlardı; onların yanında da Avrupa’daki Kürt grupların en önemli destekçisi, Fransa eski cumhurbaşkanının eşi Bayan Mitterand bulunuyordu. Toplantıda ABD Dışişleri Bakanı Colin Powel’in mesajı da okundu. O, bu mesajında temsilcileri birlik olmaya çağırdı ve onlardan temsilcileri olduğu bölgelerin ve tüm Irak’ın özgürlüğü, refahı ve güvenliği için çalışmalarını istedi. Ayrıca onlara önlerinde bulunan yolun çok zorlu bir yol olduğunu hatırlatarak, barışın fedakârlığa ve uzlaşmaya ihtiyacı olduğunu belirtti.

Barzanî de konuşmasında şöyle dedi: “Bizim hedefimiz sadece Kürdistan’ın değil Irak’ın özgürleştirilmesidir. Elbette bu parlamentonun bazı temsilcileri, kulislerde yaptıkları röportajlarda Türkiye gibi komşu ülkelerin hassasiyetlerini azaltmak için defalarca, kendilerinin özerklik

ve federalizm peşinde olduklarını, bağımsız bir Kürt devleti kurmak istemediklerini söylediler.”

Mesud Barzanî de toplantıdan bir gün sonra el-Cezire televizyonu ile yaptığı bir söyleşide şöyle dedi: “4 Kasım’da yapılan parlamento toplantısı, Washington Barış Anlaşması’nın uygulanmasına dönüktü. Gerçi daha önce de parlamentonun diriltilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştı; fakat bu seferki gibi uygun bir zemin oluşmamıştı.” Barzanî bu parlamentonun kurulmasının hedefinin, her türlü gelişmeye karşı safların sıklaştırılması olduğunu söyleyerek, bu parlamentonun faaliyetleri konusunda şöyle dedi: “Bu parlamentonun yaptığı ilk iş, Washington’daki barış anlaşmasını onaylaması ve KDP ve KYB’nin ortak tasarısı olan federasyon önerisini kabul etmesi oldu. Bu parlamento, Irak’ın geleceği ile ilgili bir başka tasarıyı da inceleyecek, ayrıca bu bölgedeki durumun normalleştirilmesi meselesini de araştıracaktır. Seçim yasasını ele alacak dokuz ay içerisinde yeni seçimlerin yapılmasını sağlayacaktır.”

Barzanî, Kürtlerin birleşmesi konusunda da şöyle dedi: “Kürt Parlamentosu’nun yeniden ihya edilmesi, Kürtlerin birleşmesinin anahtarıdır. Şu an Kürtlerin tek yumruk olduğu söylenebilir.” Barzanî, Irak Kürdistanı’ndaki diğer etnik gruplar ve onların bu parlamentodaki payları konusunda da şöyle dedi: “Diğer örgüt ve partiler, 1992 yılında gerekli oyu elde edemedikleri için bu parlamentoya giremediler.” O, ayrıca Türkmenlerin geçmişte yapılan seçimlere katılmadığını; ama onların gelecekte yapılacak seçimlere katılma hakkının bulunduğunu söyledi.

Barzanî, federasyon meselesinin incelenmesi konusu ile ilgili olarak da şöyle dedi: “Bu mesele, Irak Kürdistanı’ndaki tüm partiler tarafından incelenecek, daha sonra oylamaya sunulacaktır.”

Mesud Barzanî, bazı partilerin ve komşu ülkelerin Irak Kürdistanı’nda parlamento kurulmasına yönelik tutumlarıyla ilgili olarak da şöyle dedi: “Tüm Irak halkı, aynı şekilde Kürt halkı, bunun kurulmasından memnuniyet duydu. Tüm taraflara, bu cümleden Türkmen Cephesi’ne davetiye gönderildi. Onlar, katılmama sebebi olarak dav-

etiyeinin ellerine geç ulaşmasını gösterdiler; ama katılmamalarının başka bir sebebi var." O, Türkiye'nin ve Türk basınının parlamentonun kuruluşu ve Türk ordusunun sınırlarda konuşlanması meseleleri ile ilgili olarak da şöyle dedi: "Biz, bu tür açıklamalara alıştık; zira sayın Ecevit'in ve onun bazı bakanlarının açıklamaları artık gündelik bir hal aldı. Elbette Türkiye bir komşudur ve ABD ve İngiltere ile birlikte Irak Kürdistanı'nın korunması konusunda birlikte hareket etmektedir. Biz, Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istiyoruz. Şu mesele açıklığa kavuşmalı ki biz bir Kürt ve Irak milletinin bir parçası olarak kendi kaderimizi tayin etmeliyiz."

Barzanî, Türkiye'nin endişeleri, bu ülke yetkililerinin özellikle de savunma bakanının Musul ve Kerkük'ün 1932 tarihinde bu ülkenin Mîsâk-ı Millî'si içerisinde yer aldığı yönündeki açıklamaları ve Türkiye'nin, Kerkük'ün Kürtler tarafından kontrol edilmesini ve federasyon kurulmasını engellemek için yaptığı müdahaleler hakkında sorulan bir soruya şöyle cevap verdi: "Bu sorunun Türkiye'deki yetkililere sorulması gerekiyor. Zira ilişkileri bunalımlı hale getirenler onlardı. Türkiye Savunma Bakanı'nın bu konudaki açıklamaları son derece tahrik ediciydi." Barzanî, kendisinin neye mal olursa olsun Kerkük'ün kimliği meselesini tartışmaya açmaya yanaşmayacağını ifade ederek şöyle dedi: "Kerkük, Musul, Erbil, Basra, Irak şehirleridir ve Irak halkı kendi sorununu kendi halletmelidir. Artık dönem, tehdit ve askerî müdahale dönemi değildir. Tersine, görüşme ve işbirliği yapmak gerekmektedir. Biz, kimden gelirse gelsin tehdit dilini reddediyoruz. İlişkileri geliştirmeye, dostluğa ve işbirliğine çalışıyoruz. Biz bir başka milletiz ve Irak isimli bir başka ülkede yaşıyoruz. Biz Irak'ın bir parçası olan Kürdistanında bulunuyoruz ve Irak çerçevesi dışındaki hiçbir çözümü kabul etmiyoruz."

Barzanî, Ekim ayının ortalarında CNN Türk'le yaptığı bir söyleşide şöyle demişti: "Irak Kürdistanı'ndaki gruplar, halihazırda bağımsız bir Kürt devleti kurma gücüne sahip değildirler ve Irak'ta federal bir düzenin yerleşmesini istemektedirler. Bununla birlikte kendileri için bağımsızlık ilanını bir hak olarak saklı tutmaktadırlar."

Iraklı iki büyük Kürt grubunun ortak toplantısının sonucu şöyle oldu: KDP ve KYB, Kuzey Irak yerel yönetiminin anayasa taslağının 77. maddesinde anlaşma sağladı. Türkiye'deki NTV kanalının haberine göre ekim ortasında, bu taslakta Kerkük ve Musul Kuzey Irak Kürt Federal Yönetimi'nin başkenti olarak ilan edilecekti. Söz konusu iki parti, Irak Federal Devleti'nin anayasasını hazırlamaya çalışıyorlardı ve bu anayasaya göre Irak, Kürt ve Arap bölgeleri olarak ikiye bölünecekti. Türkmenler, etnik azınlık sayılacaktı. Irak Kürdistanı anayasa taslağında, Irak Kürdistanı'nın Irak Federal Cumhuriyeti'nin bayrağından farklı bir bayrağa sahip olacağı ve idarî yazışmaların Kürtçe ve Arapça olarak gerçekleştirileceği belirtilmekteydi. Yine bu taslağa göre Kuzey Irak'taki Asurî, Keldanî ve Türkmen azınlıklar, bakanlar kurulunda ve Kürdistan Millî Federal Meclisi'nde bulunabilecekti.

Bağdat Hükümeti, Washington'un çabaları sonucu gerçekleşen bu parlamentonun kurulmasından ve Kürdistan bölgesinde anayasanın hazırlanıyor olmasından kaygı duyduğunu ifade etti. Associated Press Ajansı'nın haberine göre Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, parlamentonun kurulmasından bir gün önce şöyle dedi: "Kürt grupları, Bağdat Hükümeti'yle işbirliğini başlatmak ve bir anlaşma imzalamak gerektiği sonucuna varsın diye Irak, Kuzey Irak'tan çekildi." O, bağımsız Kürt devletinden söz edenlerin ABD ve İsrail'in hizmetçileri olduğunu söyleyerek, federal çerçevede bir Kürdistan özerk bölgesi kurulmasını reddederek bunun bir saçmalık olduğunu ifade etti.

O, eylül ortasında Ankara'da Türk yetkililerle yaptığı görüşmeden sonra düzenlediği basın toplantısında şöyle dedi: "Yaptıkları anlamsız bir iştir; çünkü Irak'ta anayasa mevcuttur. Irak halkı, gerektiği zaman anayasasını yazar." O ayrıca şunları ekledi: "Biz onların mantıklı bir sonuca ulaşmasını ve Irak Devleti'yle işbirliği yapmalarını bekliyoruz; elbette Türkler de Kürt Parlamentosu'nun kuruluşunu kaygıyla izlemektedirler."

Arabistan'da yayınlanan *el-Vatan* gazetesi. 26 Ağustos tarihli sayısında, ABD ve Avrupa diplomatik çevrelerinden iyi haber alan kaynaklarına dayandığı bir haberinde şöyle diyordu: "Bush

Hükümeti, Iraklı muhalif liderleri bir intifada yaratmaktan veya Saddam'a karşı bir silahlı saldırı başlatmaktan sakındırdı ve muhalifler tarafından yapılacak her türlü operasyonun, ABD'nin Saddam'ı devirmek için yaptığı askerî plânlama çerçevesinde ve Bush Hükümeti'nin temsilcilerinin koordinasyonunda yapılması gerektiğini söyledi."

ABD, muhaliflerle temas kurmasına, müzakerelerde bulunmasına ve hatta onları örgütleme konusunda çaba göstermesine rağmen, yine de nihaî olarak muhalifleri kullanma yoluna gitmedi. Bunun en önemli sebebi, muhaliflerle uzun yıllar birlikte çalışmış olan CIA ve Dışişleri Bakanlığı ile bu gruplara çok fazla güvenmeyen ABD Savunma Bakanlığı ve Genelkurmayı arasındaki görüş ayrılığıydı.

Onlar hâlâ, iki büyük rakip Kürt grubunun Saddam'la mücadele etmekten çok birbirlerini zayıflatmayı ve yok etmeyi düşündüklerine inanmaktadırlar. Öte yandan Kürtler, Kürdistan toprakları dışında savaşıma konusunda isteksizdirler. Ama bütün bunlardan daha da önemlisi ABD, Türkiye'nin Saddam'ın devrilmesi için Kürtlere temel rol verilmesinden duyduğu kaygıyı anlamaktadır. Bu sebeple muhtelif Amerikan kurumlarında muhaliflere ve hatta Kürtlere rol verilmeyen plânlar hazırlanmaya başlandı. ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirme yönündeki kararlılığı, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz'in ağustos ayı başlarında Türkiye'ye yaptığı ziyarette açıkça belli olmuştu. Türkiye'de yayınlanan *Akşam* gazetesinin haberine göre, ABD Savunma Bakanı Yardımcısı, bu ziyarette dört plândan oluşan Irak'a yönelik muhtemel operasyon plânlarını gündeme getirdi.

Birinci plâna göre Saddam CIA darbesiyle devrilecek; ama bu plân için yüzde yirmiden fazla şans öngörülmemektedir. İkinci plâna göre Amerikan özel timleri, Kuzey Irak Kürtleriyle birlikte ve ABD'nin ağır bombardımanla desteklediği güneydeki Şii'lerin yardımıyla Saddam'ı devirecek. Bu plân, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi olan, eski iç güvenlik yetkilisi emekli general Dawning tarafından hazırlanmıştı. Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan üçüncü plân hepsinden çok daha fazla kabul gördü. Bu plâna göre, bölgeye iki yüz bin Amerikan gücü konuşlandırıldıktan sonra Irak'ın kitle imha silahlarının bulun-

duğu bölgeler, füze rampaları ve komutanlık merkezleri, çok kısa sürede ağır bir şekilde bombalanacak, ardından da ABD Kara Kuvvetleri Irak'a girecekti. Bu plân da Amerikan Merkez Kuvvetleri Komutanı Tony Franks tarafından hazırlandı ve nihayet uygulanan plân da bu oldu.

Türkiye ve ABD'nin Irak'a saldırı plânı

Türkiye, son yıllarda Irak'la olan ilişki dengesini Saddam Hükümeti, Barzanî ve Talabanî şeklindeki üç parametre üzerine kurmuştu. Clinton döneminin sonlarında çeşitli ülkeler, Saddam Hükümeti'yle ilişkilerini yeniden gözden geçirici adımlar atmaya başlamışlardı. Irak'la petrol ve petrol dışı sanayi alanlarında yapılan anlaşmalar, petrol satılan bölgelerden, BM gözetimi altında Irak'a ambargo listesi dışında kalan malların satımı ve nihayet Irak'a gidip gelen siyasilerin artması, birçok Avrupa ülkesinin, Rusya'nın, Çin'in ve özellikle de Türkiye'nin başvurduğu adımlardı. Hatta Bush Hükümeti'nin ilk dönemlerinde Irak'a yönelik sınırlamaların azaltılması için mutlak ambargonun akıllı ambargoya dönüştürülmesi gibi konular bile gündeme gelmişti.

Geçen birkaç yıl boyunca Irak'ın ve Irak Kürdistanı'nın ithalatının büyük bir bölümü Türkiye'den gerçekleşmişti. Irak'ın petrolü ve petrol ürünleri de gerek petrol karşılığı gıda programı çerçevesinde gerekse bunun dışında kaçak olarak Türkiye'ye gidiyordu. Türk Hükümeti, istihbârât örgütü ve ona bağlı şirketler, bu ticaretten önemli ölçüde faydalandılar.

Geçen yıllar içerisinde Kuzey Irak'ta özerk Kürt hükümetinin oluşturulması ile Türkiye ile Irak arasındaki akaryakıt ticareti tekeli KDP'nin elindeydi. Bu parti Türkiye'nin ortağı ve müttefiki olarak büyük siyasî faydaların yanında, çeşitli yollarla özellikle Habur sınır yoluyla Türkiye ile yapılan ithalat ve ihracattan büyük gelirler elde etti. Bununla birlikte Kuzey Irak'ta etkin olan diğer siyasî gruplar, özellikle de Celal Talabanî liderliğindeki KYB, bu tür imkânlardan ve gelirlerden mahrumdu.

Fakat Türkiye, 2000 yılının başlarından itibaren Iraklı iki büyük Kürt grup ve Irak Devleti arasındaki alışverişini taksim etmeye ve Türkiye ile sınır bölgesinde bulunan Barzanî'ye olan bağımlılığını azaltmaya çalıştı.

Türkiye, bu doğrultuda Barzanî grubunu oldukça rahatsız eden iki adım attı. Birinci adım, Irak Devleti'yle Kerkük bölgesinde petrol sondajı yapma anlaşmasının imzalanmasıydı ki bu ABD'nin Irak'a yönelik saldırı tehditlerinin şiddetlendiği 2001 yılının ortalarında gerçekleşmişti. İkinci adım, aynı yıl içerisinde Irak'la, Dicle'nin bir kolu olan Habur sınırındaki ırmağa bir köprü yapılması anlaşmasıydı. Bu köprü ile istisna olarak Irak ordusunun kontrolü altında bulunan bir bölgede Türkiye ile Irak arasında bir sınır kapısı açılmış oluyordu. Bu köprü'nün Irak'la irtibat sağlayabilmesi için 20 kilometrelik kısmı Barzanî'nin hakim olduğu bölgeden geçen bir yolun yapılması gerekiyordu. Bir başka ifadeyle, bu plânın tam olarak uygulanabilmesi için Irak ordusunun bu bölgeyi ele geçirmesi veya Irak'la Barzanî Kürtleri arasında bir anlaşma yapılması gerekiyordu.

Elbette Irak'a saldırı plânını ciddileştiren ABD, Kürtlerin özerk bölgedeki hakimiyetlerini tehlikeye attığı için Türkiye'den bu anlaşmayı rafa kaldırmasını, bunun yerine akıllı ambargodan daha fazla yararlanmasını istedi. Türkiye'nin bu adımlarından sonra Barzanî'nin Türkiye ile ilişkileri bozulmaya başladı.

Barzanî ile Türkiye ilişkileri, 2000 yılına kadar son derece samimi ve güçlüydü. Yalnızca Talabanî ile rekabet ve bazen de PKK meselesi Türkiye ile sıkıntılar doğuruyordu. Ama ABD'nin Irak'a saldırıyı gündemine aldığı 2001 yılından itibaren, Amerika'nın Irak'a saldırısından sonra Türkiye'nin burada bulunması konusuyla ilgili görüş ayrılıkları yüzünden bu ilişkiler hızla bozulmaya başladı. Bu durum özellikle 2000 yılında Barzanî sözcüleriyle Türk yetkililer arasında Kerkük üzerine sözlü atışmalarla ortaya çıktı. Bundan sonra da Barzanî'nin PKK ve İran'la ilişkileri sıkışmaya başladı. Talabanî'nin PKK'ya verdiği destek geçmişi, Türkiye'nin bu grupla ilişkilerinin bozulmasına ve hatta Türkiye'nin operasyonlarının bir bölümünde iki

taraf arasında şiddetli çatışmalara sebep olmuştu. Fakat şartların değişmesi ve Talabani'nin şiddetli maddi ihtiyaçları, onun Ankara'ya ziyaret etmesine sebep oldu. O, Türkiye sınırının bir bölümünden kapı açmak ve Türkiye'nin KDP ile ticaretinden elde edilen gelirin bölüş-türülmesi konusunda son derece ısrarcıydı.

Türkiye, KDP'nin oluşturduğu tekeli Celal Talabani'yi kullanarak dengelemek ve PKK kalıntılarını temizlemek amacıyla Celal Talabani'nin Ankara'yla iyi ilişkiler geliştirme girişimini olumlu kar-şıladi. KYB'nin Türkiye'yle yakınlaşması, KDP'nin İran'a ve Suriye'ye yönelmesine sebep oldu. O kadar ki bu partinin Türkmenlerle çatış-masından ve Türk yetkililerin sert açıklamalar yapmasından sonra, KDP'nin ikinci adamı Neçirvan Barzanî de İran'ı ziyaret etti.

Celal Talabani, 2000 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyarette, Türk Dışişleri yetkililerine beklenmedik bir şekilde, Türkiye'nin Kürtlerin yardımıyla Kerkük'ü Irak ordusunun sultasından kurtarmasını önerdi. Celal Talabani, bu öneride Türkiye'nin Kerkük'e yönelik tarihî ilgisini ve Kerkük'teki Türkiye'nin desteklediği Türkmen nüfusunu göz önün-de bulunduruyordu. O böylece birkaç yıldır süren bozuk ilişkileri Türk-lerde olumlu bir imaj yaratarak yeniden başlatabilecekti. Barzani'nin hakim olduğu bölgelere kıyasla kendi hakim olduğu bölgede çok az sayıda Türkmen barındıran Talabani, Barzani'nin aksine Türkmenlere karşı çok yumuşak davranıyordu.

2001 yılının sonlarında ABD'nin Irak'a saldırısının gündeme gel-mesi üzerine Türkiye, bu konudaki endişelerini, hatta muhalefetini dile getirdi. ABD, Irak'a yönelik gelecekteki saldırısına ikna edebilmek ve askerî lojistik desteğe razı edebilmek için, Türkiye'nin endişelerini gidermeye dönük çeşitli garantiler verdi. Bu cümleden Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını desteklemedi.

Fakat Türkiye'nin ABD'nin askerî saldırısından dolayı çeşitli sebep-lerden kaynaklanan başka birtakım endişeleri vardı. Bu sebeplerden birincisi, Irak'ın istikrarsızlaşması ve toprak bütünlüğünün tehlikeye girmesiydi. Bu durum da Irak'taki Kürt halkının taleplerinin Türkiye Kürtlerine sirayet etmesine sebep olabilirdi. Halbuki Türkiye, PKK lid-

eri Abdullah Öcalan'ı yakaladıktan ve Kuzey Irak'ta defalarca PKK'ya dönük operasyonlar gerçekleştirdikten sonra Türkiye'deki Kürtler üzerinde son derece güçlü bir konum elde etmişti.

İkinci sebep, Türkiye'nin AB'ye katılmak konusundaki eski arzusunu gerçekleştirmektir. Bunun için kesin bir ortama ve Türk ordusunun Kürtlere yönelik operasyonlarının unutulmasına ihtiyaç vardı. Halbuki ABD'nin Irak'a saldırısı, hiç şüphesiz Kuzey Irak'taki durumun bunalıma sürüklenmesine ve federalizm ve özerklik gibi taleplerin gündeme gelmesine sebep olacaktı. Türkiye ise sürüklendiği bu kaçınılmaz gelişme karşısında, Türkiye'deki Kürtlere karşı aldırış etmeden duramazdı ve bu da, bu gelişme sonrasında yeniden dirilebilecek olan PKK'ya karşı yeni bir sindirme dalgasının başlamasına sebep olabilirdi. Bu durum ise Türkiye'nin arzuladığı sükûnet ortamına aykırıydı.

Üçüncü sebep, Kuzey Irak'taki Kürtlerle ve bundan daha da önemlisi, Irak Devleti'yle ilişkileri sonucu hızla gelişmekte olan ticaretten elde edilen iyi kazançtı. Bu, ABD'nin Irak'a saldırmasıyla birlikte tehlikeye düşecekti. Bu durum ise Dünya Bankası'nın yüklü miktardaki kredileriyle o yılki ekonomik bunalımı atlarmaya çalışan yarı iflas halindeki Türk ekonomisine telafisi imkânsız darbeler vurabilirdi.

Nihayet dördüncü sebep şuydu ki, Türkiye 1990'lı yıllarda İsrail rejimiyle sürdürdüğü sıcak ilişkilerden dolayı Orta Doğu ülkeleri arasında istenen bir konumda değildi. Türkiye'nin Irak'a saldıran ABD ile birlikte olması, bu konumu daha da kötüleştirebilir ve Türkiye'yi ekonomik ve siyasî olarak zarara sokabilirdi.

Bütün bu endişelerle birlikte Türkiye, ABD'nin askerî müttefiki ve İncirlik Hava Üssü'nü ABD'ye bırakmış ülke bir komşu olarak, Irak'taki durumun karışmasından dolayı önemli ekonomik ve siyasî bedeller ödeyecek olmasına rağmen, ABD'nin Irak'a saldırısına karşı çıkmakta da tereddütlüydü. Asıl soru şuydu: Bu saldırıya Türkiye'nin katkısı ne kadar olabilirdi? Kuzey Irak Kürtleri, Türkiye'nin PKK'yı takip gerekçesiyle girdiği sınır bölgelerinden daha fazla ilerlemesini kırmızı çizgi, bunu aşmayı ise tahammül edilemez bir durum olarak ortaya koyuyordu.

Bu sebeple Amerikalılar, 2002 yılı boyunca bu bölgeyi incelemek ve Barzanî ve Talabanî gruplarıyla müzakerelerde bulunmak için gizli ve yarı gizli heyetler gönderdi. Kürt grupların liderlerine, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a saldırı operasyonuna doğrudan katılmasına izin vermeyecekleri yönünde sürekli güvenceler verdi. Onlar, bu heyetlerde Türk temsilciler bulunmasına rağmen, Kürt liderlerle yaptıkları özel görüşmelere Türk temsilcilerinin katılmasına izin vermeyerek Kürtlerin güvenini kazanmaya çalıştılar.

Türkiye'nin, Kerkük bölgesindeki iddiasını bir baskı aracı olarak kullanması

Türkler, Osmanlı'nın parçalanması sırasında Türklerin yaşadığı petrol bölgesi Kerkük'ün kendilerinden alınması dolayısıyla haklarının çiğnendiğini düşünmektedirler. Bunu içlerine attıkları bir ukde olarak taşıyan Türkler, tedricen daha açık bir şekilde Kerkük'ün Türkiye'ye ait olduğunu ve Kerkük'teki Türk azınlığı korumak gerekçesiyle bu petrol bölgesinde güç bulundurmanın zorunlu olduğunu söylemeye başladılar.

Aralık 2002 tarihli *ez-Zaman* gazetesinin yazdığına göre, Türkiye Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz'le görüşerek ona: “ABD'nin Irak'a saldırısı Kuzey Irak'ta ve özellikle de Kerkük'te Ankara'nın kabul edemeyeceği şartlar doğurursa, mesele bizim açımızdan son derece hassas olacaktır ve Türkiye buraya doğrudan müdahale edecektir.” dedi ve Kuzey Irak'taki Türkmenlerin haklarının verilmesi gerektiğini vurguladı. Bu habere göre ABD Savunma Bakanı Yardımcısı, Türkiye'nin ABD'nin Irak'a saldırısı konusundaki şartlarının çoğunu kabul etti.

Dönemin Türkiye Savunma Bakanı Sabahattin Çakmaklı da, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta stratejik çıkarları bulunduğunu ve bu bölgenin Türkiye'nin bir parçası olduğunu; ama 20. yüzyılın başlarında zorla koparıldığını belirtti.

Bu sözler Mesut Barzanî'nin sert tepkisine neden oldu. Barzanî de Kerkük'ün Kürtlere ait olduğundan ve bu şehrin Kürdistan özerk bölgesine katılmasının zarûretinden söz etti.

Türkiye, Irak Devleti'nin geleceği konusunda etnik azınlıklara, bu cümleden Türkmenlere özel bir ilgi göstermektedir. Irak Türkmenleri ve Kürtleri, bu meseleyi dikkatle takip etmektedirler ve kendi hakları konusunda endişelidirler. Türkiye bu konudaki endişelerini dile getirerek, Kerkük'ün Türkmenlerin kontrolü altında kalması gerektiğini ifade etti. *Turkish Daily News* gazetesi muhabiri Londra toplantısından sonra şöyle yazdı: "Irak Türkmen liderleri, muhaliflerin Londra'da aldıkları karardan endişe duyduklarını belirttiler. Türkmen temsilciler, Irak'ın siyasî geleceğinin yabancıların askerî saldırılarıyla değil, Irak halkının talepleriyle belirlenmesi gerektiğini söylediler."

Elbette bu tutum, ABD'nin Iraklı Kürt gruplarla yaptığı müzakerelerle öngördüğü tutumla çelişki arz ediyordu. Türkiye'deki NTV kanalının Londra'dan verdiği habere göre, Iraklı muhaliflerin Londra'daki üç gün süren toplantılarının sonunda Iraklı Türkmen liderler, bir bildiri yayınlayarak daha önce seçilen 25 kişilik askerî konseyden çıktıklarını belirttiler.

ABD'nin Irak'a yönelik muhtemel saldırısını görüşmek için Türkiye'ye gelen ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz, Türklerin bu hassasiyetleri sebebiyle düzenlenen basın toplantısında şöyle dedi: "Biz Irak'ın demokratik bir devlet olmasını istiyoruz. Biz Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasını ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasını istemiyoruz. Biz Irak'ın komşularıyla barış içinde yaşamasını ve etnik azınlıklara bu cümleden de Türkmenlere insaflica davranmasını istiyoruz."

Yakın zamanda Irak'taki petrol üretiminin yüzde yüzünü karşılayacak olan Kerkük, bugün de uzun ömürlü petrol rezervlerine sahip olan Irak'ın petrol üretiminin önemli bir kısmını üstlenmiş bulunmaktadır. Kerkük'ün durumunun belirlenmesi konusunda tüm Irak ve Orta Doğu petrollerinin kontrolünü elinde bulundurmak peşinde olan ABD önemli bir rol oynayacaktır.

Talabanî, güçlerini Kerkük'e kadar yaymak şeklindeki eski arzusunun gerçekleşmesi için uluslararası bir izne ihtiyaç olduğunu bilmekle birlikte, Türkiye basınının naklettiğine göre Türkiye ziyareti sırasında şöyle dedi: "Eğer ABD yeşil ışık yakarsa, gözü kapalı olarak Kerkük'e gireriz."

Musul ve Kerkük'ün Saddam'ın elinden çıkarılması, Türkiye ile ABD arasında 2002 yılında yapılan görüşmelerde gündeme geldi. Fakat Amerikalılar, Türklerin şu sorusuna cevap veremediler. Soru şuydu: Bölge güvenliğinin Kuzey Iraklı Kürtler tarafından sağlanması durumunda Musul ve Kerkük'ün Saddam'ın elinden çıkarılması maslahata uygun mudur? Türkiye'nin eski başbakanı Ecevit, hükümette bulunmadığı bir dönemde Irak'taki mevcut süreç konusunda şöyle demişti: "ABD önce bir Kürt devleti kurmak, sonra bu yönetimle Türkiye arasında federasyon ilişkisi kurmak, daha sonra da Türkiye'den toprak talep etmek istiyor." (7 Eylül 1995 Zaman gazetesi)

Ecevit başbakanlığa seçildikten sonra da bu sözlerine benzer açıklamalarda bulundu: "Kuzey Irak'ta modern sayılabilecek bir Kürt yapısı ve kimliği oluşum halindedir. İnönü, Atatürk'ün ona yaptığı vasiyeti bana göstermişti. Bu vasiyet, sonunda bir gün Musul ve Kerkük'e sahip olunmasıydı." (12 Ağustos Kanal 6 televizyonu)

Heyzi Berkly ve Graham Fuller adlı, ABD istihbarat örgütlerine ve yönetimine danışmanlık da yapan iki ünlü Orta Doğu uzmanı, 1996 yılında Türkiye'nin daveti üzerine bu ülkeye gittiler. Onlar bir söyleşi sırasında, "Türkiye, Irak Kürtlerini kontrol edebilmek için Kuzey Irak'taki Kürt bölgeleriyle bir federasyon kurmalıdır." diye bir öneride bulundular. Türkiye, farklı dönemlerde muhtelif gerekçelerle Kuzey Irak'a, oradaki gruplara ve bölge içindeki ve bölge dışındaki tüm güçlere ilişkin çeşitli, hatta bazen çelişkili politikalar izledi.

Türkiye'nin Kuzey Irak'taki birkaç yüz bin kişilik Türkmen'i Kürtlere etkili bir ortak kılması ve onların merkezlerine Türkiye'yle tam dayanışmanın sembolü olarak Türk bayrağı, Atatürk resmi ve Türk millî marşını astırması, basit ve salt sembolik bir şey olarak görülmemelidir. Musul ve Kerkük'te zengin petrol yataklarının varlığı ve

Türkiye'nin gün geçtikçe artan enerji ihtiyacı, bu ülke devlet adamlarının iştahını kabartmış ve bu kaynakları kolayca ele geçirmek, karar alma sürecinin aslî temellerinden biri haline gelmiştir.

Fakat mevcut şartlar, Türklere geçmişteki yöntemlerle bu servetlere sahip olma imkânı vermemektedir. Binaenaleyh, onlar bu alanda daha fazla nüfuz ve çıkar elde edebilmek için her türlü bahaneden istifade etmeyi bir siyasî araç olarak görmektedir.

Bu şehirdeki dokuz yüz bin kişilik Kürt, burayı kesin olarak kendi hakları ve bölgenin payitahtı olarak görmektedir. Onların belirttiğine göre, geçen yıllar boyunca Kerkük'teki Kürt halkının yüzde 45'i Bağdat Hükümeti tarafından öldürüldü ya da sürgün edildi. Bunların yaklaşık 200 bin kadarı 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra bu belaya uğratıldı. Kürtlerin büyük bir bölümü, kendi yurtlarına dönmek için gün saymaktadır. Türkler de tarihî ve nostaljik sebeplerle ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurma arzusuna karşı Kerkük üzerindeki tarihî iddiasını ve bölgedeki Türkmen azınlığı himaye misyonunu bir baskı aracı olarak sürekli tekrarlamaktadır. ABD de asıl hedefi Irak'ın petrol sanayisine hakim olmak olduğu için, bu hassas bölgede etnik çatışmaların çıkmasından ve Saddam'ın buradaki petrol kuyularını ateşe vermesinden endişe ettiğinden bu bölgeyi ele geçirmeyi, Irak'a saldırı plânının ilk sırasına yerleştirdi.

ABD'nin Irak'a saldırı operasyonunda Türkiye'nin rolü

Ankara'daki askerî stratejistler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a girmesini ve gerektiğinde bu gücü etkin bir şekilde kullanmayı meşrû ve doğal bir durum olarak görüyorlardı. Onlara göre Kuzey Irak, Türkiye'nin bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit üssü olarak kullanılabilir. Binaenaleyh Türkiye, Irak'ın idarî yapısı ve toprak bütünlüğü üzerinde köklü değişimlere sebep olacak gelişmeler karşısında hiçbir şey yapmadan bekleyemez.

Bu stratejistlere göre, altyapısı Kuzey Irak'ta fiilen oluşturulup ilan edilen hükümet, Irak Türkmenlerine karşı bir tehdit oluşturma yan

sıra, Türkiye’ye yeni bir göç dalgasının yaşanmasına da sebep olacaktır. Binaenaleyh doğrudan Türkiye’nin ulusal güvenliğini ve millî bütünlüğünü tehdit eden bu gelişmeler karşısında, Türkiye’nin müdahalede bulunması kendisinin meşrû hakkıdır. Bununla birlikte Türkiye’nin bu konudaki müdahalesi, ABD’nin Irak’a müdahalesiyle ilişkili değildir. Nitekim geçmişte ABD saldırıları yokken de bu tür müdahaleler gerçekleşmişti. Fakat bu kez ABD, Irak’ı uzun vadeli olarak kontrol etme niyetindedir. ABD, Türkiye’nin kendi başına hareket etmesine izin vermeyecektir. Dolayısıyla da Türkiye’nin tüm eylemlerinin ABD tarafından onaylanması gerekmektedir.

2002 yılının son iki ayında istihbarat ve keşif güçlerini hem Barzanî, hem de Talabanî bölgesine yerleştiren ABD, her iki Kürt gruba da Türkleri kendi istasyonlarındaki işlere karıştırmayacaklarını söyledi. Bu arada iki şey asla değişmedi ve Türk politikalarının ilkesi olarak kendini gösterdi. Birinci ilke; Türkiye toprakları içerisinde bağımsız bir Kürt kimliğinin oluşmasından veya bu ülkenin bir Kürt bölgesiyle komşu olmasından duyulan kaygıydı. Zira bu ülkenin devlet adamları, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri doğuda ve güneydoğuda yaşayan dikkate değer miktardaki Kürt nüfusunun bağımsızlık veya özerklik kazanmasından dolayı sürekli olarak baskı altında bulunuyordu. “Dağlı Türkler” tabiri muhtemelen bu ülke yetkililerinin son birkaç yıla kadar Kürtler için kullandığı en saygın ifadeydi.

Yeni uluslararası ve bölgesel şartların oluşması ve uluslararası toplumun resmî ve gayrî resmî düzeyde Türkiye’ye yaptığı baskılar, onların Kürtler karşısındaki politikalarını tadil etmelerine, en azından bu çerçevede zevahiri kurtarıcı adımlar atmalarına sebep oldu.

Öte yandan Türkiye Kürtlerinin, mücadelelerini askerî olmaktan çıkarıp siyasallaştırmaları, Avrupa’nın Kürt meselesinin çözümü için yaptığı baskılar, Kuzey Irak’ta ekonomik meselelerin, içerideki gruplar arasında siyasî ve aşiretsel meselelere baskın gelmesi ve Türkiye’nin Kuzey Irak’a saldırması için var olan zeminlerin ortadan kalkması, Türk devlet adamlarının Kürt meselesine ve Kuzey Irak’a ilişkin tutumlarını değiştirmesine sebep oldu.

Türkiye'nin Kuzey Irak konusundaki politikalarıyla ilgili ikinci sabit ilke, Türkiye'nin Atatürk zamanından beri zengin petrol, maden ve su kaynaklarına sahip olan Kuzey Irak topraklarına iştahla bakmasıdır. Bu bakış açısının kökeninde, Türkiye'nin Osmanlı'nın parçalanması sırasında kendisini aldatılmış hissetmesi bulunmaktadır.

Türkiye'nin özellikle Kürdistan'da parlamento toplantısının düzenlenmesinden sonra Irak'ta bağımsız veya özerk bir Kürt devleti kurulmasından duyduğu kaygı öyle bir noktaya varmıştı ki, bu artık bir tutum ilanı olmaktan öteye geçmişti. Türkiye gazeteleri, 19 Ekim 2002'de TSK'nın 12 bin kişilik bir birliğini Kuzey Irak'a gönderdiği haberini yayımladılar. Bununla birlikte Türkiye Genelkurmayı bu haberi yalanladı.

Ekim ayında Kürdistan Parlamentosu'nun kurulup, Kerkük'ü Kürdistan'ın gelecekteki başkenti olarak ilan etmesinden sonra Türk yetkilileri, Kürtlerin bu eylemlerinin hâmisî olarak gördükleri ABD'ye yönelik öfkelerini gizlememeye başladılar.

Dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, Irak Kürdistan Parlamentosu'nun açılışından bir gün önce Iraklı Kürt partileri uyararak, Kuzey Irak müşterek parlamentosunun bir devlet parlamentosu olarak ilan edilmesi durumunda Ankara'nın sert tepkisiyle karşılaşacaklarını ifade etti.

Türk devlet adamlarına göre, ABD'nin Irak'a saldırı ihtimalinin arttığı bir dönemde Irak Kürdistan Parlamentosu'nun açılması düşündürücüydü. 2002 yılının son aylarında Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler, özellikle de Iraklı Kürt liderlerinin ABD ile müzakereleri, Türkiye'yi Kuzey Irak'ta gelecekte yaşanacak gelişmeler konusunda endişelendiriyordu. Bu arada KDP ile Ankara arasındaki ilişkilerin bozulması, Türkiye'nin hassasiyetlerini birkaç kat daha arttırdı. Ankara'daki yetkililer, Barzanî'yi Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurmaya çalışmakla suçladılar. Ankara, Irak Kürdistanı'nda parlamento kurulmasına şüphe ile bakıyordu. Özellikle de Barzanî ile Talabanî'nin defalarca bir araya gelmesi ve ihtilaflı meseleler konusunda anlaşmaya

varmaları, beklenmedik bir gelişmeydi.

Reuters'in Ankara'dan bildirdiğine ve Anadolu Ajansı'nın haberine göre Bülent Ecevit, Kürdistan Parlamentosu'nun kurulmasından bir hafta sonra ABD'yi, Irak Kürtlerini, Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurmaya teşvik etmemesi yönünde uyardı ve aksi takdirde Türkiye'nin kendi çıkarını korumak için müdahaleye mecbur kalacağını ifade etti.

Ayrıca İRNA'nın aynı tarihteki haberine göre, Türkiye başbakanı düzenlediği basın toplantısında, Kuzey Irak'taki durumu kontrol dışı ve çok kaygı verici olarak niteledi. Bülent Ecevit, Kürtlerin Kuzey Irak'ta anayasa hazırlamalarına ve Kerkük'ü başkent olarak ilan etmelerine Türkiye'nin tepkisinin sert olacağını belirtti.

Türkiye meclis başkanı da, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasının imkânsız olduğunu belirterek şunları söyledi: "Türkiye'nin izni olmadan Kuzey Irak'ta böylesi bir devletin kurulması asla mümkün değildir. Kerkük, Musul ve Süleymaniye bölgeleri, bölgede yaşayan Türkmenlere aittir ve Türkiye, bölgede bir özerk Kürdistan kurulmasına asla izin vermeyecektir. Batı, özellikle de ABD, bölgede böylesi bir devletin kurulmasını ve Kerkük'ü, Musul'u ve Süleymaniye'yi de buraya katmayı istemektedir."

"El-Kanat" adlı bir internet haber sitesi, 10 Eylül'de bir Türk kaynağa dayandığı haberine göre, ABD Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması yönündeki resmî kararını Türk yetkililere iletmış ve onların bu konu üzerinde ciddi bir şekilde düşüncelerini istemişti.

Bu kaynağın ifadesine göre Washington, bunun Kürtleri Saddam'ın devrilmesi operasyonuna katmanın tek yolu olduğunu iddia etmektedir. Buna karşılık olarak da bölgedeki Türkmenlere özerklik vermek ve Türkiye'ye de başka imtiyazlar vermek vaadinde bulunmuştur; ama siyasî gözlemciler göre Washington, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurarak hem Saddam'ı devirmek yönündeki hedefini gerçekleştirecek hem de Kürt bölgelerine sahip olan İran'a ve Suriye'ye mesaj verecektir.

Türkiye gazetesinin naklettiğine göre Celal Talabani, bir Arap

televizyonu olan MBC kanalına ekim ayının ortalarında verdiği bir mülakatta, bu tür tutumlara tepki göstererek şöyle dedi: “ABD Kürt gruplara garanti vermiştir. ABD Irak’a saldırması durumunda Washington, komşu ülkelerin Irak’a müdahalesine engel olacaktır.”

ABD’nin Irak’a saldırmasından aylar önce Türkiye, Bağdat’la ilişkilerini sürdürerek ABD’yi baskı altına almalı, bu ülkeden daha fazla imtiyazlar kopararak bunu Irak saldırısına mahsup etmeliydi. Örneğın Türkiye, 2002 Eylül’ünde Irak’tan, Türkiye’nin Körfez Savaşı sırasında kapanan Musul’daki konsolosluğunu açmasını talep etti. 2003 yılının Ocak ayında da Türkiye Başbakanı’nın Orta Doğu gezisiyle eş zamanlı olarak bu ülke ticaret bakanı, büyük bir ticarî heyetle birlikte Bağdat’a gitti.

Türk siyasi makamları, aynı zamanda gizli temaslar yoluyla, Türk askerî yetkililerinin Musul ve Kerkük konusundaki açıklamaları yüzünden Irak Kürtlerinde Türkiye’ye yönelik oluşan hassasiyeti azaltmaya çalıştılar. Bu adımların ardından Mesud Barzanî, 10 Eylül 2002’de Anadolu Ajansı tarafından nakledilen bir bildiri yayınlıyarak, bir Alman dergisine verdiği mülakattaki bazı noktaları tekdiz etti. Bu mülakatta Mesud Barzanî’nin, “Eğer Türk askerî Kuzey Irak’a girerse, bu bölge Türk askerine mezar olur.” dediği ifade edilmişti. O, KDP ile Ankara arasındaki sorunların çözüm yolunun tehdit ve baskı olmadığını, bu sorunların görüşmeler yoluyla halledilmesi gerektiğini vurguladı.

Ez-Zaman gazetesinin 10 Eylül 2002 tarihli haberine göre Bush, Ecevit’le telefon görüşmesi yapıp bu ülkeyi, Washington’un Bağdat’a karşı atacağı her türlü muhtemel adıma hazır olması yönünde teşvik etti. Bush, Saddam’ı tehlikeli bir unsur olarak niteleyip , Bağdat’a karşı savaşın zarurî olduğunu belirterek, bir müttefik olarak Türkiye ile istişarenin lüzumunu vurguladı. Türkiye Genelkurmay Başkanı da, NATO uzmanlarının bölgeyi ziyaret edeceğini ve Türkiye’deki askerî üsleri inceleyeceğini bildirdi. Kuzey Irak’taki Kürt radyosunun haberine göre ise, Türk ordusuna ait zırhlı birliklerin Irak sınırı boyunca dizilişinin, Türkiye’nin Kuzey Irak’a girmeye tam olarak hazır olduğunu gösterdiğini belirtti.

Eylül sonlarında Türkiye'de yayınlanan *Hürriyet* gazetesinin internet sitesinde şöyle yazıyordu: "Türkiye, ABD'nin Irak'a saldırı için Türkiye'deki üslerden yararlanmaya dönük isteklerine karşı yedi maddelik bir strateji hazırladı. Bu yedi maddelik strateji şu şekildeydi:

1- Türkiye, Irak'a yönelik hiçbir askerî harekâtın gerçekleşmesini tercih etmemektedir.

2- ABD'nin askerî operasyonda ısrar etmesi durumunda, Türkiye askerî harekâtın uluslararası ölçütler ve meşrûiyet çerçevesinde olmasının zarûretini vurgulayacak.

3- Türkiye, hiçbir şekilde Irak'ın bölünmesine ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına izin vermeyecek.

4- Türkiye'nin ekonomik zararları mutlaka telafi edilmelidir.

5- Türkiye, Irak'tan gelecek sığınmacıların Türkiye'ye girişlerine engel olacak, sığınmacılar Kuzey Irak toprakları içinde Türkiye sınırı çevresinde yerleştirilecek ve sığınmacılara yapılacak yardımın ulaştırılması garanti edilecek.

6- Türkiye, Irak'a yapılacak askerî operasyonun kısa bir süre içerisinde bitirilmesini isteyecek.

7- Türkiye, Musul ve Kerkük gibi petrol bölgelerinin Kürt grupların eline geçmesine izin vermeyecek.

Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, 20 Ekim tarihinde *Milliyet* gazetesinde yayımlanan bir röportajında şu hatırlatmada bulundu: "Amerikalı yetkililer, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasını istemediklerini söylüyorlar; fakat bölgedeki gelişmeler fiilen bu devletin kurulduğunu göstermektedir." O, daha sonra şunları ekledi: "Bu bakış açısı, şu şüphenin oluşmasına sebep oluyor. Acaba ABD, Kuzey Irak'taki gelişmeleri destekleyerek Ankara'yı kışkırtmak mı istiyor? Zira bağımsız bir Kürt devletinin ilanı, Türkiye'nin iç işlerine karışmak anlamına gelmektedir." Türkiye Dışişleri Bakanı sözlerini şöyle sürdürüyor: "Türkiye, askerî operasyona başvurmak yönündeki yabancı kışkırtmaların etkisinde kalmayacaktır. Fakat çıkarlarına yönelik bir tehdidin oluşmakta olduğunu hissederse

harekete geçecek ve askerî adımlara başvuracaktır.”

Yine Türkiye’deki NTV kanalının haberine göre, Şükrü Sina Gürel, Iraklı Kürt gruplara, Kuzey Irak’ta yeni bir siyasî yapı kurmaktan sakınmaları tavsiyesinde bulundu.

Fakat ABD, Türkiye’ye beklentilerinin seviyesini yüksek tutmadan Amerika’yla askerî anlamda işbirliği yapması yönünde baskı yapıyordu. “Özgür Irak” radyosunun 20 Ekim’deki haberine göre, ABD’nin Ankara’daki büyükelçisinin danışmanı, Türkiye Millî Güvenlik Kurulu üyelerine, politikacılar ve askerlere, bir mektup göndererek savaş sırasında Türkiye’nin oynayacağı rolü sordu ve şu ifadelere yer verdi: “Eğer Türkiye Irak’a saldırının Kuzey Irak’ta bağımsız bir Kürt devletin kurulmasına sebep olmasından korkuyorsa, Amerika’yla askerî saldırı konusunda işbirliği yapmalıdır.”

2002 yılının Kasım’ında Türkiye’de sürpriz bir şekilde yapılan seçimlerden, üyelerinin çoğunluğunu kapatılan İslâmcı partilerin üyelerinin oluşturduğu Adalet ve Kalkınma Partisi galip çıktı ve koalisyonla gerek kalmadan tek başına iktidar oldu. Yeni hükümetin, daha önceki laik partilerden oluşan hükümetlerle kültür ve bakış açısı anlamında farklılıklar bulunmasına rağmen, Türkiye’nin Kuzey Irak ve Kürtler konusundaki politikalarında esaslı bir değişim gözlenmedi. Öyle görünüyor ki seçim galibi partinin liderleri, laik askerlerle ve onların Amerikancı destekçileriyle daha önceki acı tecrübeleri tekrar yaşamamak için, seçimlerden önce Amerika’ya ve orduya, bölgesel politikalarında İslâmcı düşüncelerinin kendini hissettirmeyeceği konusunda güvence vermişlerdi.

Yeni Türkiye hükümeti, Türkiye’nin AB üyeliğine yönelik olumsuz tutumların sürmesinden ve bu ülkelerden duyulan ümitsizlikten dolayı, ciddi bir şekilde ABD ile ilişkiler konusunda güven vermek ve bu ülkeyi ümitlendirici sinyaller vermek çabasında oldu. Aynı zamanda ABD’nin bu partinin İslâmî eğilimleri konusundaki suizannını azaltacak sinyallerden biri, Irak’a saldırı konusunda Amerika’yla işbirliği yapma vaadiydi.

Fakat yeni Türkiye hükümeti, güven verici garantiler elde ederek daha önceki sayfalarda işaret ettiğimiz endişeleri bertaraf etmeye çalışıyordu. Türkler, Körfez Savaşı'nda 50 milyar dolar, PKK ile yapılan savaştan dolayı 100 milyar dolar zarara uğradıklarını söyleyerek ve ABD'nin Irak'a saldırmasıyla da tahminen 30 milyar dolar zarara uğrayacaklarını ifade ederek veya Türk halkının yüzde 83'ünün bu savaşın başlamasına karşı olduğunu öne sürerek, savaşa katılmak için büyük avantajlar istiyorlardı. Türkiye'nin ABD'ye olan yüksek miktardaki borcunun bir bölümünün silinmesi ve Türkiye ekonomisinin yarı iflas durumundan kurtarılabilmesi için gelecekte askerî ve askerî olmayan yardımlar yapılması, Türkiye'nin talep ettiği avantajlardan bazılarıydı.

Öte yandan onlar, ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmayacağına dair garanti vermesini ve Türkiye'nin bu bölgede 20 bin kişilik bir askerî güç bulundurmasına onay vermesini istiyorlardı. Dönemin Türkiye Başbakanı Abdullah Gül, bölge ülkeleriyle daha munasip bir atmosfer oluşturmak için 2003 yılının ocak ayı başlarında Mısır'ı, Suriye'yi, Arabistan'ı ve İran'ı kapsayan bir dizi ziyaret yaptı. Kahire'de yaptığı konuşmasında, ABD'nin Irak'la savaş başlatmasının cehennem kapılarının açılması gibi olacağını söyledi. Parti'nin başkanı ve daha sonra da başbakan olacak olan Erdoğan da, o günlerde Irak'a saldırı konusunda Türkiye'nin yalnız bırakılmaması gerektiğini; Arabistan'ın, Mısır'ın ve Suriye'nin de bu operasyona katılma konusunda ikna edilmesi gerektiğini; aksi takdirde gelecekte Türkiye için zorlu sonuçlar doğacağını söyledi. Bu ziyaretten bir hafta sonra Türkiye, Irak'a komşu ülkelerin ve Mısır'ın dışişleri bakanlarına (Kuveyt hariç) ev sahipliği yaptı. Türkiye böylece acil bir liderler toplantısı düzenlemeye çalıştı; ama Arap ülkelerinin Türkiye konusundaki suizanları yüzünden bu toplantıda genel tekrarlardan başka bir sonuç elde edilemedi ve dış politika önceliklerinde bölge ülkelerine yer veren yeni Türkiye hükümeti, inisiyatif elde etmekte başarılı olamadı.

Zikredilen açıklamalarla çelişkili eylemler içerisindeki üst düzey

Türk askerî ve siyasî yetkililer, 9 Ocak 2003'te Irak'a karşı görev yapmak üzere ABD casus uçaklarının Türk hava sahasını kullanmasına ve ABD güçlerine bırakılmış İncirlik Hava Üssü'yle birlikte, deniz imkânlarının da ABD tarafından kullanılmasına resmen izin verdi.

Yeni Türkiye hükümetinin Kuzey Irak'taki Kürtlerle ilgili hassasiyetleri, önceki hükümetlerin gösterdiği hassasiyetten az değildi. Barzanî ve Talabanî yetkililerinin Türkiye'nin endişelerini gidermek için yaptıkları ziyaretler devam etti. Bu arada Amerikalı yetkililer de Türkiye'nin Kuzey Irak Kürtleri ve Kerkük ile ilgili hassasiyetleri konusunda çelişkili tutumlar sergilediler ve alenî ya da gayri alenî olarak Türkiye'nin Kuzey Irak'ta geniş ölçekli bir askerî varlık bulundurmasına karşı çıktılar.

ABD, Irak'a hızlı bir şekilde asker sevk edebilmek için Kuzey Irak bölgesine ve onun Türkiye ile olan sınırına ihtiyaç duyuyordu. Sadece Irak-Kuveyt sınırından ve güneyden yapılacak bir saldırı, ABD güçleri için baş ağrıttıcı olabilirdi. Amerika'da eğitim görmüş Iraklı güçlerin Kuzey Irak'tan girişi daha kolaydı ve Kuzey Irak'taki ABD güçleri lojistik destekten, hatta Kürt grupların operasyonel birliklerinden istifade edebilirdi.

Bu sebeple Amerikalı yetkililer, çeşitli düzeylerdeki Türk askerî ve siyasî yetkilileriyle temas halindeydi. Bu şekilde onların endişelerini giderip, onları tam olarak işbirliğine ikna etmeye çalışıyordu. Bu arada yeni Türkiye hükümeti, Arap ve İslâm dünyasıyla ilişkilerin bozulmasından, dindar halk kitleleri nezdindeki konumunu kaybetmekten duyulan kaygıları ve nihayet güvenlik, siyaset ekonomi alanlarındaki endişeleri giderme peşindeydi. Bununla birlikte aynı zamanda büyük bir fırsatçılıkla da bu operasyondan çıkar sağlamaya bakıyordu. Türk ordusunun Kuzey Irak'a girmesi ve Türkiye'nin Kerkük konusundaki hakları gibi gündeme getirilen birtakım şartlar bu çerçevede değerlendirilebilir.

Türkler, ABD ile Irak arasında bir savaşın olmasına açıkça karşı çıkmalarına ve bunu bir resmî tutum olarak ifade etmelerine rağmen, Amerikalılarla yaptıkları özel görüşmelerde farklı tutumlar sergiliyor-

lardı. Onlar, endişelerini gidermek ve ABD'nin Irak karşısında kazanacağı zaferin çıkarlarına ortak olmak için bu operasyona katılmakta da ısrar ediyorlardı. Yalnız, Kuzey Irak'ta geniş ve etkili bir askerî varlık bulundurma şartını ileri sürüyorlardı.

2003 yılının Şubat ayında yapılan görüşmelerde, nihayet Amerika, sığınmacı akını önleyici bir güvenlik kuşağı olarak Türkiye'nin Kuzey Irak'ta sınıra yakın bir noktada 20 bin kişilik bir askerî güç bulundurmasına onay verdi. Bununla birlikte ABD, Talabani'yi Türkiye'nin asker sevkıyatına razı etti ve Barzani'yi de bir oldu bittiye getirdi; böylece onlar buna razı olmadıklarını belirtmelerine rağmen fiilî bir adım atmamaya da söz verdiler. Ayrıca onlara, Türklerin Kirkük'e girmeyeceği yönünde güvence verdiler. Iraklı muhaliflerin toplantısı, ABD ve Türkiye'nin razı olmamasından dolayı haftalarca ertelendikten sonra 2003 yılının Şubat ayında Kuzey Irak'ın Selahaddin ve Erbil kentlerinde düzenlendi.

Bu toplantının kapanış bildirisi taslağında muhaliflerin, yabancı güçlerin Irak'taki varlığından rahatsız oldukları belirtiliyordu. Muhaliflerin kastı, ortak güçlerin varlığına karşı olmak şeklindeydi; fakat Afgan asıllı Amerikalı Zalmay Halilzad'ın baskısıyla bu ifade, Saddam'a karşı mücadele için bu güçlerin varlığına onay verildiği şeklinde değiştirildi. Bu durum, nisbeten Celal Talabani'nin, daha fazla ise Mesud Barzani'nin muhalefetine rağmen, Türkiye güçlerinin Kuzey Irak'taki varlığına işaret ediyordu. Türkiye ile ABD arasındaki diğer bir anlaşma da şuydu: Türkiye, Irak'ta gelecekte kurulacak federal devlete, etnik olmaması ve idarî olması şartıyla muhalefet etmeyecekti. Buna karşılık ABD de Kıbrıs'ta Türklerin lehine müdahalede bulunacaktı. Bu durum ise federal çerçevede etnik haklarının bütünüyle gerçekleşmesini isteyen Barzani ve Talabani'nin hoşnutsuzluğuna sebep oldu.

Fakat ABD'nin hiç beklemediği bir şekilde Türkiye parlamentosu, 1 Mart'ta ABD askerlerinin Türk topraklarını kullanmasına izin vermeye yönelik tezkereyi reddetti. Bu durum, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün ifadesiyle, onlar açısından tam anlamıyla şoke edici bir durumdu. İlginçtir ki Türkiye'deki askerî çevreler (Türkiye'deki mil-

liyetçi ve laik çevreler) de parlamentonun bu kararından açıkça olmasa da memnuniyet duyduklar; cumhurbaşkanının tavrı da bu şekildeydi. Onlara göre bu tezkerenin çok az bir oyla çıkmaması, kısa vadede ABD'nin öfkesine sebep olsa da, uzun vadede Kürtlerin bunalım yaratmasından kaynaklanan Türk güvenlik kaygılarını azaltabilecekti. Bu öfke, görevden alınan ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Richard Perle'ün, Irak'ın işgalinden bir ay sonra İstanbul'da düzenlenen bir konferansta yaptığı hakaretimiz konuşmada ve ABD Savunma Bakanı'nın diğer yardımcısı Wolfowitz'in verdiği bir demeçte açıkça ortaya kondu. Bütün bunlar olurken, Türkiye, ABD öfkesini biraz olsun telafi edebilmek için bu tezkerenin çıkmamasına rağmen operasyonun başlamasından sonra ABD Kara Kuvvetleri'ne mensup 65 bin askere izin verdi ve sınırlı sayıda teçhizatı Kuzey Irak'a götürmesi için ABD'ye hava sahasını açtı.

ABD, saldırıya başladıktan sonra Kürt grupların Kuzey Irak'ın tümüyle ele geçirilmesi konusunda tüm güçleriyle yardıma hazır olduklarını ilan etmelerine rağmen, önce onlardan yalnızca lojistikte ve ikinci plânda istifade etti. ABD güçleri Kerkük'e girdikten sonra Türklerin ve Arapların endişelerini kıışkırtmamak için Kürtlerden derhal bu şehri terk etmelerini istedi. Kürtler de istemeden de olsa Türkiye'ye ve ABD'ye iyi niyet mesajı vermek adına Amerika'nın bu isteğini yerine getirdi.

ABD'nin Irak'a saldırısı ve Kürtlerin çıkarları

Washington toplantısından sonra bile Mesud Barzanî, ABD'nin adımlarına ihtiyatla yaklaşıyordu. Reuters'in haberine göre o, Eylül sonlarında, "Amerika'nın bize ihtiyacı var; ama biz Amerika olmadan da Saddam'a karşı savaşta zafer kazanabiliriz. Fakat önemli olan Saddam'ın devrilmesinden sonra kimin iş başına geleceğidir." diyerek, Saddam'dan sonra federal bir sistemin kurulmasını vurguladı. Bu tutum karşısında Celal Talabanî de mecburen benzer bir tutum sergiledi.

Mesud Barzanî, 5 Eylül'de Almanya'da yayınlanan haftalık *Die*

Wiel dergisine verdiği demeçte, yapılan görüşmelere rağmen Kürt liderlerle Washington arasında Saddam'a saldırı sırasında yapılacak işbirliği konusunda bir anlaşmaya varılmadığını, bu işbirliği için Kürtlerin değişmez bir şart olarak ABD'nin Kuzey Irak'ta Kürtlere özerklik hakkı vermeyi garanti etmesini ve petrol bölgesi olan Kerkük'ün, gelecekteki yönetimde Irak Kürdistanı'nın başkenti olduğunu resmen tanınmasını öne sürdüklerini söyledi.

Amerika'daki *Time* dergisinin muhabiri Robin Wright, 26 Kasım 2002'de Mesud Barzanî ile röportajlar yaptı. Mesud Barzanî, kendisine sorulan "ABD hava desteğinde BM tarafından Kuzey Irak'ta oluşturulan güvenli bölgeye sahip olunduğu dikkate alındığında, acaba Kürtler gerçekten Irak yönetiminin değiştirilmesini istiyor mu veya Kürtlerin bu değişiklikteki rolü ne olacaktır?" şeklindeki bir soruya şöyle cevap verdi: "Bizim isteğimiz, federal ve demokratik bir Irak'tır. Bizi bu hedefe götürecek her şeyi olumlu karşılırsınız. Savaşın Kürt bölgesinde olacağını sanmıyorum. Gerçi Amerikalılar, Kürdistan üzerinden girebilirler ve biz onları engelleyemeyiz. Bizim savaş boyunca hiçbir özel şey sunabileceğimizi sanmıyorum; çünkü bizim komutanlık, eğitim sistemimiz ve savaş yöntemimiz ile Amerikalılarınki arasında birçok farklar bulunmaktadır. Irak'ın konumuyla Afganistan'inkini ve peşmergelerle Kuzey İttifakı'nı mukayese etmek yanlış olur. Saddam'ı devirmek zor değil, önemli olan Saddam'dan sonra nelerin olacağıdır.

Biz, Saddam devrildikten sonra Irak'ta üç ay içerisinde federal bir parlamento kurulmasını önerdik. ABD de, hiçbir yabancı devlete, Kürt bölgelerine müdahale izni vermeyeceğini garanti etmelidir. Bu garantileri almamız durumunda işbirliği konusunda hiçbir sorunumuz kalmayacaktır. Fakat savaş yalnızca Saddam'ın devrilmesi içinse, Kürtlerin nasıl bir gelecekle karşı karşıya kalacakları belli olmayacaktır. Bu durumda Kürtler kendilerini niçin tehlikeye atsin?

Elbette ABD'nin şu andaki tehditleri, öncekine göre farklılık arz etmekte ve güven yaratmaktadır. Fakat endişe verici olan, ayrıntıların belirsiz olması ve şeffaf olmamasıdır. Özellikle de yeni kurulacak devletin belirsizliğidir. ABD, Irak halkının kurulacak devletin şekli

konusundaki kararlarına saygı göstermelidir. Bize göre, Kürtlerle Araplar arasındaki farklar göz önünde bulundurularak çoğulcu bir federal sistem olmalıdır. Elbette biz, Irak'ın toprak bütünlüğünü ve beraberliğini gönüllü olarak seçiyoruz.”

Mesud Barzanî, Türkiye'nin adını vererek yabancıların müdahalelerinden duyduğu endişeyi dile getirerek şöyle diyor: “Biz bu ülkenin müdahalelerini kabul etmiyoruz. Onlar ve başkaları için Kerkük belki bir petrol denizi olabilir; ama bizler için Kerkük bizim kanlarımızın denizidir. Kerkük, Kürt halkının çektiği eziyetlerin sembolüdür. Elbette Kürt olmayanlar da Kerkük'te bulunabilirler; ama Kerkük, Kürdistan'ın bir parçasıdır ve biz, onun kimliği konusunda pazarlık yapmaya hazır değiliz.”

KYB'nin ve Celal Talabanî'nin, ABD'nin saldırı plânı konusundaki görüşü, Kuzey Irak'taki özerk hakimiyetin paylaşımı ile ilgili olarak aldatılma hissi temeline oturuyordu. Bu gruba göre, Amerika'nın Irak'a saldırı plânından doğan fırsattan istifade edilmeliydi. Onlar, ABD saldırısı sırasında daha iyi rol alabilmek için, 2001 ve 2002 yıllarında Türkiye ile bozulan ilişkilerini onarmaya çalıştılar. Onlar, kendi bölgelerinde barındırdıkları PKK kalıntılarıyla çatışarak Türkiye'ye olumlu sinyaller gönderdiler. Türkiye, askerî ve istihbarat heyetlerinin Talabanî bölgesine gizli ve yarı gizli ziyaretlerini arttırmaya başladı; onun Türkiye ziyaretlerine de geniş ölçekli propagandalar eşlik etti.

Washington toplantısından sonra Celal Talabanî, Irak'ın geleceği konusunda daha emin konuştu. *Turkish Daily News* gazetesinin internet sitesinde yer alan bir habere göre, Talabanî, Kuzey Irak'a dönmenden önce verdiği özel demeçte, Saddam Hüseyin'den son defa, Irak'taki tek parti yönetimini durdurmasını ve tüm halk güçlerinin temsilcisi olacak tarafsız bir kişinin yönetiminde bir hükümet kurmasını isteyeceğini ve Irak'ın bu isteği reddetmesi halinde, ABD saldırısını önlemenin imkânsız olduğunu ifade edeceğini söyledi.

KYB lideri, Irak'ın gelecek yılki durumunu nasıl tahmin ettiği yönündeki bir soruya şöyle cevap verdi: “Irak gelecek yıl, parlamenter bir sistemle idare edilecek ve burada demokrasiye, laikliğe ve

kişilerin öncelikli haklarına riayet edilecek. Irak'ta federal bir yönetim kurulacak ve bu ülke bütünlüğe sahip olacak.”

Talabanî, Kürtlerin, Şiîlerin, Sünnîlerin, Türkmenlerin ve Asurîlerin temsilcilerinin hakim olacakları bir yönetimden ümitli olduğunu belirterek, saldırıdan sonra Irak halkının durumunun ne olacağıyla ilgili bir soruya şöyle cevap verdi: “Eğer ABD'nin operasyonu kısa sürede sona ererse, hiçbir sorun çıkmayacaktır; fakat eğer savaş uzarsa, Irak'ın geleceği tehlikeyle karşı karşıya kalacaktır.”

Talabanî, ABD saldırısından iki hafta önce “Amerika'nın Sesi” radyosu ile yaptığı bir söyleşide şöyle dedi: “Kürdistan hareketi, Irak'ta belirsiz bir rejim değişikliğine körü körüne yönelmek istememektedir. KYB, Irak'ta köklü demokratik reformların yapılması gerektiğine inanmakta, sadece rejim değişikliğine yönelik adımlara inanmamaktadır. Zira başka bir diktatör rejimin yerleştirilmesi, Irak için bir musibettir. Bunun Kürdistan'ın güvenliğine ve ekonomisine olumsuz etkileri olacaktır. Irak'taki değişimlerin anahtarı, demokrasidir.”

Talabanî, Barzanî'ye göre ABD'ye karşı daha olumlu bir tutum sergiliyordu. 2002 Ağustos'unda muhalif liderlerin toplantısına katılmak için gittiği Washington'da, CNN ile yaptığı bir söyleşide, Saddam'ı devirmek için yüz bin kişilik Kürt gücünün Amerika'nın hizmetinde olduğunu söyledi ve bu güçlerin Kuzey Irak'ta bulunacak olmasından dolayı herhangi bir olumsuz tutum sergilemedi. Onun bu söyleşisi doğal olmaktan o kadar uzaktı ki, Amerikalı yetkililer, özellikle de savunma bakanı, bir gün sonra Irak'a saldırı için bu ülkenin kuzeyinden başlanacak herhangi bir plân öngörülmediğini ve Talabanî'nin sadece kendi görüşlerini ifade ettiğini açıkladı. Bu yüzden Talabanî, bir sonraki gün yaptığı söyleşide önceki söylediklerini düzeltmek zorunda kaldı ve sadece öneride bulunduğunu, hiçbir plân üzerinde müzakerede bulunmadıklarını söyledi.

Celal Talabanî, Robin Wright'ın ABD'nin Irak'la savaşmasına ilişkin bir sorusuna cevaben şöyle dedi: “Elbette biz buna karşı değiliz; ama bu saldırıyı görmemekten mutlu olacağız. En iyisi, Iraklıların ülkelerinin özgürleşmesine kendilerinin yardım etmesidir. ABD Dışişleri

Bakanı, Kürdistan Parlamentosu'nun açılış toplantısına gönderdiği mesajda Kürtleri, diktatörlüğe karşı yapılan özgürlük savaşında ABD'nin ortağı olarak nitelemiş ve bundan gurur duyduğunu belirtmişti. Bu ortaklık konusu parlamento toplantısında da onaylandı; fakat eğer Amerika, demokratik, federal ve çok partili bir Irak plânını onaylarsa biz bundan çok daha memnun oluruz."

Talabanî, Kürt hükümetlerinin başarılarına değinerek, Kürtleri köktencilik, sekülerizm, Şii ve Sünnî konularında bir denge unsuru olarak niteledi. Kürtlerin ayrı bir devlet istediğı iddiasını reddetti ve kendilerinin Irak çerçevesinde kalmak istediklerini belirtti; fakat Kürtlerin isteklerinin yalnızca özerklik sınırında kalması düşüncesini de reddetti. Bununla birlikte Kürtlerin hâlâ özerklik için kesin bir model belirlemediklerini de itiraf etti.

O, Barzanî'nin aksine Kerkük'ün başkent oluşunu çok fazla vurgulamadı. Hatta tarihî açıdan Süleymaniye'nin Kürdistan'ın başkenti olduğunu, Erbil'in Bağdat Hükümeti tarafından merkeziğe seçildiğini ve kesin merkez tayininin Kürdistan Parlamentosu'nun sorumluluğunda olduğunu iddia etti.

Talabanî, ABD'nin 1991 yılına göre tavır değıştirdiğini ve taahhütlerine bağlı kalacağından emin olduğunu ifade etti. Bununla birlikte kendilerinin ABD'nin bir oyuncağı olmadığını, ABD için değil Kürtler için mücadele edeceklerini belirtti.

Talabanî, küresel anlamdaki terörizmle mücadele atmosferinden, İslamî gruplardan kurtulmak yönünde yararlandı.

Daha önceki bölümlerde de işaret edildiğı gibi, İslâmî grupların Talabanî'nin hakimiyeti altındaki bölgelerde 1980'li yılların sonlarından itibaren var olması, bu grubun sorun yaşamasına sebep oldu. Daha sonraki bölünmeler ve Afganistan'la bağlantılı Selefi akımın ortaya çıkması, 1999'dan itibaren durumu daha da karmaşık bir hale getirdi. Nihayet bu şartlar, yaz aylarında Talabanî güçleriyle 2001 Eylül'ünden sonra adı Ensâru'l-İslâm olarak değıştirilen bu radikal grup arasında kanlı çatışmaların yaşanmasına sebep oldu.

Önceki bölümde, bu gruplarla Bağdat istihbaratı arasındaki iliş-

kilere değinildi. Fakat Celal Talabanî'nin ve partisinin son dönemdeki propagandaları, bu grupların el-Kaide ile ilişkileri üzerinde yoğunlaşıyordu. Bu grubun, önceki yıl Talabanî grubuyla giriştiği çatışmalar da vahşice bir eylem tarzı sergileyerek yirmiden fazla KYB esirinin kafalarını kesmesi, hem KYB'nin geniş çaplı bir propaganda başlatmasına, hem de halkın bu guruba ve ilişkide olduğu el-Kaide'ye daha şüpheyile bakmasına sebep oldu. Bu durum o kadar ileri gitti ki Ensâru'l-İslâm gibi grupların eylemlerinden ve Talabanî'nin propagandalarından dolayı, BM ajansları, Halepçe bölgesindeki yardım ve imar faaliyetlerini durdurdu.

Bu çatışmalar, ABD'ye askerî, siyasî ve propaganda alanlarında yeni bir fırsat yarattı. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın Orta Doğu işlerinden sorumlu asistanı Ryan Crooker, 2002 Nisan'ında Kuzey Irak'a yaptığı ziyarette, birçok el-Kaide üyesinin Afganistan'dan Irak'a kaçtığını ve bunların bu bölgedeki radikal İslâmcı grupların desteğini gördüklerini iddia etti. ABD, bu tür şüpheleri gündeme getirerek, Irak Kürdistanı'nda daha fazla nüfuz kullanmak için zemin hazırladı. KYB'nin Halepçe ve civarında "Cundu'l-İslâm" adlı gruba yönelik yaptığı askerî operasyonlar, Halepçe bölgesinde güçlü bir toplumsal tabanı bulunan İslâmî Hareket Partisi'nin bölgeyi terk etmesine sebep oldu. Fakat siyasî mülâhazalar bir yana, Irak Kürdistanı'nın Halepçe gibi bazı bölgelerindeki dinî-toplumsal doku, halkın İslâmî faaliyetlerin sınırlandırılmasına razı olmayacağı kadar güçlüdür.

Amerikalılar, yaptıkları bazı açıklamalarda, el-Kaide'nin Afganistan'dan Irak'a geçişlerine İran'ın yardım ettiğini iddia ettiler. Gerçi Talabanî grubu, bu iddiaları hiçbir zaman teyit etmedi; ama onlar ABD baskıları karşısında İran İslâm Cumhuriyeti ile eski ilişkileri çerçevesinde bir teneffüs alanına sahip oluncaya kadar bazıları bu şüpheleri körükleyici söylentiler ürettiler. İran İslâm Cumhuriyeti, bu iddiaları defalarca yalanladı. 2002 Eylül'ünde Ensâru'l-İslâm'ın Molla Krikar adlı yeni liderini, daha önce mülteci olduğu Norveç'ten İran'a gizlice girerken yakaladı ve sınır dışı etti. O, kendisini Hollanda'ya götüren uçakta, Hollanda polisi tarafından tutuklandı. İran'ın bu

adımı, İran'ı terörizme destek vermekle suçlamak için düzenlenen bu ABD komplosunu boşa çıkardı.

Kürt muhaliflerin diğeri Iraklı muhaliflerle ilişkileri

Iraklı Kürt muhaliflerin en önemli meselesi, diğeri muhaliflerle uyum meselesidir. Kürt siyasî grupların Kürt olmayan Iraklı muhaliflerle ilişkisi, 60 yıl önce komünistlerle yapılan işbirliğiyle başlamaktadır. Kürtlerin, Kürt olmayan Şii muhaliflerle ilişkisi ise, elli yıl önce başladı. Merhum Ayetullahi'l-Uzma el-Hakim'in, Bağdat Hükümeti'nin Kürtlere karşı savaş için cihad fetvası vermesi yönündeki isteğini reddetmesi, Kürt liderlerin, özellikle de Molla Mustafa ve çevresindekilerin yönetim dışındaki Şiilere sevgi duymalarına sebep oldu. Yaklaşık 25 yıl önce şehid Sadr döneminden itibaren, Şiilerin Bağdat Hükümeti'ne karşı askerî ve siyasî olarak örgütlenmelerinden sonra Şii askerî ve siyasî gruplar, Irak Kürdistanı'nın bir bölümünün merkezî hükümetin kontrolünden çıkması dolayısıyla Kürtlerle ilişki kurdular. İran-Irak Savaşı'nın başlamasından sonra Irak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi [İİDYM]'nin kurulmasıyla bu ilişkiler daha da çoğaldı. İİDYM, 1980'li yılların ortalarından itibaren küçük çaplı gruplarını Kuzey Irak'ta Barzanî ve Talabanî kontrolündeki bölgelere yerleştirdi ve Saddam ordusuna karşı Kürt gruplarla ortak bazı operasyonlar düzenledi. Bu askerî işbirliğinin yanında, muhalif Şiilerle Kürtler arasında ortak toplantılar da yapıldı. İki taraf arasındaki ilk resmî konferans, 1986 yılında Tahran'da düzenlendi. Körfez Savaşı'ndan sonra 1990'lı yılların başlarında başlatılan Şii ve Kürt ayaklanmaları, ABD'nin onayıyla Saddam tarafından şiddetli bir şekilde bastırıldı. Bu durum Kürt ve Şii örgütler arasındaki ilişkileri daha da güçlendirdi. İİDYM'nin, Talabanî ile Barzanî arasında ihtilafların bulunduğu dönemde bile her iki grupta da ilişkisi vardı.

1990'lı yılların ortalarında Batı'da eğitim görmüş, Amerika'da yaşayan Ahmed Çelebi adlı birinin başkanlığında, CIA desteğiyle Irak Ulusal Kongresi adlı bir muhalif örgüt kuruldu. Bu grup başlangıçta

Kürt ve Şîî grupları da kenti çatısı altında toplama iddiasındaydı; fakat bunda başarılı olamadı. Bir müddet sonra askerî ve sivil muhaliflerden oluşan ve liderliğini İyad Allâvî'nin yaptığı "Vifâk-ı Millî-yi Irak" adlı küçük bir başka örgüt kuruldu. Daha sonra saltanat yanlıları, Şerif Hüseyin liderliğinde bir araya geldiler. CIA ve ABD yönetimi, bu gruplar arasında organik bir ilişki yaratmak için çok çaba sarfetti. Bu çabalar, ABD'nin 2001 yılından sonra Irak'a saldırma yönündeki kararıyla birlikte daha da arttı. Washington'da çeşitli düzeylerde yapılan toplantılar sonucunda nihayet 2002 Ağustos'unda muhalif liderler Washington'da bir araya geldiler. Nitekim bu konuya daha önce değinmiştik. Bu arada benzer toplantılar Londra'da da düzenlendi. Bu düzenlenen toplantıların en önemlisi, 14-17 Eylül 2002'de üç hafta ertelendikten sonra Brüksel yerine Londra'da düzenlenen toplantıydı. Bu toplantıya büyüklü küçüklü tüm gruplar, hatta münferid şahıslar katıldı. Daha önceki toplantılarda birbirleriyle ve Amerikalılarla müzakere eden aslî unsurlar, şu altı gruptu: İİDYM, Barzanî, Talabanî, Irak Ulusal Kongresi, Allavî ve saltanat yanlıları.

ABD ile en yakın ilişkiye sahip olan Ulusal Kongre'nin lideri Dr. Ahmed Çelebi, küçük grupların ve münferid şahısların da katılması ile güç gösterisinde bulunulabileceği ve İran'la iyi ilişkiler içerisinde bulunan Şîî ve Kürt grupların engellenebileceği yönünde Amerikalılara akıl verdi.

Öte yandan Amerikalılar, Saddam'a karşı operasyona başlamadan önce, Saddam sonrası Irak'ın durumunu ve muhaliflerin rolünü belirlemekten ve muhalifleri kendi elinde bulundurmaktan yanaydı. Bu sebeple Ulusal Kongre liderinin görüşünü kabul ederek ve diğer beş üyeye baskı yaparak, onları konferansa muhtelif kişi ve grupların temsilcilerinden oluşan 330 kişilik bir temsilciler heyetinin katılmasına zorladı. ABD, Ulusal Güvenlik Konseyi Danışmanı ve Afganistan temsilcisi, Afgan uyruklu Zalmay Halilzad'ı tam yetkili temsilci olarak konferansa göndererek, toplantı boyunca Sünnî gruplara, özellikle Kürtlere ve Şîîlere açıkça baskı yaptı.

Bu toplantıda Kürt, Sünnî ve Şîî temsilcilerinden oluşan üç kişilik

bir heyetin Irak'ı geçici olarak yönetmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Fakat Kürtlerin ve Şiîlerin ısrarları sonucu bu kişiler, o toplantıda seçilmedi. Ayrıca Kürtlerden, Şiîlerden ve Sünnî Araplardan oluşan 65 kişilik bir temsilci heyetinin, Saddam sonrasında muhaliflerin rolünü izlemesine karar verildi. Ulusal Kongre Başkanı ve ABD, bu iki grubun sürgünde geçici hükümet ve parlamento rolünü üstlenmesi konusunda ısrar etti. Bu arada bu grupta tüm küçük grupların temsilcileri, münferid şahıslar bulunacaktı. Açıktır ki bu ısrarın sebebi, ABD'nin bu gruplar üzerinde nüfuz oluşturmaya zemin hazırlamaktı. Fakat İİDYM ve Kürtler, bu plâna karşı çıkarak Saddam'dan sonra kurulacak hükümetin demokratik bir şekilde, halk seçimiyle iş başına gelmesinde direterek bu plânı etkisiz kıldılar. Böylece bu toplantıda Iraklı muhalif gruplar, özellikle de yıllardır süren bir mücadele geçmişî bulunan Sünnî Kürtler ile Şiîlerin öyle kolayca ABD elinde bir araç olmaya razı olmayacakları, uzun mücadele geçmişlerine ve şehitlerine dayanarak daha fazla özgürlük elde etme yönünde kararlı oldukları ortaya çıktı.

Bu toplantının en önemli sonucu, grupların güç paylaşımı üzerindeki gayri resmî anlaşmaları ve toplantının sonuç bildirisiydi. Bu paylaşım komite üyelerinin yaklaşık dörtte biri Kürtlerin oldu. Toplantı sonunda Saddam'dan sonra ve seçimlerden ve siyasî deklarasyondan önce iki yıllık bir geçiş dönemi için kurulacak yönetimin yapısını içeren bir anlaşma imzalandı. Siyasî deklarasyonda Saddam'ın etnik ve dinî gruplara yönelik zulümlerine, halkın mücadelesine ve Saddam'dan koparılan silahlı kuvvetlere işaret edildi. Bu işaretler, daha fazla ve ayrıntılı olarak Kürtler konusunda idi. Bu belgede, bazı uluslararası kurumlardan yararlanılarak faşist Saddam rejiminin devrilmesi için bir fırsat hazırlandığı bir kez daha zikredildi.

Bu deklarasyonda muhaliflerin geçmişte yaptıkları konferansların, özellikle 1992'de Selahaddin ve Erbil'deki konferansların ve 2002 Ağustos'undaki Washington Konferansı'nın siyasî deklarasyonunun ilke ve sonuçları vurgulandı. Bunlardan önemli olanları şunlardır:

1- Irak coğrafyasındaki tüm muhalif ulusal parti, cenah ve akım-

ların; durumları, imkânları ve güçleri ile uyum içinde rejimin değiştirilmesi sürecindeki rolleri vurgulanmıştır.

2- Irak yönetimi, insanlığa, milletin medeniyetine, dinî, ırkî ve mezhebî ayrımcılığı red esasına dayalı federal, parlamenter ve demokratik bir hükümet olacaktır. Irak halkının nüfus yapısının göz önünde bulundurulduğu, güçler ayrılığı prensibini esas alan, hukuku, insan haklarını, genelin özgürlüğünü koruyan ve sivil toplum kurumlarına saygılı daimî bir anayasanın kabulünün zorunlu olduğu vurgulanmıştır.

3- İslâm dininin yüce değerleri dikkate alınarak, bu dinin Irak devletinin ilkesi ve temeli sıfatıyla, İslâm şeriatının yasamada aslî kaynak olarak alınacağı ve başkalarının inançlarına ve ilâhî dinlere saygı gösterileceği vurgulanmıştır.

4- İntikam peşinde olmaya, yasal olmayan eylemlere ve bunalım doğurucu girişimlere hiçbir şekilde yer yoktur. Suç karşısında verilecek cezalar, yargı gücü yoluyla gerçekleştirilmelidir.

5- Katılımcılar, tüm Irak halkının; bu cümleden Kürtlerin, Arapların, Türkmenlerin, Asûrîlerin, Keldânîlerin, diğer etnik kökenlilerin, Şîî ve Sünnî Müslümanların, Hristiyanların, Yezidîlerin ve diğer semavî dinlerin siyasî karar alma sürecinde bulunmasını vurgulamıştır.

6- Katılımcılar, Irak halkının rejimi değiştirme sürecindeki iradesini ortadan kaldırmaya dönük her türlü müdahaleyi reddetmekte ve uluslararası toplumdan, diktatör rejimden kurtulma konusunda bu ülkenin halkını desteklemesini istemektedir. Konferans, hiçbir şekilde işgalciliği, yerli veya yabancı askerî yönetimi, yabancı mandasını ve Irak'a yönelik bölgesel müdahaleleri kabul etmemekte; civar ülkelerin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygıyı, iyi komşuluğu, iç işlerine karışmama ilkesi doğrultusunda başkalarıyla uluslararası işbirliğini teyit etmektedir.

7- Taifecilik ve Irak'ın nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şîîlerin mezhebî, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasî ve medenî haklarının ortadan kalkması, tıpkı diğer taifelerin başına geldiği üzere, Irak'taki toplumsal dengenin bozulmasına sebep olmaktadır.

Konferans, Şiî dinî havzalarındaki mercilere ve ulemaya yönelik işlenen cinayetlere işaret ederek, tüm ırkçı politikaların ortadan kaldırılmasını, bunun kayda geçirilmesini ve Şiîlerin çığneden haklarının korunmasını zarurî görmekte ve yeni Irak anayasasının bu tür eylemlerin tekrar etmemesini ve Irak halkının tüm kesimlerini korumayı garanti etmesi gerektiğine inanmaktadır.

Görüldüğü gibi bu konferans, Kürtler açısından iyi bir kazanım getirdi. Onlar federalizmi, yönetimdeki Kürtlere özgü payı ve mültecilerin geri dönüş hakkını diğer muhaliflere onaylattılar. İki Kürt grupla İİDYM, bu konferansta çok iyi bir işbirliği yaptılar. Altılı gruplar da sekreteryaya, alınan kararların izlenmesi ve sonraki toplantıların düzenlenmesi gibi görevleri üslemler. Hizbu'd-Dava gibi bazı partiler, bu konferansın ABD'nin elinde bir araç olduğı ve ABD'nin Irak'ın geleceğı için kendi kontrolünde bir hükümet kurmak istediğı gerekçesiyle bu konferansı boykot ettiler. Bu konferansta hareketin liderliğı meselesi de etnik grupların hakimiyet kurma girişimlerinden sakınmak amacıyla geçirildi.

Denilebilir ki ABD, beklediğı neticeyi elde edemedi. Amerikalı yetkililer, Afganistan'dakinin aksine geleneksel Iraklı muhalifler üzerinde sultasını kuramayan Zalmay Halilzad'ın raporu doğrultusunda, Orta Doğı'daki ve Irak'taki uzun vadeli ekonomik, siyasî ve askerî hedeflerini gerçekleştirme noktasında muhaliflere, özellikle de eski muhaliflere yaslanamayacağı sonucuna vardı.

Londra toplantısından sonra Amerikalılarda oluşan bu düşünce, Amerikalıların ABD basınına iki haber sızdırarak kazandıkları manevrayla, Saddam'ı devirmede muhaliflere daha az yaslanma yönündeki niyetlerini açığa vurmalarına sebep oldu.

Birinci haber şu şekildeydi: ABD, Kuzey Irak'ta eskiden beri örgütlü olan Kürt örgütlerden yararlanmak yerine, yapacağı operasyonda Irak Ulusal Kongresi'nin (Ahmed Çelebi liderliğindeki) tanıttığı ve ABD'nin muhtelif bölgelerinde askerî eğitim görmekte olan on bin kişilik Iraklı güçlerden yararlanacak.

Bu plân Kürt grupların, özellikle de Barzanî’nin sert eleştirisine hedef oldu. Zira onlar, savaş tecrübesine sahip on binlerce peşmerge varken bu güçlerin dayatılmasına ihtiyaç kalmadığını düşünüyorlardı. Fakat Amerikalılar, kontrolü tam olarak kendi ellerinde bulunmayan ve Kürdistan dışında başka bir yere de yayılmaya niyetli olmayan peşmerge güçlerine tam olarak güvenmediği için bundan vazgeçmişti.

Saldırıdan önce Irak’ın idaresi için ABD’nin hazırladığı son plânın, 2003 yılının Ocak ayında *New York Times* gibi bazı yayın organlarında ifşa edilmesi ise ikinci haberdir. Habere göre ABD, Irak’a saldırdıktan sonra bu ülkeyi uzun bir müddet doğrudan kendisi idare etmek istiyordu. Bu müddet de, muhtemelen 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yenilen Japonya’nın ve Almanya’nın idaresinden çok daha uzun olacaktı. Bu plânda muhaliflerin, etnik ve dinî azınlıkların rolüne çok fazla değinilmemiş, daha çok Irak’ın toprak bütünlüğü ve bu ülkenin ABD tarafından denetlenip sınırlandırılması vurgulanmıştır. Böylece ABD’nin Kürtlere esaslı bir rol öngörmediği, meseleyi kendi başına halletmeyi tercih ettiği ve komutanlığı ve Irak’ın yönetimini doğrudan kendi elinde tutmak istediği açık bir şekilde ortaya çıkmış oldu.

Toplantıdan birkaç gün önce Mesud Barzanî, bir ay sonra da Celal Talabanî, Tahran’ı ziyaret etti. İİDYM lideri Ayetullah Muhammed Bâkır el-Hakim’le ve İranlı üst düzey yetkililerle görüştü. Liderler, yaptıkları söyleşilerde Saddam’ı devirmeye yönelik olarak Amerikalı güçlerle tam bir işbirliği yapacaklarını bildirmelerine rağmen, Irak’ın geleceği konusundaki çeşitli endişelerini dile getirdiler ve Irak’ın ABD tarafından işgali konusunda uyarıda bulundular.

Celal Talabanî, 10 Ocak’ta Tahran’da yaptığı bir söyleşide şöyle dedi: “Gerçi ABD, Saddam’ın devrilmesinde en büyük rolü oynayacak; fakat bu özgürlük ve bağımsızlık isteyen Irak halkına bağlıdır. Bu noktada bizim ve onların çıkarları birdir, o da Saddam’ın devrilmesidir. Elbette muhalifler, Irak’ın ABD tarafından işgal edilmesini onaylamamaktadır; ama ABD; Saddam istifa edip kenara çekilinceye kadar Irak’taki mevcut rejime baskı yapıp onu değiştirmek istemektedir. Muhalifler ABD’nin askerî saldırısında işbirliğine niyetli değildir-

ler. Biz kendi plânımızı uyguluyoruz.”

Selahaddin ve Erbil toplantıları, güvenlik gerekçeleriyle ABD’nin karşı çıkması yüzünden defalarca ertelendikten sonra nihayet 2003 Şubat’ının son günlerinde yapıldı. ABD temsilcisi Zalmay Halilzad, bunda aktif bir katılım sergiledi. ABD, bu toplantının güvenliğini sağlama bahanesiyle, bir ay önce Türkiye üzerinden Kuzey Irak’a üç bin kişilik güç gönderdi. Halilzad, muhaliflerin karşı çıkmasına rağmen, onlara açıkça ABD’nin operasyonları sırasında bağımsız hareket etmemeleri ve ABD Dışışleri Bakanlığı’nca belirlenecek Amerikalı bir generalin hakim kılınması plânını kabul etmeleri gerektiğini bildirdi. Iraklı muhalifler, bu cümleden Kürtler, ABD’nin genel olarak bu toplantıdaki tutumundan dolayı çok öfkeliydiler.

ABD temsilcisinin, Türkiye’nin hoşnutluğunu kazanmak için Türkmenlerin başkanlık heyetinde temsilcilik açması yönündeki ısrarı, Kürtlerin direnişinden ve Şîîlerin de onları desteklemesinden başka bir işe yaramadı. Bu durum gösterdi ki Kürtler, ABD ile her türlü işbirliği yapmalarına rağmen kendi çıkarlarını elde etmeyi, ABD gibi bir süper güce bulundukları taahhütlere tercih etmekteydiler.

Muhaliflerin Irak Kürdistanı’nda yaptıkları bu toplantının en önemli sonuçlarından biri, iki Kürt lider olan Barzanî ve Talabanî’nin, biri İİDYM’den Abdülaziz el-Hakim olmak üzere, üç Şîî’nin; ulusalcı gruplardan İyad Allâvî ve Ahmed Çelebî’nin; Sünnî Arap olarak da eski Irak Dışışleri Bakanı Adnan Paçacı’nın geçici başkanlık heyetine seçilmesi idi. Bu karar, Kürtlerin çıkarlarını temin eden en önemli aşamalardan biriydi. Zira Kürtler ilk defa, Irak’ın idaresinde pay sahibi oluyorlardı. Elbette şunu da unutmamak gerekir ki Barzanî ile Talabanî arasındaki rekabetin kökleşmiş olmasından dolayı bu durum Kürtlerin iç ihtilafını derinleştirecek bir etkene de dönüşebilir.

Kürt mücadele tarihinde ilk defa Kürt gruplar, Kürdistan meselesinin yanında, federal devlette ısrar eden bir rol oynadılar ve bu konuda diğer muhaliflerin de onayını aldılar. Bugün Kürtler, merkezî devlette rol almaksızın federalizm ve özerklik imtiyazlarına kavuşamayacakları inancına varmış bulunuyorlar. Ayrıca onların mer-

kezî devletteki varlığı, diğer bölge ülkelerini endişelendiren ayrılıkçılık suçlamalarının azalmasına sebep olmaktadır.

Mesud Barzanî, ABD ile tedricî ve artan bir işbirliği sergilemesine rağmen gelecekte emin değildi. O, şubat ayında Türkiye’nin ABD ile gizli bir anlaşma yaparak, bu ülkeye askerî destek imkânları verme karşılığında kendi askerlerini Kuzey Irak’a sokması ihtimalinden dolayı büyük bir korku içindeydi. Türkler de bu tavırları bilerek, Barzanî konusunda iyice olumsuz düşünmeye başlamış ve Amerikalıların zihnini de ona karşı çelmeye çalışmıştı.

Celal Talabani, Barzanî’ye göre daha zayıf bir konumda olduğu için ABD ile yakın ilişki konusunda daha açık bir eğilim sergiliyordu; fakat KYB’nin diğer başkanlık üyeleri, özellikle de başbakan ve onun bakanları, onun bu tutumundan hoşlanmıyor; ama Celal Talabani’nin nüfuzundan dolayı da ona karşı muhalefet etme cesaretini gösteremiyordu.

Irak’a saldırı ve bu ülkenin işgal edilmesi

ABD’nin Irak’a saldırısı, 11 Mart’ta Birleşmiş Milletler’in, Avrupa, Asya, İslâm ve bölge ülkelerinin çoğunun karşı çıkmasına rağmen Kuveyt sınırından kara birliklerinin girmesiyle başladı. Türkiye parlamentosunun karadan geçiş izni vermemesi yüzünden ABD ordusu merkez komutanlığı, önceki plânı değiştirerek, kuzeyden ve güneyden saldırmak yerine sadece güneyden saldırmak zorunda kaldı. Bu durum, Kürtlerin karşılaştıkları ilk sorundu. Türkiye parlamentosunun, Kürtlerin gelecekteki durumlarından duydukları endişe sebebiyle halkın ve hatta ordunun da desteğiyle, 60 bin ABD askerinin Türkiye topraklarından geçişine niçin ve nasıl izin vermediğine daha önce değinmiştik.

Gerçi bu operasyonda yaklaşık üç bin kadar asker, hava yoluyla Kuzey Irak’a geçti; ama bu güç, ağır bir operasyon yapma yeterliliğine sahip değildi. Bu güçler, Kürtlerin kılavuzluğundan ve peşmerge güçlerinden yararlanarak üç haftada operasyonu Kerkük’e kadar

ilerlettiler ve bu bölgeyi, Irak'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi çok fazla bir direniőle karşılaşmadan ele geçirdiler. Hemen ardından da petrol kuyularını korumaya aldılar.

Asli operasyon Bağdat'ın, Musul'un düşmesiyle ve muhtemelen ordu komutanlarının ihanetiyle geniş çaplı bir çatışma olmaksızın, üç hafta sonra ABD ve müttefiklerinin zaferiyle sona erdi.

Daha önce de söylendiği gibi, Amerikalılar bu aşamadan sonra Kerkük'ün ele geçirilmesi sırasında kendileriyle işbirliği yapan Kürtlere baskı yaparak onlardan Kerkük'ü terk etmelerini istediler. Böylece öncelikle Türkiye'nin tahrik edilmesini önlediler; ikinci olarak da çeşitli etnik kesimlerden oluşan bu şehirde etnik çatışma tehlikesine engel oldular. Talabani ve Barzani grupları istemeden de olsa buna uymak zorunda kaldılar. Bu güçlere rağmen Talabani grubu halihazırda şii Kürtlerin merkezi olan Hanekin ve Mendeli'ye kadar gittiler ve Federal Kürdistan bölgesinin kapsamı içerisinde bulunduğu iddiasıyla bu bölgeye yerleştiler. Barzani güçleri de daha batıdan Kerkük ve Musul'a kadar yaklaőtılar. Kürtlerden büyük bir kesim, Bağdat'a göçmüş, orada büyük Kürt mahalleleri oluőturmuşlardı. Hatta denilebilir ki Bağdat'taki Kürt nüfus, Irak Kürdistanı'nda bulunan büyük şehirlerin nüfusundan daha fazladır. Bu sebeple Barzani ve Talabani'nin istihbarat elemanları, oradaki Kürtleri örgütlemek için bu mahallelerde bulunmaktadır. Kürtler, istikrarın sağlanması ve diğer muhaliflerle federalizm konusunda anlaşma sağlanmasından sonra, Bağdat'ta geniş bir askeri ve siyasî varlık bulundurarak Irak yönetiminin geleceğinde daha fazla pay elde etmeyi garanti altına almak istemektedirler.

Saddam rejiminin devrilmesinden bugüne (Kitabın yazıldığı tarih olan Hordad 1382 [Haziran 2003] tarihine kadar) kadar Kürtler, diğer muhaliflerle gözle görülür bir uyumsuzluk içine girmediler. Hatta onların liderleri, Irak'ın işgalinin ilk üç haftasında Garner ve Halilzad'ın davetiyle Bağdat ve Nasiriye'de düzenlenen toplantılara, diğer muhalif gruplarla özellikle de İİDYM ile birlikte hareket ederek katılmadılar.

ABD'nin atadığı ilk sivil yönetici olan Garner'in varlığı, Kürtleri büyük ölçüde sevindirmişti. Zira o, 1992'de ABD temsilcisi olarak

Kürdistan'da bulunmuş ve 36. paralelin yukarısında Bağdat kontrolünden çıkmış bir Kürdistan kurma çalışmalarında komutanlık görevi üslenmişti. Garner, o dönemde Kürt siyasî partilerle ve yetkililerle çok yakın ilişki kurmuştu. Gerçi Garner'ın yerine eski bir diplomat olan Bremer'in tayin edilmesi, Kürtlerin umutsuzluğa kapılmasına sebep olmuştu; zira Bremer'in, Kürtlere yönelik özel bir ilgisi bulunmuyordu.

Öte yandan alınan bir habere göre, Amerikalılar, Irak'ı ele geçirdikten sonra ilk haftalarda KYB'nin Kerkük valisi olarak seçtiği Rızgar Ali adlı şahsı, bu görevden aldılar. Kürtler, Kerkük'ün düşmesinden sonra 21 kişilik şehir idare komitesine 6 kişi yerleştirdiler. Bu komitede, bunlardan başka 6 Arap, 6 Türkmen ve 3 de Asûrî üye bulunuyordu.

Bu komitedeki 6 Kürt üyenin dağılımı şu şekildeydi. Bir üye KDP'den, iki üye KYB'den, bir kişi Sosyalist Parti'den, bir kişi Komünist Partisi'nden, bir kişi de Emekçi Parti'dendi. Fakat Bremer, bu komiteyi tanımadı ve hepsini görevden azletti.

KDP, KYB'nin Kerkük'ün idaresi konusunda kendilerini davet etmemesinden ve kendileriyle istişare etmeden Rızgar Ali'yi Kerkük valisi olarak tanıtmasından dolayı son derece rahatsızdı. Ayrıca Kerkük şehrinin idare komitesinde KDP'den bir kişiye yer verilmesinden dolayı da rahatsızlığını dile getirdi.

KDP de bir misilleme yaparak Musul şehrinin idaresi için KYB'yi davet etmedi. Amerikalılar, Kerkük ve Musul şehirlerinin idaresi konusunda KYB'ye de KDP'ye de tek başına karşı çıkarak, şehirlerin bu şehirlerde yaşayan tanınmış şahıs ve partilerce idare edilmesi gerektiğini bildirdiler. Bu durum, KDP ile KYB arasındaki derin ihtilafların her an yeniden alevlenebileceğinin bir göstergesidir.

Bununla birlikte ABD'nin Kürtleri desteklemesi konusuyla ilgili olarak çelişkili haberler yayımlandı. 15 Mayıs 2003'te, el-Kanat adlı internet sitesi iyi haber alan bir haber kaynağına dayandığı bir haberinde, Kürtlerin Kuzey Irak'taki, bu cümleden Kerkük ve Musul'daki hakimiyetlerini güçlendirmeye dönük olarak; ABD ile Kürtler arasında gizli bir anlaşmanın yapıldığını ve bu doğrultuda Amerika'nın, Kürtlerin ABD'li petrol şirketlerinin bu bölgelerdeki

güvenliğini sağlamaları karşılığında Kürtlerin bu bölgelerdeki hakimiyetini garanti edeceğini yazıyordu. Yine söz konusu habere göre bu durum, Arapların ve Türkmenlerin bu bölgeden çıkarılmalarını gündeme getirebilir ve bu da bölgede etnik çatışmalara zemin hazırlayabilirdi.

Uydudan yayın yapan Kürdsat adlı TV kanalı da şöyle diyordu: "ABD'nin Süleymaniye'deki komutanı, şükran ifadesi olarak bu ülke bayrağını KYB'ye hediye etti. Mayıs ayı sonlarında KYB komutanlık karargâhında düzenlenen özel bir törende Albay Charles, ABD bayrağını Kesret Rasul Ali'ye hediye etti."

Söz konusu kaynak, Amerikalı komutandan naklen şunları ekliyordu: "ABD bayrağının hediye edilmesi, KYB'nin Irak'la yapılan savaş sırasında gösterdiği işbirliğine duyulan bir şükran ifadesi olarak ABD Başkanı Bush'un emriyle gerçekleşti."

Aynı kaynak, şunları ifade etti: "Albay Charles, ABD bayrağının hediye edilmesi töreninde Kürt grupların Irak'la savaş sırasındaki işbirliklerinin son derece etkili ve belirleyici olduğunu söyledi ve iki taraf arasındaki askerî işbirliğinin geliştirilmesini istedi. Kürdsat, KYB Siyasî Bürosu Yönetim Kurulu Başkanı Kesret Rasul Ali'nin de, ABD güçlerini Irak milletinin kurtarıcısı olarak nitelediğini belirtti."

Haziran ayının başlarında yayımlanan iki ayrı haber de, ABD'nin Kürtleri himaye ettiği ihtimalini destekliyordu. Birinci habere göre, ABD'nin Irak'taki yeni yöneticisi Bremer, Iraklı grupların silahsızlandırılmasına yönelik emir çıkarmasına rağmen Kürtleri bundan müstesna tutmuştu. Amerikalıların, mayıs ayı başlarında silahsızlandırma bahanesiyle Şiî grupların, hatta Ahmed Çelebi'nin bürolarına baskın yaptığı halde Kürtlere müdahale etmemesi, ABD'nin Kürtlere bakışını göstermektedir. Kürtler de buna karşılık olarak Irak ordusunun kurulmasından sonra peşmergelerinin bunlara katılacağını ifade ettiler.

Diğer haber ise 1992 olayında veya daha önce Saddam rejimi tarafından Kerkük'ü Araplaştırma plânı doğrultusunda sürülmüş 130 binden fazla Kürd'ün Kerkük'e dönmesi yönündeydi. Bu dönüşün ve

Kürtlerin Araplardan önceki yerleri terk etmelerini istemelerinin ardından, Kerkük civarında kanlı çatışmalar yaşandı ve ondan fazla kişi hayatını kaybetti.

Mesud Barzanî de Mayıs ayının ortalarında Türkiye'den, Musul ve Kerkük konusundaki iddialarından vazgeçmesini istedi. Ankara ile Washington arasında bu bölgeler ve Kürtlerin tavırları üzerindeki görüş ayrılıkları, Türkiye'nin Irak konusunda ABD'nin beklediği düzeyde işbirliği yapmamasına sebep oldu. ABD Dışişleri Bakanı, operasyon başlamadan önce Türkiye'ye yaptığı bir ziyarette, Kürtlerin Musul ve Kerkük'e girmeyecekleri konusunda söz vermişti. Türk Hükümeti'nin, parlamentonun ABD kara birliklerinin geçişine izin vermemesine rağmen Kuzey Irak'a lojistik yardımın ulaştırılmasına izin vermesinin sebeplerinden biri, ABD'nin Kürtler konusunda Türkiye'nin görüşünü desteklemesini sağlamaktı.

Bu durum Türk Hükümeti'ni, içeride ve dışarıda baskı altına soktu. Türkler, Kürtlerin bu iki şehre girmesinin savaş ilanı olarak algılanacağını ve bu durumun Türk ordusunun Kuzey Irak'a müdahalesini gerektireceğini ilan etmişlerdi.

Fakat Kürtler de Kerkük'ü Kürdistan'ın başkenti ve kalbi olarak görüyor, Filistinlilerin Kudüs konusundaki hislerinin bir benzerini onlar da Kerkük konusunda duyuyorlardı. Onlar, "Kerkük'te tek bir Kürt kalmasa bile Kerkük, yine bir Kürt şehridir." diyorlardı. Onlar, bu bölgedeki petrolün, siyasî hedeflerine ulaşmada ekonomik açıdan etkili bir yardımı dokunacağını bilmektedirler.

Türkler de kendi iddialarını pekiştirmek için, buraların Türk bölgesi olduğuna ilişkin Osmanlı dönemi belgelerini neşrederek, ayrıca Türkmenlerin baskı altında tutulduğu ve katledildiği yönünde haberler yayımlayarak, Kuzey Irak konusundaki iddialarına ve daha sonra yapacakları müdahalelere ortam hazırlıyorlardı.

ABD'nin Irak'a saldırısı sırasında, Kürtlerin de ABD güçleriyle birlikte Musul ve Kerkük'e girmesinin ardından Türkiye Dışişleri Bakanlığı, ABD elçisini çağırarak tepkisini ifade etti ve sürecin bu şekilde

devam etmesi ve Kürt güçlerinin bu şehirlerde yerleşmesi durumunda, Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahale etme konusunda tereddüt etmeyeceğini vurguladı.

Türkiyeli yetkililer, ABD'nin Irak'a saldırısı sırasında İran'la temaslar kurarak Kürtlerin hedefleri konusunda kaygılarını dile getirdiler. Barzanî grubu liderlerinden Hoşyar Zebârî, İran Dışışleri Bakanı'nın 2003 yılı Nisan'ında Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından el-Cezire televizyonu ile yaptığı bir röportajda; İran, Türkiye ve Suriye'nin, 1992'de de Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt bölgesi kurulmasını engellemek istediğini söyledi. Zebârî şöyle dedi: "Irak'ın bölünmesine yönelik hiçbir plânımız yok. Biz, birleşik, demokratik ve federal bir düzen istiyoruz." Zebârî ayrıca Kürtlerin Kerkük ve Musul'da ilerleyişinin de ABD güçleriyle işbirliği çerçevesinde olduğunu belirtti.

Barzanî grubu, 2002 Eylül'ünün ortalarında yani ABD'nin Irak'a saldırısından yedi ay önce, Kürdistan bölgesiyle merkezin ilişkisi için bir anayasa taslağı hazırlamış ve Talabanî'nin teyidinden sonra da bu belgeyi, diğer muhalif gruplarla gelecekteki federal Irak müzakerelerinde temel bir metin haline getirmişti.

Bu belgeye göre, Irak federal bir sistemle, çok partili parlamenter, demokratik bir cumhuriyetle yönetilecek ve adı da Irak Federal Cumhuriyeti olacaktı. Irak'ın güney ve orta bölgeleriyle, kuzeyindeki bazı ilçeler hariç olmak üzere Musul ve Ninova bölgelerini kapsayan alanlar, Arap bölgesi; Süleymaniye, Erbil, Dohuk, Hanekin, Mendeli ve Bedere'yi kapsayan bölgeler de Kürdistan olacaktı. Sınırlar da federal anayasa tarafından belirlenecekti. Hem Arap hem de Kürt bölgeleri yerel parlamentolara sahip olacak, seçilen federal cumhurbaşkanı hangi kavimdense (Kürt veya Arap), başbakan diğer kavimden olacaktı. Bakanlar kurulu da kavimler arasında taksim edilecekti. Kürtler ise savunma, içişleri veya maliye bakanlıklarından en az birine sahip olacaktı.

Bu taslağın içeriğinden anlaşıldığı üzere Kürtler, kendi özerk haklarını korumak amacıyla, merkezî devlette güçlü bir şekilde yer almak istiyorlardı. Şiîlerin de kendi bölgelerinde böylesi bir konum elde et-

meye sıcak baktığı ve diğer muhaliflerle bu konuda anlaşmaya varıldığı göz önünde bulundurulduğunda Kürt siyasî liderler, bu metni kabul ettirme konusunda iyimserdiler.

Kürtlerin Irak’ın geleceği konusundaki düşüncelerini daha iyi öğrenebilmek için Mesud Barzanî’nin mayıs ayı ortalarında el-Arabia televizyonuyla yaptığı söyleşiye bakmakta yarar var. Elbette bu söyleşi, Garner’in yönetici olduğu dönemde yapıldı ve onun gidişinden sonra ABD’nin Kürtlere olan desteğinde belli bir azalma olduğu ihtimali bulunmaktadır.

Irak’ın işgalinden sonraki durumuyla ilgili Kürtlerin bakış açısına bir örnek

KDP lideri Mesud Barzanî, Jey Garner’la yaptığı son görüşmeyle ilgili olarak el-Arabia televizyonuyla yaptığı bir söyleşide şöyle dedi: “Gerçekçi bakacak olursak, Irak’taki düzeni devirenlerin koalisyon güçleri olduğunu görürüz. Bu güçlerle birlik olmadan önce geçmiş yönetimin yerine neyin konulacağı konusunda Irak halkının karar vereceği üzerinde bu güçlerle anlaşmaya vardık. Bu çerçevede Garner’i bir müttefik olarak olumlu karşıladık. Ümit ederiz yapılan anlaşmalara ve bize verdikleri sözlere bağlı kalırlar.”

el-Arabia: “Bazı Iraklılar, özellikle de güneydeki Şiiler, ABD’nin kalma süresini uzatması durumunda bir işgalci güce dönüşeceğini söylüyorlar. Bush, iki gün önce ABD’nin Irak’ta kalmasının iki yıl sürebileceğini söyledi. Size göre iki yıl sonra Amerikalılar Irak’ta kalmaya devam ederse işgalci bir güce dönüşür mü?”

Barzanî: “Garner’le muhalif liderler şûrâsının en kısa sürede Bağdat’ta toplanması gerektiğini; ondan sonra da tüm Iraklı parti, grup ve şahısların katılacağı daha geniş bir toplantı yapılması gerektiğini konuştuk. Bu toplantılarda Irak geçici hükümeti yani ulusal hükümet kurulacak ve genel seçimlerin ön adımları atılacaktır. Bütün bu adımlar atılincaya kadar, ABD’nin Irak’taki varlığını işgalci bir varlık olarak

görmüyoruz. Fakat istikrar sağlanır, ulusal hükümet yönetime geçer ve idarî ve güvenlik boşluğunu doldurursa, o zaman doğal olarak müt-tefik güçlerin burada kalmasına gerek kalmaz. O zaman bu güçler iş-galci sayılır.”

el-Arabia: “1991’i hatırlıyor musunuz? Sizin geçmişte yaptığını söyleşilerdeki ifadenizle Amerikalılar, sizi intifadaya teşvik etmiş, Sad-dam Hüseyin’e de size istediğini yapma konusunda izin vermişti. Sizin ABD ile işbirliğiniz konusunda o zamanla bu gün arasında değişen ne oldu?”

Barzanî: “1991 yılında bizimle Amerikalılar arasında önceden hiç-bir anlaşma yapılmamıştı. Hatta onların hedefleriyle bizim hedef-lerimiz farklıydı. Onların hedefi, Irak güçlerini Kuveyt’ten uzaklaştı-rmaktı. Fakat şimdi şartlar farklıdır. Bizimle onlar arasında anlaşma yapılmıştır. Anlaşmadan sonra da Amerikalılarla sürekli görüşme içerisinde olduk. ABD’nin ve bizzat Başkan Bush’un sonucunu des-teklediği Londra toplantısı yapıldı. Daha sonra muhaliflerin Selahad-din kentindeki toplantısı yapıldı. Geçici Hükümet, Irak’ın demokratik, parlamenter ve federal bir düzene kavuşması konusunda anlaşmaya vardı.”

el-Arabia: “Siz ve Talabanî, federal düzenden bahsediyorsunuz; fakat Garner, böyle bir şey söylemedi. Adeta siz hariçten gazel okuyorsunuz.”

Barzanî: “Biz, işimize sıfır noktasından başlamıyoruz. Londra Kon-feransı’nda biz Iraklı vatandaşlar olarak Irak’ta demokratik, parlamen-ter, federal bir yönetim kurma konusunda anlaştık. Bu durum, Selahad-din kentindeki toplantıda da vurgulandı. Muhaliflerin Nasiriye’de yap-tıkları son toplantıda da, Saddam rejiminin devrilmesinden sonra fed-eralizm bir çözüm olarak bir kez daha vurgulandı. Federalizm mesele-si, bizim açımızdan kesinleşmiş ve bitmiş bir meseledir.”

el-Arabia: “Önceki Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin, size özerklik vermişti. O dönemde bu yönetim tarzıyla Kürtlere iki hak veriliyor; biri Kürt olarak, biri de Iraklı bir fert olarak hak veriliyor denmişti.

Federal sistem, Saddam Hüseyin'in size verdiği haktan daha fazla ne veriyor?"

Barzanî: "Özerk yönetim sözde ve zahiren gerçekleşmişti, hiçbir muhtevası ve anlamı yoktu. Şimdi federal düzen, Irak'ın bütünlüğünü temin ediyor. Ayrıca özerkliğe kıyasla Kürt halkı için daha geniş haklar temin ediyor."

el-Arabia: "Bazıları federal düzenin taifeciliği ve ayrılığı beslediğine inanıyor. Siz bu görüşe katılıyor musunuz? Çünkü Kürtler kuzeyde, Şiiler güneyde, Sünniler de başka bir yerde hükümeti ele geçirecek."

Barzanî: "Bize göre bunun tam tersi doğrudur. Başka milletlerin tecrübelerini göz önünde bulundurmalıyız. Onlar bazı sorunlarla karşılaşıyorlardı ve federal düzen kuruluncaya kadar da bu sorunlarını halledemediler. Almanya, Kanada ve Hindistan buna örnektir. Bana göre federal düzen, Irak'ı birlik ve bütünlük içinde tutacaktır."

el-Arabia: "Londra'daki sistemi kabul ediyor musunuz? Orada her etnik unsur, kendi payı oranında hükümette yer alıyor."

Barzanî: "Biz Irak'ta etnik çerçeveye dayalı her türlü yönetime karşıyız."

el-Arabia: "Peki güneyde Şiilerin, kuzeyde siz Kürtlerin ve ortada da Sünnilerin yeni hükümette yer alacak olmasını nasıl açıklıyorsunuz?"

Barzanî: "Hükümet bu esasa göre oluşturulmuyor. Eğer bir taksim yapılacak olursa, coğrafi ölçütler esas alınacak. Yani federal bölgenin sınırları, sınıfsal veya etnik kriterlere göre değil coğrafi kriterlere göre belirlenecek."

el-Arabia: "Irak'ın geleceğinde Kürtlerin temsilcisi kim olacak? Siz mi, Celal Talabani mi?"

Barzanî: "Bu konudaki kararı Kürt halkı verecek."

el-Arabia: "Kuzeyde, Irak Kürdistanı'nda sizin mi yoksa Celal Talabani'nin mi seçimi için seçim yapılacaktır?"

Barzanî: "Biz, Irak Kürdistanı'nda halk tarafından seçilmiş yasal kurumlara sahibiz. Hiçbir idarî ve güvenlik boşluğumuz yok. Benim,

Talabanî'nin ya da Kürt halkının seçtiği başka birinin Kürt halkının temsilcisi olması konusunda hiçbir fark yoktur."

el-Arabia: "Sizinle Talabanî arasındaki ilişkinin geleceği konusundaki belirtiler, sizin güçlerinizin Musul ve Kerkük kentlerine vardıklarında açtıkları farklı bayraklarla ortaya çıktı. KDP ve KYB bayrakları açıldı. Hiçbiriniz, Irak bayrağı açmadınız. Fakat siz, herkesin birleşik Irak'ın üyesi olduğunu söylüyorsunuz."

Barzanî: "Öyle değil. Irak bayrağı, daha önceki rejim tarafından belirlenmişti. Biz hiçbir zaman ne geçmiş yönetimi, ne de onun belirlediği bayrağı tanımadık. Onda, Kürt milletini temsil eden hiçbir işaret bulunmamaktaydı. Halbuki Kürt milleti, Irak halkını oluşturan ikinci millettir. Bu bayrakta Kürtleri temsil eden hiçbir sembol bulunmamaktaydı."

el-Arabia: "Gelecekte Irak'ta, sizin üzerinizde yoğunlaşan Kürt sorununun azalacağına katılıyor musunuz? Şu an sizin diğerlerinden daha üstün olduğunuz söyleniyor ve sizin sorunuz daha açık. Siz, seçkin bir milletsiniz ki somut ölçülerde özerklik ve kendi kaderinizi tayin etmek istiyorsunuz. Gelecekte Şiiler de, Türkmenler de sorunlarını gündeme getirecek."

Barzanî: "Biz, tüm halkların haklarını tümüyle elde edeceği, ülkelerine karşı görevlerini tümüyle yerine getirecekleri yeni bir Irak kurmak için büyük bir çaba gösteriyoruz. Nitekim demokratik, parlamenter ve federal bir düzende anlaştık. Bana göre Iraklı gruplar arasında hiçbir sorun yaşanmayacak. Kürt meselesi, seçkin bir hale getirildi. Çünkü Kürtlere karşı açık bir ayrımcılık uygulanıyordu. Eğer bu ayrımcılık sona erer ve Kürtler, bu ülkenin gerçek yurttaşları olduklarını hissedерlerse, Kürt meselesi konusunda hiçbir ayrımcılık olmayacaktır. Kürtlerin tüm isteği, demokratik, federal, parlamenter ve bütün bir Irak'tır."

el-Arabia: "Garner, sizinle yaptığı görüşmede size ne garantiler verdi?"

Barzanî: "O, savaştan önce yapılan anlaşmalara vurgu yaptı. Şim-

di Irak milleti kendisinin efendisi olmalı, kendi kaderini kendisi tayin etmeli ve geçiş hükümetini kurmalıdır. O, ayrıca muhalif liderlerin Bağdat'ta yapılacak toplantısını ve parti ve grupların toplantısını teyit etti. O, Amerikalıların Irak milletinin yasal temsilcisi olarak geçici yönetimle her alanda işbirliği yapacağına dair söz verdi."

el-Arabia: "Siz Kürtler olarak, Kürt devleti plânını bir tarafa mı bıraktınız? Bu plân, 1940'lı yıllarda çok duyduğumuz meşhur bir şeydi."

Barzanî: "Kürt milleti, başka her millet gibi, kendi kaderini tayin etme ve Kürt devleti kurma hakkına sahiptir. Fakat biz şu an Iraklı muhaliflerin programından farklı bir programa sahip değiliz. Biz tavrımızı açıkça ortaya koyduk. Londra'da ve Selahaddin kentinde varılan anlaşmalarla öngörülen programı gerçekleştirmeye çalışıyoruz."

el-Arabia: "Sizin, nereye giderseniz oraya çadır kurduğunuz söyleniyor. Bugün özerklik istiyorsunuz, yarın federal düzen, öbür gün de bağımsız devlet isteyeceksiniz öyle değil mi?"

Barzanî: "Hayat ve dünya değişim halindedir. Kürt halkının da diğerleriyle birlikte ilerlemek hakkıdır."

el-Arabia: "Size göre Türkiye'nin Kürtlerin istekleri konusundaki görüşü nedir?"

Barzanî: "Kürt milleti büyüklüğündeki bir milletin varlığı inkâr edilemez. Bana göre Türkler, bugün bu gerçeği görmekte ve onunla akılcıca yüz yüze gelmektedir. Çünkü bizim iç işlerimize karışmadılar ve güçlerini Irak Kürdistanı'na sokmadılar. Aramızda iyi geçinmek için geniş alanlar bulunmaktadır. Bunu geliştirmemiz gerekir."

el-Arabia: "Bahsettiğiniz bu iyi geçinme, Türkiye Kürtlerini de kapsıyor mu?"

Barzanî: "Ben, Irak'taki Kürtlere bahsediyorum. Türkiye'deki Kürtlerin ya da başka yerlerdeki halkların meseleleri o bölgelere aittir. Mücadele yöntemiyle ya da hukukî ölçülerde taleplerini belirleyecek olanlar onlardır."

el-Arabia: “Fakat siz Kürtlerin tek bir millet olduğunu söylediniz. Bu milleti Irak Kürtleri ve Türkiye Kürtleri diye nasıl ayırıyorsunuz? Sizin bu sözünüz Türkiye aslanının pençesinin size uzanmasından duyduğunuz endişeyi mi yansıtıyor?”

Barzanî: “Asla, Kürt milleti tek bir millettir. Ben bunu bir kez daha vurguluyorum. Fakat ortada gerçekler var. Gerçek şu ki Kürt milleti bölünmüştür. Bugün biz Irak Kürtlerinin sorunlarını çözmeyi üstlenmiş bulunuyoruz. Türkiye’deki, İran’daki ya da başka bölgelerdeki Kürtlerin sorunlarını çözmek, oralandaki Kürtlere düşer. Ama uzun vadede, stratejik açıdan birleşmek ve bağımsız bir devlet kurmak Kürt milletin hakkıdır. Bu iki mesele arasında bir çelişki bulunmamaktadır.”

el-Arabia: “Bir dönem, size zarar gelmesin diye Türkiye ile kendi Kürt halkınıza yani Türkiye’deki Kürtlere karşı işbirliği yaptınız. Buna katılıyor musunuz?”

Barzanî: “Asla, bu bilgi doğru değil. Maalesef, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Irak Kürdistanı’na geldi ve halkın işlerine karışmaya başladı. Köylere giden yollara mayınlar döşedi, birçok kadını ve çocuğu öldürdü ve Irak’taki Kürtleri tehdit etti. Biz, kendimizi savunmak zorunda kaldık. Aynı dönemde Türkiye güçleri de ortak sınırdaki bulunuyor, bazen de bizim bölgelerimize geliyordu. Biz, Türkiye ile PKK’ya karşı işbirliği yapmadık. Savaş onlarla Türkiye arasındaydı; ama onlar savaşı bize karşı da genişlettiler. Bizimle yaptıkları savaştan vazgeçtiklerinde sorun kalmadı. Biz, Kürdistan halkını savunmamızı, onların Türkiye ile yaptıkları savaşa karıştırmadık.”

el-Arabia: “Demokrasiden ve siyasî çoğulculuktan yana olduğunuzu söylüyorsunuz. Peki Ensârü’l-İslâm, Cemâat-i İslâmî gibi partileri ve PKK gibi çeşitli ülkelerdeki çevrelerin taraftarlarını Kuzey Irak bölgesine kabul etmeye hazır mısınız?”

Barzanî: “Evela, PKK Irak Kürdistanı’nda bulunma konusunda hiçbir yasal hakka sahip değildir; çünkü onlar bizim ülkemizin yurttaşları değil. Ensârü’l-İslâm ise terörist bir gruptur ve halka karşı terörist faaliyetlerde bulunmuştur. Yasal olan ve terörist faaliyetler içerisine

girmeyen her örgüt, faaliyet yapmakta özgürdür; Kürdistan'a gelebilir ve Kürdistan'daki özgürlüğü ve buradaki faal partileri gözleriyle görebilirler.”

el-Arabia: “Bazıları, Kürtlerin kaderini tayin etme ve Kürtlerin merkezî hükümetle ilişkilerini belirleme konusunda önemli meseleler ortaya çıktığında, sizinle Celal Talabanî arasındaki balayının yakın bir gelecekte sona ereceğini söylüyor. Buna katılıyor musunuz?”

Barzanî: “Asla! Yıllar önce söyledim. Kürt milletinin ve Irak halkının kaderini tayin konusunda uygun bir fırsat çıktığında, tüm ihtilaflarımızı bir kenara bırakacağız. Şunu tekrar vurguluyorum. Bizimle KYB arasındaki ilişkiler son derece iyidir. Biz birlik içerisindeyiz, her alanda işbirliği yapıyoruz. Aramızı bozmak isteyenlerin bu arzularını gerçekleştirmelerine izin vermiyoruz. Biz milletin çıkarlarını diğer her türlü çıkarın üstünde tutuyoruz.”

el-Arabia: “Bazı KYB unsurlarının Bağdat'ta karargâh kurmak için bu şehre gittiğini duyduk; sizin de Bağdat'ta karargâh kurmak gibi bir kararınız var mı yoksa Selahaddin'de kalmaya devam mı edeceksiniz?”

Barzanî: “Şartlar tayin eder. Karargâhımızın nerede olacağını kesin olarak söyleyemeyiz. Fakat Bağdat, ülkenin başkentidir. Gerçekten Bağdat'ta yoğunlaşma olacaktır.”

el-Arabia: “O halde bu sözünüzden, belli bir zaman sonra parti merkezinin Bağdat'ta olacağı sonucunu çıkarılabilir miyiz?”

Barzanî: “Muhtemelen hem Bağdat'ta hem de Selahaddin'de olacak.”

el-Arabia: “Sizin bu sözünüz, ABD'nin gölgesi altında bile Irak'taki hiçbir düzene güvenmediğinize mi delâlet ediyor?”

Barzanî: “Bağdat, ülkenin başkentidir; ama Erbil de hukukî açıdan Irak'ın ikinci başkentidir. Erbil, Kürdistan bölgesinin başkentidir. Şartlar Bağdat'ta olmamızı gerektirdiğinde, öyle yapacağız; Selahaddin'de ve Erbil'de olmamız gerektiğinde de buralarda olacağız. Bütün buralar

Irak'ın bir parçasıdır, biz de ne gerekiyorsa onu yapacağız.”

el-Arabia: “Sizin Irak'ta yayın yapmaları için bazı gazetelere bizzat yardımda bulunduğunuz söyleniyor. Bu konuda ne diyorsunuz?”

Barzanî: “Bu tür şeyler tamamen temelsizdir.”

el-Arabia: “Hem Kürdistan'da hem de Irak'ın güneyinde ve diğer yerlerinde yayın yapacak bir gazete çıkarma kararınız var mı?”

Barzanî: “Tabii ki, KDP'ye bağlı (*et-Takhî* adında) tarihî bir gazete vardı. Bu gazete, muhtelif dönemlerde, özellikle Irak'taki çeşitli hükümetlerle yapılan ateşkes dönemlerinde yayınlanırdı. Bu, kardeşlik atmosferinin bir göstergesiydi. Bu gazete en kısa zamanda Bağdat'ta yayınlanacak.”

el-Arabia: “Bağdat hakkında konuşulanlar, sizin Bağdat'a gidecek ve gitmeyecek olmanız, sizin diğer Kürtlere göre Saddam Hüseyin yönetimindeki eski rejimle daha yakın bir ilişkinizin olduğu yolundaki sözü akla getiriyor. Acaba bu doğru mu?”

Barzanî: “Bu doğru değil. Evvela, bizim geçmiş rejimle gücünün zirvesinde olduğu bir dönemde savaş yaptığımız kadar başka hiçbir grup savaş yapmadı. İkincisi, 1991'de Bağdat'a gittiğimde, dönemin Irak Cumhurbaşkanı'na dedim ki: ‘Biz kan denizinde yüzdük. Ben, Irak'ın ve Kürt halkının çıkarları için Bağdat'a geldim. Eğer siz anlaşmaya hazırsanız, ne âlâ; yok eğer hazır değilseniz, şimdiye kadar kurban ettiklerimden daha fazla kurban edeceğim başka bir şeyim yok. Kürt sorunundan ve Irak'taki demokrasiden taviz veremem.’ Ben, bunu söyledim ve yine söylüyorum: Hiçbir yabancı ülkenin elinde baskı aracı olmayız. Bu meseleyi geçmiş rejim döneminde bile belirttim.”

el-Arabia: “KDP ile İsrail ilişkisi konusunda çok şey söyleniyor. Kürtlerle İsrail arasında sorun var mı?”

Barzanî: “Herhangi bir sorun yok. İsrail'in, tüm Arap ülkeleriyle diplomatik ilişkisi var. Bunu kendinize sorun. Kürtlerle İsrail arasında diplomatik bir ilişki yok. (Bu cevabı kızarak veriyor.)”

el-Arabia: “Gelecekte, Irak'ta siz yeni Irak yönetiminin İsrail'le ilişki kurmasından yanasınız, bu doğru mu?”

Barzanî: “Bunu gelecek gösterecek, bu soruya şimdiden cevap veremem.”

el-Arabia: “Kerkük-Hayfa petrol boru hattının yeniden hayata geçirilmesini destekliyor musunuz?”

Barzanî: “Geçici Hükümet kurulacak, muhaliflerin toplantısı yapılacak, Irak’ın tüm temsilcileri de orada olacak, parlamento seçilecek. Bu mesele gelecekteki parlamentoda ve gelecekteki hükümette söz konusu olacak. Bu meseleyi şimdiden ele almak doğru değil.”

SONUÇ

2001 yılında ABD’de yapılan 11 Eylül operasyonu, Beyaz Saray’daki yöneticilere on yıl kadar önce ABD çıkarlarıyla çelişen Bağdat rejiminin devrilmesi için iyi bir fırsat verdi. Şu an Amerika’da hakim olan ekip, 1997’de henüz iktidara gelmeden önce Saddam’ı devirme plânı yapmış ve bunu yayımlamıştı. Fakat ABD’nin Irak’a saldırmadaki ve bu ülkeyi işgal etmedeki asıl hedefi, Orta Doğu’nun kontrolünü tümüyle ele geçirmek, bölgede fiilen hazır bulunmak ve Irak’ta kendileriyle aynı doğrultuda bir yönetim kurmaktır. Zengin petrol kaynaklarının ABD tarafından tümüyle kontrol edilmesi, Amerika’nın gözünde terörizmi besleyen Orta Doğu ülkeleri üzerinde güç yetiremeyecekleri baskılar doğuracaktır. Öte yandan Irak’ta yönetim değiştirme modeli, tüm Orta Doğu ülkelerinde tekrarlanabilir bir şeydir. Bu, Colin Powel’in 12 Eylül 2002’de, Orta Doğu’da reform adı altında söz konusu ettiği plândır. Irak’a saldırının ve Saddam Hüseyin yönetiminin yerle bir edilmesi meselesinin gündeme gelmesinden sonra, Iraklı muhalifler, oluşan bu şartlardan yararlanmaya çalıştılar. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, 2002 yılı başlarında Orta Doğu’ya yaptığı gezide, Arap ülkelerinin ABD’nin

Irak saldırısına açıkça muhalefet ettiklerini görmesi üzerine; Amerikalılar, Irak'a saldırı için 1991'deki Körfez Savaşı modelinin tekrarlanması ve bölge ülkelerinden yararlanmanın pek mümkün görünmediğini gördüler. Bu yüzden ABD, tehdidini pratik hale getirmek için operasyonel ve lojistik destek gücü olarak, büyük ABD güçlerinin yanında Iraklı muhaliflerden yararlanma senaryosunu uygulamaya koydu. Yıllar boyu süren silahlı mücadele tecrübesiyle Iraklı muhaliflerin en aslı unsuru olan Kürtler, şimdi ezeli arzularını gerçekleştirmek için bu fırsatı bir ganimet olarak gördüler.

Fakat Kürt devletinin kurulması üç aslı etkene bağlıdır. Şimdi kısaca bunlara değineceğiz.

A- Kürt toplumunun kültürel ve toplumsal şartları

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, Kürt toplumu, 20. yüzyılın başlarında devlet kurma iddiası için iki ön unsur, yani ortak bağlar ve devlet kurma ideali bilinci kazandılar. Fakat bu iki unsur, içten ve doğal olarak ortaya çıkmış bir şey olmaktan çok, bölgesel ve bölge dışı güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda Kürt toplumuna empoze ettikleri bir şeydi.

Kürtlerin mücadelelerinin üzerinden onlarca yıl geçtikten ve 1990'lı yıllarda ABD'nin ve uluslararası toplumun desteğiyle Kuzey Irak'ta bir özerk yönetim ortaya çıktıktan sonra, bugün Kuzey Iraklı Kürtler, kendilerini Kürt devleti kurma yönünde birkaç adım atmış görmektedirler. Ama Iraklı siyasî Kürt grupları arasındaki köklü ihtilaflar, Kürtlerin, bölgesel ve bölge dışı güçlerin hedeflerini gerçekleştirmesinin önündeki en büyük engeldir.

B- Bölge ülkelerinin çıkarları

Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması, özerklikten bir derece yüksek federal bir yapı şeklinde de olsa, bölge ülkeleri açısından asla kabulü mümkün olmayan bir şeydir. Zira bu durum, aşağıdaki sebep-

lerden dolayı, Türkiye'nin, İran'ın ve Suriye'nin jeopolitik konumuna zarar vermekte ve Orta Doğu'daki diğer Arap ülkelerinin kaygılarını da arttırmaktadır.

1- Kürt devleti ideali karşıtlığının lideri olan Türkiye, böylesi bir devletin kurulmasını, geniş alana yayılmış büyük bir Kürt nüfusu barındıran kendi ülkesinin bölünmesinin bir ön adımı olarak görmektedir. Bu durum Türkler açısından bir güvenlik kırmızı çizgisidir.

2- İran'ı ve Suriye'yi Avrupa'ya bağlayan yol, Kafkas enerjisini Türkiye'ye taşıyan yol ve Türkiye suyunu taşıyan yol, Türkiye'nin Kürt bölgelerinden geçmektedir. Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması, bölgenin kalkınma sürecini tehdit edebilir.

3- Böylesi bir devletin kurulması, bu üç ülkede Sünnî-Şîî (Alevî veya İsnâ Aşere) ayrılığının daha da derinleşmesine sebep olabilir.

4- Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması ve onların petrol kaynaklarına hakim olması, bölgedeki petrol üreticisi ülkelerin petrolden stratejik bir araç olarak yararlanma gücünü azaltabilir.

5- Irak'ta kurulan Kürt devleti, Türkiye'deki Kürt bölgelerinde bağımsız veya hatta özerk bir Kürt devleti kurulmasına sebep olursa, bu durum Orta Asya ve Kafkaslar'daki Türk kökenli ülkeler ile Türkiye arasında bir engelin oluşmasına sebep olabilir ve bunun sonucu olarak da Türkiye'deki Pan Türkistlerin politikalarının zayıflamasına neden olabilir.

6- Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması, Irak'ın güneyinde bir Şîî devletinin kurulmasına zemin hazırlar. Bu durum Sünnîliği ve Vahhabiliği propaganda eden Arabistan'ın ve diğer Körfez ülkelerinin zararına olur.

7- Kuzey Irak'taki Kürt devleti, Filistinlilerle kavmî veya inançsal açıdan herhangi bir gönül bağına sahip olmadığı için, muhtemelen İsrail'e karşı çok fazla bir muhalefet sergilemeyecektir. Hatta bu rejimle işbirliği içerisine girecek olması tasavvur edilmesi imkânsız bir şey olmayacaktır. Bu durum İsrail'in ciddi muhalifi olan Irak gibi bir ülkeyi zayıflatacağı için, bölge ülkeleri Kürt devletinin kurulmasına karşı çıkmaktadır.

C- Uluslararası düzenin, özellikle de ABD'nin bakış açısı

Uluslararası şartlar ve ABD'nin çıkarları açısından, Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasıyla ilgili olarak şunu söylemek gerekir ki ünlü Kürt uzmanı Robert Olson'un deyimiyle, Kürt devletinin kurulması ya da kurulmaması büyük güçlere bağlıdır. Üç tarihî aşamada yani, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Sevr Anlaşması'nın, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulmasının ve Körfez Savaşı ile ABD'nin Irak'a saldırısının ardından Kürt devletinin kurulmasının imkânı ortaya çıktı. Fakat uyum içindeki bölge güçlerinin çıkarları, bölge dışı güçlerin bunu yapmasına engel oldu.

Halihazırdaki şartlarda Kürt devletinin kurulmasının ABD ve İsrail çıkarları üzerindeki etkileri aşağıda açıklanmaktadır:

1- ABD, Kürt devletini, İran ve Türkiye'ye baskı yapmak üzere kontrol ederek pazarlık gücünü arttıracaktır. Zira ABD, etnik ayrılık talebi meselesini, İran ve Türkiye'nin en temel güvenlik kaygısı haline dönüştürebilecektir.

2- Orta Doğu'nun önemli bir ülkesi olarak Irak'ın bölünmesi ve ABD'nin Kuzey Irak'ta nüfuz kullanması, Irak'ı İsrail'e yönelik bir tehdit olmaktan çıkaracaktır.

3- Orta Doğu'da Arap olmayan, Araplarla tarihî sorunları olan ve ABD ve İsrail'le iyi ilişki geliştirme potansiyeli bulunan bir devletin kurulması, Arapların ABD ve İsrail karşısındaki pazarlık gücünü azaltacaktır.

4- Arabistan halkının ABD ile uyumsuzluğu ve Ürdün'ün İsrail'e yardım amacıyla Filistinlileri sürmesi gibi sebepler, bu gibi ülkelerin bölünmesi için zemin hazırlayacaktır.

Binaenaleyh, ABD ve İsrail, Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurulmasını destekleyebilirler.

Fakat Kürt muhaliflerden yararlanmak, ABD açısından aşağıdaki sorunları doğurabilir:

1- Kuzey Irak'taki iki büyük grup yani Talabanî ve Barzanî, Bağdat

yönetimiyle ve kendi aralarında yıllarca sürdürdükleri kanlı çatışmaların ardından, yaklaşık üç yıl boyunca Bağdat Hükümeti'yle gerginlikten uzak bir ilişki kurabildiler. Hakimiyet bölgelerinin taksimi ve Irak petrolünün BM tarafından satılmasından elde edilen gelirin paylaşımı gibi konularda aralarında nisbeten anlaşmaya vardılar ve sakin bir atmosfer yarattılar. İçeriden ve batılı kaynaklardan ulaşan raporlara göre Kuzey Irak halkı, mevcut durumdan nisbeten razı olduğunu ifade etmekteydi. Binaenaleyh, Iraklı grupların liderleri, yapacakları işbirliği ile ABD'nin Irak'a saldırısı ve Saddam'ın devrilmesi yüzünden durumun bozulacağından endişeliydi. Zira Kürt halkı, bu çerçevede söz konusu liderleri kınayabilir ve onların gelecekteki konumları sarsıntıya uğrayabilirdi. Bu yüzden Kürt liderler, ABD ile işbirliği konusunda önceki gibi saflık göstermemeye ve daha fazla avantaj elde etmeye çalışmaktadırlar.

2- Saddam'ın devrilmesinden sonra, onun yerine kurulacak hükümette daha fazla pay sahibi olabilmek için Barzanî, Talabanî ve muhtemelen daha küçük İslâmî gruplar, komünistler, sosyalistler, aşiretler, Kerkük Türkleri ve Asûrîler direnecektirler. Silahlı Kürt grupların mevcut kültürleri, onların tamamen yenilmedikçe azala kanaat etmeyeceklerini göstermektedir. Öyle görünüyor ki bu gruplar kendilerini daha da güçlendirmek için İran ve Türkiye gibi komşu ülkelere yöneleceklerdir. Bu yüzden de çatışmalar, öncekine göre daha şiddetli ve daha uzun süreli olarak devam edecektir. Bu çatışmaların neticesinde Saddam sonrasında Irak'ta daha fazla istikrarsızlık görülecek ve komşular çok daha fazla müdahil olacaklar. Bu ise ne ABD'nin, ne Arapların ne de Kürtlerin istediği bir şeydir.

3- Kuzey Irak'taki Kürt hakimiyet bölgelerinin taksiminde, genel olarak Türkiye sınırı civarı Barzanî'nin, İran sınırı civarı ise Talabanî'nin kontrolüne girdi. ABD, Iraklı Kürt grupları faal hale getirebilmek için İran İslâm Cumhuriyeti ile ilişkisi olmadığından dolayı, Türkiye'den yararlanmak zorundadır. Bundan dolayı da Türkiye'nin taleplerini karşılamak mecburiyetindedir. Ama bu talepler, Kürtlerin talepleriyle bütünüyle çelişmektedir. Türkiye, Barzanî ve

Talabanî ile geniş çaplı ilişkilere sahip olmasına rağmen, bu ilişkiler hiçbir zaman karşılıklı güvene dayalı olmamıştır.

ABD, bu çelişkidten dolayı, Kürtlerle bizzat ilişki kurmaya; Türk istihbarî, siyasî ve askerî unsurlarını buna karıştırmamaya çalışmaktadır. Keza Amerikalılar, Kürtlerle ve Türkiye ile yaptığı görüşmelerde, her iki tarafın da güvenini kazanabilmek için çelişkili ifadelerle yer vermek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum Türklerin Amerikalı müttefiklerinden kaygı duymasına sebep olmaktadır. Bu yöndeki şikâyetler, laiklikle, İslâmcısıyla tüm siyasî ve askerî çevrelerde söz konusu edilmektedir.

4- Özellikle Sünnî ve aşiret mensubu Arapların, nüfuz alanları sadece Kuzey Irak'la sınırlı olan Kürtlere yönelik hassasiyetleri söz konusudur. Irak'ta son yıllarda petrol bölgesi Kerkük'e Arapların yerleştirilmesi ve Kürtlerin buradan çıkarılması bu derin kını daha da artırmıştır. Binaenaleyh, Saddam'a muhalif Araplar arasında Kürtlerin idarecilik rolü oynaması oldukça zordur. Bunun yanında Türkiye'nin desteklediği Türkmenlerin bu bölgedeki varlığı, hem Amerikalılar hem de Kürtler için sorun kaynağı olmaktadır. Zira onlar, Türkiye'nin desteği sayesinde nüfus oranlarından çok daha fazla ekonomik ve etnik taleplerde bulunmaktadır.

5- Irak Kürtleri, bir Amerikalı generalin yönetici kılınması, Iraklı muhalif askerlerden yararlanılması ve onlara Irak'ın geleceğinde önemli görevler verilmesi gibi ABD plânlarına son derece olumsuz bakmaktadır. Çünkü Kürtler, bu grubun Kürtlere baskı ve sindirme yönünde niyetler taşıdığına inanmaktadır.

6- Diğer bölge ülkeleri, Irak'ın geleceğinde Kürtlerin rol oynamasına karşıdırlar. Bu karşı çıkışın sebebi, Iraklı Kürtlerin haddinden fazla rol alması ve buna karşılık da birçok avantaj elde etmesi, yani Irak'ta en azından özerklik ve federasyon elde etmesidir. Bu durum bazı bölge ülkelerinin, özellikle de NATO üyesi ve ABD müttefiki Türkiye'nin toprak bütünlüğü üzerinde olumsuz etkiler bırakabilir. Zira bölge ülkeleri içerisinde en fazla ve aynı zamanda en muhalif Kürt nüfusa sahip olan Türkiye, kendi sınırları içindeki Kürt-

lerle birçok çatışmaya girmiş; hatta onların kimliklerini inkâr ederek son dönemlere kadar onları “Dağlı Türkler” olarak nitelemiştir.

Arap ülkeleri de (özellikle Arabistan), bu federalizmin kendi toprak bütünlükleri üzerindeki olumsuz etkisinden kaygı duyuyor olmanın yanında, Kürtlerin İsrail’le ilişki kurmasından endişe etmektedir. Zira mültecilik ve Arap karşıtlığı duyguları Kürtlerde de Yahudilerde de ortak bir duygudur. Bu durum, İsrail’in 1960’lı yıllardan beri Iraklı Kürt gruplarla ilişki kurmasına sebep olmuştur. Bir Kürt devletinin kurulması, Orta Doğu’da Arap olmayan Müslümanlarla Arapları çevreleyen bir ilişki kurmayı öngören Ben Gurion Doktrini’ne uygundur.

7- Kürt meselesinin bölgeyi istikrarsızlaştıran mahiyeti, uluslararası toplumun şimdiye kadar onlarla esaslı bir çözüm yolu olarak ilgilenmemelerine, onları diğer senaryolara yardımcı ayrıntıya dayalı bir çözüm yolu sıfatıyla bir araç olarak kullanmalarına sebep olmuştur. Fakat ABD bu kez Irak’a, bu ülkenin, ardından da Arabistan’ın petrolünü kontrol altına almak ve hegemonyasını sadece Orta Doğu’ya değil tüm dünyaya dayatmak için kalıcı olarak girmektedir. ABD’nin Irak’taki varlığı, muhaliflerle çok ince ve çok yönlü bir anlaşma sağlamaksızın sorunsuz devam edemeyecektir. ABD özerklik vaadi vererek Kürtleri razı etmek zorundadır. Aynı zamanda Türkiye’yi ekonomik bunalımdan çıkaracak gerekli ekonomik garantileri sağlamak zorundadır.

8- Kürtler içindeki mevcut yapısal ihtilaflar, özellikle de Barzanî ve Talabanî arasındaki ihtilaflar o kadar derin ve ciddidir ki; son kırk yıl boyunca açıkça gösterdikleri üzere, birbirlerini yok edebilmek için Kürtlerin, Irak ve Türkiye gibi düşmanlarıyla ittifak edebilmişlerdir. Binaenaleyh, ABD’nin bu iki grubu yakınlaştırma girişimleri, bunun uzun vadede devam edeceğinin garantisi değildir. Netice itibarıyla ABD, hâlâ Kürtlerin sözü üzerine hesap yapma güveni duymamaktadır. Bu iki grubun yaklaşmasına ve ortak bir parlamento kurmasına rağmen, bu iki grubun ihtilaflarının derinleştiğine delâlet eden dikkate değer deliller bulunmaktadır.

9- Kürtlerin İran’la ve İran’ın desteklediği Şiîlerle olan derin tarihî

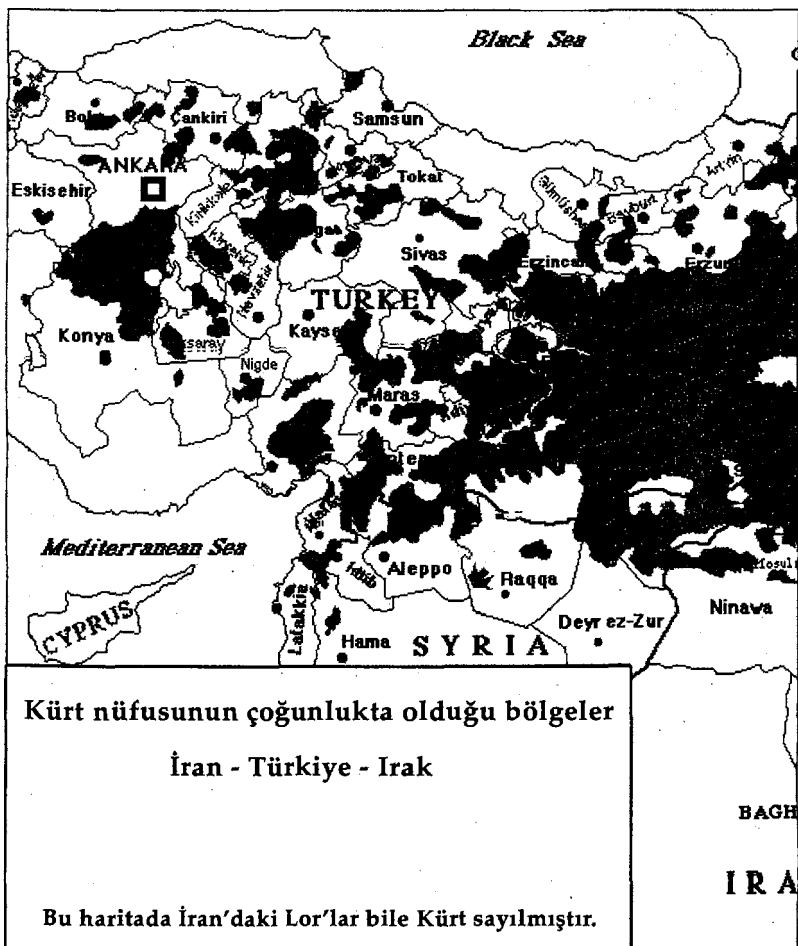
ve siyasî ilişkileri, ABD'yi kaygılandırmaktadır. Zira belli bir konjonktürde bu ilişkiler, ABD'nin Irak'taki varlığına karşı bir baskı aracı olarak kullanılabilir. Bu çerçevede, Irak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi (İİDYM) bünyesinde örgütlenmiş Şiilerin, ABD'nin Irak'a yönelik saldırısında işbirliği yapmaya karşı çıkması ve Necef'teki merciler tarafından verilen bir fetvayla bu işbirliğinin haram kılınması, Kürtleri kararsızlığa itmiştir. Zira onlar özerkliğe kavuşmak için her türlü fırsattan, hatta ABD'nin gösterdiği fırsatlardan bile yararlanmak peşindedirler. Öte yandan İİDYM de, Irak'ın bölünme tehlikesi karşısında yetersiz kalmasından dolayı, Irak kamuoyunda ve hatta İslâm dünyasında vatana ihanetle suçlanabilir.

10- ABD, Kürtlerin aslı hedefinin özerklik olduğunu bilmekte ve kendini Kürdistan dışında kavgaya sürüklemeye yanaşmamaktadır. Zira ABD, Kürt liderlerin Bağdat'ta demokrasi istediklerini söylemelerine rağmen onlara çok fazla güvenmemekte ve Kürtlerin Bağdat'ta demokrasi için daha fazla bedel ödeyeceklerine inanmamaktadır.

Bütün bu etkenler, ABD'nin Kürtlerden yararlanmak için net bir tutum sergileyememesine sebep olmuştur. Zira, Kürt devletinin kurulmasının ABD çıkarlarının artı, eksi dengesindeki yeri henüz tam olarak belirginlik kazanmamıştır. Bundan dolayı da Kürt muhaliflerin Irak'ın geleceğindeki rolü de şimdiye kadar tam olarak netleşmemiştir. Hâlâ (bu kitabın yazıldığı tarihe kadar) birçok toplantı yapılmasına rağmen, Irak'ın idaresine katılma noktasındaki onların somut talepleri yerine getirilmemiştir.

Fakat şurası kesin ki, Saddam'ın devrilmesinden sonraki durum, Saddam'ın devrilmesinden daha önemlidir ve Kürtlerin durumu netleşmeden de bu konuda hiçbir plân ve program da yapılamayacaktır. ABD'nin son birkaç yıllık tecrübesi göstermektedir ki sahip olunan teknolojik imkânlarla ve insan kaynaklarına rağmen, bu ülke liderlerinin Kürtler konusunda hâlâ derli toplu ve kapsayıcı bir bilgisi ve analizi mevcut değildir.

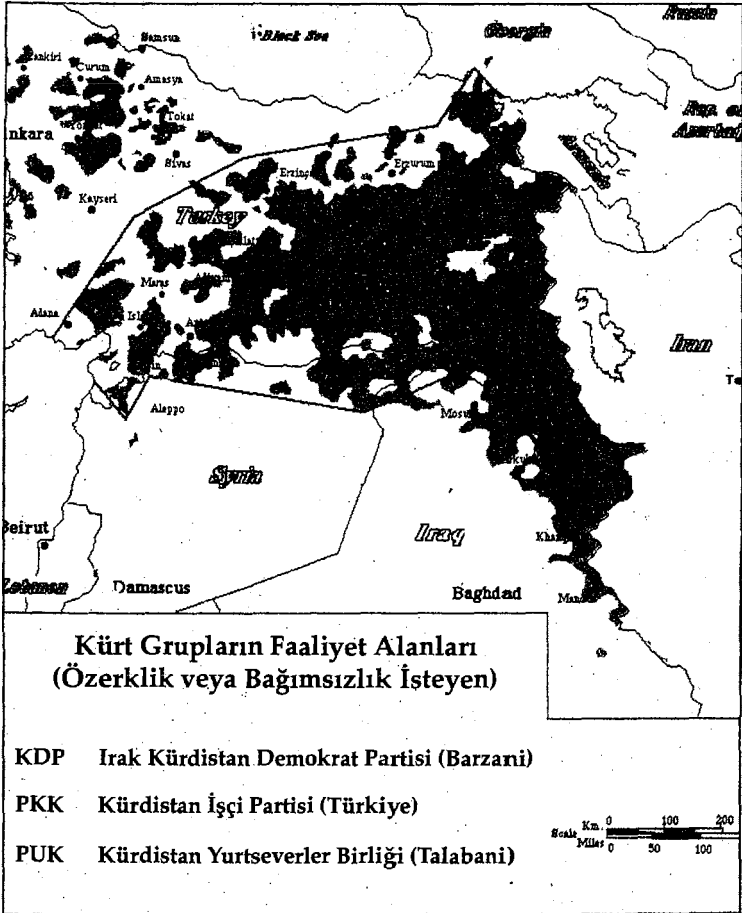
HARĪTALAR



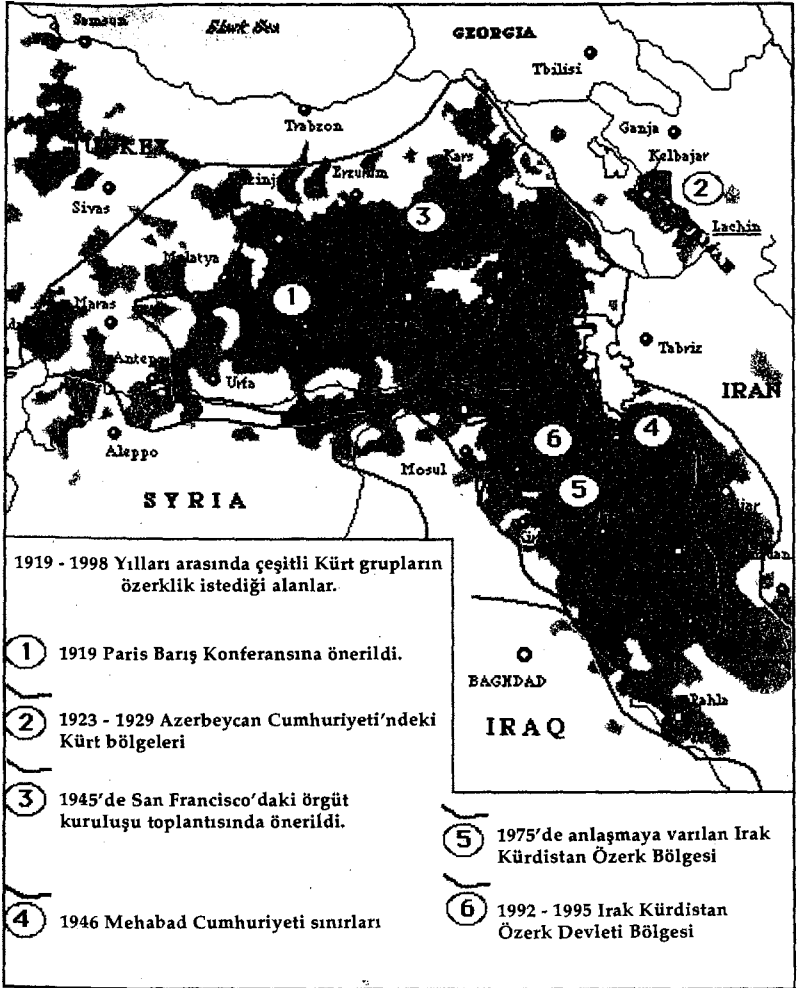
Birinci Bölümle İlgili



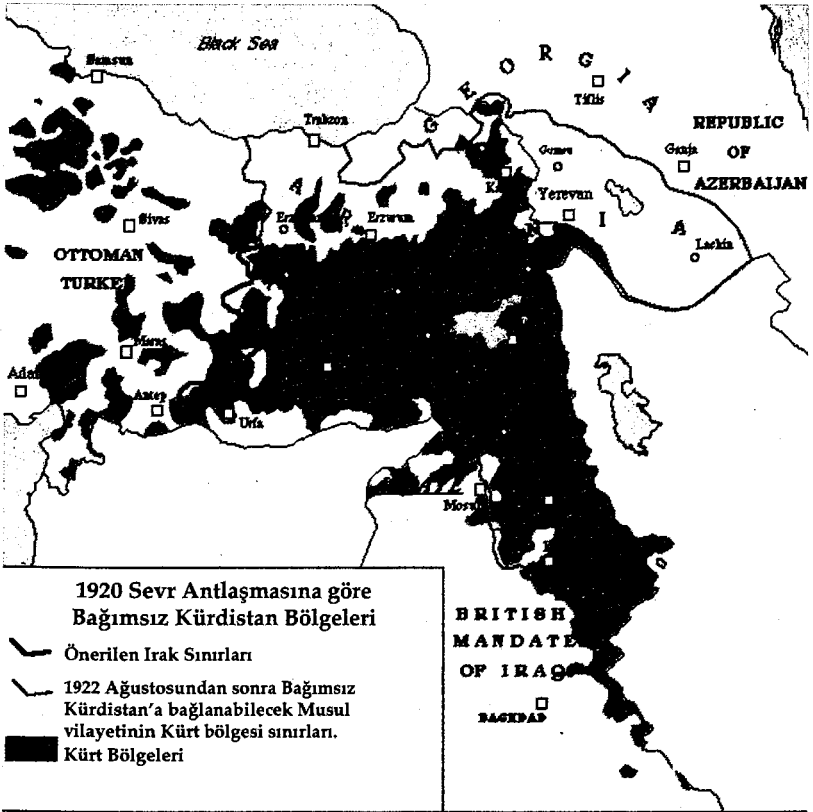
Birinci Bölümle İlgili



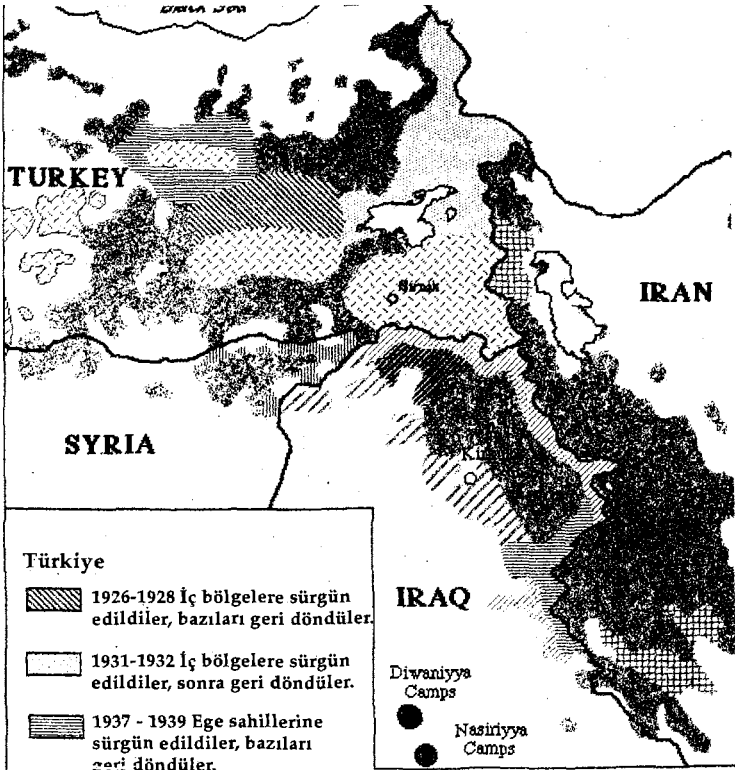
Üçüncü Bölümle İlgili



Dördüncü Bölümle İlgili



Dördüncü Bölümle İlgili



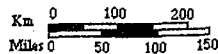
Türkiye

-  1926-1928 İç bölgelere sürgün edildiler, bazıları geri döndüler.
-  1931-1932 İç bölgelere sürgün edildiler, sonra geri döndüler.
-  1937 - 1939 Ege sahillerine sürgün edildiler, bazıları geri döndüler.
-  1992 Türkiye'nin iç bölgelerine sürgün edildiler, geri döndüler.

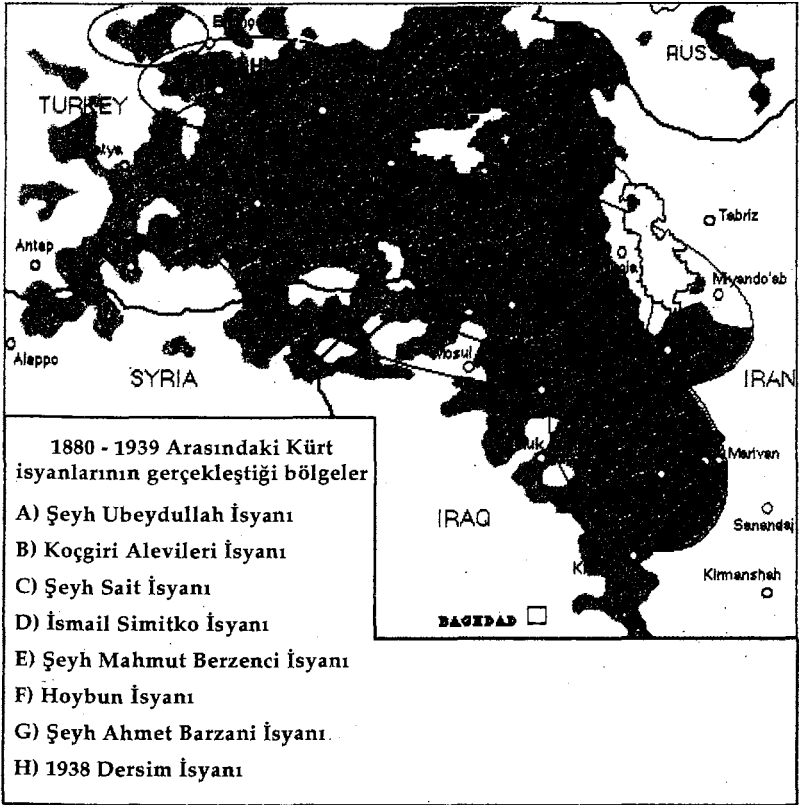
Irak

-  1958- 1967 İran'a sürgün edildiler, geri döndüler.
-  1975- 1980 İran'a ve Irak'ın güney kesimlerine sürgün edildiler, geri döndüler.
-  1975- 1990 Irak'ın iç bölgelerine sürgün edildiler, bazıları geri döndüler.
-  1975- 1979 Araplaştırma çerçevesinde sürgün edildiler, çoğu geri döndü.
-  1988- 1990 Türkiye'ye ve Irak'ın iç kesimlerine sürgün edildiler, çoğu geri döndü.
-  Güney Irak'daki Kürt sürgün kampları.

20. Yüzyılda Kürtlerin sürgün edildiği bölgeler ve dönemleri



Beşinci Bölümle İlgili



Yedinci Bölümle İlgili

İNDEKS

11 Eylül olayı, 297, 299
17 Eylül Anlaşması, 237
33. paralel, 21
36. paralel, 21, 206, 234
1946 Kürdistan Cumhuriyeti, 40
1991 Mart Ayaklanması, 201

A

Abbâs Ebû İsam (Abbâs Şebk), 182
Abbâs Mirza, 66
Abbâsî, -ler, 57, 59, 61
Abbott, William, 81
ABD, 14, 17, 20-23, 25, 97, 145,
147, 152, 157-161, 163, 167,
185, 192, 193, 200-209, 211,
213, 218, 229, 232, 234, 235,
237, 239, 242, 243, 260, 261,
269, 270, 272, 273, 275, 278,
281-286, 289-294, 297, 298,
300, 302-306, 308, 310, 311,
313, 316-318, 320-324, 326,
328-338, 340-348, 350, 361,
362, 364-368
ABD Savunma Bakanlığı, 312
ABD Ulusal Güvenlik Konseyi, 312
Abdulaziz, Şeyh Osman, 228
Abdullah Cevdet, 83

Abdullah Hâşimî, 108, 110
Abdullah Muinî, 165
Abdunnâsir, 136, 137, 139, 143,
146, 147, 149
Abdurrahman Bezzaz, 151, 154
Abdurrahman Paşa Bâbân, 66, 75
Abdurrahman, Sâmi, 33, 35
Abdurrâzık Bedirhan, 85
Abdülaziz, Şeyh Ali, 64-66, 83,
130, 144, 247-250, 314
Abdülhamîd, 80, 81, 84
Abdülkadir Geylanî, 78
Abdülkerim Kasım (General), 135-
137, 139-143, 145, 147, 152
Adalet ve Kalkınma Partisi, 326
Adnan Paçacı Hükümeti, 129
Afganistan, 61, 89, 205, 251,
253, 254, 261, 299, 304, 331,
334, 335, 337, 340
Afganistan Savaşı, 300, 301
Afrika, 13, 73, 74
Afşar, 65
Ağahan, Prens Sadreddin, 209
Ağrı, 67
Ahd, el-, 157
Ahmed Han, 65
Ahmed Hasan el-Bekir, 152, 189

- Ahmed Paşa, 66
 Ahvaz, 57,
 Ahzab Vadisi, el-, (Bkz. Navzeng Vadisi),
 Akad, 34
 Akkoyunlular, 60
 Akra, 109, 111, 120, 140, 205
 Akşam, 312
 Akuyef, 48
 Albright, Madeleine, 23, 237, 282
 Ali Askerî, 169, 171
 Ali Hasan el-Mecid, General (Kim-vasal Ali), 192
 Ali, Kesret Rasul, 346
 Ali, Rızgar, 345
 Ali-Allahîler, 32
 Allâvî, İyad, 337, 342
 Almanya, 269, 305, 330, 341, 351
 Amerika, 38, 73, 87, 88, 152, 201, 282, 284, 286, 302, 307, 308, 314, 326, 328-334, 336, 345, 361
 Anadolu, 68, 74, 78, 84, 87, 89, 90, 93, 95, 108, 109, 252, 323, 324
 Anahita, 53
 Ankara, 44, 97, 109, 237, 253, 257, 267, 268, 270, 271, 276, 279-281, 301, 311, 323, 326
 Antalya, 95
 Arabia, el-, 349-357
 Arabistan, 14, 97, 203, 210, 236, 247, 248, 279, 311, 327, 363, 364, 367
 Arafat, Yaser, 185
 Arap, 14, 18, 22, 31, 37, 38, 40, 43, 44, 46, 56, 57, 59, 61, 74, 76, 81-83, 88, 90, 105-107, 111-115, 127, 128, 135-139, 144, 152, 155, 157, 163, 184, 190, 195, 200, 201, 204, 207, 212, 217, 221, 229, 239, 244-246, 249, 259, 261, 262, 272, 273, 286, 293, 297, 330, 332, 338, 339, 342, 345-347, 364-367
 Arap Sosyalist Baas Partisi, 184
 Arap Sosyalist Partisi, 184
 Ararat, 45, 55
 Arîler, 18, 33-36, 38-40, 51
 Armageddon, 299
 Arrân, 58
 Associated Press, 311
 Âsûrî Demokratik Hareketi, 191
 Âsûrî, -ler, 30, 33-35, 51, 52, 79, 80, 90, 98, 110, 140
 Asya, 13, 35, 57, 73, 343
 Atatürk, Mustafa Kemal, 31, 86, 94, 109, 319, 322
 Avrupa, 13, 16, 24, 58, 66, 73, 74, 76, 80-84, 87, 88, 91, 145, 147, 165, 168, 175, 192, 200, 207, 219, 230, 269, 278, 300, 308, 313, 343, 363
 Ayetullah Hakim, 151, 182
 Ayetullah Şeyh Muhammed Merduh, 37
 Azâdî, 132

Azerbaycan Cumhuriyeti, 43
Azerbaycan Demokrat Partisi, 131
Aziz, Tarık, 208, 233, 311

B

Baas Partisi, 18, 141, 142, 144,
146, 151-154, 162-164, 188,
220, 221, 262, 293
Baas rejimi, 144, 154-161, 163,
168, 170, 176, 180, 184, 186,
187, 190, 191, 292, 294
Bâb-ı Âlî, 64, 80
Bâbân sülâlesi, 64
Bâbân Emirliği, 65-67, 76
Bâbek Hurremdin, 57
Bâbil, 34, 40, 51
Badinân, 230,
Badine, 75
Bağdat Paketi, 279
Bağımsızlıkçı Irak Demokrat Partisi,
184
Bahru'l-Ulûm, Muhammed, 221,
222
Bakhtiyarîler, 42
Balbas, 63
Balkanlar, 61, 73, 97
Bapîr, Ali, 249, 252
Barçan (Bkz. Barzan), 54
Barzan, 54, 85, 125, 126, 127,
134, 135, 139
Barzanî Kürtleri, 83, 130, 144,
314
Barzanî, -ler, 120, 125-128, 130,
131, 133-137, 139, 140, 143-
146, 149-154, 156-163, 165-

167, 169-171, 176-184, 187,
189, 199, 213, 218, 220, 231,
234, 239, 240, 243
Barzanî, Mesrur, 284
Barzanî, Mesud, 180, 189, 199,
200, 207, 210-212, 215-217,
219, 220, 222, 229, 231, 234,
237-239, 245, 246, 268, 270,
272, 274-276, 284, 291, 304,
306, 308, 309, 324, 329-331-
341, 343, 347, 349
Barzanî, Mustafa, 120, 127, 128,
130-136, 138-141, 144-151,
156-158, 162, 164-166, 168,
175, 178, 240, 258, 336
Barzanî, Neçirvan, 229, 243, 315
Basra, 42, 105, 134, 310
Batı Azerbaycan, 19, 25, 41, 43,
46, 195
Batı Azerbaycan Valiliği Araştırma
Merkezi, 20, 101
Bayengan, 183,
Bazil Nikitin, 35
Bedirhan Bey, 76-78
Bedirhan Hasan, 85
Bedre, 44
Bekir Bey (Süleyman Bâbân oğlu),
75
Bektâşîlik, 78
Belçika, 97
Beluryan, Nazir Ganî, 180
Ben Gurion Doktrini, 367
Beradust, 133, 139
Beruj, 125
Berzencî, Şeyh Muhammed, 249

- Berzigân, 58
 Beyt Kardu, 36
 Beytu'l-Mukaddes, 58
 Bicar, 43
 Bin Ladin, Usâme, 31, 41, 43, 87, 131, 178, 179, 181, 182, 253, 254, 256, 262, 290, 309, 338, 349, 350, 357
 Birleşik Arap Cumhuriyeti, 142, 143
 Birleşik Kürdistan Cephesi, 210
 Bitlis, 42, 44, 54, 77, 84, 97
 Bitlisi, İdris, 40, 42
 Biyare, 247, 253
 Bizans, 56
 BM, 21, 199, 200, 205, 206, 208-210, 213, 216, 224, 240, 250, 266, 276-279, 291, 292, 313, 331, 335, 365
 BM Güvenlik Konseyi, 262, 293, 304
 Bohtan (Botan), 76
 Bolşevik Devrimi, 13
 Boşan, 33
 bölge dışı güçler, 15, 16, 21, 22, 24, 362, 364
 bölgesel güçler, 244
 Bremer, Paul, 345, 346
 Britanya, 77, 80, 86, 89-91, 94, 96-98, 105-111, 113-118, 127-131, 135, 144, 151-153
 Brookings, 302
 Brüksel, 337
 Brüksel Hattı, 111, 112
 Bükân, 41, 43
 Burns, Nicholas, 235
 Bush, George W., 289-291, 297-301, 303, 304, 311-313, 324, 346, 349, 350
 Bush, George, 203, 205, 235, 289
 Busterî, Şeyh Abdülkerim, 259
 Butcher, Richard, 305, 306
 Buyirahmedliler, 42
 Büyük Kurus, 37
 Büyük Zap, 46, 111
- C-Ç**
- Câbân Kâbân el-Kürdi, 56
 Ca'fer Pişeverî, 132
 Celâleddîn (Harzemşah sultanı), 59
 Celâlî, 41
 Cemâat-i İslâmî, 248, 249, 252, 354
 Cemiyet-i Hiway-é Kürd, 85
 Cenevre, 83, 119
 CENTO, 158
 Cevanşehir, 45
 Cevkad Cephesi, 184
 Cezayir, 147, 164
 Cezayir Anlaşması, 163, 164, 166, 168
 Cezîre, 56, 76
 Cezîre, el-, 304, 309, 348
 Cezire-yi Ömer, 91
 Cheney, Dick, 298, 361
 Churchill, Winston, 105, 110, 114
 CIA, 152, 159, 160, 169, 177, 229, 235, 282, 283, 290, 312, 336, 337

Clark, Wesley, 303
 Clinton, Bill, 23, 234, 277, 282-
 284, 289, 290, 297, 298, 313
 CNN, 306, 333
 CNN Türk, 310
 Cornwallis, Sir K., 128
 Crooker, Ryan, 300, 301, 335
 Cuellar, Javier Peres de, 209
 Cumhuriyetçiler, 289, 297-299
 Cundu'l-İslâm (İslâm Ordusu), 249-
 255, 335
Çağdaş Kürt Tarihi, 47, 101, 121,
 195
 Çakmakçoğlu, Sabahattin, 317
 Çaldıran Savaşı, 61, 62
 Çehar Mehal-é Bakhtiari, 42
 Çek Cumhuriyeti, 300
 Çekiç Güç, 204, 266, 268, 276
 Çekoslovakya, 1
 Çelebi, Ahmed, 230, 284, 290,
 306, 336, 337, 340, 346
 Çemçemal, 146, 206
 Çevarkurna, 228
 Çihil Çeşme, 45
 Çiller, Tansu, 236, 277
 Çin, 160

D

Dârâb, 57
 Dâru'l-Harb, 60
 Dâru'l-İslâm, 60
 Dawning (general), 312
 De Gaulle, 148
 Demir Perde Operasyonu, 269
 Demirel, Süleyman, 266, 268, 271

Demokratlar, 132, 136, 184, 282,
 298
 Demokratlar Hareketi, 130
 Derbendihan Baraj Gölü, 192
 Dersim, 94, 109
 Devrim Konseyi, 179, 211
 Devrim Muhafızları, 180, 181
 Dicle, 46, 90, 314
Die Wiert, 330
 Dilman Emirligi, 54
 Diyakı, 52
 Diyale, 143
 Diyarbakır, 44, 56, 58, 77, 84, 91,
 98, 112, 275
 Dizaî, Muhsin, 222, 267
 Dobbs, Sir Henry, 113
 Doğu Afrika, 106
 Doğu Anadolu, 74
 Doğu Fırat, 97, 98
 Doğu Zagros, 32
 Doğubeyazıt, 67
 Dohuk, 44, 85, 120, 129, 140,
 146, 202, 203, 205, 212, 227,
 236, 241, 251, 274, 348
 Dolamper Dağı, 45
 Dolkan, 149
 Doll, Peter, 203
 Dördüncü Kongre, 180, 181
 Dr. Halid, 169, 171
 Dublin, 230
 Dûdmân-ı Benî Ayâr, 58
 Dukan Barajı, 192
 Dulemerî, 125
 Durant, Will, 37
 Dünya Bankası, 316

Dünya Savaşı I., 14-16, 22,-24,
44, 73, 85, 87, 96, 97, 105,
106, 125, 260, 261, 266, 270,
364
Dünya Savaşı II., 19, 125, 129,
151, 341

E

Eagelton Jr., William, 40
Ebû Müslim Horasanî, 64
Ebu'l-Hasan Benî Sadr, 183
Ecevit, Bülent, 310, 319, 322-324
Edelman, Ken, 302
Edyabon (Adiabene), 54
Eisenhower, 298
Ejdehak, 53
Elam, 51-53
Elvend Dağı, 133
Emevîler, 57
Enfal Operasyonu, 274, 282
Ensâru'l-İslâm, 249, 254, 255,
334, 335, 354
Enuşirevan, 55
Erbil, 44, 54, 60, 61, 75, 89, 90,
107, 120, 129, 134, 143, 146,
162, 188, 190, 202, 203, 212,
214, 216, 221, 223, 229, 230,
232-238, 241, 244, 246-249,
251, 256, 257, 270, 275, 284,
285, 301, 308, 310, 329, 334,
338, 342, 348, 355
Erdelan Emirliğı, 63-65
Erdeşir, I., 54
Erdeşir, II., 55
Erdoğan, Tayyip, 327

Erfe', Hasan, 61
Ermeniler, 33, 35, 39, 43, 44, 55,
68, 74, 79, 80, 82, 88, 90, 96,
97, 110
Ermenistan, 43, 54, 57, 58, 89-
92, 96, 98, 99, 109
Ervendrud, 163
Erzincan, 44
Erzurum Anlaşması, 67
Esed, Hâfız, 169, 264
Eşkanîler, 53, 55
Eşnuye, 63
Evliya Çelebi, 42
Evren, Kenan, 267

F

Fars Körfezi, 13, 42, 46, 48, 73,
106, 163, 230, 283, 289
Faysal (Irak Kralı), 113, 115
Fedai Militanları, 182
federal Irak, 210, 213, 295, 348
Ferhad, V., 54
Ferid Paşa, 97
Field, Henry, 38
Filistin, 13, 15, 16, 106
Filistin sorunu, 297
Filistinliler, 14, 155, 347, 363,
364
Fontaine, Andrea, 204
Foreign Affairs, 298
Franks, Tony, 313
Fransa, 14, 86, 87, 94, 96-99,
107, 148, 208, 235, 236, 277,
308
Fransız Sosyalist Partisi, 185

Frye, Richard, 57
 Fuad, Dr. Kemal, 219, 222
 Fuller, Graham, 216, 265, 319

G

Galloway, Jerry, 14
 Garner, Jey, 344, 345, 349, 350, 352
 Gazneliler, 59
 Geçici Hükümet, 178, 179, 182, 290, 338, 349, 350, 357
 Geçici Liderlik, 167, 170, 175, 177-179
 Gelalî, Behruz, 254
 Gence, 58
 General Abdusselam Arif, 142, 150
 General Eşref, 136
 General Moore, 106
 Gerdî, 125
 Glaspi (ABD'li diplomat), 193
 Goldberg, Jeffry, 255
 Goran, 63
 Goranî, 47
 Gordien (Cordueni), 54
 Grossman, Marc, 304
 Gutî, 34, 39
 Gül, Abdullah, 327
 Güney Asya, 106
 Güney Ermenistan, 36, 97
 Güney Irak, 119, 120, 151, 167, 201, 202, 235
 Gürcüler, 35, 43
 Gürel, Şükrü Sina, 325, 326
 Güreş, Doğan, 267

Güvenli bölge, 21, 206, 208, 214, 227, 232, 262, 269, 331
 Güvenli bölgeler, 205
 Güvenlik Konseyi, 194, 205, 208

H

Hac Umran, 181, 182, 185, 220
 Haccâc bin Yûsuf, 57
 Haçlı Seferi, 57, 58, 73
 Hahamenişler, 35, 37, 52, 53
 Hakim, Muhammed Bâkır el-, 230, 341
 Hakkari, 44
 Hale Hacı, 169
 Halepçe, 20, 44, 192, 193, 199, 201, 212, 217, 236, 239, 247, 248, 250-254, 258, 266, 282, 335
 Halilzad, Zalmay, 329, 337, 340, 342, 344
 Halliday, Fred, 23
 Hamas, 249
 Hamidiye Alayları, 67, 82
 Hanekin, 86, 129, 146, 157, 161, 187, 243, 344, 348
 Hâricîler, 253
 Harîrî, Fransua, 161, 248, 249, 251
Harold Tribune, 159,
 Harput (Elazığ), 98
 Harrazî, Kemal, 281
 Harzemşahlar, 59,
 Hasaneyn Heykel, 166
 Hasenveyhîler, 58
 Hatay, 263

Hayat, el-, 301, 308
 Hazar, 55
 Hazar Denizi, 35
 Hegmetone, 52
 Hejar, 166
 Hakim, Abdulazîz, el-, 306
 Hakim, Ayetullahi'l-Uzma el-, 336
 Heme Lukhan, 64
 Hemedan, 52, 56, 58, 65, 133, 149
 Heredot, 52
 Herekî, -ler, (bkz. Herkî aşireti)
 Herkî aşireti, 229
Hetavî Kürd (Kürt Güneşi), 83
 Hirvatistan, 97
 Hicaz, 66, 97
 Hilvan, 56
 Hind, 39
 Hindistan, 89, 93, 107, 115, 117, 209, 351
 Hint Okyanusu, 106
 Hititler, 39
 Hizb-i Hiwa (Ümit Partisi), 119, 120, 127-129, 131
 Hizb-i Şuyûiyye Irak, 132, 136, 140
 Hizbu'd-Dava, 182, 340
 Hizbullah (Irak Kürdistanı), 185, 247
 Hollanda, 208, 269, 335
 Horasan, 42, 48
 Huari Bumedyen, 164
 Hulâgû, 60, 61
 Huleyrî, Veriya, 249
 Humeynî, İmam, 175

Hunter, Anthony D., 157
 Hurri, 34, 39, 40
 Huzistan, 57
 Huzur Operasyonu, 205, 208, 265, 276
 Hürmüz Boğazı, 42
Hürriyet, 253, 325
 Hüsrev, 64

H

IKDP, 131, 132, 134, 135-138, 140, 142, 147, 148, 50, 152, 153, 156, 158, 159, 161, 162, 167, 168, 170, 180, 186
 INC (Bkz. Irak Ulusal Kongresi)
Independent, 236
 Intelligence Service, 171
 Irak, 13-15, 18-25, 31, 32, 42, 44, 46, 53, 61, 65, 67, 88, 89, 90, 94, 97, 103, 105, 106, 107, 110-119, 121, 125-129, 132-137, 142-145, 148, 151-160, 162-168, 170, 173, 176, 181, 182, 183, 185-188, 193-195, 200-210, 216, 219-223, 229, 230, 232-235, 238-241, 244, 256, 259, 260, 262-267, 269, 271, 273, 274, 276-281, 283-286, 289-295, 299-301, 304, 305, 310, 313, 314, 318, 324, 328, 333, 338, 352, 354, 363, 367
 Irak Cumhuriyet Muhafızları, 236
 Irak Devrim Konseyi, 138, 142
 Irak Federal Cumhuriyeti, 311, 348

İrak İslâm Devrimi Yüksek Meclisi,
220, 222, 230, 384, 300, 304,
306, 336, 368

İrak İslâmî Eylem Partisi, 302

İrak Komünist Partisi, 132, 140,
180, 184, 211

İrak Kürdistan Demokrat Partisi,
131, 132

İrak Kürdistan Demokratik Partisi,
125

İrak Kürdistan Millî Meclisi, 215

İrak Kürdistanı, 16, 25, 46, 56-58,
64, 65, 86, 88, 100, 110, 116,
117, 119, 128, 129, 131, 132,
143, 146-149, 157, 159, 161,
162, 164, 165, 167, 168, 170,
177, 193, 195, 202, 213, 215,
216, 219, 223, 224, 227-229,
237, 238, 242, 243, 245-248,
253, 257, 260, 264, 269, 270,
276, 277, 280, 285, 291-295,
301, 307, 309, 311, 313, 322,
331, 335, 336, 342, 344, 351,
353, 354

İrak Kürtleri, 20, 21, 44, 47, 93,
107, 113, 115, 132, 157, 159,
164, 170, 177, 199, 213, 215,
364, 365, 367-269, 273, 277,
279, 282, 312, 316, 319, 323,
324, 328, 354, 366

İrak Silahlı Kuvvetleri, 128, 201

İrak Sosyalist Hareketi, 184

İrak Ulusal Kongresi, 229, 230,
235, 246, 279, 284, 290, 304,

305, 336, 337, 340

İrak Ulusal Kurtuluş Meclisi, 220

İbn Esîr, 56

İbn Hacer, 56

İbrahim Ahmed, 137, 138, 141,
146-150, 153, 171

İbrahim Paşa (Mısır Valisi), 76

İbrahim Paşa İsyanı, 84

İdris Barzanî, 167

İhdas, el-, 302

İhvân-ı Müslimîn, 248

İlâm, 42

İlhanlılar, 59

İmadiye, 91, 93, 140

İncirlik Üssü, 209, 235, 276, 277

İngiltere, 14, 22, 67, 79, 81, 86,
87, 89, 90, 92, 96, 97, 99,
109, 113, 116, 117, 119, 128,
130, 140, 145, 153, 208, 277,
310

İran, 13, 15, 24, 35, 36, 38, 39,
47, 64, 65, 79, 88, 156, 157,
159, 163, 164-166, 175, 180,
187, 205, 208, 228, 236, 241,
247, 264, 280, 285, 365

İran Dışişleri Bakanlığı,

İran Halkbilimi

İran İslâm Cumhuriyeti, 262

İran İslâm Devrimi, 19, 171, 176,
177, 182, 200, 247, 264

İran Kürdistan Demokrat Partisi,
131, 177-183, 185, 233

İran Kürdistanı, 20, 89, 92, 130,
135, 178, 260

İran Silahlı Kuvvetleri, 181, 183,
192, 247

İran-İrak Savaşı, 19, 185, 189,
199, 207, 239, 240, 257, 258,
264, 336

İRNA, 307, 323

İsfahan, 48

İshak Sükutî, 83

İslâm Ansiklopedisi, 32, 42, 100

İslâm dünyası, 13, 61, 201, 247,
262, 272, 273, 328, 368

İslâm Konferansı, 279

İslâm Ordusu, 182, 249

İslâmî Vahdet Hareketi, 249-251

İsmail Ağa Simitku, 92

İsmail Şerifzade, 165

İsrail, 14, 22, 145, 159-161, 163,
168, 169, 185, 186, 204,
242, 261, 264, 272, 273, 281,
283, 297, 311, 316, 356, 363,
364, 367

İstanbul, 61, 66, 75, 77, 80, 82-
85, 87-89, 93, 94, 97, 98, 101,
109, 111, 163, 267, 279, 330

İşneviye, 130, 131, 133, 178,
180, 181

İtalya, 97, 98, 208

İttihad ve Terakki, 82, 83, 85

J

Japonya, 97, 298, 300, 341

Jaurdan, Tires de, 105

Jimmy Carter, 167

Jön Türkler, 82, 83

Jön Türkler İnkılabı, 84

K

Kabadili, 43

Kâbil, 251

Kacarlar, 66, 67

Kader Vadisi, 185

Kafkaslar, 39, 43, 61, 74, 88,
135, 363

Kahire Konferansı, 115

Kaide, -el-, 248, 253-255, 335

Kamışlı, 39

Kandil, 45

Kandil bölgesi, 278

Karabağ, 43

Karadeniz, 90

Karakoyunlular, 60

Kardaka, 33

Kardeşler Cemiyeti, 119

Kardu ğui, 53

Kardu şui, 53

Karduk, 33

Kars, 44, 74, 77

Kasay, 34, 52

Kasımlo Vadisi, 180

Kasımlo, Abdurrahman, 30, 177,
185, 186, 187, 193, 195

Kasr-ı Şîrin, 156

Kavuksan Emirliği, 55

Kavus ailesi, 55

Kavâmü's-Saltanat, 132

Kazaklar, 67, 82

Kâzî Muhammed, 40

KDP, 23, 191, 199, 201, 202,
207, 210, 213, 216, 217, 219,
220, 222, 227-233, 236-238,

- 241-244, 250-252, 270, 272,
274, 275, 277-279, 282, 284,
285, 295, 300, 301, 304, 307,
309, 311, 315, 322, 324, 345,
352, 356
- Kehar, 63
- Kelar, 206
- Kelaşın (İşneviye), 130, 181
- Kelavije, 228
- Kelbecer, 43
- Keldanî, -ler, 311
- Kenya, 281
- Kerec, 165
- Kerkük, 44, 46, 65, 86, 87, 89,
90, 92, 105, 107, 108, 115,
107, 108, 115, 129, 134, 138,
139, 146, 150, 154, 156, 157,
160, 161, 162, 187, 190, 191,
201-203, 206, 207, 209, 210,
211, 217, 243, 256, 270, 286,
293, 306, 310, 311, 314, 315,
317-319, 322-325, 328-332,
334, 343, 344-348, 352, 357,
365, 366
- Kerm, 54
- Khaldi, 33, 35
- Khanî, Ahmed-i, 17
- Khoy, 42, 43, 79, 85
- Khormal, 229
- Kıvrıkoğlu, Hüseyin, 317
- Kızıl Üzen, 46
- Kızılbaş, 62
- Kızılırmak, 44
- Kifri, 86, 206
- Kilikya, 90
- Kinnane, Drek, 17, 100, 121
- Kirmanşah, 34, 42, 43, 47, 54,
56, 58, 66
- Kissinger, Henry, 160
- Komola, 176, 177, 182, 260
- Komola-yé J-K, 131
- Konstantiniye, 73
- Konya, 44
- Köni, Hasan, 14
- Körfez Savaşı, 20, 25, 189, 215,
217, 220, 257, 263, 264, 266,
272, 276, 282, 289, 290, 296,
298, 302, 324, 327, 336, 362,
364
- Krikar, Molla Fatih, 254, 335
- Ksenefon (Ksenophon), 33, 53
- Kubeysî, Abdulcabbar, 184
- Kum, 182
- Kurdistan-é Nov* (Yeni Kürdistan),
250
- Kurmanci, 47, 230
- Kurti, 33, 34
- Kurve, 43
- Kuveyt, 20, 21, 139, 195, 200,
201, 203, 205, 210, 263, 270,
284, 327, 328, 343, 350
- Kuzey Afrika, 61, 73
- Kuzey Irak, 23, 31, 53, 58, 59, 67,
75, 84, 85, 109, 114, 116,
132, 141-143, 145, 149, 150,
152, 162, 163, 181, 185, 201,
204, 205, 207, 208, 217, 222,
227, 229-231, 233, 235, 237,
251, 253, 254, 256, 257, 261,
262, 264-273, 276, 277, 279,

- 280-282, 294, 300, 301, 307, 311, 313, 315-333, 335, 336, 340, 342, 343, 345, 347, 348, 362-365
- Kuzey İttifakı, 304, 331
- Kuzey Kürdistan, 94, 107, 108, 275
- Küçük Asya, 57, 78
- Küçük Zap, 44, 89, 111
- Kürd bin İsfendiyaz bin Menuçehr Pişdâdî, 37
- Kürd bin Merd, 37
- Kürd ve Peyvestegî-yé Nejadî ve Tarihî* (Kürtler ve Onların Irkî ve Tarihî Bağları), 259
- Kürdistan, 15-20, 23-25, 32, 33, 36, 37, 39-43, 45-47, 54, 55, 58, 60, 63, 64, 77, 78, 80, 85, 86, 89, 90, 92-94, 96-98, 100, 106, 107, 112, 113, 115, 117-120, 126, 128, 129, 130, 138, 143, 144, 148, 150, 153-155, 159-162, 169, 176-179, 183, 185-190, 192, 202, 205, 207, 210, 212, 215, 216, 219, 220, 223, 224, 228, 230, 233, 235, 236-238, 240, 241, 243, 244, 246, 247, 249, 257, 259, 260, 274, 275, 278, 291, 292, 295-297, 304, 306-308, 310-312, 318, 322, 323, 331, 332-334, 341, 342, 345, 347, 348, 354, 355, 356, 368
- Kürdistan* (Bedirhan'ın gazetesi), 83
- Kürdistan* (gazetesi), 83
- Kürdistan* (Hasan Erfe'nin kitabı), 61
- Kürdistan* (Talabânî'nin gazetesi), 147
- Kürdistan Devrimciler Birliği (Hat-tu'l- 'Âmm), 169
- Kürdistan Direniş Cephesi, 212
- Kürdistan Ezilenler Cemiyeti, 169
- Kürdistan İslâmî Hareketi, 227, 247, 250
- Kürdistan İşçi Partisi (Bkz. PKK)
- Kürdistan Millî Federal Meclisi, 147
- Kürdistan Sosyalist Cephesi, 169
- Kürdistan Sosyalist Partisi, 184, 217
- Kürdistan Yurtseverler Birliği, 167-169, 175, 182
- Kürdistan'ın Özgürlüğü Partisi, 217
- Kürdistan-ı Şeddâdî Emirliği, 57
- Kürt Ezgileri Üzerine Bir Araştırma*, 48
- Kürt İstiklâl Komitesi, 92
- Kürt Kabileleri Birliği, 214, 217
- Kürt okulları, 84
- Kürt özerk devleti, 207
- Kürt Parlamentosu, 279, 309, 311
- Kürt Sosyalist Partisi (PASOK), 184
- Kürt ve Kürdistan*, 32, 100, 195
- Kürtçe-Farsça Sözlük*, 48
- Kürtler* (Bazil Nikitin'in eseri), 35
- Kürtler ve Onların Irkî ve Tarihî Bağları*, 32, 259
- KYB, 23, 167-171, 175-177, 182-188, 190-192, 201, 202, 204, 207, 210, 213, 214, 216,

217, 219, 220, 222, 227-232,
235-238, 241-244, 246, 249-
254, 263, 270, 273, 277, 278,
282, 284, 285, 295, 301, 304,
305, 307-309, 311, 313, 315,
332, 333, 335, 343, 345, 346,
355

Kyoto Sözleşmesi, 298

L

Lahey, 112

Lazika, 55

Lekler, 68

Lenin, 88

liberalizm, 82

Libya, 183-185, 187, 190

Londra, 23, 80, 83, 101, 107,
108, 110, 111, 113, 114, 117,
118, 207, 222, 233, 284, 304-
306, 318, 337, 340, 350, 351,
353

Londra Konferansı, 350

Lord Curzon, 48, 94, 110

Loristan, 34, 42, 58

Lorlar, 32, 34, 37, 42, 52, 259

Lozan Anlaşması, 110, 115, 116

Lulu, 34, 52

Lübnan, 87, 90, 185, 264

Lüksemburg, 208

M

Mâcid Mustafa, 128, 129

Mah, 54

Mahabad, 41, 43, 54, 79, 130,
131, 133, 195

Mahabad Cumhuriyeti, 19, 40,
131-133, 258, 260, 264

Mahmûd Alûsî Efendi, 56

Mahmûd Paşa, 66

Mahmud, Ahmed Hacı, 227

Major, John, 208

Makû, 42-44, 67

Malatya, 44

Manalılar, 36

Mardin, 44, 56, 111

Marduş Dahhak, 40

Masum, Dr. Fuad, 169, 182, 219,
230, 231, 237, 308

materyalizm, 82

Mavet, 148, 149

Mavut tepeleri, 192

MBC, 324

McDowall, David, 47, 101, 121

Medler, 18, 31-33, 35, 36, 38-40,
48, 51-53, 55

Mekke, 80

Mekrî, 43, 63

Mekriyan, 54

Melekî, Cevad el-, 221

Mendeli, 44, 187, 344, 348

Merağ, 79

Merd (Mard), 37

Merduh Kürdistanî, 31, 34, 48, 55,
100

Mergor, 133, 181

Merivan, 118, 119, 179, 247

Mervânîler, 58

Mes'ûdî, 31, 36, 37

Mesih, 299

Meymûn, 56
 Mezopotamya, 33, 36, 51, 52, 59,
 88-91, 94, 98, 106-108, 117
 Mezurî, 125
 Mıntıka-yı Cibâl, 56
 Milan, 41
 Mîsâk-ı Millî, 310
Mîzânu't-Ta'îm, 259
 Midhat Bedirhan, 83
 mihver devletler, 87
 Millî İstihbârât Teşkilâtı, 267
 Milletler Cemiyeti, 95, 97, 99,
 110, 111-113, 116-119, 261
 Milletler Cemiyeti Hakem Komisyo-
 nu, 206
 Millî Türkmen Partisi, 217, 256
Milliyet, 325
Minorski, 32, 33, 37, 38
 Mişel Eflak, 144, 153
 MİT (Bkz. Millî İstihbârât Teşkilâtı)
 Mitanniler, 52
 Mitra, 53
 Mitterand, François, 200, 308
 Miyanduâb, 41, 43, 79
 Moğollar, 17, 59, 60
 Molla Avâre, 19, 149, 165
 Mondros Mütarekesi, 87
 Montagu, Edwin, 107
 Moskova, 140, 141, 158, 159,
 162, 180
 MOSSAD, 161
 Muhâberât (Irak İstihbârât Örgütü),
 255
 Muhammed (Harzemşah sultanı),
 59

Muhammed Ali Mirza, 66
 Muhammed bin Şeddâd, 58
 Muhammed Emin Sîracî, 165
 Muhammed Emin Zeki Bey, 31
 Muhammed Kazî, 31
 Muhammed Paşa, 75
 Muinî, Süleyman, 149
 Mustafa, Nûşîrevân, 229, 230
 Mustakillin-i Soran (Soran Bağım-
 sızları), 248
 Musul, 44, 46, 60, 61, 76, 77, 83-
 91, 96, 98, 107-112, 114, 120,
 126, 127, 134, 136, 138, 139,
 143, 156, 201, 206, 217, 256,
 269, 271, 286, 310, 311, 319,
 323, 324, 344, 345, 347, 348,
 352
Mürûcu'z-Zeheb, 31, 36
 Müşîru'd-Devle Pirniya, 35

N

Nadir Şah Afşar, 65
 Nakade, 41, 43, 133, 179
 Nakîb, Hasan en-, 221, 222
 Nakşibendî, 78, 79, 92, 112, 114,
 125, 255
 Nasırıye, 344, 350
 nasyonalizm, 61, 82
 NATO, 186, 204, 205, 270, 273,
 303, 324, 366
 Navzeng Vadisi, 170, 176
 Nemrûd Resam, 77
New York Times, 341
Newsweek, 205
Newyorker, 255

Nickson, 160
 Bhavend, 48, 54
 uova, 348
 zarî, 125
 Voel, E.W., 89, 91, 114
 Norveç, 269, 335
 NTV, 311, 318, 326
 Nûr, en-, 154
 Nûrî Saîd, 128, 129, 135, 138,
 144
 Nusaybin, 91
 Nuşirevan, 169
 Nuvsud, 247

OÖ

O'Douglas, William, 38
 Oğuzlar, 59, 60
 Ohanlon, Michael, 302, 392
 Olson, Robert, 364
 Orta Anadolu, 44
 Orta Asya, 3
 Orta Doğu, 13-15, 16, 18, 20-23,
 34, 40, 46, 61, 66, 73, 76, 87,
 89, 105, 106, 113, 117, 142,
 152, 187, 233, 239, 244, 260,
 262, 273, 297, 300, 303, 316,
 318, 319, 324, 335, 340, 361,
 363, 364, 367
 Osman, Dr. Mahmud, 212
 Osmanlı İmparatorluğu, 14, 24,
 30, 31, 39, 61-68, 73-89, 92-
 98, 106, 107, 109, 126, 256,
 264, 270, 317, 322, 347
 Osmanlı Meşrûtiyet Hareketi, 35
 Öcalan, Abdullah, 31, 242, 263,

264, 272, 276, 281, 316
 Ömer (ikinci halife), 56
 Ömer Debbabe, 169
 Özal, Turgut, 201, 206, 267
 Özerk Kürt hükümeti, 98, 219,
 313

P

Paçacı, Adnan, 129, 342
 Pan Türkist, 83, 363
 Parazten, 161
 Paris, 85, 92, 175, 176, 200,
 207, 280
 Paris Barış Kongresi, 88
 Parkins, John, 158
 Parslar, 35, 36, 39, 53
 Partlar, 52, 53
 Pehlevîce, 37
 Pelletro, Robert, 233, 257
 Pencvin, 119, 229, 236
 Pentagon, 297
 Perle, Richard, 330
 peşmerge, 134, 141, 146, 149,
 150, 155, 164, 165, 170, 176,
 181, 186, 188-192, 214, 215,
 217, 219, 227, 238, 274, 331,
 341, 343, 346
 Piranşehir, 41, 43, 131, 181
 PKK, 20, 31, 217, 233, 236, 242,
 261, 263-265, 268, 269, 271-
 278, 281, 282, 285, 296, 314-
 316, 327, 332, 354
 Polak, 48
 Polonya, 97, 147
 Portekiz, 97

Powel, Colin, 302, 308, 361
pozitivizm, 82
Prag, 300

R

Rahman, Muhammed Sami, 222
Ramazan, Taha Yasin, 295
RAND, 14
Raniye, 75, 109, 149, 202, 228
Re'y, er-, 295
Reagan, Ronald, 193, 290, 302
Refik Hilmi, 119
Rencberan, 191, 217
Resul Mamend, 169
Reşîd Âli Gilânî, 128
Reşîd, Latif, 222
Revanduz, 75, 89, 91, 109
Rızgarî. 132
Rızgarî Ordusu, 182
Rızgari (Talabani'nin gazetesi), 154
Rice , Condoleza, 298
Roji Kürd, 85
Roma İmparatorluğu, 54, 55, 57
Romalılar, 52, 54, 55, 56, 58, 62
Romanya, 97
Rûhu'l-Beyân, 56
Rumsfeld, Donald, 290, 298, 303
Ruslar, 31, 67, 74, 75, 77, 85-89,
103, 107, 130, 131, 134, 144,
153, 157
Rusya, 67, 74, 82, 86, 134-136,
140, 235, 269, 300, 313

S-Ş

Sa'd bin Ebî Vakkâs, 56

Sadabad Paktı, 279
Sâdât Berzencî, 279
Sâdât Nehrî, 78, 79, 83
Saddam Hüseyin, 152, 156, 161,
163, 166, 168, 185, 188, 189,
233-235, 237, 239, 265, 266,
294, 295, 303-304, 312, 332,
350, 351, 356, 361,
Sadr, Şehid Ayetullah, 336
Safevî İmparatorluğu, 61, 62
Safîzâde, Faruk, 48
Safîzâde, Sıddık, 48
Sakalar, 52
Salih, Dr. Hayrullah, 268
Salmas, 43
Sâmân, 66
Sâmî,-ler, 33, 35
sanayi devrimi, 73, 74
sanayileşmiş ülkeler, 14
Sancakköy, 93, 109, 147, 233,
236
Sâsânîler, 37, 52-54
Satrapi, 53
SAVAK, 149, 161, 162, 165,
167, 169-171, 177
Savtu'l-Arab, 143
Savtu's-Şefile (dergisi), 185
sekülerizm, 82
Selahaddin Birlikleri, 146
Selahaddin şehri, 220, 270, 307
Selçuklu, -lar, 31, 56, 58, 59, 61,
260
Selim Paşa, 66
Sencar, 161, 187
Senendec, 47, 65, 92, 100

- Senk, 54
Serbestî, 239, 274
 Serdeşt, 43, 149, 170, 176, 181
 Sevr Anlaşması, 94-96, 108, 109, 266, 364
Seyahatnâme, 42
 Seyyid Abdülaziz, 247
 Seyyid Rasul Dehkan, 180
 Seyyid Sadık Musevî Âdil, 20
 Shultz, George, 193
 Sırbistan, 97
 Sîmîne Rûd, 46
 Siirt, 54, 77, 98
 Sind, 39
 Sindî, 269
 siyasal İslâm, 13, 16, 299
 Slovenya, 97
 Soğuk Savaş, 13, 16, 206, 209, 299
 Soran Ordusu Güçleri-2, 249
 Sorân, 230
 Sorânî, 230
 Sovyet Azerbaycanı Komünist Partisi, 131
 Sovyetler Birliği, 43, 978, 130-132, 134-136, 144, 146-148, 151, 153, 157-159, 165, 166, 260, 261, 264, 298
 Stockholm, 200
 Strabon, Arotosten, 37
 Subar, 34
 Sudan, 14
 Sultan Sencer, 56
 Surçi, 130
 Suriye, 16, 18, 39, 42, 44, 46, 56, 59, 87-90, 94, 96-99, 106, 136, 140, 142-145, 164, 168-170, 182-187, 190, 204, 213, 218, 257, 263, 264, 271, 278-281, 296, 315, 323, 327, 348, 363
 Suudî Arabistan, (Bkz. Arabistan)
 Süleyman (a.s), 31
 Süleyman Bey (Bâbân Emirliği'nin kurucusu), 65
 Süleyman Muinî, 19, 165, 177
 Süleyman Nazif, 83
 Süleyman Paşa (Bâbân emîri), 65
 Süleyman Şah (Safevî Şahı), 66
 Süleymaniye, 34, 44, 54, 64-67, 78, 85, 86, 91-93, 107, 111, 112, 114-116, 118-120, 127, 129, 134, 143, 146-148, 169, 186-188, 191, 202 212, 213, 227, 228, 236, 237, 241, 243, 251, 253, 259, 270, 293, 301, 308, 323, 334, 346, 348
 Sümer, 34-36, 39, 51, 52
 Süreyya Bedirhan, 92
 Sykes, Sir Mark, 90
 Sykes-Picot Anlaşması, 87-90, 94, 96, 106, 107
 Şâfiî, 85, 259, 260
 Şah Abbas, 64, 65
 Şah İsmail, 62, 63
 Şah rejimi, 153, 157, 159, 162, 164, 165, 170, 175-177
 Şahhî, Ebû Abdullah, 254
 Şam, 57, 59, 211, 213, 220, 263, 267, 281

Şamahî, 58
 Şapur, 55
 Şara, Faruk, eş-, 279
 Şark Meselesi, 73
 Şarku'l-Evsat, eş-, 251
 Şattu'l-Arab, 161
 Şebaniye, 269
 Şeddâd, 57
 Şeddâdîler, 57-28
 Şefik Özdemir (Albay), 109
 Şehâdet, eş-, 301
 Şehrezur, 34, 44, 54, 57, 58, 65, 247, 251
 Şerefname, 42, 259
 Şeriatmedarî, 176
 Şerif Hüseyin, 337
 Şerif Paşa, 88
 Şerif Paşa, General Necibzade, 92
 Şeyh Abdulazîz, 222
 Şeyh Abdusselam Barzanî, 85, 126
 Şeyh Abdülkadir Nakşibendî, 93
 Şeyh İzzeddîn Hüseyinî, 177
 Şeyh Kadir Berzencî, 93
 Şeyh Latif Berzencî, 119, 127
 Şeyh Mahmud Berzencî, 91, 93, 95, 107, 114, 118, 119, 126, 127
 Şeyh Reşîd Lulan, 133
 Şeyh Sadık Barzanî, 126
 Şeyh Safî, 78
 Şeyh Saîd Berzencî, 85
 Şeyh Said, 112
 Şeyh Said isyanı, 112
 Şeyh Tâceddîn Barzanî, 125
 Şeyh Taha, 79, 92

Şeyh Taha Nehrî, 85
 Şeyh Ubeydullah Nehrî (Şemzîni), 78-79
 Şîî, 43, 58, 60, 62, 63, 66, 78, 79, 106, 109, 113, 114, 117, 151, 201-204, 211, 216, 221, 222, 245, 248, 256, 257, 260, 262, 284, 286, 312, 333, 334, 336-340, 342, 346, 348, 349, 351, 352, 363, 367, 368
 Şîî Kürtler, 79, 344
 Şirhanî, 130
 Şirvanî, 125
 Şuriş, 132

T

Taberî, 56
 Tabîe, 131
 Tâcu'l-Arûs, 36
 Tahran, 47, 66, 100, 133, 148, 149, 165, 166, 182-184, 191, 195, 199, 220, 230, 232, 244, 271, 280, 336, 341
 Takhî, et-, 356
 Taktak, 206
 Talabanî, Celal, 25, 13, 138, 141-151, 153, 154, 156, 167-171, 175-177, 180, 182-193, 195, 199-201, 204, 207, 210-213, 215, 216, 218-222, 227-234, 236-238, 240-245, 247, 248, 250-255, 257, 261, 263, 264, 267, 268, 270-273, 277, 278, 281, 282, 285, 286, 291, 293, 300, 301, 305-308, 313-315,

317, 319, 321-323, 328-330,
332-337, 341-344, 348, 350-
352, 355, 364-367
Talabânî, Mükerrrem, 295
Talbot, Strobe, 269
Tâlibân, 251, 254
Târih-i İran Bastan, 35
Târih-i Merduh, 37, 48, 100
Tariku's- Şa'b, 158
Tavile, 247, 250, 253
Tayyibî, Haşmetullah, 47, 100
Tebriz, 81, 85
Tenbihu'l- Eşraf, et, 36
Tergor, 133
Tevhid, 249
Tile Kuh, 45
Time, 331
Timurlenk, 60
Toros, 45
Toynbee, Arnold, 89, 90
Trabzon, 53, 57
Tudeh Partisi, 180
Turkish Daily News, 318, 332
Tuzhurmatu (Tuz Hurmatu), 92,
107
Türkiye, 13-15, 18-22, 24, 31, 32,
42, 44, 46, 47, 53, 56, 59, 61,
67, 83, 86, 87, 90, 91, 93-99,
108-114
Türkmen Cephesi, 256, 309
Türkmen Demokratlar Birliği, 184

U-Ü

Ulusal Güvenlik Konseyi (Bkz. ABD
Ulusal Güvenlik Konseyi)

Urartu, 33, 39, 52, 53
Urfa, 44, 56, 91, 91, 112
Urumiye, 19, 43, 479, 181
Urumiye Gölü, 33, 35
Uzun Hasan, 60
Ürdün, 163, 305, 364

V

Valerin, 55
Van, 42, 44, 97
Van Gölü, 33, 46, 54, 77
Vanlı, İsmet Şerif, 186
Vatan, el, 311
Ve'l-Fecr-2 Operasyonu, 185
Velayetî, Ali Ekber, 280
Vifâk-ı Millî-yi Irak, 337
Viyana, 221

W

Washington, 193, 201, 203, 207,
218, 235, 237, 241, 245, 299,
302, 306, 307, 309, 311, 323,
324, 330-333, 337
Washington Anlaşması, 242-244,
275, 285, 293, 305, 308
Washington Post, 160, 269
Wilson Prensipleri, 87, 95
Wilson, Arnold, 96
Wilson, Woodrow, 87
Wolfowitz, Paul, 298, 303, 312,
317, 318, 330
Wright, Robin, 331, 333

Y

Yasemî, Reşid, 31, 259

YASOK Partisi, 217
 Yekgerto, 247, 248, 255
 Yemen, 66
 Yezdan Şir, 77, 78
 Yezdgerd, III., 56
 Yezidîler, 32, 76, 79, 339
 Yuhanna, 299, 397
 Yunanistan, 97, 281
 Yunusî, İbrahim, 17
Yüz Milyon Arap, 105

Z

Zaho, 44, 53, 75, 140, 203, 205,
 230, 256
 Zala Kampı, 258
Zaman, ez-, 253, 317, 324
 Zaza Goranî, 47
 Zazaca, 47
 Zebarî aşireti, 130, 137, 139, 140,
 189
 Zebarî, Hoşyar, 222, 246, 253,
 279, 301, 348
 Zehab, 63
 Zehab Anlaşması (Kasr-ı Şirin An-
 laşması), 62
 Zendîler, 68
 Zengezor, 134
 Zerrine Rûd, 46
 Zinny, Anthony, 303
 Zive, 179
 Ziya Gökalp, 23, 83, 130, 144,
 314